

UDK 808.1 + 821.99(05)

ISSN 0350-6891

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1991
1

IZDAJA - ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

SRL	LETNIK 39	ŠT. 1	STR. 1-143	LJUBLJANA	JAN.-MAR. 1991
-----	-----------	-------	------------	-----------	----------------

VSEBINA

RAZPRAVE

JANKO KOS, Problem časa v slovenski liriki	1
ZINKA ZORKO, Oblikoslovje Ojstrice nad Dravogradom (z glasoslovnim orisom)	15
TONE PERČIČ, Receptija Danteja v prvi polovici 20. stoletja na Slovenskem	29
TOMO KOROŠEC, Časopisni naslovi glede na ločila (K stilni vlogi ločil v časopisnih naslovih dnevnika <i>Delo</i>)	53
ISTVÁN LUKÁCS, Receptija madžarske književnosti v Sloveniji v 20. stoletju	71
HERMINA JUG-KRANJEC, Trije načini zgodovinske stilizacije v romanu <i>Bogovec Jernej</i>	85
ADA VIDOVIČ-MUHA, Nadaljevanka o slovenski besedotvorni teoriji	101
JOŽE TOPORIŠIČ, Breznik-Ramovšev <i>Slovenski pravopis</i>	115

OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO

MARKO KRANJEC, Rado L. Lenček in Miloš Okuka: Bibliografija novejšje literature o makedonščini, srbohrvaščini, slovenščini.	127
JANEZ ROTAR, Bibliografija Janeza Rotarja ob šestdesetletnici	129

CONTENTS

STUDIES

JANKO KOS, The problem of time in Slovene lyrical poetry	1
ZINKA ZORKO, The morphology (and a phonological outline) of the microdialect of Ojstrica above Dravograd	15
TONE PERČIČ, The reception of Dante in Slovenia in the first half of the 20 th century	29
TOMO KOROŠEC, Headlines with respect to punctuation	53
ISTVÁN LUKÁCS, The reception of Hungarian literature in Slovenia in the 20 th century.	71
HERMINA JUG-KRANJEC, Three modes of historical stylization in the novel <i>Bogovec Jernej</i>	85
ADA VIDOVIČ-MUHA, The continuing story of Slovene word formation	101
JOŽE TOPORIŠIČ, The Breznik-Ramovš <i>Slovenski pravopis</i>	115

REVIEWS – NOTES – REPORTS – MATERIALS

MARKO KRANJEC, A bibliography of recent literature on Macedonian, Serbo-Croatian, and Slovene Languages	127
JANEZ ROTAR, The bibliography of Janez Rotar (On the occasion of his sixtieth anniversary).	129

Uredniški odbor – Editorial Board: France Bernik, Varja Cvetko-Orešnik, Aleksandra Derganc, Tomo Korošec, Janko Kos, Boris Paternu (**glavni urednik za književne vede – Editor in Chief for Literary Science**), Aleksander Skaza, Jože Toporišič (**glavni urednik za jezikoslovje – Editor in Chief for Linguistics**), Franc Zdravec.

Odgovorni urednik – Executive Editor: Franc Zdravec.

Tehnični urednik – Technical Editor: Miran Hladnik.

Naslov uredništva – Address: Slavistična revija, Aškerčeva 12/II, YU 61000 Ljubljana, Slovenija.

Natisnila – Printed by: Tiskarna Ljudske pravice, Ljubljana.

Naklada – Circulation: 1100 izvodov – 1100 copies.

ISSN 0350-6894.

UDK 22.0:886.3.09

Janko Kos

Filozofska fakulteta, Ljubljana

PROBLEM ČASA V SLOVENSKI LIRIKI

Razprava izhaja iz pojmovanja, nastalega in utrjenega že v tradicionalni literarni teoriji, da je čas lirске poezije sedanjost; nato pa to pojmovanje notranje razčleni in nakaže različne možnosti za časovno zgrajenost lirskih besedil. Na tej podlagi raziskuje slovensko liriko od V. Vodnika do G. Strniše, da bi se pokazalo, kakšne časovne oblike je realizirala ta lirika in kako si sledijo v razvojnem zaporedju.

The study takes up the conception, originated and entrenched in the traditional literary theory, that the time of lyric poetry is the present time; it proceeds with an internal analysis of this conception and points at the various possibilities of the temporal structure of a lyric text. Using this as background it investigates the Slovene lyric poetry from Valentin Vodnik to Gregor Strniša to reveal what temporal forms, and in what evolutionary sequence, were realized in these lyrics.

Vprašanje o tem, kako je s časom v liriki – ali natančneje, katera časovna razsežnost je zanjo bistvena, je postalo za slovensko literarno teorijo zanimivo šele v zadnjih letih, čeprav ga je tradicionalno pojmovanje lirike poznalo že od svojega začetka v romantični dobi in ga že tudi bolj ali manj ustrezno opredelilo. Ko je F. Schlegel v letih 1797–99 postavil prvič liriko ob epiko in dramatiko kot eno od temeljnih literarnih vrst, jih še ni primerjal na časovni ravni.¹ Res sta že pred tem, leta 1797, Goethe in Schiller v spisu *Über epische und dramatische Dichtkunst* trdila, da epik predstavlja dogodke kot nekaj popolnoma preteklega, dramatik pa kot sedanje, vendar sta pri tem mislila na epe in drame, ne pa na splošne pojme pripovedništva ali dramske umetnosti; lirskih besedil v tej zvezi sploh še nista omenjala, in če bi jih, bi seveda ostalo odprto, kakšno časovno razsežnost bi jim lahko pripisala. Zdi se, da je prvi določil čas lirike Schelling v predavanjih *Philosophie der Kunst* (1803), ki so izšla šele 1859 – tu je epiko zapisal preteklosti in lirsko pesem sedanjosti. Dokončno je časovno shemo za vse tri vrste izdelal Jean Paul v delu *Vorschule der Aesthetik* (1804), vendar šele v drugi izdaji leta 1813. Tu je ugotovil, da epika predstavlja dogajanje, ki se razvija iz preteklosti, drama dejanje, ki se širi v prihodnost, lirika pa čustvo, omejeno v sedanjost. Odtlej je v tradicionalni teoriji lirike, kot jo je ustvarila romantična doba, veljalo za samoumevno, da se liriska besedila govorijo v posebnem časovnem modusu sedanjosti, v nasprotju s pripovedništvom in dramatiko, ki sta naravnana v preteklost oziroma prihodnost. Tako je mislil tudi Hegel, ko je liriki posvetil natančnejšo

¹ Za splošen pregled evropskih teorij o liriki je mogoče primerjati delo H. Wiegmann a n n a *Geschichte der Poetik* (Stuttgart, 1977), predvsem pa razpravo R. Well e k a *Genre Theory, the Lyric, and Erlebnis*, objavljeno v knjigi *Discriminations* (New Haven – London, 1970), namenjeno polemiki z E. Staigerjem in K. Hamburger. Med najnovejšimi deli se s problemom »lirske pesmi«, vendar ne lirike kot take, ukvarja knjiga *Das lyrische Gedicht* D. L a m p i n g a (Göttingen, 1989).

PO 43/92

analizo v svojih predavanjih o estetiki (*Vorlesungen über die Aesthetik*, 1835–38); tu je času v liriki namenil sicer samo bežno oznako, v tem smislu, da se v lirskih besedilih duhovna vsebina pojavlja ne kot zunanja realnost, ampak kot »sedanjost in resničnost v subjektivni čudi (Gemüt)«, kar bi pomenilo, da je čas lirike predvsem in samo sedanjost.²

To pojmovanje se je kot najprimernejše ohranjalo skozi ves nadaljnji razvoj literarnoteoretičnih pojmov in je veljavno še danes. Omajati ga nista mogla niti oba odločilnejša poskusa E. Staigerja in K. Hamburger, da bi spremenili tradicionalno shemo temeljnih literarnih vrst. Staiger je v knjigi *Grundbegriffe der Poetik* (1946) namesto lirike, epike, dramatike uvedel pojme lirični, epični in dramatični slog, pri čemer je epičnost povezal s sedanjostjo, dramatičnost s prihodnostjo, liričnosti pa kot poglavitno časovno razsežnost pripisal »preteklost«, ki pa je bolj podobna nekakšni brezčasni »sedanjosti«, obseženi v trenutku, ki še ne pozna časovnega razmika med subjektom in objektom.³ Hamburgerjeva je v knjigi *Die Logik der Dichtung* (1957) epiki in dramatiki, ki da sta »mimetični« ali »fiktionalni«, postavila nasproti liriko kot »eksistencialno« literarno vrsto, kar je pomenilo, da gre v lirskih besedilih za dejansko resničnost subjekta, njegovih izjav in tudi časa. S časovno razsežnostjo lirike se sicer ni ukvarjala posebej, vendar se zdi, da ji je to bila vsekakor predvsem sedanjost, v katero sta kot realna časovna modusa vpleteni tudi preteklost in prihodnost.⁴

Po vsem tem se mora razpravljanje o času lirike – bodisi da se z njim problemsko ukvarja literarna teorija ali ga historično raziskuje literarna zgodovina – slej ko prej opreti na tezo, da je pravi lirski čas sedanji, ne pa pretekli, ki pripada pripovedništvu, ali prihodnji, v katerega po besedah Jeana Paula, pa tudi po Staigerjevi shemi teži dramatika. Seveda se na obeh ravneh izkaže, da je časovna razsežnost lirskih besedil precej bolj večstranska in v sebi razčlenjena, kot pove tradicionalna formula o sedanjem času lirike – na literarnoteoretični ravni je potrebno natančneje opredeliti, kaj je pravzaprav »sedanjost« lirskega časa in z ozirom na kaj se določa; na literarnozgodovinski ravni pa je mogoče v razvoju evropske in posebej še slovenske lirike odkrivati vrsto zelo različnih postavitev lirske sedanjosti, različnih glede na literarna obdobja, smeri in stile, ki šele kot celota zaokrožujejo podobo lirskih časovnih struktur.

Z literarnoteoretičnega stališča je problem časa v liriki ta, da obstajajo v nji različne časovne ravni in da nastaja sedanjost, ki naj bi bila za lirska besedila temeljna, šele iz zapletenega razmerja med njimi. Podobno kot epska in dramska dela je tudi liriko mogoče razčleniti na troje temeljnih sestavin – tu je najprej lirski subjekt, ki govori besedilo; iz njegovega govora nastaja posebna lirska realnost; in

² Heglovo omembo lirskega časa je najti v 3. delu njegove estetike (*Vorlesungen über die Ästhetik*, III., Reclam jun., Stuttgart, 1971, str. 201).

³ E. Staiger: *Grundbegriffe der Poetik* (Zürich, 1968), zlasti str. 51 isl.

⁴ K. Hamburger: *Die Logik der Dichtung* (Stuttgart, 1957), str. 144 isl.

končno je tretji člen lirskega besedila bralec ali poslušalec, ki sprejema subjektov govor in v njem govorjeno realnost. Vsaka teh treh instanc se dogaja na svoji posebni časovni ravni, pri tem pa se vendarle opira na drugi dve. Šele v tem kontekstu je mogoče ugotoviti, kakšna sedanost je za liriko bistvena. Temeljna razsežnost, iz katere nastaja časovni paralelogram lirike, je seveda čas bralca. Ta je dvoplasten – bralec je z ene strani empirična, zunaj besedila obstoječa oseba, ki bere tekst v toku svojega realnega, objektivnega, merljivega sedanjega časa; na to plast bralčeve sedanosti se opira čas njegovega subjektivnega, modalnega branja, ki ne izvira iz empirične bralčeve osebe, ampak pripada vlogi bralca, kakršno vsebuje in določa samo besedilo. Tudi ta čas je sedanji, saj teče vzporedno z realno sedanostjo bralčevega življenjskega položaja, vendar se z njo ne sklada, ampak poteka po svojih posebnih, od besedila danih zakonih. Na drugačno raven je postavljen čas lirskega subjekta, ki govori besedilo. Bralec njegov govor sprejema sicer tako, kot da poteka vzporedno z njegovo bralno sedanostjo, vendar se hkrati bolj ali manj jasno zaveda, da je ta govor že nekaj preteklega, zlasti če gre za besedilo, ki po vsebini, obliki in posebej še z jezikom opozarja na svojo historičnost. Sedanost lirskega subjekta je s tega stališča navidezna in fiktivna.

Z vsem tem se časovna sestava lirskega besedila seveda še prav nič ne loči od časa v pripovedništvu, saj je tudi tam izhodišče časovne strukture realna bralčeva sedanost, nanjo se pa tako kot v liriki naslanja znotrajbesedilna sedanost njegovega branja; in navsezadnje je tudi s pripovednimi teksti tako, da njihov bralec dojema čas, v katerem govori pripovedovalec, kot navidezno sedanost, ki je v resnici že historična preteklost. To pa pomeni, da se razlika med časovnimi strukturama lirike in epike odpre šele z razmerjem med časom govorečega subjekta in časom dogajanja, o katerem govori. Za pripovedovalca epskih del je realnost, ki jo ustvarja s svojim govorom, že preteklost; nasprotno pa lirski subjekt zmeraj govori o nečem, kar se dogaja hkrati z njegovim govorom. S stališča lirskega subjekta je čas realnosti, ki jo priključuje s svojimi besedami, prava sedanost; ne pa seveda s stališča bralca, ki kot navidezno, fiktivno, po besedah R. Ingardna kvazirealno sedanost dojema ne samo čas govora, ki mu je izvor lirski subjekt, ampak tudi čas lirske realnosti, na katero se ta govor nanaša. Bistvena za liriko je sočasnost obojega, in ta sočasnost je tisto, kar se imenuje sedanji čas lirike.

Iz takšnega zornega kota se potrjuje tradicionalna teza o tem, da je pglavitni čas lirskih besedil sedanost. Z njeno pomočjo je mogoče natančneje razločevati med lirskimi in epskimi besedili tudi takrat, kadar se zdi opredelitev kake zvrsti ali oblike – na primer balade, vložne pesmi ali pa predmetne pesmi (Bildgedicht) negotova.⁵ V teh primerih se zdi odločilno, ali je realnost, o kateri se v delu govori, s stališča govorečega subjekta nekaj sedanjega ali pa je pretekla, od njegovega

⁵ Ustrezni prevod za nem. Bildgedicht bi bil pesem podoba; predmetna pesem je primerna toliko, kolikor gre pri takšni obliki zmeraj za podobo določenega predmeta (slike, kipa, pa tudi živega bitja, nazadnje celo situacije in prizora).

govornega časa ločena z večjim ali manjšim razmikom. Toda vse to so za razumevanje časa v liriki že obrobna vprašanja, poglavitno ostaja vprašanje o tem, v kakšnih možnih različicah se lahko realizira sedanost lirike in kako se iz njih oblikujejo posamezni tipi lirske poezije. Za pojasnitev tako postavljenega vprašanja pa ne zadošča več splošna literarna teorija s svojimi spoznanji o bistvenih določilih lirike, ampak je treba njena dognanja o lirskem času prenesti na konkretno gradivo lirske besedil, kot so nastajala v posebnem zaporedju literarnega razvoja, obdobjih, smeri in slogov. Pri tem se seveda izkaže, da so različni tipi časovnega sestava lirike v marsičem določeni prav z značilnostmi takšnih zgodovinskih obdobjih. Verjetno se je lirska sedanost v razsvetljenski poeziji oblikovala drugače kot v romantični; v drugi polovici 19. st. spet drugače kot v pesmih nove romantike in simbolizma, še bolj seveda v modernističnih pesniških tokovih po prvi in drugi svetovni vojni. Skozi ta obdobja je potekal tudi razvoj slovenske lirike od J. D. Deva in V. Vodnika do generacij po letu 1950, zato se v njihovih delih dá slediti skoraj vsem možnim oblikam časa, ki strukturira liriko kot posebno literarno vrsto.

Prvo izrazito časovno sestavo je slovenski liriki podelil že V. Vodnik, predvsem s svojimi daljšimi pesmimi, kot so *Zadovoljni Kranjec*, *Vršac*, *Ilirija oživljena* ali pa *Moj spominik*. Ko bralec bere ta besedila, se seveda zaveda, da je za bralno sedanost govor njihovega lirskega subjekta že pretekkel, hkrati pa opaza, da je ta subjekt v posebnem časovnem razmerju do dogajanja, o katerem pripoveduje. V *Zadovoljnem Kranjcu* in *Iliriji oživljeni*, ki sta vložni pesmi, govori fiktivni lirski subjekt, medtem ko je v *Vršacu* in *Mojem spominiku* subjekt bolj ali manj avtorski. Razlika med temi besedili je še v tem, da v *Zadovoljnem Kranjcu* in *Vršacu* gramatikalno prevladuje sedanjik, medtem ko se v drugih dveh v obilni meri pojavljata tudi preteklik in prihodnjik, vendar nikoli ne prevladata, saj se na odločilnih mestih obrneta v uporabo gramatikalnega sedanjega časa. Podrobnejši pregled razmerja med temi rabami kaže, da je pri Vodniku pretekli čas zmeraj uvod v sedanjega, prihodnji pa njegovo nadaljevanje. Toda odločilna je predvsem časovna razsežnost sedanjosti, o kateri govori Vodnikov lirski subjekt, in pa mesto, ki v nji pripada subjektovemu govoru. Vse štiri pesmi pojejo o času, ki je sedanji v tem smislu, da še traja ali pa se neprestano ponavlja, sega nazaj v preteklost in se nadaljuje v prihodnost. Lirski subjekt se umešča v takšno trajno ali ponavljajočo se sedanost kot člen njenega trajanja, sedanost subjektovega govora je samo točka na premici neprestane ali ponavljajoče se sedanjosti. Zato sedanji čas, v katerem govori Vodnikov lirski subjekt, ni zares konkreten, trenuten »zdaj«, ampak je splošna, abstraktna sedanost, o kateri lahko ta subjekt govori daljši čas, neprestano ali ponovno. To velja zlasti za *Zadovoljnega Kranjca*, kjer je postavljenost govorca v neprestano navzočo sedanost, ki traja in se ponavlja iz preteklosti v prihodnost, izhodišče za abstraktno, splošno in v tem smislu atemporalno sedanost njegovega govora. V *Vršacu* je govor lirskega subjekta pogojen sicer z njegovo konkretno navzočnostjo v gorskem okolišu, vendar je ta navzočnost mišljena kot neomejena iterativnost, omogoča jo trdna, trajna, zunaj spreminjajo-

čega se časa obstojna stvarnost narave, pokrajine in zemeljskih oblik. V Iliriji oživiljeni je govor »Ilirije« večidel obrnjen v preteklost, na koncu tudi v prihodnost, iz tega spominskega obnavljanja pa je očitno, da je temelj dogajanja v pesmi neprestano trajajoča sedanjost. »Ilirija« kot lirski subjekt pesmi govori o preteklosti lahko zato, ker je v nji neprestano navzoča kot v svoji atemporalni sedanjosti. Časovna razsežnost Mojega spominika je časovno ožja, saj se skozi zarisuje Vodnikovo konkretno življenje, začenši z rojstvom in prvimi otroškimi vtisi, vendar je središče pesmi v sedanjosti, iz katere nam subjekt govori; ta sedanjost ni trenutna, pa tudi ni omejena v en sam življenjski položaj; konec pesmi jo podaljša v neomejeno prihodnost, kar pomeni, da je trajna in v tem smislu atemporalna.

Medtem ko bi časovnost Vodnikovih pesmi kazala na povezave z razsvetljenko podobo sveta, njenim racionalizmom in empirizmom, dobiva v Prešernovi liriki problem časa drugačne poteze. Te so od pesmi do pesmi sicer različne, tako da bi v njih lahko odkrili več različic istega tipa, vendar se ob teh dovolj razločno odkrivajo vsem skupne značilnosti, ki so za Prešernovo oblikovanje časovnosti morda reprezentativne. Vsebuje jih že ena najkrajših Prešernovih lirskih pesmi Prosto srce.

Sem dolgo upal in se bal,
slovó sem upu, strahu dal;
srcé je prazno, srečno ni,
nazaj si up in strah želi.⁶

Časovna sestava pesmi je večplastna: najprej govori o trajajočem stanju, ki je s stališča lirskega subjekta že preteklo, nato se premakne k enkratnemu dogodku, ki je prav tako že preteklost, konča pa s trajajočim stanjem v sedanjosti subjektovega govora. Težišče časovne strukture je v sedanjem času, ki pa je drugačen od Vodnikovega – pri Prešernu ne gre za sedanjost, ki bi se širila neomejeno v preteklost in prihodnost, ampak za stanje, ki je enkratno, povezano s konkretnim »doživetjem« in obstojno samo v njem, kar seveda pomeni, da je z njim tudi omejeno in torej ni atemporalno. Z nekaj spremembami se takšna časovna struktura vrača v drugih Prešernovih pesmih, v zgodnjih ali poznih, v takšnih z avtorskim lirskim subjektom kot tudi v vložnih pesmih, kjer je subjekt fiktiven. V Mornarju ali Nezakonski materi je časovno zaporedje dopolnjeno tako, da se teksta začneta v neposredni sedanjosti subjektovega govora, se obrneta nato k pripovedi o preteklih dogodkih, nazadnje se vrneta nazaj v sedanjost. Iz teh in drugih primerov je razvidno, da je za Prešerna sedanjost rezultat preteklosti, ki lahko poteka skozi več stopenj in se včasih zaokroža v pravcato »zgodbo«; sedanjost, v katero preteklost rezultira, pa ni splošna, abstraktna, trajajoča ali ponavljajoča se sedanjost Vodnikovega tipa, ampak je enkratna sedanjost subjektovega »doživetja«, zato je obstojna samo znotraj tega doživetja, z njim omejena in

⁶ Cit. po izdaji: France Prešeren, *Zbrano delo*, 1. knjiga (Ljubljana, 1965), str. 7.

najbrž tudi minljiva. To velja tudi za tiste Prešernove lirske pesmi, ki govorijo zgolj o sedanjosti, brez retrospektiv v preteklost ali razvijanja njenih zaporednih stopenj. Ko se v pesmi *Pod oknam* lirski subjekt s prošnjami in bolečinami bliža svoji ljubljeni, je sedanjost njegovega govora sočasna s sedanjostjo konkretnega položaja, o katerem govori, in s tem skoraj prava »čista« sedanjost, brez elementov preteklega časa. Pa tudi takrat, kadar dobi ta sedanjost obliko daljšega trajanja ali večkratnega ponavljanja, to ni abstraktna, splošna, atemporalna sedanjost, kakršno oblikuje Vodnikova poezija, ampak je zmeraj določena s konkretnim doživetjem, omejenim v sklenjen izsek »doživetega« sedanjega časa. Tega tipa je večina pesmi v *Sonetih nesreče*, na primer sonet *Življenje ječa*, čas v nji rabelj hudi, kjer so trditve prve kitice na videz atemporalne, označujoče splošno, zmeraj enako in trajno sedanjost, a se v nadaljnjih kiticah izkaže, da gre predvsem za neposredno, enkratno sedanjost subjektovega doživetja smrti, ki ni veljavno za katerikoli čas, ampak za subjektov doživljajski »zdaj«.

Prešernova lirika pozna še drugačne, včasih zapletene različice takšnega časa. V pesmi *Kam?* uvaja časovno perspektivo celote prva kitica z verzoma:

Ko brez miru okrog divjam,
prijatljji prašajo me, kam?⁷

Sporočilo kitice bi bilo mogoče razumeti v tem smislu, kot da gre za enkratno dogodek, ki bi seveda kot tak moral biti že pretekel. Vendar je verjetnejša razlaga, da misli avtorski subjekt na dogodek, ki se v sedanjosti ponavlja, seveda ne v neomejeni abstraktni sedanjosti, ampak v tej, ki traja, dokler traja doživetje, ki jo napolnjuje in o katerem natančneje spregovorijo besede »prijateljem«, citirane v nadaljevanju pesmi. Spet se izkaže, da je časovna struktura Prešernove lirike postavljena v sočasnost subjektovega govora in dogajanja v lirski realnosti, o kateri govori; ta ni atemporalna v pomenu trajajoče sedanjosti, ki sega daleč v preteklost in se širi v prihodnost, ampak je zožena na doživljeni izsek konkretnega časa, ki je temporalen; ni pa še trenuten v pravem smislu, saj zavzema dlje trajajoče doživetje, ki se je začelo že pred subjektivim govorom in bo po njem še trajalo, vendar ne neomejeno. To je razvidno zlasti iz dejstva, da položaj lirskega subjekta v Prešernovih pesmih večinoma ni podrobno določen niti s časom niti s prostorom; izjema so njegove vložne pesmi in pa pesem *Pod oknam*, ki bi jo bilo mogoče razumeti kot vložno. Vendar je tudi za te pesmi značilno, da so natančneje opredeljene predvsem s prostorom, v katerem subjekt govori, medtem ko bi lahko čas njegovega govora razumeli ne kot čisto enkratno, trenutno sedanjost, ampak kot ponavljajočo se in večkratno.

S temi omejitvami je mogoče časovno strukturo Prešernove lirike v nasprotju z Vodnikovo imenovati romantično-klasično. Na tej ravni se čas slovenske lirike

⁷ N. d., str. 17.

oblikuje tudi po Prešernu do moderne, kar je v skladu s pretežno postromantičnim in ob prelomu stoletja novoromantičnim sestavom te lirske poezije. Ker pa se v nji romantična podoba sveta spreminja, pogloblja in intenzivira, se to pozna tudi njeni časovni oblikovanosti, ki se v primerjavi s Prešernovo še bolj približuje konkretnemu, doživljenemu sedanjiku ali pa se od njega odmika v nanovo občuteno atemporalnost. Najzanimivejši so ti odmiki pri S. Jenku, ki pozna obe različici. Med njegovimi ljubezenskimi pesmimi zbudajo pozornost zlasti tiste, ki so gramatično v celoti napisane v pretekliku, na primer pesem *Pred durmi* ali pa prva pesem iz cikla *Obujenke* (*Slabo sveča je brlela*). Medtem ko se v Prešernovih pesmih lirska »pripoved« o preteklih dogodkih na koncu znajde v sedanjosti, se v teh Jenkovih besedilih začne in konča v preteklosti. Na videz je s tem porušeno temeljno lirsko pravilo, da lirski subjekt govori o nečem, kar je sočasno z njegovim govorom in v tem smislu živa sedanjost. Vendar pa je tak samo videz, Jenko s prenosom celotne pesmi v preteklost doseže ravno nekaj nasprotnega – pretekli dogodek mu oživlja v spominu, ta spomin je pa čista spominska sedanjost in ne več dalj časa trajajoče doživetje, o katerem govori praviloma Prešernova pesem. Takšno neposredno, zgolj v času spominjanja trajajočo sedanjost dosega Jenko še na druge načine, večidel z ravno nasprotnimi sredstvi od Prešernovega podaljševanja preteklosti v sedanji čas. V pesmi *V travi* Jenko razmerje med preteklostjo in sedanjostjo obrne: pesem se začneja z orisom večernega razpoloženja v sedanjiku, vendar se v drugi kitici, napisani v pretekliku, izkaže, da gre pravzaprav za doživetje v preteklosti in da je pesem samo spominska oživitev nekdanjega doživetja; s tem se čas pesmi skrči na sedanjost, trajajočo s samim govorom. S tem ni rečeno, da v Jenkovi liriki sploh ni najti tistega tipa trajnejše sedanjosti, ki ga je izoblikoval Prešeren; pač pa je zanjo bolj bistven opisani premik k trenutni, konkretnjši sedanjosti, ki se ujema s časom subjektovega govora.

Z druge strani pozna Jenkova poezija številne primere lirskega govora o času, ki ga ni mogoče razumeti drugače kot neprestano trajajočo ali ponavljajočo se in v tem smislu atemporalno sedanjost. Takšno časovno razsežnost je mogoče najti zlasti v ciklu *Obrazi*. V drugi pesmi cikla toži lipa nad neizbežno smrtjo, ki jo od znotraj razžira; v peti se govoreči subjekt pogovarja s soncem in zvé za usodo vsega živega; v sedmem se ob pogledu na razvaline zavé minljivosti vsega človeškega, v desetem objokuje mati hčerino smrt, v enajstem prisluškuje pesnik ljubezenskemu sanjarjenju kamnov; v trinajstem »obrazu« gre za podobo sredi tujega sveta samorasle breze, v štirinajstem za pogovor zaljubljenega vrabčjega para in v šestnajstem za primerjavo med ponižno delavnostjo mravlje in ponosom višinskega orla. Vsaka teh podob je postavljena pred bralca tako, da jo vidi v času subjektovega govora, kot da gre za enkratno, konkreten dogodek ali položaj. Vendar je hkrati očitno, da je ta konkretna sedanjost več kot samo zaokrožen subjektov doživljaj v času njegovega govora, saj je v vsaki od opisanih situacij mogoče videti splošen vzorec za potek človekove usode. Pri tem ne gre za racionalno trajnost življenjskega sveta, o katerem govori Vodnik in ki je dejansko neodvisen od

posameznikovega doživljaja, sam na sebi stvaren in obstojen. Namesto tega se Jenku atemporalna sedanost kaže kot neprestano ponavljanje zmeraj istih doživljajev, katerih zaporedje je sicer določeno z veljavnostjo naravnih zakonov, njihova vsebina pa je zgolj subjektivna in s tem trenutna. Čas, o katerem govorijo te pesmi, torej ni v nasprotju s sedanostjo tistih Jenkovih pesmi, v katerih se mu je zgostila v konkretnost spominsko trenutnega doživetja, ampak je pravzaprav nanizanka takšnih doživetij v vračanje zmeraj enake sedanosti. Literarnozgodovinsko bi takšno podobo časa lahko razumeli kot ustrezno postromantični liriki, ki je romantično subjektivnost oslabilila s tem, da jo je podvrgla nepremagljivi sili stvarnega sveta.

Nedvomno se premiki v obravnavi lirskega časa sredi 19. stoletja najnazorneje izkažejo prav na primerih iz Jenkove poezije kot najbolj reprezentativne za ta čas. Vendar niso nič manj ilustrativne podobnosti pa tudi razlike, ki jih odkriva primerjava zelo oddaljenih besedil, na primer Prešernovih in Murnovih ali pa Levstikovih in Župančičevih, se pravi med »klasično« liriko prve polovice oziroma srede 19. stoletja in poezijo moderne. V obeh primerih je skoraj nujno, da se v časovni sestavi takó oddaljenih besedil pokažejo ne le razlike, ki jih povzroča menjava literarnih smeri, ampak tudi kontinuiteta, ki je posledica romantične pesniške tradicije in njenih razvojnih premen.

Prešernova pesem *Kam?* in Murnova *Ko dobrave se mrače* sta si podobni v tem, da obe začenjata svoj govor z orisom subjektovega položaja, postavljenega v sedanost z veznikom »ko«. V obeh gre za položaj, ki se lahko večkrat ponovi, njegov čas je torej ponavljajoča se sedanost. Podobnost je tudi v tem, da temu orisu sledi citat subjektovega govora, izrečenega vsakokrat, ko se zarisana situacija ponavlja. Murnova pesem se konča tako, da se iz citiranega govora vrne v oris začetne situacije, medtem ko v Prešernovi pesmi ta konec umanjka. Bistvena različnost obeh besedil se skriva v različni časovni strukturiranosti dogajanja, ki se sicer v obeh enako ponavlja, ne da bi bila ta iterativnost natančneje opredeljena. V Prešernovem primeru gre za dogodek, ki je moment dalj časa trajajočega doživetja – subjektovo srečevanje s prijatelji in pogovor z njimi sta izsek iz takšnega trajajočega stanja in s tem posebna oblika trajne sedanosti. Pri Murnu je subjektov samogovor vezan na položaj nočne osamljenosti, sočasen z njo in torej omejen na konkretno trenutnost. Hkrati je pa doživljaj, o katerem govori Murnov subjekt, trajnejši in stalnejši od dogajanja v Prešernovi pesmi, ki zajema enkratno ljubezensko doživetje – Murnu gre za splošno stanje subjekta, njegovo usodo in eksistenco, ki časovno ni omejena, ampak se lahko neprestano ponavlja; to pomeni, da gre za »trenutke«, ki so obenem momenti »večnosti«. Sedanost Murnove pesmi je konkretna trenutnost, kar ustreza novi romantiki, obenem pa je abstraktno atemporalna, kar bi kazalo na simbolistično časovnost. S tem se potrjuje, da pesem *Ko dobrave se mrače*, verjetno pa še mnoge druge Murnove pesmi, spada na prehod iz neoromantične v simbolistično poezijo.

↳ Razumljivo je, da bodo razlike med časom Levstikove pesmi *Dve otvi in*

Župančičevega Zvečer manjše od teh, ki ločijo Murna od Prešerna. Obe sta napisani na isti motiv in tudi podloženi z enako témo, zato bodo rezultati primerjave še toliko bolj značilni. Levstikova pesem je v primerjavi s Prešernovimi že očitni primer »samotne« doživljajske lirike, katere čas je praviloma trenutna sedanjost. Prav to velja tudi za Župančičevo besedilo, to pa je razlog, da je razlika v njuni časovni perspektivi zelo majhna in opazna le v podrobnostih. V obeh tekstih govorita subjekta o nečem, kar je bolj ali manj sočasno z njunim govorom, če že ne kot realen dogodek, pa vsaj kot spominska predstava. Levstik začne svojo »zgodbo« o dveh pticah tako, da njun prilet na jezero predstavi kot trenuten dogodek, ki se v hipu spremeni v preteklega; nadaljuje ga trajnejše dogajanje, tj. njuno mirno plavanje po jezeru, in na to se naveže subjektov govor o lastnem zunanem in notranjem položaju, ki je statično dogajanje v sedanjosti, ne sicer v obliki daljšega trajanja, gotovo pa kot stanje, ki časovno presega trenutek samega govora. V Župančičevi pesmi Zvečer so faze skoraj enakega dogajanja razvrščene drugače: najprej pesem zariše podobo mirujočega zunanjega sveta kot trajajoče sedanjosti; vanjo se z létom dveh ptic vključi hipen dogodek, ki se pa že v trenutku svoje izvršitve spremeni v preteklost; hkrati z njim se v subjektu sproži začetek novega hrepenenjskega stanja, ki se bo nadaljevalo še po izzvenu subjektovega govora. Iz takšne perspektive se obe pesmi pokažeta kot primer lirskega časa, v katerem se subjektov govor dogaja sočasno s časom lirske realnosti in se torej bliža modelu čiste, neposredne sedanjosti. Župančičeva pesem gre v postavljanju sočasnosti še za korak naprej; z razvrščanjem časovnih stopenj od trajajoče sedanjosti k njeni strnitvi v trenutek, ki ga subjekt registrira z vprašalnim stavkom, ne več z opisno izjavo, se nedvomno močno približa pesniškemu govoru, ki hoče biti sinhroniziran s potekom lirske realnosti, na katero se nanaša. Toda res je, da je ne doseže docela, saj se subjekt v koncu pesmi znajde na točki, ki sledi že nekaj časa trajajočemu stanju zunanjega sveta, sledilo pa ji bo novo stanje v samem subjektu, kar seveda pomeni, da njegov govor ni popolnoma izenačen s stanjem realnosti, o kateri govori, ampak ga ta presega.

Župančič je čisto lirsko sedanjost oblikoval v svojih pesmih s celo vrsto postopkov, od katerih so bili nekateri tradicionalni, čeprav prenovljeni, drugi pa inovatorski ali vsaj radikalnejši v izrabi že znanih modelov. V več pesmih je obnavljal postopek, ki ga je poznal že Prešeren, na primer v pesmi Ukazi – peserh se začne kot pripoved o preteklosti in se na koncu približa sedanjosti, v kateri se dogaja subjektov govor. Ta postopek je najti v Župančičevem sonetu Pogled na Montmartre, prvič objavljenem leta 1906 – pesem se začne s spominom na mladostno doživetje božjega groba, konča pa se podobno kot pesem Zvečer z vprašanjem, izrečenim v neposredni sedanjosti – v pesmi o Montmartru se subjekt obrača h Kristusu »zdaj«, tj. v trenutku, ko gleda pred sabo sijaj montmartrskih kupol. Razlika v uporabi enakega časovnega stopnjevanja pri Prešernu je očitna – v pesmi Ukazi čas polagoma iz preteklosti napreduje v sedanjost in je z njo v tesni vzročni zvezi, pri Župančiču je med preteklostjo in sedanjostjo vrzel, pravzaprav je

sedanjost nenadna obuditev že zdavnaj preteklega doživetja; poleg tega je v Prešernovi pesmi sedanjost trajnejše stanje, v Župančičevi pa trenutek, v katerega se zgosti doživetje, o katerem govori pesem kot o spominu na preteklost. S tem se Župančiču sedanjost spremeni v konkreten doživljaj, »tu« in »zdaj«, kot ga evocira subjekt v času svojega govora; drugače Prešeren, ko v sklepu Ukazov opredeli stanje, ki presega njegov govorni čas, saj sega nazaj v bližnjo preteklost in naprej v prihodnost.

Istega leta kot Pogled na Montmartre je bila prvič objavljena Župančičeva ljubezenska pesem Melanholija, ki uporablja nekoliko drugačen časovni vzorec. Pesem je v celoti izpisana v pretekliku; dogajanje v nji je minulosť, o kateri govori lirski subjekt kot o spominu, ki mu stopa pred duhovne oči v času njegovega lirskega govora. Postopek je isti, kot ga je uporabljal med prvimi Jenko, na primer v pesmi Slabo sveča je brlela. Navidezni umik iz sedanjosti v preteklost ima tudi pri Župančiču ravno nasproten učinek – ne distanca do nečesa zgolj preteklega, kar bi imelo epsko funkcijo, ampak spominska obuditev preteklega doživljanja, ki se spreminja v čisto, neposredno sedanjost subjektovega spominskega govora. V Župančičevem primeru se takšna perspektiva še stopnjuje, kajti medtem ko je v Jenkovi pesmi šlo za spominsko oživitev konkretnega dogodka v realni preteklosti, se Župančičeva Melanholija spominja nečesa, kar je bilo le duhovna vizija, privid in izmišljija. Prav zato v pesmi ni čisto jasna časovna razdalja, ki loči to vizijo od subjektovega sedanjega položaja; izključena ni niti možnost, da gre samo za navidezno preteklost, za nekaj, kar se je zgodilo v neposredni bližini subjektovega časovnega položaja. Tudi s te strani se torej v Župančičevi uporabi tradicionalnih časovnih perspektiv kaže težnja, približati čas subjektovega govora času govorjene realnosti in s tem ustvariti vtis njune neposredne sočasnosti. V tej smeri je Župančičeva lirika razvila še druge, manj tradicionalne, včasih izrazito inovacijske postopke, ki jih smemo imeti za bistven prispevek slovenske moderne k časovnim strukturam lirske poezije. Reprezentativen primer takšnih postopkov je ustvaril v pesmi Z vlakom iz leta 1904. Besedilo je napisano v menjavi preteklega in sedanjega časa, vendar tako, da prevladuje sedanjik, pa ne samo gramatikalno, ampak tudi po svojem pomenu za časovno strukturo celote. Lirski subjekt govori o potovanju »z vlakom« tako, kot da se podobe, ki jih razvršča v pesem, prikazujejo v njegovi zavesti v času samega potovanja, ali morda celo tako, da je pesem njegov notranji samogovor, v katerem sproti beleži predmetnost, nanjo reagira in jo poetično razlaga. Ob takšnem razumevanju besedila bi bila upravičena domneva, da je Župančič z njo ustvaril že pravi primer čiste lirske sedanjosti kot popolne sinhronizacije subjektovega govornega časa s časom govorjene lirske realnosti. Vendar je zoper takšno razlago mogoč tudi ugovor, da realnost pesnikovega potovanja »z vlakom« v pesmi ni predstavljena kot zares enkratno doživetje konkretne sedanjosti, ampak jo je potrebno razumeti kot nekaj večkratnega, kar torej ni prava trenutna, ampak ponavljajoča se, s tem pa atemporalna sedanjost. Zdi se, da sta v pesmi Z vlakom obe časovni perspektivi enako udeleženi, kar pa ni

presenetljivo, saj bi širša analiza časa v moderni liriki 20. stoletja pokazala, da se je ta poezija z ene strani nagnila v dosledno realizacijo trenutne sedanjosti, z druge pa v abstraktno atemporalnost, veljavno tako za subjektov »zdaj« kot za vse mogoče pretekle ali prihodnje časovne položaje.

Prva možnost se je v slovenski liriki 20. stoletja najprej zares dosledno uresničila v številnih pesmih S. Kosovela. Že v njegovih »impresionističnih« tekstih je vrsta takih, ki v primerjavi z Župančičem predstavljajo skoraj popolno uresničitev sočasnosti lirskega govora in njegove predmetnosti. Takšna je pesem Slutnja, ki jo je mogoče primerjati z Župančičevo Z vlakom že zato, ker prav tako ustvarja svoje podobe iz vtisov, ki se nudijo potniku skoz okno drvečega vlaka. Pri Kosovelu se te podobe s pomočjo nominalnega sloga razvrščajo v sedanjost, ki ni nič drugega kot niz posameznih trenutkov ali premičnih točk na ravni neprestano tekočega časa. Zato se ne povezujejo v »zgodbo« z začetkom in koncem, kot jo zajema Župančičevo potovanje »z vlakom«. V tem smislu je Kosovelova pesem notranji samogovor subjekta, ki govori o svojem lirskem dogajanju res sočasno, tako kot se mu kaže v zavesti, pri čemer seveda ni nujno, da so vsebina te zavesti realne čutne zaznave; lahko da gre za duhovne predstave, ki so sočasne subjektovemu govoru. Druga posebnost Kosovelovega besedila je ta, da se zdijo podobe, s katerimi se napolnjuje subjektova zavest, konkretne, enkratne, značilne za čisto posebno situacijo, medtem ko so pri Župančiču splošno tipične, tako da lahko kažejo na večkratno ponovitev istega »popotovanja« in na njegovo domovinsko »bistvo«. S tem se potrjuje, da je realizacija čiste sedanjosti kot pogloblitve časovne perspektive v liriki povezana z izločitvijo vsakršne »zgodbe«, ki vnaša v realnost, o kateri govori lirski subjekt, poleg sedanje tudi preteklo ali celo prihodnjo časovno razsežnost.

Zadnje stopnjo tako izdelane časovne perspektive je mogoče videti v Kosovelovih »konstruktivističnih« pesmih, pozneje objavljenih v zbirki Integrali (1967). Med najbolj znanimi je Pesem št. X. Besedilo je sestavljeno iz kratkih stavkov, pogosto brez glagolskih oblik, sicer pa ves čas v gramatikalnem sedanjiku. Še pomembnejše za njeno časovno sestavo je dejstvo, da ti stavki ne tvorijo smiselne celote v obliki »zgodbe« z začetkom, sredo in koncem, ampak se zlagajo v nanižanko izjav, ki so veljavne le za trenutek, ko so izrečene. S tem se v njih dosledno realizira čista trenutna sedanjost. Sočasje med govorom lirskega subjekta in časom, v katerem se dogaja realnost, o kateri govori, je skoraj popolno. Posledica je ta, da iz pesmi izginjata pretekla in prihodnja razsežnost, ki sta bili v najrazličnejših oblikah odločilni za časovno strukturo lirike od Vodnika prek Prešerna do Murna in Župančiča; pač pa ju je najti še v številnih drugih Kosovelovih pesmih kot tudi v besedilih njegovih ekspresionističnih sodobnikov. Toda vsaj v osrednjih Kosovelovih »konsih« iz leta 1925 je dosežena tista oblika trenutne sedanjosti, h kateri je že v 19. stoletju težil del slovenske lirike, začenši z Jenkom, in se ji močno približal v času moderne. S tem je bil dokončno dodelan model, ki je postal odločilen za modernistično liriko po drugi svetovni vojni.

Druga smer te lirike je že od Jenka naprej težila v čisto atemporalno sedanjost,

kar je najustreznejša časovna perspektiva moderne miselne, refleksivne, filozofske in parabolične poezije. Enega od vrhov v novejši liriki je ta časovna perspektiva dosegla s soneti, ki jih je B. Vodušek objavljala po 1930 in jih zbral v zbirko *Odčarani svet* (1939). Ti soneti so večidel primer t.i. pesmi-podobe in torej v novih različicah nadaljujejo časovno strukturo, ki jo je z nekaterimi svojih »obrazov« zastavil že Jenko, samo da je pri Vodušku dobila še izrazitejšo obdelavo. V teh sonetih – na primer v Oljčnem vrtu, prvič objavljenem leta 1938 – se večidel pripoveduje o dogodkih, ki postavijo v ospredje kako temeljno človeško situacijo in v nji vsebovano vprašanje o smislu ali nesmislu – na videz konkretno, dejansko pa s splošno veljavo. Sonet o Jezusu v getsemanskem vrtu zariše v preteklem času položaj »boga-človeka« ob srečanju s smrtjo, tako da gre na prvi pogled za enkratno, že zdavnaj pretekel dogodek epskega ali vsaj napol epskega tipa. Vendar je iz pesnikove interpretacije oljskogorskega motiva razvidno, da vsebine pesmi ne smemo razumeti kot spomin na nekaj, kar je zgolj historično, ampak kot prispodobo za človeško situacijo, ki se lahko ponovi kadarkoli, v naši lastni sedanosti ali prihodnosti. Čas pesmi je torej ponavljajoča se, pravzaprav že čisto atemporalna sedanost, kar je seveda pogoj, da podoba takšnega na videz minulega dogodka dobi lirski pomen, ne pa epskega.

V slovenski liriki po drugi svetovni vojni predstavljata trenutna in atemporalna sedanost, ki sta ju v najdoslednejši obliki že pred vojno izdelala Kosovel in Vodušek, poglavitna modela, med katera se razvršča heterogena časovna struktura sodobne lirske poezije. Kolikor ostaja pripeta na tradicionalne smeri in tokove, je seveda v nji najti v najrazličnejših obdelavah še vse tiste vzorce lirskega časa, ki so se začeli uveljavljati že v 19. stoletju od Prešerna do Župančiča in so nato ohranili veljavo tudi v liriki po moderni. V modernizmu, kakršen se je razmahnil po letu 1960, je praviloma temeljni lirski čas trenutna sedanost, vsaj od Šalamunove zbirke *Poker* (1966) naprej; zgrajena je po enakih določilih kot v nekdanjih Kosovelovih »konsih«, v podrobnostih pa še radikalnejša, saj absurdnost, irealnost in fiktivnost stavkov, izjav in povedi v Šalamunovih besedilih postavlja njihovo vsebino v časovno perspektivo, ki se ne razvršča v realno trajanje, v katerem bi zaporedne časovne točke sestavljale pravi potek, čeprav še tako kratek in bežen. Edini čas, ki ga lahko pripišemo tem izjavam, je res samo čas, v katerem so izrečene, kar pomeni, da je sinhronost med govorom lirskega subjekta in stvarjo, o kateri govori, popolna. Čas se je skrčil na najmanjšo mogočo količino, razpadel je na posamezne trenutke, ti pa ne sestavljajo več časovnega poteka, ki teče iz preteklosti proti prihodnosti. Čas se je spremenil v čisti trenutek in ta je najbrž tista vrsta sedanosti, ki najbolj ustreza modernistični liriki, zato je v nji dobila svojo dokončno obliko.

Nasproti temu stoji čista atemporalnost, s čimer je treba misliti na sedanost, ki se neprestano ponavlja, ostaja zmeraj ista, veljavna za vse čase in zato zunaj realnega časa. V najizrazitejši obliki jo je najti v pesniških ciklih G. Strniše, na primer v *Infernu* (1963) ali pa v *Brodingnagu* (1965). Lirska realnost, o kateri

govorijo ta besedila, je mitična, pravljlična ali preprosto fantastična, čas, v katerega je postavljena, je fiktiven, irealen in hkrati neprestano ponavljajoč isto stanje ali dogajanje. Ker je mogoče podobe teh Strniševih ciklov imeti za prisposodbo, simbol ali alegorijo konkretnih človeških situacij, ki ostajajo v vseh časih iste, gre za permanentno sedanost, ki ostaja zunaj realnih časovnih sprememb, s tem pa se spreminja v čisto atemporalnost.

Problem časa, kot ga je mogoče odkrivati v razvoju slovenske lirike od V. Vodnika do G. Strniše, je torej v skladu z izhodiščno tezo, da je čas lirskega pesništva sedanost, da pa se znotraj takšne sedanosti odpirajo liriki najrazličnejše možnosti za strukturiranje časovnega toka. Slovenska lirika je v svojem dvestoletnem razvoju preskusila večino teh možnosti, obenem pa sledila svoji notranji razvojni logiki v tisto smer, ki jo je nazadnje pripeljala do najradikalnejših oblik lirskega časa, značilnih za modernistično poezijo 20. stoletja.

ZUSAMMENFASSUNG

Diese Abhandlung wählt sich jene Stellungnahme zur zeitlichen Strukturiertheit der Lyrik als Ansatzpunkt, welche sich schon zur Zeit der Romantik eingebürgert hat (Jean Paul, Hegel) – nämlich daß die typische Zeit der Lyrik die Gegenwart ist.

Diese Auffassung ist noch immer gültig, obwohl sie durch neuere Versuche einer anderen Darlegung des lyrischen Grundmodells angefochten worden ist (E. Staiger, K. Hamburger). Wohl aber wird in vorliegender Abhandlung das lyrische Grundmodell genau zergliedert und in drei Zeitebenen zerlegt: die des Lesers, des lyrischen Subjekts und der lyrischen Realität, in welcher sich das lyrische Subjekt bewegt. Daher rührt auch das Komplexe der zeitlichen Strukturen in der Lyrik, andererseits bietet sich uns aber auch die Möglichkeit zur Differenzierung verschiedener Typen der lyrischen Gegenwart. In der Abhandlung werden diese Typen an Hand der slowenischen Lyrik vom 19. Jh. an untersucht. In den Gedichten V. Vodniks dominiert der rationale Typus der dauernden oder sich wiederholenden Gegenwart, während durch Prešeren das Modell der konkreten Gegenwart eingeführt wird, welche sich mit dem Erlebnis konstituiert, mit ihm andauert und deshalb den rein momentanen Aspekt der Aussage des Subjekts übersteigt. Diese erlebte Gegenwart verbleibt das zeitliche Grundmodell bis hin zur Moderne. Schon S. Jenko, F. Levstik u. andere suchen in ihr eine Annäherung zur Zeit des sprechenden lyrischen Subjekts, womit die Zeit der lyrischen Realität konkreter wird, synchron mit der Rede selbst. Mit der Lyrik der Moderne wird die Entwicklung in dieser Richtung fortgesetzt und erreicht ihren Höhepunkt in der Lyrik von J. Murn und O. Župančič. Die endgültige Form wird der momentanen lyrischen Gegenwart durch S. Kosovel in seinen »konstruktivistischen« Gedichten verliehen, wo sie der modernistischen Lyrik adäquat wird; hier reduziert sich das Erlebnis auf den Sprechakt selbst, damit aber wird die Zeit des sprechenden Subjekts identisch mit der Zeit der lyrischen Realität. In den dreißiger Jahren tritt vor allem mit B. Vodušek eine neue Form der atemporalen Gegenwart auf, geeignet für verschiedene

andauernde und wiederkehrende menschliche Situationen, deshalb ist sie die entsprechende Form für die reflektierende, philosophische und parabolische Lyrik der jetzigen Zeit. Die slowenische Poesie nach dem zweiten Weltkrieg baut ihre Texte auf verschiedenen Zeitmodellen auf – traditionellen und neueren, doch repräsentativ für sie sind vor allem die reine momentane Gegenwart (T. Šalamun) und die absolute Atemporalität (G. Strniša).

OBLIKOSLOVJE OJSTRICE NAD DRAVOGRADOM (z glasoslovnim orisom)

Govor Ojstrice spada h koroškemu podjnskemu narečju. Nosna samoglasnika ϵ in φ sta se pozno raznosnila, za ϵ in dolgi polglasnik je današnji odraz dolgi a . Razprava prikazuje glasoslovje, podrobno pa oblikoslovje tega obmejnega govora.

The Slovene microdialect of the village Ojstrica north of Dravograd belongs to the Podjuna dialect of the Carinthian dialect group. The nasal vowels ϵ and φ were denasalized at a late date, the present reflex of ϵ and the long schwa is a . The morphology, and to some extent the phonology, of this frontier microdialect are described.

0 Uvod

0.1 O podjnskemu narečju je pisalo več raziskovalcev¹, natančno sta ga raziskovala Tine Logar² in Pavel Zdovec³. V Republiki Sloveniji prištevamo k podjnskemu narečju govor Libelič in Ojstrice, mežiško narečje in severnopohorsko-remšniško narečje.

0.2 Ojstrica spada v krajevno skupnost in občino Dravograd. Izrazito hribovsko naselje z raztresenimi kmetijami na prisojnih južnih pobočjih Košenjaka (1517 m) ima kmetije razložene od 700 do 1020 m nadmorske višine. Sredi obsežnih gozdov je več kulturnih jas med Ojstriškim potokom, Boštjanskim potokom, Goriškim Vrhom in Sv. Duhom. Obsežnejše košenice in senožeti v višjih legah deloma zaraščajo. Dobro uspevajo rž, ječmen, krompir, v nižjih legah tudi pšenica in ajda. Močno je še razširjena domača peka rženega kruha, in en mlin na vodni pogon še melje. Iz tega pretežno agrarnega kraja odhajajo delavci na delo v Dravograd in na Ravne.

Cerkev sv. Janeza z obzidanim pokopališčem je bila zgrajena leta 1425. Število prebivalcev je od 1869 do 1971 padlo od 249 na 130; od teh je danes le 54 kmetov. Osnovnošolski pouk se je začel leta 1894; v novo podružnično šolo, zgrajeno 1969, hodijo otroci z Goriškega Vrha, Velke, od Svetega Duha in s Kozjega Vrha; število osnovnošolskih otrok upada: leta 1978 – 43 otrok, 1990/91 – 24 otrok.

Domačini imenujejo kraj tudi *Kimperk*, prid. *kimperški*, prebivalce pa *Kimperžani* (uradno *Ojstrica*, *ojstriški*, *Ojstričani*).

¹ Urban Jarnik, *Obraz slovenskoga narečja u Koruškoj*, Kolo, 1842, 41–57; Fran Ramovš, *Historična gramatika slovenskega jezika*, VII, *Dialekti*, Ljubljana, 1924; G. Neweklowsky, *Zur Erforschung der slowenischen Dialekte Kärntens*, SR 1979, 443–450.

² *Dialektološke študije XIV*, *Govor vasi Kneža pri Djekšah na Koroškem*, SR 1968, 395–412.

³ *Die Mundart des südöstlichen Jauntales in Kärnten*, 1972, 191 str.

0.3 Ojstriški govor je izgubil tonemsko naglaševanje; jakostni naglas ni vezan na določen zlog v besedah. Kratki naglašeni samoglasniki se lahko pojavljajo v vsakem besednem zlogu. V svojem jezikovnem razvoju je govor opravil za slovenščino tipične naglasne prestave: premik psl. ckfl. proti koncu besede ter umik s kratkega zadnjega zloga proti začetku besede (umično naglašeni *e*, *o* in polglasnik so praviloma še kratki), umik dolgega ckfl. za zlog proti začetku besede (umično naglašeni samoglasniki so praviloma kratki). Govor pozna tudi premik z akutiranega zloga proti koncu besede: *bábica* > *babíca*. Skrajšani psl. akut v nezadnjih zlogih se je tu pozno podaljšal, zato imamo za staroakutirani jat drugačen odraz kot za stalno dolgi jat.

0.4 Fonološki sestav ojstriškega govora:

0.4.1 Dolgi naglašeni samoglasniki⁴

Kratki naglašeni samoglasniki⁵

<i>í</i> <i>íə</i> <i>é</i> <i>é</i> <i>eé</i> <i>á</i>	<i>ú</i> <i>úə</i> <i>ó</i> <i>ó</i> <i>oó</i> <i>á</i>	<i>i</i> <i>è/è</i> <i>ə</i> <i>+ ər</i> <i>à</i>	<i>ü</i> <i>ò/ò</i> <i>ə</i> <i>à</i>
--	--	---	--

⁴ Zapis samoglasniških fonemov je prirejen za tisk. Znak / / nad samoglasnikom pomeni mesto naglasa in hkrati dolžino, *íə*, *úə*, *eé*, *oó* so drseči enofonemski dvoglasniki; pri *eé* in *oó* je prva mora ožja, druga širša. Pika pod *e* in *o* označuje ozki izgovor, *é* in *ó* sta široka. Dolgi samoglasniki zastopajo psl. dolge akutirane in cirkumflektirane samoglasnike, tudi drugotno naglašene, govorijo pa se tudi v prevzetih besedah. Gradivo:

1. *gníva* 'njiva', *xodíli*, *hopíca*, *turkíja* : *mícen*, *tínki*; *kukújca*, *rúse*, *úra*, *žúlok*;

2. *bríəzje*, *čríəšna*, *sníəh*; *líə*, *plíəč*, *šíəst*; *kobíəle*, *wíəle*, *se je kadíəwo*, *žíəwo* (*íə* je odraz dolgega jata, dolgega etimološkega *e* in dolgega *i* pred *-le*, *-li*, *-wo*, *-wa*) *búəh*, *gwúəbek*, *kúəš* 'koz', *múəč*, *s túəbo*; *cúə*;

3. *bedéli*, *jésti*; 'hrana', *mélem*, *zéle* (*e* je odraz staroakutiranega jata in novoakutiranega *e* v položaju pred sprednjim samoglasnikom); *bódi*, *góba*, *móka*, *ósom*, *wóla*, *nóswa*; *wóuk*, *mónzem*;

4. *dewét*, *glédam*, *pét*, *wréme*, *jézik*;

5. *boleéwo*, *breéza*, *dweéma*, *neéso*, *peéko*, *teéta* (*eé* je odraz staroakutiranega jata in dela novoakutiranih ter umično naglašanih *e*); *boóga*, *doóra*; *koóža*, *škoóda*, *koóš*, *oótrek*, *jegoóba* (*oó* je odraz drugo- ali tretjeumično naglašene *o* ter novoakutiranega *o*). V primerih *dówa*, *kómon*, *glédóli*, *spomenóli* (je *ó* odraz za psl. dolgi *a*).

⁵ Kratki naglašeni samoglasniki so odrazi psl. kratkih naglašanih samoglasnikov, novoakutiranih *e* in *o* v edinem zlogu, kratki so lahko tudi umično naglašeni samoglasniki; kratki *a* nastopa tudi za polglasnik in nosni *ə*; samoglasniški upad se kaže v polglasniku, nastalem iz *i*, *u*, *e*, *ě*. Pred zaporniki se skrajšata dolga *í* in *ú*. Gradivo:

1. *bík*, *tíč*; *koríto*; *žíwet*; *čút*, *kúp*; *klíč*; *presúho*;

2. *dét*, *kmèt*, *kléti*, *sěno*; *kòš*, *stròp*, *kòsti*, *otròku*, *čròwo*;

3. *màš*, *bət*, *jəme*, *jəspa*, 'podstrešje'; *nəbi* 'midve', *wrəčt*, *lədi* 'ljudje', *jəne* 'junec', *pəle* 'potlej';

4. *tàt*, *zàčne*, *zàwərt*, *pàs*, *màgwa*, *màso*.

Sestav nenaglašanih samoglasnikov je enak knjižnemu, le nenaglašeni *eé* za jat se pojavlja kot posebnost, in sicer kaže na pozen naglasni umik za zlog proti začetku besede: *cváteew*, *boóleew*, *zóbeew* 'zabela'. Nenaglašeni *o* je ožji kot v knjižnem jeziku.

0.4.2 Soglasniški sestav⁶

Zvočniki		Nezvočniki				
<i>w/ú</i>	<i>j/ĭ</i>	<i>p</i>	<i>t</i>	<i>k</i>	<i>č</i>	<i>c</i>
<i>m</i>	<i>n</i>	<i>b</i>	<i>d</i>	<i>g</i>		
	<i>r l</i>		<i>s</i>	<i>h</i>	<i>š</i>	
			<i>z</i>		<i>ž</i>	

1. Oblikoslovje

1.1 Samostalniška beseda

1.1.1 Samostalniki. – Ojstriški govor ima v ednini ohranjene vse tri spole, v dvojini in množini pa le moškega in ženskega. Dvojina je (kot v knjižnem jeziku) ohranjena v I/T in D/O, v R in M so množinske končnice. Posamezne končnice so pomensko bolj obremenjene kot v knj. jeziku, redukcija je minimalna, posplošujejo se končnice *-om*, *-eh*, *-ami* za oba spola v množini ter *-ama* v dvojini.

1.1.1.1 Moške sklanjatve imajo v ednini še podspol živost/neživost.

Sam. 1. moške sklanjatve se sklanjajo po vzorcu za nepremični naglasni tip:

<i>mĭn</i>	<i>-ø</i>	<i>-a/ -u</i>	<i>-u</i>	<i>-ø</i>	<i>-u/ -i</i>	<i>-om/ -u</i>
	<i>-i</i>	<i>-ow</i>	<i>-om</i>	<i>-e</i>	<i>-eh</i>	<i>-ami</i>
	<i>-a</i>		<i>-ama</i>			

Premični naglas imajo številni samostalniki: *jézik jezika*, *čwoówek čoweéka*, *jávor jewóra*, *jòpič jopíča*, *liəmeš leméža*, *márlič mərliča*, *oógrat ogróda*, *oótrek otròku*, *poógrep pogrěba*, *wěčer wečěra*. Kratki naglas z zadnjega zaprtega zloga dvozložnih besed se umakne za zlog na levo. Končniški naglasni tip se je po naglasnem umiku zenačil z nepremičnim; posplošita se imenovalniški osnovni *pàs*

⁶ Ojstriški soglasniški sistem se od knjižnega razlikuje v naslednjem:

1. Nezaokroženi *w* izgovarjajo pred samoglasniki, zaokroženi *w* pa pred soglasnikom ter na koncu besede. Zastopa pa praslovanski *u*, psl. *t* pred zadnjimi samoglasniki, *t* na koncu besede ali zloga ali pa nastopa kot proteza pred vzglasnim *u* in *o*: *wigret*, *wùkna*, *wsók*, *ówca*, *práv*, *pív*; *wùho*, *wógle*.

2. Mehki *l'* je otrdel: *klùč*, *wòla*, *zèmla*.

3. Pogost je jezičkov *r*.

4. Mehki *n'* se je med samoglasniki razvil v *j*, sicer pa je *n* : *kuhĭja*, *črĭəšna*, *gnĭva*, 'njiva'.

5. Iz nenaglašanih zlogov *-li-*, *-wi-*, je lahko nastal *j*: *kéjko*, *wéjko*, *sprájla*, 'spravila'.

6. *il*, *dl*, sta ohranjena: *mòdlim*, *wádlā*, 'vela'; jédva.

7. *-g* je prešel v *-h*: *brĭəh*, *dóuh*.

in diš: *pàsa, diža; pàku pàkwa, stàbər stàbra*. – Mešani naglasni tip je po drugem naglasnem umiku odpravljen, umično naglašeni samoglasnik pa je kratek:

<i>núəs nòsa/nòsu</i>	<i>nòsu</i>	<i>nùəs</i>	<i>na nosu</i>	<i>pod núəsom/pod nòsu</i>
<i>nòsi nòsow</i>	<i>nòsom</i>	<i>nòse</i>	<i>nòseh</i>	<i>nòsami</i>
<i>nòsa</i>	<i>nòsama</i>			

Tako še: *múəst mòsta, líəs leésa, x lèsu*;

Med premenami v osnovi so najbolj pogoste: kolikostna premena naglašeneega samoglasnika: *tič tíča, jùh júga, dèt deéda, škòf škófa, kròp kroópa, ràp rápa* 'rep'. Nekaj prvotno kratkih naglašanih enozložnih samostalnikov je v im. podaljšalo korenski samoglasnik, vendar ta ni več doživel istega glasovnega razvoja kot prvotno dolgi, zato so razlike v osnovah: *gráh gróha, kráj krója, práh próga, swát swóta*. Podaljšanje korenkega samoglasnika mora biti starejše od naglasnega umika za zlog na levo, zato so odrazi še kratki: *groóp gròbu, koóš kòšu, poóti pòda*. – Naglasne prestave niso potekale hkrati, zato se pri samostalnikih, ki imajo v rod. ed. dolžino, v D/M pojavlja kračina, v O pa je osnova ali enaka R ali I:

<i>bùəx</i>	<i>boóga</i>	<i>x bògu</i>	<i>boóga</i>	<i>pər bògu</i>	<i>z boógom</i>
<i>bríəx</i>	<i>breéga</i>	<i>x brègu</i>	<i>bríəx</i>	<i>na brègu</i>	<i>pod breégom</i>
<i>núəs</i>	<i>nòsa</i>	<i>pod núəsom;</i>	<i>koóš</i>	<i>kòšu</i>	<i>pot koóšom</i>
<i>moóšt</i>	<i>mòštu</i>	<i>z moóštom;</i>	<i>groóp</i>	<i>gròba</i>	<i>pod groóbm</i>

Samostalniki z osnovo na *-r* v sklanjatvi osnovo daljšajo z *-j* (izjema so dvožložni samostalniki na *ə:* *bídər bídra, pàpər pàpra, weétər weétra*): *di-húrja, katárja, reéwarja*. Iz nemške koroščine je prevzeto daljšanje moških osnov na *-i, -a, -o* in *-l* z *-n-*: *Móri Mórna, Énci Éncna, Lùka Lùkana Lùkanov, Míha Míhana, Stánko Stánkana, Őto Őtana, Pául Páulna, Józł Józłna, ájhł ájhłna, čwěšpl čwěšplna, šintłna, tiəhłna*. To daljšanje prevladuje pri imenih ter prevzetih besedah; danes se širi tudi k osebnoimskim osnovam na soglasnik: *Pép Pépna, Fránc Fráncna Fráncnov*.

Podaljševanje osnove z *-j-* je redko: *Páuli Páulija/Páulna; dēdi dēdija* (*-i < -ij < -ej*), *s -t-* pa še redkejšo: *Stánko Stánkota, Őčko Őčkota* (poleg pogostejšega *Stánkana, Őčkana*). Neobstoječi samoglasniki so *ə* pred *r*, sicer še *o, u, i*: *cweédər cweédra, páwər páura, góboc, gópca, xwópoc, xwópca, koósoc koósca, štámoc štámca, žríəboc žríəpca; četörtok četörtika, pátok pátká, píəsok píəska; štàpuh štàpha* 'vodnjak'; *brúəštik brúəška, podiəlik podiəlka*. – Govor ne pozna podaljševanja osnove z *-ov*. V roditeljski osnovi se pojavlja *-w-* iz *-t-*: *cíəgu cíəgwa, koótułkoóto koótuwa, pàkulpàko pàkwa*. Premene po zvonečnosti so take kot v knj. jeziku, le *-g* se premenjuje s *-h*: *bríəh breéga, rúəx rògu*.

Samostalnik *òčal/òče* ima v vseh edninskih sklonih končnico *u* (*òču*), le v O tudi *-om*. Samostalnik *dan* ima dvojino enako množini, razlikujeta se le D in O.

<i>dán</i>	<i>dní</i>	<i>dní</i>	<i>dán</i>	<i>dní</i>	<i>dníəm</i>
<i>dní</i>	<i>dní</i>	<i>dníəm</i>	<i>dní</i>	<i>dníəh</i>	<i>dnèmi</i>
<i>dní</i>		<i>dneəma</i>			

Metatonirani O mn. je znan tudi pri samostalniku *otrok*: *oótrek otròku otròku otròku pər otròku* z *otroókom*; *otroóka otrúək otroókoma* A = I *otroókeh otroókama*; *otròci otrúək otroókóm otroóke otroókeh otrúəcmi*.

Premene končnic:

V edninskem rod. je posplošena nenaglašena končnica *-a*, razširjena pa je tudi nenaglašena končnica *-u* iz rod. ed. prvotnih *u*-osnov. Po Ramovšu (1952, 38) nastopa končnica *-u* pri enozložnih *o*-jevskih osnovah na trdi soglasnik, naglašeni samoglasnik mora biti dolg in cirkumfektiran. V ojstriškem govoru je *-u* tudi pri nekdanjih mehkih osnovah, pri dvozložnem *oótrek*, in *-u* je možen tudi v zvezi s predlogi: *bròdu, dròbu, gròbu, kòšu, lèdu, lèsu, màhu, mèhu, mòstu, móštu, òču, otròku, pòdu, pwòhu, rògu, smèhu, stòwu, stròku, stròpu, wànu, wòwu, wòzu, zòbu, zwònu, žòku, 'nogavica'*. Za označevanje živega se ta končnica pojavlja tudi v tož.

V daj. ed. je nenaglašeni *-u* edina končnica: ta prevladuje tudi v mestniku, lahko pa se pojavlja v O, kjer je končnica sicer *-om*; tako zlasti pri tistih samostalnkih, ki imajo v rod. končnico *-u*. Vzrok za to posploševanje vidim v izenačenju O ed. z M v moški prid. sklanjatvi. V mestniku ednine je živa tudi končnica *-i*, sicer znan v sosednjih severoštajerskih govorih, in sicer pri hišnih imenih (ta ostajajo nespremenjena, četudi se priimki spreminjajo): *pər Andréniki, Brajéli, Gólarji, Stréuci, Kórži, Pétərči*. V O mn. imajo končnico *-mi* redki samostalniki: z *otrúəcmi, vólmi, dnèmi*.

2. moške sklanjatve govor ne pozna, ker se osnove na *-a* podaljšujejo z *-n* in se sklanjajo po 1. skl. 3. sklanjatve govor nima, pač pa 4.: m: *tə mwódi təga mwódiga*; ž: *ta mwóda te mwóde*; s: *te mwóde təga mwódiga*. Sam. moški ima rod. mn. *móškov*.

1.1.1.2 Ženske sklanjatve so štiri

V 1. žensko sklanjatve grede samostalniki s končnico *-e* v R ed. in *-ø* v R mn., torej tudi tipa *brítow, móti*. Naglasni tip je prevladal nepremični, torej ni premičnega, končniškega ali mešanega naglasnega tipa. Sklanjatveni vzorec je naslednji:

<i>líp</i>	<i>-a</i>	<i>-e</i>	<i>-i</i>	<i>-o</i>	<i>-i</i>	<i>-o</i>
	<i>-e</i>	<i>-ø</i>	<i>-am</i>	<i>-e</i>	<i>-eh</i>	<i>-ami</i>
	<i>-i</i>		<i>-ama</i>			

Tako se sklanjajo: *noóga, peéta, deéska, màgva*. V daj. mn. je končnica *-om* posplošena iz moške, *-eh* pa iz zaimenske sklanjatve. V rod. mn. so osnove z dolgim *o* in jatom metatonirane: *noóga núəh, koóža kúəš, roóža rúəš, koósa*

kúas, koóza kúas, koópa kúap; tudi *rðkalrèka, rðk, smæreéka smæriðk*. Nezvočniški soglasniški sklop se olajša z neobstoječim *o* ali *e*: *móčka móčok, grúška grúšek*. V 1. ženski sklanjatvi najdemo tudi posamezne sam., ki so v knj. jeziku srednjega spola, v ednini le posamezne, v množini pa je prehajanje nepodaljšanih osnov posplošeno: *reébra reébre, líate, jétre, plúče, úste*; pa tudi *jósle, pórse, sàne* iz knjižne 2. ž. skl. – Sam. na *-ev* se sklanjajo po 1. ž. skl.: *brítow brítwe* z *brítow, ciðrkow ciðrkwe* za *ciðerkwo* (*-au* se labializira v *-ow*: *bréskow, búkow, mwóčow*). Sam. *hçi* posplošuje neimenovalniško osnovo *čtæra*; *máti* se sklanja s pomikom nekdanjega akuta: *móti matére matéri móter matéri móterjo*.

Po 2. ženski sklanjatvi sklanjamo samostalnike, ki imajo v rod. ed. končnico *-i*. V nepremičnem naglasnem tipu so končnice enake knjižnim, le v D mn. je *-om*, M mn. pa *-eh*. Premični naglas ima malo samostalnikov: *jèsn jesiáni*, končniškega naglasnega tipa govor ne pozna. Mešani naglasni tip:

<i>nùæ</i>	<i>nòči</i>	<i>nòči</i>	<i>nùæ</i>	<i>nòči</i>	<i>nočjó</i> ;
<i>nòči</i>	<i>nočí</i>	<i>nòčom</i>	<i>nòči</i>	<i>nòčeh</i>	<i>nočmí</i> ;
<i>nòči</i>		<i>nòčma</i>			

Tako še: *múæ, mòči, kúast kòsti, píæ pèči, klæt klèti, gós gósi, pést pésti, dwán dwáni*. Sam. *kri* se sklanja takole: *krí kórwi* s *kærwjó*, *duri* pa *dùri duri dúrom dùri dúreh dúrmi*.

Samostalnikov 3. ženske sklanjatve je malo, najdemo jih le med prevzetimi besedami tipa *Mici, Ízabel*; za priimke brez imen so znani feminativi s posebnimi priponskimi obrazili. V 4. sklanjatev gredo sam. besede tipa: *ta mlóda, ta rájna*.

1.1.1.3 Samostalniki srednjega spola ohranjajo svoj spol le v ednini; v dvojini in množini se sklanjajo po ženskem sklanjatvenem vzorcu, le tisti s podaljšano osnovo na *-t* in *-n* postanejo v dvojini in množini moškega spola. Vzorec za sklanjatev:

<i>kópit-o</i>	<i>-a</i>	<i>-u</i>	<i>-o</i>	<i>-ul-i</i>	<i>-om</i>
<i>kópit-e</i>	<i>-ø</i>	<i>-om</i>	<i>-e</i>	<i>-eh</i>	<i>-ami</i> ;
<i>kopit-i</i>		<i>-oma</i>			

ali:

<i>žrèbe</i>	<i>-áta</i>	<i>-átu</i>	<i>žrèbe</i>	<i>-átu</i>	<i>-átom</i>
<i>žrebáti</i>					
<i>žrebáta</i>		<i>-átoma</i>			

Po vzorcu *kópito* se sklanjajo samo edninski samostalniki: *dríæwje, bríæzje, búkowje, dežówje, droóžje, gærmówje, jéwšje, koréje, kaméje, leskówje, pečówje, smúælje, wùpje, urtæsje*. Po vzorcu *žrèbe* se sklanjajo: *píše pišáta*, mn. *píšati, màče, žwàne, jàne, téle*. Samostalniki: *wùho, père, jáice, dèkle* podaljšujejo osnovo s *-t* in se v dvojini in množini sklanjajo po ženski sklanjatvi. Z *-n* podaljšujejo

osnovno le *seéme semána*, mn. *síəmani*, *jəme imána*, mn. *imáni*, *vreéme vremána*; za *vime* poznajo izraz *wĩnčič* < *vimčič*. Tudi s -s- podaljšane osnove prehajajo v dvojini in množini med samostalnike ženskega spola: *drəwo drewíəsa*, dv. *drewíəsi*, mn. *drewíəse*; *nəbo nebíəsa*, mn. *nebíəse*; *təwo telíəsa*, òko *očíəsa*, dv. *očíəsi*, mn. *očíəse*, *črəwo črəwíəsa* 'trebuh', *čríəwa čríəwe* 'črevo'. Samostalnik *tla* se uporablja le v nekaterih predložnih zvezah: *nátle*, *naklíəx*, *po klíəx*.

Po 3. sklanjati v se sklanjata *jésti* in *píti* v pomenu hrana in pijača: *Na mízi je doóre jésti pa píti*. Po glasovni podobi se ločita od nedoločnika: *jást*, *pət*.

1.1.2 Samostalniški zaimki

1.1.2.1 Osebni zaimki so doživeli več posebnih razvojev. Navedene so naglasne in naslonske oblike: *jás mənə mən(i)* R *mən(i) máno*, *me mi me*; *míłmi* (ž *nəbe*) *nás nám* R *pər nás/pərnas nómi*; *nəbalnəbadwó* (ž *nəbilnəbidwíə*) *nóju nóma* D D; *tí tébe tébiltəbi* R D *túəbo*, *te ti te*; *wíłwi* (ž *wəbe*) *wás wəm* R R *wómi*; *wəbal wəbadwó* (ž *wəbilwəbidwíə*) *wóju wóma* D D; *ənlən* *jágaljeéga jəmu* R D *jíəm*; *ga mu ga*; *əna jé jėj jó jėj jó*, *je ji jo*; *wəne* se sklanja kot *ən* ali kot kazalni zaimek: *woníəga*; *wəni jìh jìm jé:ljìh jìh jíəmi*, *jìh jìm je*; *wənadwó* (ž *wonidwíə*) *jój jeéma* R D D. – *seébe seébi* R D *súəbo*, *se si se*. Navezne oblike so: *záme záte zájgalzájolzáje*; *záse*.

Orodnik *túəbo*, *súəbo* je nastal iz *təbq*, *səbq*. V dvojini je *-ba* nastal iz *dva*. Pod vplivom 1. ženske sklanjatve imamo v dvojini obliki *nəbi*, *wəbi* in v množini *nəbe*, *wəbe*. Zveza s števnikom *dva* je ob krnu *-ba* zrahljana in vzpostavlja se zveza *nəbidwíə*, *wəbidwíə*; *ž jíəm*, *ž jíəmi*, *jeéma* so naslonjene na sklanjatev kazalnega zaimka z odrazi za stalno dolgi oziroma staroakutirani jat. V svojilnem pomenu se uporablja rodilniška oblika *já* < *nja*; v obliki *jága* lahko slutimo ostanek starega rodilnika. Za knj. *njiju* je oblika *jój* < *júəju* < *njuju* < *njiju*; *nju*.

1.1.2.2 Vprašalna zaimka imata naslednjo sklanjatev: *dúəj koóga kəmu* R *kəmu kúəm* oz. *kółkój čéəsa čəmu* / *čəmlčíəm číəm*. Za psl. *kъto imamo po analogiji s *kъda izhodiščno obliko *kdo* > *gdo* > *do* + *j* > *dúəj*; dajalniška oblika se je posplošila tudi v meštniku. V zlogu pred *-m* polni vokali lahko oslabijo v polglasnik.

1.1.2.3 Oziralna zaimka *gdúər* in *kór* se slišita zelo redko; oziralni zaimki so izpeljani iz vprašalnih s sprevrženjem: *Dúəj je prəšo pobíratí jájce*, *je mər pa mòdliti*; *Kój smo mēli*, *smo dáli*.

1.1.2.4 Nedoločni, nikalni, mnogostni, poljubnostni, drugostni in celostni zaimki so naslednji: *neédi* 'nekdo', *neeka*; *níšər níkúəgar*, *nəč níčíəsar* poleg *kórkàj*, *nəčkàj*, *kór kéka*; *nobédə*, *mówodúəj mówokàj*, *weéčdúəj weéčkàj*, *mársikàj*; *dúəj*, *kàj*: *A ti je dúəj pomógawv*; *Gospodór pa ni ji dáw kàj písati*. Prim. še *drúgi drújgalàđđrújga*, za *àđđrúgem*; *wàs usà usə*, *obóləbadwó*.

1.2 Pridevniška beseda

1.2.1 Pridevniki zaznamujejo lastnost, svojino, vrsto in količino. V ednini imajo posebno končnico za srednji spol *-e*, nastalo po strnitvi iz *-oje*, *-eje* v določni pridevniški obliki: *líəp líəpa lépe*.

1.2.1.1 Sklanjatveni vzorec za pridevnike m. oz. s. in ž. sp.:

<i>súh-ø/-e</i>	<i>-iga</i>	<i>-emu</i>	I/R	<i>-em</i>	<i>-em;</i>	<i>súh-a -e -i -o -i -o</i>
<i>súh-il/-e</i>	<i>-eh</i>	<i>-em</i>	<i>-e</i>	<i>-eh</i>	<i>-emi</i>	
<i>súh-a/-i</i>		<i>-ema</i>				

Rodilniška končnica *-iga* je znana tudi v severnoštajerskih govornih v Dravski dolini; orodniška končnica *-em* je enaka mestniški kot v zaimenski sklanjatvi člena *tə* in kazalnega zaimka *šəti*. Tudi v dvojini in množini so prevladale končnice z jatom.

Najpogostejši lastnostni pridevniki v ostriškem govoru: *búərn* 'boren, slab', *búəs*, *moočŋ*, *jázŋ*, *špícast*, *ráwn*, *kríw*, *cótow*, *wàjek wàhka*, *deésŋ*, *léwi*, *màjek mähka*, *dəbər doóra dore*, *təžek*, *uréc*, *swóp*, *drəbŋ*, *mwót*, *stár stóra store*, *swádek*, *kísew kiséewa kiséele*, *təmn*, *bəun*, *zdráw*, *ríədok*, *poózŋ*, *zgúədn*, *díwji*, *bréja*, *slíəp*, *gwúh*, *krúmpast*, *púkwest*, *wəmpast*, *žíwčŋ*, *mərzov*, *toəpow*, *hút*, *súh*, *ləp ləpa ləpe*, *màdu mādwa* 'medel', *bíəw bíəwa bíəle*, *čərn*, *əjáv*, *síw*, *pwáv pwáva pwále*, *ərdéc*, *zelən*, *kùmšŋ*, *pómetŋ*, *kríglaw* 'hripav', *narét* 'narejen', *zamlíət*, *obút*, *obləčen*, *žégŋan*, *opstəkan*, *gərcəw*, *wodeničŋ*, *napíhjen*, *razdórt*, *ríəzan*, *zalüblen*, *pokoópan*, *zwúšen*, *zabíəlen*, *wóln*, *hín* 'mrtev', *žerác* 'žareč', *lesíən*, *želeézŋ*, *hoódŋ* 'lanen', *jestənow*, *čríəšnow*, *grúšow* 'hruškov', *hójow*, *sməwəw* (óli), *sməríəkow*, *ríəpŋ*, *səŋčŋčŋ*, *jóbočŋ*, *büčŋ*, *plehównatŋ*, *inatŋ* 'inast', *íwnatŋ*, *swómətŋ* 'slamnat', *pərtəén* (kwabósa), *tówst*, *šúrek šroóka šrəki* (mn.), *wəzok*, *dəwh*, *krótok*, *tínki*, *míhŋ*, *móli*, *wéjki*, *wísek*, *wisoóka wisəke*, *wisəki* (mn.).

Svojljni pridevniki se tvorijo s priponskimi obrazili: *-ow -awa -awe, -in -ina -ine*: *Ōnčəw Ončəwa Ončəwe*, *Pétərcəw Pétərcəwa Pétərcəwe*; tako: *Poógačəwa Jérčka*, *Kúəsəwe dékle*, *áčina vóla*; *Wídine oučle*. Svojina se lahko izraža tudi s svojljno pripono *-j-*: *Čərnoglav+j+a > Čərnogláula Wíka*, *Mihél+j+i > Mihél(j)i Ánzi*. Svojljni pridevnik se sicer tvori iz podaljšane osnove: *Fájdl Fájdlŋa Fájdlŋow*, *Məri Mərna Mərnəw*, *Lúka Lúkana Lúkanəw*.

Vrstni pridevniki: *príədŋ*, *zódŋ*, *spúədn*, *sríədŋ*, *kúənski*, *cəklški*, *kúrji*, *ójstərski*, *túrski*, *krízəw* (*pót*), *koótərní* (*keédŋ*) 'kvatrní', *gúərn* (*wéətə*), *júžŋ*, *rápŋ* (*gníwa*), *wəšŋ*, *sríədŋ*, *pájsji*, *məški*, *líški* 'človeški', *mərtwáški*, *pawərski*, *swowénski*, *níəmski*, *Grúəblški* (*Cénc*).

1.2.1.2 Stopnjevanje. Lastnostni pridevniki tvorijo primernik z obrazili *-ši, -jil-i, -ejši*, presežnik pa z *naj-* + člen določnosti *ti* + primernik. Največjo ali najmanjšo stopnjo določene lastnosti lahko pomeni tudi primernik s členom določnosti: *mwót mwójši nájtimwójšiltə mwójši*; *ləp gúərsi nájtigúərsiltə gúərsi*; *míhŋ máj(n)ši nájtimáj(n)šiltə máj(n)ši*, *wísek wíši*, *šúrek šršši*, *nízok níži*, *wəzek wóžil/wóžji*, *krótok króči*, *wéjki < veliki wácił*; *wàjek wəžéji* 'lažji', *stár staréjši/stórši tə stórši*. – V govoru je zelo pogostno opisno stopnjevanje z *bəl nájbdəl*, *máj nájməj*. Pridvignjeno stopnjo tvorijo s prislovom *čúdnə* v pomenu 'zelo', pa tudi s predponami, npr. *pre-*: *čúdnə mícen*, *premícen*, *prewəzok*, *presúh*.

Z obrazili tvorjena primernik in presežnik sta posplošila obliko na -i za vse tri spole, zlasti kadar pridevnik opravlja vlogo povedkovega določila. V poudarjenem stavčnem položaju uporabljajo presežnik z *nàjti/nàjtə* in primernikom, v drugih položajih pa le člen določnosti in primernik v superlativnem pomenu. Nekaj zgledov: *Lénc je biu mwójši kàk nòš àti*; *Líza je bəwa ta mwójši*; *Jás, ta stórši, sm ostówa doóma*; *Bwà je ta wáči gnúəjwoóža*; *Mica je stórši od məne*; *Je prəšwa na staréjši žénska*.

Priponska obrazila -ok, -ek, -ik pri stopnjevanju z obrazili odpadejo: *nízok níži*, *wózok wóži*, *krótok króči*, *wàjek wažéji*, *šúrek šírši*, *wísek wíši*, *wéjki wáči*.

1.2.1.3 Določnost. Pridevniki določnosti in nedoločnosti ne ločujejo s svojo obliko. Za določnost uporabljajo pred pridevniško besedo člen *təta ta te* in ga tudi sklanjajo; člen *en* pri samostalniku označuje nedoločnost in se sklanja. Primeri: *te tínke kwabóse*, *s tem srfədnem*, *s tem wéjkem*, *s tem míhnem zvənom*, *ta wáči dwó*, *tə wáči púəp*, *šəti tə mwódi*, *tisti tə stóri so prájli*.

1.2.1.4 Naglas. Najpogostejši je nepremični naglas na istem zlogu tako pri tvorbi oblik za spole kot pri sklanjatvi in stopnjevanju. – Premični naglas se pojavlja na umično naglašenem prvem zlogu pri pridevnikih moškega spola v ednini tipa: *kíseu kiseéwa kiseéle*, *šúrek šroóka šroke*. – Da je govor poznal mešani naglasni tip, kažeta kakovost in kolikost umično naglašenega korenskega samoglasnika v obliki za srednji spol v ednini ter v vseh sklonih za moški spol v množini: *líəp líəpa ləpe*, mn. *lèpi ləpeh*; *súh súha sùhe*; mn. *sùhi sùheh* (ž. sp. *súhe*); *dóbər doóra dore*, *dəri dərəh* (ž. sp. *doóre*).

1.2.2 Pridevniški zaimki

1.2.2.1 Osební svojilní zaimki se sklanjajo po pridevniški sklanjatvi: imenovalniška osnova se lahko pojavlja poleg roditeljskega tudi v D, M in O ed.: *múəj múəjga múəjmulmoójemu o múəjmulmoójem z múəjmulmoójem*: oblika za ženski spol je *moója*, za srednji pa *mòjel/múəje*; v im. mn. je umično naglašeni o še kratek: *mòji*, *mòje*. Podobne oblike imata tudi zaimka *twúəj* in *swúəj*. Za 3. os. ed. imamo oblike *jegów/negów -a, -e jén/léjn*, v dvojini in množini pa *nójn*, *vójn*, *jójn* oz. *nóš*, *wóš*, *jəhn*.

1.2.2.2 Kazalni zaimki so *šəti šəta, šəte, tisti tista tiste, wùni/wəni/ùni, štók štóka štóke/tók tóka tóke*. Štekanje je znano tudi pri prislovih: *štə, štəm 'tam'* in 'zadnjič'. Sklanjatev je pridevniška. Zaimek *šəti* se uporablja v poudarjenem stavčnem položaju, sicer se pa uporablja *tisti* v pomenu 'ta': *Šəte swəne nima zdráveh čriəw*; *Šəta mó pa štóke špičaste koleéne*; *W šətem kéədnə je bəwo*; *Šəte je twúəje*; *Smo mēli wsə pokrəwsane šəte kəsti*; *A tiste še niste čúli?*; *Tiste je pa riəsnə bəwo*; *Tiste sm pa wédeew*; *Je pa čúdnə tiste rēči*. Tudi *štók* se uporablja le v poudarjenem položaju: *Štóká čúdnə wíha je bwà*; *Po štókem snəgu hódimo*; *Mójo tóke ráwnə púəlje*; *Čósi je bəwo tóke deéwo*. Ostanke kazalnega zaimka *sə si se* so ohranjeni v prislovih: *səntə, səntre, səm, gərsa, dəusa, wuse, nəš 'danes', líətos*.

1.2.2.3 Vprašalni vrstni zaimki so *kíəri kíəra kíəre*, lastnostni *kók kóka kóke*, vprašalni čigáw čigáwa čigáve. Okrepitevene pripone -šen govor ne pozna.

1.2.2.4 Pridevniška oziralna zaimka sta *kíəri* in *ko 'ki'*. Vlogo oziralnega zaimka *ki* opravlja tudi *kàk*: *Pàle je pa mèw èno, ko je prè pər fájmoštru bòwa za kúharco; Tísta, ko je bòwa negówa čtəra, jé pa ní dāv kór kaj písati; Kàpərc je pa sməreékow, ko ot smərtək dōw naleti; Pər Poógači, kàk je nós sósət, so triji púəbi umərlí.*

1.2.2.5 Nedoločni, mnogostni in vseobsežnostni pridevniški zaimki so: *níəki 'nekateri', mówokíəri, weéčkíəri, mǎrsikíəri, usók, wàs usà usè.*

1.2.3 Števniki

Glavni števniki so: *èn/èdḡ éna ené*, sklanja se po pridevniški sklanjatvi. Za dva: *dwó dwíə dwíəx/dwúəjeh dweémaldwíəma*; v rodilniku je še ohranjena osnova *dvoj-*, le končnica je prevzeta po prid. sklanjatvi; v D in O pa nastopata vzporedno obliki s staroakutiranim in stalno dolgim jatom. Za 'tri' in 'štiri': *tríji, štírji* za moški spol in *trí, štíri* za ženski spol; v sklanjatvi se osnova ohranja: *tríjeh, štírjeh*; dalje: *pét pèteh, štíst šèsteh, sédom sèdmeh, ósom òsmeh, devét dewèteh, desét desèteh, àdnejst, dwónejst, dwójst, àndwójst, tríəseti, stúə stúəjex, táužnt.*

Vrstilni števniki imajo pred seboj sklonljivi ali nesklonljivi določni člen *tə*: *tə pǎrvil/drúgíl/tréjtí/štártí/četórtí...* Med ločilnimi števniki se uporabljata le *dvúəj* in *trúəj* kot vrstna in količinska: *dvúəji otròci, dvúəje otrúək*. Mnóžilni števniki se tvorijo s pripono -ən: *enúəjn, dwúəjn, trúəjn*, z besedama -kratn in -bart (nem. *Fahrt*): *nobárt, pərwobárt, stúəbórti* (prislov); *dwíəkrátn.*

1.3 Glagol

1.3.1 V ostriškem govoru pozna glagol vse oblikotvorne in oblikospremijskevalne vzorce kot v knjižnem jeziku; narečne so le premene korenskih samoglasnikov zaradi metatonij, naglasnih umikov in pomikov ali zaradi posploševanja ene izmed osnov.

V sedanjiški spregatvi je v 1. osebi dvojine osebilo -ma, v 2. in 3. osebi dvojine -ta in v 2. osebi množine -te tudi pri brezpriponskih glagolih. V velelniku se je posplošila edninska naglasna oblika tudi v dvojini in množini.

1.3.2 Neosebne glagolske oblike.

1.3.2.1 Nedoločnik je bil dolg, z obrazilom -ti (ali -i za č). V hitrem govoru se je končni -i večinoma obrusil do niče stopnje. V nedoločniku so ohranjene sledi naglasnega umika s končnega kratkega zloga: *nèst, prèst, prət, uzèt, rást, pást*. Obrazilo -ti (-t) se analogno vnaša tudi v glagole tipa reči: *rèčt, lèčt*; v sklopu *tret* se -re- premenjuje v -ri-: *drit, žrit, mrit*, v skopu *tlèč* pa se -le- premenjuje v -lə-: *oblèčt, wlèčt*; pri glagolih s pripono -ova/-eva- in -uje- se sedanjiška osnova posploši tudi v nedoločniku: *opsekúwat, obrežúwat, prepíšuwat*.

1.3.2.2 Namenilnik. Razlika med nedoločnikom in namenilnikom izginja; redki glagoli imajo posebno namenilniško obliko z odrazom za dolgi cirkumflektirani samoglasnik: *grèm mlíəst* proti *tríəba je mleést, žèni póst – ne smíə pást žvíne; púəj hcót – ne smíə hcát, grèm spót – ne spát.*

1.3.2.3 Deležniki na *-č* in *-šil/-vši* so redki, npr.: *žeráč, bŕwši, prav tako deležja na -e*, npr. *grŕade*: deležniki m. sp. na *-l* se po naglasnih tipih razvrščajo takole: naglašeni *-áw*: *djáw, oráw, bráw, tkáw, sjáw, dáw, wzáw, objáw*; naglašeni *-iw*: *nabíw, skríw, cedíw, bíw, kosíw*; naglašeni *-éw*: *péw, mléw*; naglašeni *-órw*: *žórw, dórw*. Nenaglašena *-əl* in *-il* sta se razvila v ozki *o*: *neésə, pódo, ozábə, reéko; pàhno, spomàno, míslo*; nenaglašeni *-al* je danes zastopan z *-ow*: *deéwow, obrežúwow*; nenaglašeni *-əl* je dal *-eew*: *wídeew, oóteew, kláčeew*. Naglasne in samoglasniške premene pri tem deležniku za ženski in srednji spol v ednini ter dvojninske in množinske oblike bodo prikazane pri pregledu glagolov po glagolskih vrstah. Opisni deležniki in deležniki stanja na *-nl/-t* se razvrščajo podobno kot v knjižnem jeziku; razlike: *zanéšen, pomówžen/pomówzen; uzát, obját, začát; pàhjen, uzigjen, pókjen*.

1.3.2.4 Glagolniki so pogosti; sodijo v okvir samostalniških besed: *žiwléje, tərpléje*.

1.3.4 Glagolske vrste

1.3.4.1 Glagoli na *-am*

Glagoli te vrste spreminjajo in tvorijo oblike po naslednjem vzorcu: *díəwam, deéwaj -te, deéwat, deéwow díəwawa dewówo*, dv. *dewówa dewóli*; mn. *dewóli -e; díəwan*; v trozložnicah je naglas nepremičen: *dobíwlam, -aj, -aw, -a*.

1.3.4.2 Glagol na *-im*: *míslim, míslil -te/míslite; míslt, mísllo mísla/míslła -o, -i: hódim, hòdi -te, hòdit, hòdo hódwa hódwolhódíəwo*, dv. *hodíəwa hódíəli*; mn. *hodíli hódíəle; cedím, cèdi -te; cèdit, cedíw/cedíəw cedíəwa -o, dv. cedíəwa cedíəli*, mn. *cedíli cedíəle*. Glagoli, ki imajo v nedoločniku naglašeno pripono, v sedanjiku pa osnovo, imajo v deležniku za ženski spol v ednini metatonirani korenski samoglasnik, znan tudi v širšem severnoštajerskem prostoru; že v obliki za srednji spol je lahko naglašena pripona, ki se pred *w* udvoglasni v *íə*, verjetno iz fonetičnih razlogov; ta dvoglasnik je posplošen tudi v dvojnini in množini v obliki za ženski spol, množinska oblika za moški spol pa ima pripono *-i-*. Glagoli z nedoločniško pripono *-ě* (tudi za šumevci): *wídim, wídi; wèdet, wídeew wídwá -o*; mn. *wídlil/wídeli*. Kratki naglašeni *i > ə* v nedoločniku je verjetno nastal po naliki z glagoli tipa *živeti*: *živím, žíwi -te; žíwət, žíweew žíweéwa*, dv. ž. sp. *žiweéli*, mn. m. sp. *žiwéli*, ž. sp. *živeéle; klačím, kláči -te; kláčət, kláčeew klačeéwa kláčeli*.

Pri deležniku na *-l-* se pojavlja odraz za *ě* tudi v nenaglašenem položaju, torej je naglasni umik mlajši, odraz ozki *e* za jat pred zlogom z *-i* v moški množinski obliki je nastal po vokalni harmoniji; ženska dvojninska oblika kaže ali na starejšo s končnim jatom *živěľě* ali pa na posplošitev ene osnove za ženski spol v vseh treh številih.

Glagolski tip *bojím, stojím* ima v deležniku odraz za dolgi, za kratki pa tudi za umičnonaglašeni *a*: *bát, báw hòwa* (skrajšani *o* pred *w*) *bàli, znát, znáw znòwa znàli*.

1.3.4.3 Glagoli na *-jem*: *čújem, čúj; čút, čúw -a*, mn. *čúli -e; pijem, pij; pít/pət, píw -a -olpíəwo*, dv. *píəwa*, ž. sp. *píli*; mn. *píli/pəli píle, zapít; nabíjem, nabíj,*

nab̀̀t, nabíw -a, dv. nabíəwa, ž. sp. nabili, mn. nabili/nab̀̀li, nabít; poójem, pé(j); p̀̀t, péw peéwa -o, dv. peéwa peéli, mn. péli peéle; ščijem, ščilšč̀̀d; scát, scáw scòwa scàli, poscón; spijem, spi; spát, spáw spòwa spàli, zaspón; prepisújem, prepisúj; prepisúwat, prepisúwow prepisúwowa prepisúwóli; kolínjem; kolínwat, kolínwaw. Pri glagolih s pripono -uje/-ova- je naglašena pripona -uva, nenaglašeni o lahko onemi.

1.3.4.4 Glagoli na -em: *nésem, ǹ̀si -te, ǹ̀st, neéso neéswa, mn. ǹ̀sli, zanéšen; m̀̀nzem, m̀̀nzi; mleést nam. ml̀̀ast, p̀̀mónžen (premena ow > on); prádem, prádi; pr̀̀st (umično naglašeni ̀̀), prádo prádli; gr̀̀m, j̀̀di/púəj j̀̀ditel/púəjte; j̀̀t, š̀̀w šwá -ò, š̀̀li/š̀̀l̀̀ š̀̀l̀̀ š̀̀l̀̀; nájdem, nájdi, nájt, nášo, našli (mlajši naglasni umik); réčem, r̀̀či; r̀̀čt/r̀̀čti, reéko reékwalr̀̀kwa r̀̀kwo r̀̀kli, r̀̀čen r̀̀čtəno; ul̀̀čem, ul̀̀či; ul̀̀čt, ul̀̀čko, ul̀̀čen (umično naglašeni -le- se reducira v -l̀̀-); uzámem, uz̀̀mi -te; uz̀̀t, uzáw -a uzáli, uzát; dérem se, d̀̀ri se; drit/dr̀̀t, d̀̀ru, od̀̀rt 'objokan'; p̀̀hnem, p̀̀hni; p̀̀hno p̀̀həwa p̀̀hówo, p̀̀hówa, p̀̀hóli; tako še mínem, spománem, utáknem; p̀̀knem, p̀̀kni; p̀̀knt, p̀̀kno p̀̀kəwa -o, p̀̀kni, p̀̀kjen 'počiti'. (Glagoli z nedoločniško pripono -ni- imajo v nedoločniku naglas vedno na osnovi, naglašena pripona v deležniku na -l- pa se pojavlja v oblikah za srednji spol v ednini ter za oba spola v dvojini in množini, vendar se *i* ne diftongira v *ia* kot *ceedíəwo*, pač pa v *ó < á*, verjetno po naliki z glagoli na -am, ki tudi premikajo naglas (stari akut); úərjem, òrji; oórat, oráw orówa oróli, zorón; ríəžem, r̀̀ži; reézat, reézew ríəzawa rezówo, dv. rezówa, mn. rezóli, ríəzan (naglasni premik starega akuta v oblikah za srednji spol v ed. ter v dvojinjskih in množinskih oblikah deležnika na -l); bérem, b̀̀ri; brát, bráw bròwa -o, mn. br̀̀li -e, brón; séjem, séj; sj̀̀t, sjáw sjòwa sjàli. Pri glagolih brez nedoločniške pripone se kažejo refleksi mladonaglašanih korenskih samoglasnikov. Nenaglašeni nosni *e* se je po raznosnjenju razvil v *e* (*pr̀̀st, l̀̀čt, s̀̀čt, upr̀̀čt, už̀̀t, zàčt, z̀̀pst*), na to kaže danes kratki naglašeni široki *e*, dolgi nosni *e* in dolgi polglasnik pa sta se razvila v dolgi *a* (posebnost podjunščine). Tak *e*-jevski odraz pa se v sklopu -l̀̀čt- ne reducira, kot se odraz za *ě* (*ul̀̀čt, ul̀̀žem 'leči, ležem'*, proti *ul̀̀čt, ul̀̀čem 'vleči, vlečem'*; podobno *dr̀̀ti > dr̀̀t, žr̀̀ti > žr̀̀t/žrit*). Glagol *hoteti* ima oblike: *òčem/čtəm, núəčem, oóteew oótwə òtli*.*

1.3.4.5 Glagoli na -m

Pri brezpriponskih glagolih so znane naslednje oblike: *b̀̀t; sm̃/som si je, sma -ta -ta, -mo -te -o; b̀̀di, -ma, -ta, -mo, -te, bodóč, nis̃ml̃čis̃m̃/knis̃m̃; b̀̀m b̀̀š b̀̀/b̀̀de, b̀̀ma -ta -ta, b̀̀mo -te -jo; bíw bwà/b̀̀wa bwò/b̀̀wo, blilb̀̀li bl̀̀b̀̀le; bíwš; dát; dàw d̀̀š d̀̀, d̀̀ma -ta -ta, d̀̀mo d̀̀te d̀̀jo; d̀̀j -te, d̀̀w d̀̀wa -o, dàli e, d̀̀n; weédet; wíəm, zwej/ẁ̀dil/ẁ̀di, weédeew wíədwa wíədli; jástl̃jást; j̀̀əm, j̀̀lj̀̀j̀̀ j̀̀telj̀̀jte, j̀̀do j̀̀dwa -o, dv. j̀̀dwa j̀̀dli, mn. j̀̀dli j̀̀dle; (gr̀̀m) j̀̀st, poj̀̀den, sam. j̀̀sti, zj̀̀di.*

1.4 Prislovi

V prislovnih oblikah so ohranjena tudi starejša sklonila (-ě, -i), kazalni zaimek *s̃*, štekanje; deiktični -j je izginil.

1.4.1 Prislovi prostora odgovarjajo na vprašanje *ké – kàm – ot kòt – do kòt*: *doóma, dáwč, blízu, gère, nètər, tàntre 'tam', zúnal/zúma, doóle, dərgé, zráwno, ponekòt, inde 'tam', tùtò/štò, tàmlštàm, dúəmo, dòldòw/dòwta, dòwsa, gərlgərtə, gərsa, sàntər, sàntre, nət̃re, wùn/wùnta, wùse, okú/okúəwo, skəúze, ukré, prúəti, napré, bèk, čríəs, dówčriəs, nagúər, nazdú, ta, tótə, sàm, neékom, tá pa sàm – odáwč, od blízu.*

1.4.2 Prislovi časa odgovarjajo na vprašanje *kadó, kodój – kàk dówgo*: *nàs 'danes', dáwe, zùtra 'jutri', ujútro 'zjutraj', dopógni, opógni, wodánko (po pol-dnevu), popógni, drfəwe, wèčər 'zvečer' in 'večer', ponòči, čósi, wóni, líətos, wìgret/wìgredi, poleéti, ujèsn, pozími, zàj/zèj – bərs̃, pəllpəle, pré, zódñč, na-zódno, níkəl, zmírom, dówgo cájta, dròč/drəč 'zopet', glìh zèj, doókler, zgúəda, ñbárt, wéčbórti, štàm 'zadnjič, pred časom', štàm ñbárt, enkrát 'nekoč', starjá, mwadjá (lunine mene).*

1.4.3 Prislovi lastnosti odgovarjajo na vprašanja: *kó 'kako', kóde, kàk, kéjko*: *kùp/kòp, ukúpe, urédu, zráwno, tínko (čuje), wréčo, fájn, čúдно 'zelo', lèpol ləpo, pomóleh, ríhtik ríəsn, bərs̃ dójsti, čúдно dóro, gəsto 'pogosto', tàk, štàk, kàk, tàko 'tako kot', téjko, štéjko, mówolmó, níčkaj, kórkéka, nəč, pə 'pol', wéjko, dójsti, téjkokaj, wéjkokaj, neéka, cmówo 'premalo', za àndrúgem, neéko 'nekako', žìher 'lahko', ukríənc okòwo 'naokoli', postəbe (povedkovnik: ráť róda rójši).*

1.4.4 Prislovi vzroka, namere, učinka so redki: *zakój, zató, zateégadél, zawólo.*

1.4.5 Prislov ob glagolu lahko okrepi osnovni pomen glagola ali pomen predpone, lahko je tudi kalk; prislovi so lahko tudi prevzeti: *dów zawázat, dów narát 'poracunati', dów sádi, se dów díə 'sleče se', dūrice za dów zàpərti, dów zèt, so záca dów odərti, smo se dów zəzúli; so gòr rezóli, gòr kíđali, gòr ustàni, u kré prət 'izginiti', 'uničiti se', 'umreti', wùn narét 'izdelati', wùn púcati, vùn šíwati; mlíəko kùp gré 'se skisa', kùp zwit, cúə kòsit, cúə glédati, cúə míəšati.*

1.5 Predlogi se po obliki, pomenu in vezanju večinoma ujemajo s knjižnimi. Predlog z zastopa z in iz: z *otrúəcmi, z íwe*; zə zastopa z in iz pred vzglasnima s, š: zə *sektro, zə súəle*; predlog ž stoji le pred *ŋ < nj*: ž *jó*. Knjižni predlog k nastopa le kot *h*: *h noógom, h úri*. Predlog *raz* se veže s tožilnikom: *raz létro, raz pwòh*. Predlog *za* ob nedoločniku izraža modalnost: *za dòbiti, za fúətrati*. Predlog *pri* je v mestniku zaimkov *mi* in *vi* umično naglašen: *pərnas, pərwəs*.

1.6 Členki za vzpostavljanje zveze s sobesedilom, za pomensko in naklonsko barvanje so tipično koroški: *dər 'dobro', kòj, kòr, kùma, tùt, wədal/wíəda, pa, báj 'baje', nè, knè, čè.*

1.7 Medmeti za izražanje človekovega razpoloženja, za zapovedi, prepovedi, posnemanja se po pokrajinah razlikujejo zlasti v kletvicah (slovenskih je bore malo), vabnih klicih in v dogovorjenih velelnicah za živali; tako npr.: *štíja, hàp (za vola na levo, na desno), hé nahé 'stoj', həc na həc 'naprej', èj, stàbi 'prestopi'; úbo, bístahər desno, levo za konja), jìə 'naprej', húmi jìə 'prestopi naprej'.*

SUMMARY

The morphological system of the microdialect of the Carinthian village Ojstrica, belonging to the Podjuna dialect, has preserved a three-number system. Nominal declensions exhibit a generalization of the endings *-ama*, *-om* (Dpl), *-eh*, *-ami*. The neuter gender persists with singular nouns, particularly noncount mass nouns (material, collective and abstract nouns); in the dual or plural, neuter count nouns become feminine or, extended with *-n-* or *-t-*, masculine. In the genitive singular of monosyllabic masculine nouns and of the noun *otrok* the unstressed ending *-u* also occurs. The locative singular has the regular Carinthian ending *-u*, which is sometimes transferred into the instrumental singular by analogy with the adjectival declension; in addition, the locative singular ending *-i*, which is a characteristic of the Styrian dialect, is sometimes found in household names. The immobile and mobile stress types have prevailed in the masculine declension, but the quality of the vowels under retracted stress witnesses of a sometime existence of the mixed stress type: *núəs nòsu/nòsa*. Masculine noun stems ending in *-i*, *-a*, *-o*, *-l* are extended with *-n-* (*-i* alternates with *-ø-*, and *-o* with *-a-*): *Móri Mórna*, *Lùka Lùkana*, *Stánko Stánkana*, *Rúdl Rúdlna*. There is no *-ov-* stem lengthening. The second feminine declension has preserved stressed instrumental singular and genitive and instrumental plural endings: *nočfó*, *nočí* (the former neoacute); generally, however, the stress is retracted: *nòčí*. The neuter nouns *wùho*, *père* and *jájce* extend their stem with *-t-* and become feminine in the dual and plural: *wušáta*, *pèráta*, *jajcáta*; however, the type *teláta*, *žrebáta* is masculine in the nonsingular.

The instrumental case of the personal pronouns *ti*, *sebe* is *túəbo*, *súəbo*. Neuter gender adjectives have the ending *-e* < *-oje*, *-eje* of the former definite form. The masculine adjectival declension has some specific endings taken over from the pronominal declension: *-iga*, *-em* (also in the instrumental singular), *-eh*, *-em*, *-ema*, *-emi*. – The superlative is formed either periphrastically or by means of *náj* + *ti* + comparative or *ti* + comparative. The elative degree for 'very' is *čúđno*: *čúđno líəpa*. The stress development is reflected in vowel alterations: *dóəər doóra dòre*, *dòri* (pl.). Demonstrative pronouns and adverbs are characterized by the *štekanje* phenomenon: *šəti*, *štók*, *štò*, *štàm* (/št/ –pronunciation instead of /t/).

The verbal infinitive can be long or short. Only frequently used verbs have the supine form, with a long circumflex vowel: *Grém mləst* – *Ne smíəəm mleést*; *jəst* – *jeést*, *póst* – *pást*, *hcót* – *hcát*, *spót* – *spát*. Only the thematic conjugation is preserved, hence *dóte*, *wíəte*, *jíəte*, *bòte*. The stressed singular imperative stem has been carried over to the dual and plural: *nəsi nəsita nəsíte*. The vowel reflexes in verbal forms are indicative of the development of the long circumflex and acute, as well as of the shifts of stress; particularly interesting are the stressed forms of the infinitive and of the *l*-participle for all three genders and all three numbers: *deéwat(i)*, *díəwam*, *deéway*, *deéwou díəwawa dewówo*, *dewówa* (masculine dual), *dewóli*; *brət(i)*, *bérem*, *bəri*, *bráu bròwa*, *bráli*; *hòdit(i)*, *hódim*, *hòdi*, *hòdo hòdwa hòdíəwo*, *hódíəwa* (masculine dual), *hodíəli* (feminine dual), *hodíli hòdíəle*; *žəwet(i)*, *žiwím*, *žiwí*, *žiwéu žiwéəwa žiwéəli* (feminine dual), *žiwéli žiwéəle*; *jəst*, *jíəəm*, *jé*, *jíədo jədwa jədwo*, *jədli* (feminine dual), *jédli*, *jédle*, *grém jəst*, the noun *jésti*, *zjədi*.

The adverbs flaunt certain archaic forms: *tántəər*, *sántəər*, *tántre*, *sántre*, *inde*, *gərta*, *gərsa*, *dówe*, *dríəwe*, *wigret*, *mwadjá*, *starjá*. The following adverbs occur frequently as verbal particles: *dóu*, *gəər*, *wùn*, *kúp*, *cúə*, *bək*. The preposition *z* alternates with the positional variants *zə* and *ž* before *s*, *š*, and *j*, respectively. The preposition *raz* still enjoys some use. The Carinthian particle *dər* developed from *dobro*; negation is expressed by means of *ne*, *če*, *kne*.

RECEPCIJA DANTEJA V PRVI POLOVICI 20. STOLETJA NA SLOVENSKEM

Recepcija Dantejevega dela na Slovenskem v prvi polovici XX. stoletja kaže na dve izraziti kvaliteti: čeprav malo pozno glede na druge evropske narode le dobimo prvi celovit prevod Božanske komedije izpod peresa Jožeta Debevc, ob celi vrsti fragmentarnih, a odličnih prevodov drugih avtorjev (Župančič, Ušeničnik, Gradnik), hkrati pa se z rastjo na tem področju odvija dalje mrtev tek tistih ideoloških struj, ki bi rade pesnika izrabile za svojo politično argumentacijo. Slednja je na mednarodnem področju pospremljena z ustrežno slovensko patriotsko reakcijo (Bevk, Kosovel).

The reception of Dante's poetry in Slovenia in the first half of the 20th century is marked by two salient qualities: Jože Debevec produced the first comprehensive Slovene translation of the Divine Comedy, and this achievement, admittedly coming a little late in comparison with some other European nations, merely tops a series of fragmentary but superb translations produced in the same period by other men of letters (Župančič, Ušeničnik, Gradnik); contrasting this translational upward curve, however, was the continued neutral run of those ideological currents that endeavored to use Dante as a political argument in their favor.

Z Župančičevimi prevodi Danteja se Slovenci uspemo po dolgih letih spet dvigniti s filološkega na poetični nivo recepcije. Kronologija njihovega nastanka govori o tem, da je Otona Župančiča Dantejevo delo že zgodaj pritegnilo,¹ saj je prve zapise prevoda prvega speva Pekla najti že v Župančičevi Beležnici X, ki sicer vsebuje študijske zapise iz zgodovine in geografije iz leta 1904.² Poleg Danteja, ki sodi v sam začetek Župančičevega prevodnega opusa, je pesnik prevajal še vrsto drugih svetovnih avtorjev.

Druga ohranjena redakcija prvega speva Pekla je datirana na vrhu rokopisa s Kisslegg 7. X. 1907 in s 1. XI. 1907 na koncu, torej je bila končana v treh tednih na gradu, kjer je bil Župančič domači učitelj v plemiški družini. Poleg tega se je v zapuščini ohranila izdaja Božanske komedije v italijanščini (Milano: Ulrico Hoepli, 1907), po kateri je verjetno prevajal.

Rokopisna zapuščina torej govori zoper znano sodobno podmeno, da bi se v prevajanju Danteja hotel meriti z Jožetom Debevcem, čigar prevod je začel leta

¹ Župančičevi prevodi Danteja so bili objavljeni: I. spev Pekla, *Slovan* XII/7 (1914), str. 193–194. – V. spev Pekla, *Dante 1321–1921*, zbornik izdal in uredil dr. Alojzij Res (Ljubljana: Kleinmayr-Bamberg, 1921), str. 85–92. – V. spev Pekla, *Dante 1321–1921* (Gorica, 1923), str. 75–85. – I. spev Vic (1–6), Na boljše vodo se moj čoln odpravlja... [Per correr miglior acqua alza le vele...], O. Župančič, *Zbrano delo*, III (Ljubljana: DZS, 1959), str. 283 (zapuščina). – III. spev Pekla, O. Župančič, *Zbrano delo*, IV. (Ljubljana: DZS, 1967), str. 285–290 (zapuščina). – sonet Tak plemenita in tak čista sveti [*Tanto gentile tanto onesta pare*], prav tam, str. 290 (zapuščina). – sonet Popolna blaženost se mu odkriva [*Vede perfettamente onne salute*], prav tam, str. 290–291 (zapuščina).

² Prav tam, str. 413.

1910 izhajati v *Domu in svetu*. Župančičev prevod prvega speva Pekla je namreč izšel šele leta 1914 v *Slovanu*, kar priča le o njegovem dolgem, deset let trajajočem nastanku.

Peti spev Pekla je nastal med prvo svetovno vojno, ko je bil Župančič arhivar na magistratu, prvič pa je bil objavljen šele v Resovem zborniku *Dante 1321–1921* (Ljubljana, 1921). Iz tega obdobja je ohranjen tudi fragment iz leta 1917, za katerega je urednik Dušan Pirjevec mislil, da gre za izvirno poezijo, izkazalo pa se je, da sta to prvi dve tercini prvega speva Vic (Na boljše vodo se moj čoln odpravlja...).

Tretji spev Pekla je poslovenil neposredno za prvim spevom jeseni 1907, zaradi nedodelanosti pa ga je avtor pustil v rokopisu. Pod prevod je pripisal datum 7. 11. 1907, torej ga je poslovenil v enem tednu, glose na robu in popravki pa pričajo, da s prevodom še ni bil zadovoljen.³

Prevoda Dantejevih sonetov Tak plemenita in tak čista sveti [Tanto gentile tanto onesta pare] in Popolna blaženost se mu odkriva [Vede perfettamente onne salute] sta nastala na samem začetku druge svetovne vojne: rokopis je datiran z 21. VI. 1941, avtor pa ju prav tako ni nikoli objavil in sta bila najdena v zapuščini.⁴

Njegovi prevodi so po mnenju kritike izvrstni in neprekosljivi, kar še posebej velja za peti spev Pekla, ki ga naj ne bi dosegla ne Gradnik (1959) niti Debeljak (1960),⁵ ki bi mu bil lahko kos samo v prevodu kakšne tercine v epizodi Paola in Francesce, vendar naj bi Župančič svojo artistično moč popolnoma razvil šele nekaj let kasneje s prevodom Rostandovega *Cyranója de Bergeraca* (1924), kjer naj bi po mnenju kritika Rostanda popolnoma dosegel in mogoče na kakšnem mestu celo presegel.⁶ Isto lahko trdimo za njegove neobjavljene prevode Danteja, še posebej za mojstrske prevode sonetov. Nekaj je sicer motečih kroatizmov (plakanje, jad, ljubav, zavičaj, vzpali, život), avtor pa je zaradi večje ekspresivnosti posegel tudi po starejših izrazih (tuli morje... / ko boj vetrov nasprotnih čezenj hruje. / Nenehoma peklenska burja jari; Pekel V, 30–31), vsi kritiki pa v ilustracijo uspešno izpeljane prepesnitve navajajo tercino, kjer Vergil ošteva Minosa:

Non impedir lo suo fatale andare:
vuolsi così colà dove si puote
ciò che si vuole, e più non dimandare

(V, 22–24)

Ne preči mu nikar usodne poti,
tako je volja tam, kjer je mogoče
vse, kar se hoče; to dovolj naj bo ti.

³ Prav tam, str. 468.

⁴ Prav tam, str. 469.

⁵ Alojz Rebula, *La Divina Commedia nelle traduzioni slovene, Ricerche slavistiche VIII* (1960), str. 230. Rebula na tem mestu le povzema mnenje Artura Cronia (*Ottone Župančič*, Rim, 1928, str. 116).

⁶ Alojz Rebula, str. 230 (Rebula namiguje tu na opis Cyranójevega nosu v Župančičevem prevodu).

Iz istega leta, kot je bil objavljen prvi Župančičev prevod Danteja, datira tudi prvi javno objavljeni prevod Aleša Ušeničnika – prevod tretjega speva v prozi je že objavil v Domačih vajah.⁷ V času Ušeničnikove objave je že izšel celoten Debevčev prevod Pekla (zadnji, XXXIV. spev, je izšel v *Domu in svetu* XXIV/12 (1911), str. 477–481) in prevod prvega speva Pekla O. Župančiča (*Slovan* XII (1914); str. 193–194). V nasprotju s slednjim, ki je svoje prevode Danteja objavil brez vsakršnih opomb, Ušeničnik napiše dve strani uvoda, prevod pa objavi z vzporedno objavo italijanskega originala in ga pospremi z opombami.

Ker ga praktično objavlja v svoji reviji, se suvereno in brez razloga poigra s prevajalci Danteja: o Koseskem pravi, da je moral trpeti strašne muke, trpi jih tudi bralec, ki se trudi z njegovimi prevodi. Župančiču navrže, da še ni prišel do peklenških vrat in ker se bliža šeststoletnica pesnikove smrti, se sprašuje, kaj bomo mi Slovenci, ko bomo ob obletnici brez prevoda Božanske komedije. Zato si dovoli retorično vprašanje: Ali bi ne bilo bolje, ko bi se Župančič lotil kar Vic ali Nebes?⁸ Na istem mestu se sprašuje, kaj je z Debevčevim itd., pomembnejši pa je drugi del njegove uvodne besede, kjer prizna, da je v prevajanje Danteja treba vložiti ogromno moči:

Zlagati tercin ni tako težko, dasi same ženske »rime« slovenščini manj prija, a prevajati italijanske tercine, celo pa tercine Divine komedije, tako bogate ne le najrazličnejših podob in najvišjih misli, temveč tudi pisanega znanja iz prirodoslovja, astronomije, zgodovine, filozofije in teologije, je časih silno težko. /.../ Glede vokalnega blagoglasja in bogastva se namreč naš jezik z italijanščino ne more meriti!⁹

Njegov prispevek je dragocen, ker poleg splošnih prevajalskih težav dodaja še samokritiko:

Da bi bili verzi kolikormogoče sami iz sebe umljivi, je časih kak verz zasuknjen kaka misel parafrazirana, časih tudi kak izraz dodan (tembolj, ker se po naše marsikaj krajše pove in tako nastanejo v verzih praznine). Na par krajih so prevajavca »rime« prisilile, da je morda nekoliko »pokoseskoval«, saj se je menda samemu Danteju časih godilo tako.¹⁰

V celoti gledano je njegov prevod uspel, še posebej s stališča celotne redakcije, čeprav mu še vedno manjka poetičnosti, je mestoma pretrd in prepust. Vendar, Ušeničniku je očitno ustrezal spev, kjer se imaginativni elementi umikajo poeziji s filozofskim razmišljanjem. V primerjavi z Debevčevim prevodom (ta ga je objavil v *Domu in svetu* XXXVIII/8 (1925), str. 272–274) naj bi bil Ušeničnikov prevod boljši zaradi filozofskih kvalitiet, to je natančnosti in jasnosti.¹¹

⁷ Njegovi prevodi XXXIII. speva Dantejevega Raja. – Divina Commedia, Zadnji spev, Čas VII/6 (1914), str. 472–485. – La Divina Commedia, 33. spev Raja, *Mladika* II/17–18 (1921), str. 270–272. Dante Alighieri, Molitev, Aleš Ušeničnik, *Izbrani spisi*, VI, Ljubljana, 1940, str. 283–284 (Raj XXXIII, 1–22; 25; 32; 36).

⁸ Čas VIII/6 (1914), str. 472.

⁹ Alojz Rebula, str. 232.

¹⁰ Aleš Ušeničnik, Divina Commedia, Zadnji spev, n. d., str., 473.

¹¹ Prav tam, str. 473.

Z Jožetom Debevcem (1867–1938)¹² dobimo Slovenci prvega dantologa po Matiji Čopu, in kar je še pomembneje – prvega prevajalca, ki je opravil integralni prevod Božanske komedije. Prevod prvega speva je pospremil z uvodno besedo, kjer je razložil tudi svoje prevajalske motive. Omenil je, da imajo Nemci že 20 celotnih prevodov Božanske komedije, in nadaljeval: »A pesnika naj bi prevajal pesnik! ‚Smo dolgo upali in se bali,‘ a ni se lotil prevoda noben pesnik; zato ne preostaja – če nočemo še čakati! – drugega, kakor da vzame nase to ogromno delo kak suhoparen filolog. Bodo vsaj zanamci imeli kaj za nami popravljati!«¹³ V opombi pod črto pa dodaja: »Sicer pa je največ kriv – ali pa nekriv, kakor hočete! – da se je baš sedanji prevajalec lotil dela, njegov dragi gospod kolega v Kranju, profesor dr. Fr. Perne, sam odličen poznavalec in ljubitelj Danteja, ki podpisanega že deset let naganja k temu delu in mu daje pogum.«

Pekel je izhajal v letih 1910–11, Vice od 1915 do 1920, Raj pa v letih 1921–25,¹⁴ vse v *Domu in svetu*, medtem ko prevajalec kljub upanju ni dočkal knjižne izdaje svojega dela.

Ob izidu prvega speva Vic je Debevec še razložil, kako si zamišlja, kakšen naj bo prevod:¹⁵

¹² Dr. Jože Debevec, pisatelj, dramatik, literarni teoretik in slovstveni zgodovinar, je študiral klasično in slovansko filologijo ter teologijo na Dunaju in v Gradcu. Duhovnik, od leta 1898 gimnazijski profesor v Kranju in na klasični gimnaziji v Ljubljani. Njegovo najpomembnejše delo je prevod celotne Božanske komedije, ki je izhajal v *Domu in svetu* v letih 1910–1925, in pa nedokončani prevod Vite nuove (*Dom in svet* L/5–6 (1937/38)); nič tega ni izšlo v knjigi. – Kako je prezrt njegov prevod Božanske komedije pa v novejšem času najlepše ilustrira leksikon Cankarjeve založbe *Slovenska književnost* (Ljubljana, 1982), ki niti z besedico ne omenja njegovega prevoda.

¹³ Dante Alighieri, *La Divina Commedia*, prvi del: Pekel (prevod in opombe: Josip Debevec), *Dom in svet* XXIII/1 (1910), str. 38.

¹⁴ Poleg prevodov, ki so izhajali v *Dom in svetu* (glej Tone Perčič, Dante pri Slovencih, Bibliografija 1819–1970), so njegovi prevodi še izšli: Vhod v Pekel, *Slovenska čitanka za 4. razred srednjih šol* (Celovec, 1912), str. 225–226. – II., III., IV., V., XXXIV. spev Pekla, *Slovenska čitanka za višje razrede srednjih šol* (Ljubljana, 1921), str. 94–115. (I. spev, objavljen na tem mestu, je Župančičev prevod.) – Dante Italiji, iz IV. speva Vic, *Mladika* II/17–18 (1921), str. 274. – Dantejeva jama, iz XXVII. speva Vic, prav tam, str. 274. – Dantejeva prikazen sv. Križa, *Glasnik presvetega Srca Jezusovega* XXIV/3 (1925), str. 46–47 (Raj XIV, 97–111). – Mati deviška, *Vera in življenje* V/12 (1932), str. 1 (Raj XXXIII, 1–9). – Peklenski brodnik, *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in sorodnih šol* (Ljubljana, 1935), str. 125–126 (Pekel III, 82–120). – Peklenski brodnik, *Naša zvezda* VI/1 (1936/37), str. 2. – Peklenski brodnik, *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in sorodnih šol* (Ljubljana, 1939), str. 30–31 (Pekel III, 82–120). – Pot v raj, *Slovenec* 20. X. 1938, str. 9 (Raj, odlomki iz II., III. speva – vzeti iz poznejšega, predelanega Debevcovega rokopisa). – Dante trikrat po naše, *Jutro* XXII/263 (1941), str. 4 (Pekel, III. spev, prim. odlomkov Koseskega, Debevc in Župančiča). – Pekla prvi spev, *Slovenska slovstvena čitanka za višje razrede srednjih in sorodnih šol* (Ljubljana, 1942), str. 334–336; 337–340. – Peklenski brodnik, *Slovenska čitanka za četrti razred srednjih in meščanskih šol* (Ljubljana, 1943), str. 21–22 (Pekel III, 82–120). – Dante Alighieri, Božanska komedija, I. del: Pekel, III. spev, *Slovenska čitanka za višje in srednje šole*, I. del (Gorica, 1947), str. 58–63.

1. bi moral izražati vso misel izvirnika, in samo tisto, nič svojega dodajati; pa tudi nič izpuščati zaradi – rim (zvestoba prevoda); 2. bi morala biti tudi slovenska beseda – pesniška, z vsemi lepotami (asonancami, aliteracijami, poudarki itd.) izvirnika. Tak prevod lahko čitaš v VIII. št. »Slovana« (1914), kjer je objavil Oton Župančič prvi spev »Pekla«. Čisto dobro pa tudi vem, da sam ne bom zmožal prevoda: zato z iskrenim veseljem pozdravljam predlog monsignora A. Ušeničnika (Čas, 1914, št. 6, str. 473), kjer tako resnično pravi: »Česar ne zmore eden, bi morda zmožlo več moči.«

V nadaljevanju pozove A. Ušeničnika, naj mu s svojim znanjem pomaga: »Razdelimo si delo. Vse posredovanje prevzamem prav rad jaz. Samo da bomo l. 1921 tudi Slovenci svetu pokazali – celoten prevod Divine Comedie!«

Vendar je njegov predlog naletel na nerazumevanje in ob obletnici Dantejeve smrti smo še brez celotnega prevoda Božanske komedije.

Skromni, vztrajni in temeljiti prevajalec, ki se je sam označeval le za prevajalca filologa, kar je nedvomno preskromno, vendar so se njegovi kritiki le preradi pozivali na to oznako –, je ob zaključku svojega dela zapisal,¹⁶ naj bi bil njegov prevod le »kažipot« »v deželo duhov« (Prešeren), »v deželo sveto, deželo misli in želja, / kjer vedno jasno je nebo razpeto, / kjer mir in pokoj, sreča je doma!« (Stritar). Samo kažipot; zakaj kdor enkrat najde pot v to deželo, jo razgleduje z izvirnikom v roki. Zavzel pa se je, da bi prevod izšel v knjigi, kajti dokler ne izide v knjigi, ga po njegovih besedah ni. Debevec je pretirano skromen in njegova primerjava z Župančičem je nerealna. Toda avtor je potrditev te primerjave našel pri sodobnih kritikih: »Nekaj vrednosti imajo samo uvodi pred posameznimi spevi. Prevod niti za znanstvene namene ni poraben.«¹⁷ Res je, da ni bil noben Debečev prevod objavljen v Resovem zborniku *Dante 1321–1921*, in avtor z grenkobo ugotavlja, da tisti, ki berejo prevode Danteja v čitankah, ugotavljajo: »Ne glede na lepoto pesniškega izraza pove Župančič isto točneje, krajše in naravneje.«¹⁸ Vsem tem trditvam bi se dalo tudi oporekati, res pa je, da je Debevec sam opravil izredno pionirsko delo že z interpretacijami, razlagami, uvodi in opombami k Božanski komediji, česar se nista lotila ne Koseski ne Župančič, a je pri branju prepotrebno. Zelo zanimiv je odstavek, kjer govori o prevajanju z metodičnega vidika: vsak spev je najprej natančno in razumljivo prevedel v prozo, potem pa je šele iskal pravo pesniško obliko. Držal se je Dantejevih tercijn in prevajal z ženskimi rimami. Velikokrat je imel težave z iskanjem tretje rime, potem ko je dve že našel, in čeprav jo je nekaj tednov iskal, je ni uspel najti, zato je moral isto povedati s parafrazo. Ob koncu je bil prepričan, da prevajalske možnosti niso izčrpane, če se le najde pravi človek. »Pazil sem, kar le mogoče, da se je vsak tercinski stavek (ki

¹⁵ Dante Alighieri, *La Divina Commedia*, drugi del: Vice, *Dom in svet XXVIII/1* (1915), str. 13.

¹⁶ Josip Debevec, Ob koncu prevoda Divine Comedie, *Dom in svet XXXVIII/8* (1925), str. 275–277.

¹⁷ Prav tam, str. 276.

¹⁸ Prav tam, str. 276.

ga tvorita po dve in dve tercini) popolnoma kril z izvornikom in ne segal v naslednji stavek. Držal sem se tudi enajsterca vobče naglašujoč drugi, šesti ter deseti zlog, semtertja sem seveda uporabil svobodo romanske metrike.«¹⁹

Debevcu prevajalcu ni dala priznanja sodobna kritika, pač pa šele novejša. Priznavajo mu predvsem dobro jezikovno in književno kulturo, zaradi katere je vsak dvom v jezikovno zvestobo prevoda odveč.²⁰

Debevcu bi lahko očitali kroatizme ali zastarele izraze, za katere se vztrajno poziva na Pleteršnika, ali kopiranje Prešerna (Pekel XV, 93: *ch'a la Fortuna, come vuol, son presto* prevaja praktično s trinajstim verzom Prešernovega soneta *Čez tebe več ne bo, sovražna sreča*: Prešeren: *najprej me sreča gladi ali tepi*, Debevec: *pa Sreča naj me gladi ali tepi*), mogoče preveliko suhost, preprostost in trdoto tam, kjer je Dante blag, mehak in bolj veder, čemur bi se lahko tudi reklo premalo poetičnega elana in preveč trmoglave filološke zvestobe. Rebula svojo oceno Debevčevih prevodov zaključuje: »Čprav Debevec ni pravi virtuoz rime, se ji po drugi strani ne pusti tiranizirati.«²¹ Vsekakor je s tem obšel prvo veliko prepreko, ki je naši zgodnejši prevajalci Danteja niso. Danes pa lahko govorimo tudi o tem, koliko dolgujejo Debevcu kasnejši prevajalci Danteja, predvsem Alojz Gradnik in deloma tudi Tine Debeljak.²²

Ob Dantejevi šeststoletnici izide zbornik *Dante 1321–1921*, ki ga je založila tiskarna Kleinmayr-Bamberg v Ljubljani, izdal in uredil pa ga je dr. Alojzij Res (1893–1936),²³ isti zbornik pa je izšel še v italijanskem prevodu leta 1923 v Gorici (Giovanni Paternolli Editore). To je pravi knjižni podvig v času, ko je interes za Danteja pri nas še sorazmerno ozek in pomeni pravzaprav Resovo avtorsko delo. Poleg njegove spremne besede je na straneh lahko prebrati eseje naših in najbolj eminentnih tujih, italijanskih esejistov in dantologov.

¹⁹ Prav tam, str. 276–277.

²⁰ Alojz Re b u l a, *Divina Commedia nelle traduzioni slovene, Ricerche slavistiche VIII* (1960), str. 220.

²¹ Prav tam, str. 224.

²² V tem smislu je poučen tudi prispevek Andreja Capudra (*Dante v Domu in svetu, Dom in svet 1888–1988*, Celje: Mohorjeva družba, 1988, str. 65–68), ki je imel sam desetletno prevajalsko izkušnjo z Božansko komedijo, kjer navaja, da je Gradnik pri svojem prevodu uporabil 70% Debevčevih rim, prim. Niko Košir, Dr. Alojz Gradnik (*Iz spominov na sodobnike*), *Sodobnost* 1987, str. 70–78. Capuder pravi, da Tine Debeljak s svojim prevodom Božanske komedije (Buenos Aires, 1959) Debevca ni presegel, Župančič pa se mu je komaj približal. Pravi, da Debevcu mogoče res manjka enotnega navdiha, ki povezuje besede v stavek, stavke v periode, te pa v enotno zgradbo, vendar ceni njegove žlahtne, starinske izraze, bogato slovenščino, ki je urejena še po stari sintaksi, ne nazadnje pa tudi njegovo vestnost.

²³ Alojzij Res (1893–1936) je bil literarni zgodovinar. Gimnazijo in teologijo je končal v Gorici, študiral je slavistiko v Zagrebu in Ljubljani, doktoriral je 1922, zatem je študije nadaljeval še v Firencah in Benetkah. Bil je pomemben informator o južnoslovanskih kulturah v italijanskem prostoru (Leksikon Cankarjeve založbe *Slovenska književnost*, Ljubljana, 1982).

Zbornik je zbudil s svojimi prispevki številne domače in tuje odmeve.²⁴ Predvsem italijanski časopisi so se zelo pohvalno izrekli o njem (*Il Popolo*, 16. II. 1924), Italijani pa so čez vse poudarjali kulturno zблиžanje med narodoma. Posebej zanimiva je kritika Franceta Kidriča, ki je predvsem pohvalil Crocejev prispevek, v nadaljevanju pa se je omejil le na kritiko Josipa Puntarja, o čemer bo govor še kasneje.

Res v uvodu (str. IX) navaja razloge, zakaj je Dante aktualen, zakaj je človek izgubljen v zmaterializiranem svetu in naj bi si zatorej želel v višave duha (»Dante nam ni več samo človek umetnik, marveč simbol naše bridkosti in bolestrnega iskanja rešitve iz sužnosti materije.«) Gaetano Salvemini pregledno podaja zgodovinsko dogajanje v Italiji XIII. in XIV. stoletja, prispevek Scottija Gallaratija je posvečen genezi »dolce stil nuova« in Dantejeve Vite Nuove, poleg tega pa podaja izčrpen oris tiste dobe. Guido Mazzoni širše obravnava nastanek »dolce stil nuova«, se ustavlja ob Bonaggiunti, Guinizelliju, Cavalcantiju in drugih predstavnikovih šole. E. G. Parodi se ustavlja pri problemu svobode (»Divina Commedia je prvi in najsilnejši poem svobode duha.«)²⁵ in pravi, da se je v Božanski komediji človek povzpел do najvišjih vrhov duševnosti, kjer ne potrebuje več vodnikov. Benedetto Croce govori o Dantejevi podobi, temperamentu in karakterju, kot ga lahko naslutimo iz njegove poezije, v kateri je vse uravnoteženo v harmoniji, tako da nam ostane samo »poezija brez pridevnika«, ki jo sprejemamo »z vedno poživiljenim trepetanjem in veseljem.«²⁶ O Ušeničnikovih pogledih bomo govorili natančneje v naslednjih poglavjih, Debevec natančno pregleda slovanske prevode Danteja. Župančič objavlja peti spev Pekla, prispevek Josipa Puntarja (Dante in problem Prešernove »nove pisarije«) pa je od vseh najbolj sporen in slabo urejen, zato se je moral Kidrič kar dvakrat potruditi v Ljubljanskem zvonu, da je za silo

²⁴ O zborniku so pisali: Josip Debevec, *Čas* XIX (1924/25), str. 80–85; France Kidrič, *Ljubljanski zvon* XLV/10 (1925), str. 629–633; št. 11, str. 691–694; Josip Debevec, *Slovenec* LII/80 (1924), str. 5; Giuseppe Ellero, *Il Popolo*, 1924, št. 39, str. 3; Iso Kršnjavi, *Die Drau* VI/28 (1924), str. 3; Iso Kršnjavi, *Vijenac* II, 1924, III/6, str. 198–199; Aurelio Palmieri, *L'Europa Orientale* IV 3 (1924), str. 172; Alojzij Res, *Goriška straža* VII/69 (1924), str. 3; Lovro Sušnik, *Dom in svet* XXXVII (1924), str. 139–140; Vinko Vitezica, *Srpski književni glasnik*, Novi Sad, XIII (1924), št. 6, str. 472–476; Lamberto Naldini, *I nostri quaderni* (Lanciano), 1924, str. 65–73; *Corriere della Sera* 7. 3. 1924; *Giustizia*, Milano, 10. 2. 1924; *Il Mondo*, Rim, 20. 2. 1924; *Lavoro*, Genova, 28. 2. 1924; *La Nazione della Sera*, Firenze, 6. 3. 1924; *Idea Nazionale*, Rim, 22. 7. 1924; *Il Popolo*, Rim, 16. 2. 1924; *Il Resto del Carlino*, Bologna, 23. 3. 1924; *Corriere di Venezia*, 16. 2. 1924. *Il Secolo*, Milano, 25. 6. 1924; *Bollettino bibliografico mensile di Bottega di Poesia*, Milano marec, 1924; *Il Marzocco*, Firenze, 18. 5. 1924; *Italia che scrive*, Rim, maj 1924; *La nuova rivista storica*, Milano, junij–julij 1924; *Rivista d'Italia e d'America*, Rim, maj–junij 1924; *Il Bollettino Dantesco*, Firenze, 1924; *Il Concilio*, Foligno, 15. 3. 1924; *La Critica politica*, Rim, marec 1924; *Civitas*, Milano, februar 1924; *Civiltà cattolica*, Rim, julij 1924. *La Cultura*, Roma, februar 1924; *Nuova antologia*, Rim, marec 1924.

²⁵ N. d., str. 46.

²⁶ N. d., str. 54.

omejil nekatera pretiravanja iz Puntarjevega razmišljanja. Tudi o tem bo še govor, saj Puntarjeva disertacija kljub svoji kontestabilnosti prinaša dragocene prispevke o Dantejevem vplivu na Prešerna; ima pa vsaj eno napako: preobširna je in preveč se izgublja v nepotrebnih digresijah, obsega pa kar polovico zbornika (str. 95–260). Vojeslav Mole se je v članku o Dantejevih vplivih na poljsko romantiko močno omejil, saj, kot pravi, bi lahko o tem napisal knjigo, poudaril pa je Dantejev vpliv na Mickiewicza, Krasińskega in Słowackega. Študija Milka Kosa je dragocena za vsakogar, ki raziskuje italijanske vplive v Jugoslaviji in je spisana z veliko mere znanstvene treznosti: ko analizira vplive in odzive na hrvaško in srbsko kulturo v Božanski komediji, pa so ti odlomki za nas naravnost instruktivni še danes. Vittorio Rossi se je omejil na patriotske in politično socialne motive Božanske komedije, poudarja predvsem pesnikovo moralno držo in ga dobesedno naziva apostol – ne samo italijanskega naroda, ampak vsega kulturnega sveta. Na zadnjih straneh je esej Franceta Steleta o podobah, ki jih objavlja almanah (med njimi tudi Giottovo in Delacroixovo reprodukcijo portreta Danteja), A. Res pa daje na zadnjih straneh pregled najvažnejših in najdostopnejših dantoloških del.

V *Domu in svetu* 1937/38 izidejo tudi prva poglavja Dantejeve Vite Nuove, prvih XIV poglavij (vseh je XLII) izpod prevajalskega peresa Jožeta Debevca, ki mu je smrt preprečila, da bi to delo pripeljal do konca. Prevod odlikujejo iste kvalitete kot njegovo Božansko komedijo: zvestoba originalu, včasih je v proznih odstavkih preveč filološki in zato pikolovsko pretrd, medtem ko pesmi ne naredijo slabega vtisa, četudi jih primerjamo s sodobnejšimi prevodi Cirila Zlobca.²⁷

V delu *Problem Dantejeve Beatrice* Stanko Leben podaja zanimivo izjavo Debevca, ki je prav takrat prevajal Vito Nuovo, delo pesnika, ki mu je ostal zvest do smrti.²⁸

Težko je, težko, a bi že šlo, samo če bi človek vedel, kaj je s to Beatrice. Tako me moti in bega, da ne morem zadeti pravega tona. Včasih se mi dozdeva, da je vse skupaj samo alegorija, potem pa spet ravno nasprotno. Kako naj potlej dobro zastavim, ko pa imam ves čas občutek, kakor bi stal na gibljivem pesku, ki mi nikjer ne da trdne opore?...

Potem poprosi Lebena za knjige, ki bi mu pomagale razrešiti to dilemo (Voslerja *Philosophischen Grundlagen zum süßen neuen Still*, Rossijevo *Dolce stil nuovo*, Madonnetovega *Dante teolog* in še mnoge druge, I. Del Lunga, Gargana, A. D'Ancona, Scherilla in Moora.)

Prevajalec je s svojim delom dosegel določen namen: k nam je uspešno prenesel Danteja in dokazal – in tudi povedal – da se ga da prevajati, vendar naj bi se tega dela lotil pesnik. S svojim delom pa je bil istočasno tudi izziv za vse tiste, ki so bili mnenja, da se da Danteja bolje prevesti. Če je Zlobčev celoten umetniški vtis večji, potem v primerjavi z Debevcom izgublja v besedni doslednosti.²⁹ Debevec je od

²⁷ Alojz Rebutla, n. d., str. 225.

²⁸ Ljubljana: *Modra ptica*, 1940, str. 60–61.

²⁹ Prim.: Alojz Rebutla, n. d., str. 234.

svojih prevodnih začetkov nedvomno napravil napredek: zadnji prevodi Danteja komajda še dajejo vtis, da jih ni prevajal pesnik.

Kmalu za Debevčevimi prevodi Vite Nuove v *Domu in svetu*, dobimo Slovenci še eno pomembno delo: to je Gradnikov izbor *Italijanska lirika*,³⁰ ki naj bi nas rešil vsaj enega velikega zaostajanja v kulturi, ki nam je bilo celo izrecno očitano.³¹ Gradnik je opravil pionirsko delo: prevedel je pesmi 83 italijanskih pesnikov in skupaj 236 njihovih pesmi, med njimi tudi enajst Dantejevih sonetov.

Gradnik (1882–1967) je sprva odklanjal Italijane, mirno pa je sprejemal Nemce. D'Annunzia, Pascolija in Carduccija je spoznal šele leta 1907 na začetku službene odisejade v Krminu. Janko Kos³² je mnenja, da je nanj vplivalo starejše klasično pesništvo, Dante, Michelangelo, Foscolo, D'Annunzio in vrsta drugih.

Njegovi prevodi so v naši kritiki dobili različne ocene, vendar so mu Italijani ob izidu antologije napisali pohvalne ocene.³³ Slovenski kritiki so praviloma bolj zadržani,³⁴ sicer govorijo o najvišjih ocenah, kadar gre za Gradnikovo izvirno poezijo, ko pa gre beseda o njegovih prevodih, pa so manj radodarni s komplimenti.

Vsak prevod je izziv tudi pesnikom kritikom, ki naj se dokažejo, da so pri nalogi lahko uspešnejši. Original je konec koncev samo eden, medtem ko je prevajanje dinamično opravilo (Župančič je svoje prevode cizeliral deset let in več in še potem jih je spreminjal; mnenja sem, da so nekateri njegovi neobjavljeni italijanski prevodi celo boljši od objavljenih).

Za Gradnika velja tisto, kot za druge prevajalce: nekje mu je bolj uspelo (Rebula hvali njegovo »aristokratsko senzitivnost«),³⁵ drugje mu je bolj spodletelo kot drugim. Tudi Župančiča v primerjavah ne kaže hvaliti brez zadržkov.

Iz leta 1935 je še en fragment prevoda, ki je bil objavljen v *Jutranji zarji* (XXVI/6 (1935/36), str. 256–257),³⁶ naslovljen kot *Spev device Marije*, podpisal pa ga je

³⁰ Alojz Gradnik, *Italijanska lirika* (Ljubljana, 1940).

³¹ Na resnično porazno poznavanje italijanske književnosti nas je opozoril Bartolomeo Calvi v *Riflessi della coltura italiana fragli Sloveni, Convivium* 1° (sept.–31. okt. 1931), str. 706–734. Do tistega časa je Calvi naštel 24 del, ki so bila v celoti prevedena v slovenščino. Danes je stanje samo malo boljše in o tem je avtor tega članka napravil celo krajšo analizo (Od Pascolija do Magrellija, *NR* XXX/16 (1984). Sicer pa objavil tudi bibliografski pregled (Bibliografija prisotnosti italijanske književnosti pri nas, *Slava* IV/1 (1989), str. 88–107), kjer podatki potrjujejo, da smo se sicer popravili, naši zaostanki pa so vseeno še ogromni.

³² Janko Kos, *Primerjalna zgodovina slovenske literature* (Ljubljana: Partizanska knjiga, 1987), str. 197–199.

³³ Franc Zadavec, *Alojz Gradnik* (Ljubljana: Partizanska knjiga, 1981), str. 85. Slabo pa je prevode Michelangelovih sonetov ocenil A. Ocvirk, ki je menil, da so »suhi in formalno okorni« (prav tam, str. 62). O pohvalnih ocenah Gradnikovih prevodov med drugim piše tudi Marijan Brecej v Alojz Gradnik, poeta fra due mondi (*Studi Goriziani* XXXIII/1 (1963), str. 45–61, navedbe so na strani 55).

³⁴ Alojz Rebula, n.d., str. 237.

³⁵ Alojz Rebula, prav tam, str. 237.

³⁶ *Jutranja zarja* je rokopisna edicija, ki jo hranijo v Nadškofijskem arhivu v Ljubljani.

Črtomir, kar naj bi bil psevdonim Janeza Remica.³⁷ Prevod je dober, gladek, vendar ima mogoče preveč molitvenih in premalo pesemskih vzorcev.³⁸

V prvo polovico tega stoletja datiramo recepcijo Danteja s strani nekaterih naših pesnikov, nekaj od njih jih je bilo celo pod delnim Dantejevim vplivom.³⁹ Vzori sicer še naprej ostajajo pretežno severni in vzhodni, kar se je izkazalo že v drugi polovici prejšnjega stoletja.

Na Murna in Ketteja Dante po vsej verjetnosti ni vplival. Posredno omembo Danteja najdemo samo v dveh Murnovih pismih Fanici Vovkovi, ki pa nimata nikakršne resnejše teže za pesniško ustvarjanje.⁴⁰ Tudi o vplivu Danteja na Župančiča ni lahko govoriti – od vseh, ki pesnijo po letu 1990, ga literarni zgodovinarji brez rezerve pripisujejo le Gradniku. Neprimerno večji je sodoben vpliv futurizma (Podbevšek, Kosovel). Srečko Kosovel je imel z Dantejem nekaj več stika. V pismu sestri Karmeli piše, da bere Dantejeve *Vice*, in dodaja tudi veliko oceno pesniku,⁴¹ dve leti kasneje ga omenja kot enega štirih stebrov italijanske literature.⁴² V njegovi zapuščini se je celo ohranila neobjavljena pesem, kjer se Dante pojavlja

³⁷ O prevajalcu ni mogoče dobiti podatkov ne v *SBL* ne v leksikonu *Slovenska književnost* Cankarjeve založbe.

³⁸ Spev devici Mariji citiram v celoti, ker je dantološki literaturi neznan:

Hči svojega Sinù, devica-mati,
ponižna in vzvišena nad stvarstvo,
bila od vekomaj si v zarji zlati.

Iskaži se kot sončna luč, Marija,
pomagaj nam z ljubeznijo, pravico,
studenec upanja, ki v nas se zlija.

Ti ona si, ki nad človeško carstvo
Te je povišal Stvarnik naš v nebesa,
za trud prejela si posebno varstvo.

Le v Tebi vsak ima priporočnico,
ki daješ mu vsega, kar vdano prosi;
mi hočemo za svojo Te kraljico!

In ljubeznivost Tvojega telesa,
ki je iz njega rojen bil Mesija,
je vzkliła kot cvetlica brez slovesa.

Dobròtljivost nam Tvoja roka nosi,
in če kdo hoče še tako veliko,
še bolj srce mu svojo milost trosi.

Bogù in zemlji si v največjo diko,
vse, kar je dobro, najdemo na Tebi:
usmiljenje, pobožnost in odliko.

³⁹ Prim. Janko Kos, *Primerjalna zgodovina slovenske literature*.

⁴⁰ »V Nedeljo 4. febr. 900«. »Nocoj je 'Dantejev pekel', maškarada, gospa Tavč-me skoro odbija s svojim vsem, in jaz iščem zopet družbo prijateljev. Opròsti tej grdi pisavi in bodi pozdravljena od udanega Ti Jos. Murna« (Josip Murn, *Zbrano delo*, II, Ljubljana: DZS, 1954, str. 161). V pismu Fanici Vovkovi (dat.: 7. II. 00) pravi v zadnjem odstavku (pismo se nanaša na prejšnje): »V Dantejevem peklju je bilo vse polno Mefistov, rudečih Faustov in črnih Margaretk. Vsi oni, ki so šli zvečer notri in so bili navzoči, šli so zjutraj v svojem času domov...« Murn je Fanico Vovkovo spoznal 1898, ko je bil med počitnicami nekaj časa tudi na Bledu. Vseh ohranjenih pisem je 19. Dantejev pekel, ki ga omenja, pa je bila maškarada pevskega društva Ljubljana, 6. februarja je o tem poročal *Slovenski narod*.

kot širši hrepenenjsko identifikacijski motiv, ki pa je zaključen z negativnim predznakom. Pesem ni datirana.⁴³

Preko Kosovelove korespondence lahko izvemo, da Podbevšek Danteju ni pripisoval posebne cene.⁴⁴

⁴¹ (dat.: Pond. 12./III. 1923): »Sedaj berem Dantejev: Purgatorio, veličastno je in veliko. Silne vizije, močne ideje; škoda, da je tak sholastik. Toda bil je velik umetnik; velik filozof.« (Srečko Kosovel, *Zbrano delo*, III. knjiga, I. del, Ljubljana: DZS, 1977, str. 488). – Anton Ocvirk dodaja, da ni jasno, ali je bral izvirnik ali prevod. (n. d., II. knjiga).

⁴² 9. odstavek Dnevnika (15. VII. 1925): »Italj. bahačem / Ne vi gospod pref. ne vi gospod karab. niste naredili ene stopinje, enega koraka za kulturo s katero se ponašate. Ko bi vi ustvarjali kulturo, ne bi imeli ne Petrarca, ne Danteja ne Michelangela, ne Leonarda. Vaša kultura je samo eno: ubijati kulturo« (Srečko Kosovel, *Zbrana dela*, III. knjiga, str. 712).

⁴³ Srečko Kosovel, *Zbrano delo* (Ljubljana: DZS, 1946), str. 433:

Pesem

Nekoč je živel Dante,
o, to je bil velik poet,
bednega, zaničevanega
danes pozna ga ves svet.

I jaz sem imel Beatrice,
a kam, a kam je odšla?
Ne znam, ne morem v nebesa,
sam sem sredi pekla.

Beatrice ga je pripeljala
od pekla preko vic do nebes,
Božanska komedija dala
mu je svetoven sloves.

Komedijo res sem doživel,
čeprav je spisal ne bom,
in če – naj končam z nebese? –
Ne, jaz bom končal s peklom.

Nekateri literarni zgodovinarji domnevajo, da se je, ko je pisal Tragedijo na oceanu, inspiriral tudi pri Danteju, še posebej na Haronov prizor v Peklu (prim. Franc Zadravec, *Srečko Kosovel 1904–1926*, Koper: Lipa; Trst: ZTT, str. 106). – Sicer pa Anton Ocvirk dobesedno pravi: »V prvi in peti pesmi našega cikla (Tragedija na oceanu, op. avt.) in sploh v celotni pesnitvi je čutiti samosvoj odsvit Dantejeve 'Božanske komedije', pravzaprav njegovega 'Pekla', še posebno tretjega speva.« Takoj pa dostavlja, da se Kosovel, »umetnik, kakršen je bil, seveda ni prilepil meni nič tebi nič na 'Božansko komedijo', marveč je samostojno preoblikoval vse, kar ga je pri Danteju pretreslo.« (Franc Zadravec, n. d., str. 113).

⁴⁴ V pismu Josipu Ribičiču (9. XI. 22) Kosovel omenja Podbevška: »Podbevšek je 21. oktobra 1922 nastopil na literarnem večeru v Mestnem domu s predavanjem, ki je po naslovu obetalo marsikaj. Vendar ni bilo v njem nič drugega kot zbadanje na levo in desno ter prisiljeno duhovičenje. Sodeč po poročilu v SN 29. oktobra, je ozmerjal vse velike pesnike in pisatelje od Danteja, Tassa in Shakespeara do Goetheja in Tolstoja z 'degeneriranci in tepci', ker se niso znali 'vrteti ob stenah kroga', zato pa pohvalil na vse pretega neznane zastopnike večne internacionale. Razburjenje je doseglo vrh, ko na vprašanje, kaj je po njegovem umetnost, ni mogel odgovoriti in se je skušal izviti iz zagate s praznim izgovorom, da naj se poslušalci sami med seboj pomenijo o stvari, češ: kaj to njemu mar. Poslušalci so osupli, predavatelj pa jo je lahkih nog odkuril iz dvorane, ko se nekateri zahtevali, naj jim vrne denar« (Srečko Kosovel, *Zbrana dela*, III, str. 1160).

V Cankarjevem romanu *Milan in Milena*, ki je novoromantičen, erotičen tekst z dekadencijskimi potezami in s temo hrepenenja v središču, se srečamo tudi z omembo Danteja, ki sicer sama po sebi ni posebno zgovorna in je bližje shemam, ki so značilne za drugo polovico XIX. stoletja. Zanimiva pa je po svoji asociativni navezi,⁴⁵ o kakšnem večjem vplivu Danteja pa je pri Cankarju težko govoriti.

Pot si je začela pogumneje utirati tudi slovenska dantologija. Leta 1940 izide delo prof. Stanka Lebena *Problem Dantejeve Beatrice*, ki je bila do Rebulove disertacije tudi naše edino delo s področja dantologije.⁴⁶ Slovenski prostor je študijo sprejel, o njej pa je pisal celo italijanski tisk.

V uvodu se avtor dokaj obširno zadrži pri genezi umetniškega dela na primeru nastanka Goethejevega *Wertherja*. Na tem primeru zariše razmerje med poezijo in življenjem. Leben zagovarja tezo, da so biografski podatki eno, umetnina pa drugo: pesnik lahko vzame nekaj iz resničnega življenja, vendar z ustvarjalno močjo preoblikuje lik tako, da nam za njegovo razumevanje biografsko-zgodovinski podatki kaj prida ne pomagajo. »Pesnik ali pisatelj, ako je resničen umetnik, ne posnema, se neposredno ne izpoveduje, ampak ustvarja.«

Vse to se izpostavi kot problem, ko avtor pride do Beatrice, Dantejeve oboževanke: stoletja raziskovalnega dela so rezultirala v nasprotnem od zelenega: pojem Beatrice je še bolj neznan in nedosegljiv, kot je kdajkoli prej bil. Pomanjkanje biografskih podatkov in pa mogočna Dantejeva alegorija sta raziskovalce postavila pred nerešljivo uganko: ali je Beatrice sploh živela in če je, ali je primerljiva z angelsko podobo iz Dantejevih pesmi. Mogoče pa gre samo za pesniško izmišljijo, predpostavljajo drugi, le za fiktivno osebo kot daljni odmev na trubadurske oboževanke. Zoperstavili sta si tako realistična in idealistična šola.

Leben opiše dilemo s primeri iz svetovne literarnozgodovinske zakladnice. Citira Moora, ki je težave s tem problemom povzel s temi besedami:

It should be noted in passing that, speaking roughly, the main difficulty of the symbolist and idealist theories lies in the apparently hard facts and often minute personal details

⁴⁵ Ivan Cankar, *Zbrano delo*, XX (Ljubljana: DZS, 1974), str. 176: »Zasmejala se mu je v obraz, v njenem penečem smehu pa je bilo do vrha sovraštva in zaničevanja. / 'Ne duša, temveč telo! – Kaj me brigata Romeo in Julija, pa Julija in Prešeren, pa Dante in njegova onega, Beatrice ali kaj! Dovolj! Dovolj! Dovolj!«

⁴⁶ Stanko Leben, *Problem Dantejeve Beatrice: uvod v monografijo o Beatrici kot pesniškem liku* (Ljubljana: Modra ptica, 1940), 102 str. Stanko Leben (1897–1973), publicist, prevajalec, literarni kritik in zgodovinar. Prevajal je iz francoščine, angleščine in italijanščine, med njegova najpomembnejša dela se uvršča prevod Cervantesovega Don Kihota in zgoraj omenjena razprava. Recenzije Lebnevega dela so napisali: Vladimir Bartol, *Modra ptica* XII/1 (1940/41), str. 27–28. – Božidar Borko, *Ljubljanski zvon* XXI (1940), str. 286. – Andrej Budal, *Ljubljanski zvon* LX/11–12 (1940), str. 612–613. – Silva Trdina, *Dejanje* 1941, str. 119–120. – Slovenski prispevek k proučevanju Danteja, *Jutro* XXII/108 (1941), str. 4 (omenja, »da je pred tedni o Lebnovi knjigi poročal 'Meridiano di Roma'«).

occurring in the Vita Nuova, whereas the main difficulty of the Realist lies in the mystical language applied to Beatrice, and the exalted position assigned to her in the Divina Commedia.

Leben komentira izjavo kot »naivno«, dodaja pa, da se dandanes »večina dantologov nagiba k realističnemu pojmovanju Beatrice« (str. 68).

Dante je sledil nauku Tomaža Akvinskega, ki je zagovarjal tezo, da je treba knjige Stare zaveze razlagati in umevati na štiri različne načine: dobesedno, alegorično, z moralnega vidika in v anagoškem smislu, kar pesnik navaja tudi v Conviviu II (I) in dodaja, da je tudi dela pesnikov treba umevati na te štiri načine (str. 72–73). Croce je dilemo razrešil tako, da je metodo, ki stika za alegorijami, krstil za popolnoma zgrešeno (str. 80). Čim bolj poteka delo v to smer, toliko bolj je jasno, da ne vodi k prepričljivim in plodnim zaključkom. Če pisatelj alegorije ni nikjer točno razložil, potem pridemo v najboljšem primeru do razlage, ki pa se nikoli ne spremeni v gotovost, »kajti za gotovost je v strogem pomenu besede potreben 'ipse dixit'« (str. 80). Leben pa Croceju pritrjuje z besedami: »Alegorija nikoli ni bila nič živega. Alegorija in živ umetniški lik sta dve stvari, ki se izključujeta. Če bi bila Beatrice, kakor hočejo simbolisti, le alegorija, samo simbol, potem bi bila 'Vita nuova' zdavnaj delila usodo popolne pozabe z vsemi drugimi srednjeveškimi alegoričnimi pesnitvami« (str. 83). Leben opozori na De Sanctisa, ki je Danteja označil kot »prvo fantazijo modernega sveta«, kot prvega, »ki ima po starih Grkih v najvišji meri poglavitno zmožnost pravega pesnika, fantazijo«. Toda ne domišljijo, ki zna izrisati le lepo podobo – fantazija je moč ustvarjanja. Avtor zaključuje, da v Beatrici ne kaže iskati le njene zgodovinske eksistence, ne zgolj alegorične podobe in njihovega skritega smisla, pač pa umetniški pesniški lik, ki ga je ustvarila Dantejeva fantazija. »Niso Beatrice, ki ustvarjajo pesnike, marveč narobe: pesniki ustvarjajo Beatrice« (str. 92).

Prva Lebnova razprava s področja dantologije pa datira že v leto 1923, ko je pod naslovom Nova pota v dantologiji v reviji Čas⁴⁷ objavil recenzijo knjige D. Miguela Asina Palacios, *La Escatologia Musulmana en la Divina Commedia* (Madrid: Estanislao Maestre, 1919). V njej avtor razpravlja o podobnosti med *Divino Comedio* in deli filozofa Abenmasarra in pa mistika iz Murcie, Abenarabbija, *Fotuhāt*, ki bi Danteju naravnost lahko služila za zgled pri pisanju Raja. Lahko da se je Dante vzoroval po legendah o Mohamedu, ki pripovedujejo, kako se je spustil v pekel, potem po Razpravi o odpuščanju Abulala el Maarija. Podobnosti se mnogotere, vsebinske in formalne: pri Abenarabbiju se pekel spušča v sedmih krogih, med katerimi se vije steza, vice so gora, ki je razdeljena na 50 sob, zemeljski raj je razkošen vrt in ga imenujejo Adamova gora, lociran pa je na Cejlonu. Za Beatrice naj bi se vzoroval po »mistični nevesti«, ki po muslimanskem verovanju pride po človeka, ko ga odpelje v raj. Pozitivnih dokazov, da bi se Dante vzoroval pri Arabcih, ni – res pa se je posluževal del arabskih astronomov.

⁴⁷ Stanko Leben, Nova pota v dantologiji, Čas XVII (1923), str. 50–59.

Nekakšna možnost bi bila le, da bi kaj takega iz Španije prinesel Brunetto Latini, a tudi to ni dokazano.

Aleš Ušeničnik je v Resovem zborniku udeležen s traktatom Dante in filozofija,⁴⁸ v katerem s citati iz Božanske komedije ilustrira Dantejeve filozofske vzornike. Njegovi vzori so tako antični kot srednjeveški, osnovo pa tvorijo nauki Tomaža Akvinskega. »Njegova filozofija je sholastična filozofija tedanje dobe, a čudovito je, kako si je Dante to filozofijo osvojil, kako se je vglobil v nje probleme ter jih v svoji veliki pesnitvi umetniško obdelal« (str. 60). Ušeničnik potem opozori na njegove sholastične izraze, na njegova sholastična logična načela, dotakne pa se tudi spoznavne teorije: »Naš um more dobivati spoznave le po čutih. Prvi vir spoznanja je izkustvo. Vendar more um spoznati tudi nadčutne resnice. Skepticizem ni upravičen. Seveda brez logičnega mišljenja ni mogoče do resnice. Na um vplivajo tudi čustva in ga lahko zavedo. Tako nekateri blodijo ne vede ne kod ne kam. Če pa človek resno hrepeni po spoznanju, bo tudi prišel k resnici« (str. 61). Nadaljuje o tem, kako lahko človek spozna Boga, da ima zato fizične in metafizične dokaze, potem zavrne Averroesa, ki je panteistično tolmačil Aristotela, da je le en um v vseh ljudeh (str. 62, citira Vice IV, 1–6, in na tem mestu tudi sv. Tomaža), potem Platona, ki je učil, da so v človeku tri duše (str. 62), nakar se ustavi še pri vprašanju volje in svobode in pri Dantejevih etičnih načelih. Ko se dotakne vprašanja sociologije, preide na Dantejevo Monarchio in politična vprašanja, za konec pa se posveti še Dantejevi filozofiji o Bogu in blaženstvu v Bogu: »Bog je kakor luč, ki žari iz nebroj stvari, a je sama v sebi večno ena; kakor zrcalo, ki se je razdelilo na tisočero zrcal, a je samo v sebi eno in nerazdeljeno kakor prej« (str. 65). Ko omenja Danteja teologa, pohvali zlasti njegove verze o Materi božji: »Spev o Materi božji je tak, da ga nima enakega svetovna literatura« (str. 67). Vse veliko umovanje in bojevanje zoper človeški element v cerkvi pa ni zmotilo Danteja, da ne bi umrl kot »ponižen tretjerednik sv. Frančiška« (str. 67).

O Jožetu Debevcu prevajalcu smo že pisali. S svojimi uvodi in komentarji posameznih spevov pa si zasluži tudi naziv dantologa: mnogo let za pionirjem Dantejevega prevajanja sta takšno delo opravila spet Niko Košir in Andrej Capuder.

Ko je bil Debevec leta 1915 sredi prevajanja Vic, ga je obiskal in intervjuval novinar tržaškega časopisa *Lavoratore*, povzetek tega članka pa je prinesel tudi ljubljanski *Slovenec*.⁴⁹ V tem pogovoru je Debevec, ki je bil sredi prevajanja VII. speva Vic, izrazil upanje, da bo prevod dokončan v celoti do leta 1921, o Dantejevem delu pa je rekel: »Zdi se mi, kakor da njegova dela niso plod človeškega uma in ravno s svojim prevodom hočem svoj narod seznaniti s tem vzvišenim delom.«

Omenili smo že, da je Debevec spremljal tudi nastajanje Dantejevih prevodov pri drugih slovanskih narodih in da je o tem napisal izčrpen esej za Resov zbornik

⁴⁸ *Dante 1321–1921* (Ljubljana, 1921), str. 57–67.

⁴⁹ Pogovor s prevajalcem Danteja, *Slovenec* XXXLIII/156 (1915), str. 3.

Dante 1321–1921. Pri svojem prevajanju se je posluževal tudi prevoda Isa Kršnjavega, ki ga je v Zagrebu leta 1915 izdala Matica Hrvatska.⁵⁰ Prevod je po ocenjevalčevem mnenju dober, lepo razložen s komentarji in zvest originalu (Kršnjavi ga je prevedel v prozo). Da pa članek le ne bi bil pretirano aklamativen, pa poskrbijo Debevečeve pripombe, ki se tičejo nekaterih mest, kjer bi kazalo prevod popraviti, vendar gre le za malenkostne spremembe.

Leta 1921 izide v *Slovencu* članek izpod peresa istega avtorja, z naslovom *Kaj je Dante Italiji, človeštvu, katoličanstvu?*⁵¹ V njem Debevec najprej poudari Dantejeve zasluge v prizadevanjih za enotni slovstveni jezik in za zedinjenje Italije. Ustavi se ob Božanski komediji, ki jo Debevec imenuje tudi Danteida, kajti pesnitev naj bi bila izraz vsega Dantejevega življenja.

Pri pisanju članka se je verjetno naslanjal na evropsko literarnozgodovinsko literaturo in tam je verjetno tudi našel misel, da je bil Dante prvi v evropski literaturi, ki je izpostavil svoj individualizem. Zadrži se pri njegovem pesniškem mojstrstvu: »V Peklu je poetov glas patetičen, v Vicah mirno-otožen, v Raju vzhičen; Pekel zveni kot tragedija, Vice kot elegija, Raj kot himna.« In nadaljuje: »Dantejeva vera ni bila samo stvar uma, ampak še bolj srca«; Debevec se še ozre na priložnostno okrožnico papeža Benedikta XV. in na Carduccija, ki je dal slovo semitskemu bogu (»Addio semitico nume!«), in posvari pred porajajočim se brezboštvom.

Za šeststoletnico Dantejeve smrti napiše Debevec za *Dom in svet* daljši članek z naslovom *Načrt uvoda k Divini Commedii*.⁵² V začetku ga predstavi kot pesnika miru in navrže, da bi njegova Divina Commedia morala odprta ležati pred odposlanci svetovne mirovne konference. V nadaljevanju se Debevec ustavi ob točkah, ki so po njegovem mnenju pomembne za razumevanje Dantejevega dela: to je njegov jezik, ki je bil v pesnikovem času drugačen, politične in socialne razmere v Evropi in v Italiji pred 600 leti, tedanje cerkvene razmere, srednjeveški teater (misteriji), takratne popularne vizije onstranstva in v tem smislu tudi leposlovne vplive (*Tesoretto*), preporod verske misli in verskega čustvovanja v XII. in XIII. stoletju (novi samostanski redovi: cistercijanci, dominikanci, frančiškani), vplivi trubadurske lirike in dolce stil nuova, vplivi srednjeveške sholastične poezije, nakar bi bralec moral še poznati različne vede tiste dobe, predvsem tedanjo astronomijo in konec koncev tudi pesnikovo življenje.

V Ušeničnikovem *Času* pa je naslednje leto objavil esej Dante kot pesnik.⁵³ Sestavek začenja s podobnimi mislimi kot leta 1921 v članku *Kaj je dal Dante Italiji, človeštvu, katoličanstvu*, le da je tu rahlo korigiral biografske navedbe.

⁵⁰ Josip Debevec, Kršnjavi Iso: Dante Alighieri, Božanstvena komedija, Treči dio: Raj. *Dom in svet* XXXI/3–4 (1918), str. 102.

⁵¹ *Slovenec* XLIX/208 (1921), str. 1–2.

⁵² *Dom in svet* XXXIV/10–12, str. 201–204.

⁵³ Josip Debevec, Dante kot pesnik: Ob 600-letnici njegove smrti, *Čas* XVI/1 (1922), str. 3–19.

Nadaljuje z opisom njegovega pogreba in komentarjem pesnikovega someščana Giovannija Villanija, izraziteje pa se tokrat ustavi ob pesnikovi patriotski misli in potrka še na našo – ter polemizira z italijanskim šovinizmom. Debevec se razpiše o genezi Božanske komedije in jo vzporeja z nastankom Prešernovega *Krsta* (Prešernov dvojni poraz: zakon z Julijo 1834, Čopova smrt). Poudari, da je Dante s svojim delom hotel »transumanar l'umanità«, prečlovečiti človeka z vero, upanjem, ljubeznijo, z umovanjem in razumnim delovanjem ter s preišljevanjem nadnaravnega reda. Debevec razloži tudi formalno razvrstitev in ji doda ilustracijo Dantejeve arhitektonike v Božanski komediji, konča pa z mislijo, da je Dante postavil v pekel »marsikoga po krivici (objektivno!), npr. papeža Celestina V., ki ga katoliška Cerkev časti kot svetnika«.

Debevečvo predavanje Frančišek in Dante, objavljeno v *Novi reviji* leta 1923,⁵⁴ je opozorilo na zasluge Frančiška Asiškega za Dantejevo delo. Primerjave Debevec ni zastavil v literarnozgodovinskem pomenu, pač pa v biografsko-afirmativnem smislu brez potrebne znanstvene kritičnosti. Tako naj bi »Frančišek vse svoje žive dni živel v duhu viteštva in trubadurstva«, kar zveni malo prisiljeno, vendar se Debevec potrudi s pojasnilom: »Najvažnejše delo viteštva je bilo ščititi vdove in sirote, vse slabotne« (oba citata: str. 170). Debevec se spet na dolgo zadrži pri njunih biografijah, navede citate iz Raja (XI, 43–117), kjer je Dante posvetil verze Frančišku, pove, da je poleg njega tako obširno slavil samo še sv. Dominika, in izpelje svetnikov vpliv na pesnika že iz njegove zgodnje mladosti: »Nekateri Dantejevi življenjepisci so trdili, da je pesnik kot deček res že nosil haljo sv. Frančiška, a jo je pozneje slekel. Neverjetno to ni, ne smemo namreč pozabiti, da je bila Firenca, rojstno mesto Dantejevo, prva, ki je nudila stalno bivališče Frančiškovim sobratom (leta 1218) in leta 1228 jim je sezidala prvi samostan Santa Croce« (str. 176). Dante je konec koncev umrl kot frančiškanski tretjerednik in bil pokopan v frančiškanski cerkvi v Ravenni, zato naj bi »ogelj, ki še danes ogreva in razsvetljuje srca«, prihajal od Frančiška. Ta je prvi začel peti v ljudskem jeziku, za njim Jacopone – on naj bi tudi odločilno vplival na Danteja, ki je po izročilu prvih nekaj spevov že napisal v latinščini, da se je potem le premislil in si izbral toskanščino.

Josipa Puntarja smo kot dantologa že omenili v zvezi z zbornikom Alojza Resa *Dante 1321–1921*,⁵⁵ bil pa je tudi eden naših prvih komparativistov.

Puntar na samem začetku poudari, da je načeloma v vsakem pesniškem ustvarjanju nekje skrito žensko bitje in tako že nakaže bistveno izhodišče in premise, ki naj bi povezovala Danteja in Prešerna. Nekaj njegovih trditev – prvič se

⁵⁴ *Nova revija* II/2 (1923), str. 166–177.

⁵⁵ Josip Puntar (1884–1937), klasični filolog, učil na gimnaziji v Gorici in Ljubljani, od 1920 v NUK. Kulturnopolitični publicist Krekove katoliške smeri, privrženec Žigonove arhitektonske teorije. Njegova razprava *Dante in problem Prešernove »nove pisarije«* je izšla v zborniku A. Resa *Dante 1321–1921* (Ljubljana, 1921), str. 95–260.

recimo v slovstvu pojavi mnenje, da je lahko Prešeren za sonet Popotnik pride v Afrike pušavo motiv prevzel iz prvega speva Dantejevega Pekla, kjer pesnik opisuje, kako se je sredi življenja izgubil v hosti, in se takoj nato sreča tudi z nevarnimi zvermi – povzemajo tudi komparativisti današnjega časa.

Avtor se potem ustavi ob opisovanju in primerjanju političnih razmer v času Danteja in Prešerna, izpelje, da je bil Prešernu vzor Petrarca, omeni v tej zvezi Grošljevo študijo (Prešeren in Petrarca, 1902) in pa študije Avgusta Žigona. Potem preide na Prešernovega mentorja Matija Čopa, kjer se začne odpirati niz vprašanj o tem, kako dobro je Čop poznal Dantejevo delo in prav tako Prešeren, ki ga omenja le v Glosi. Toda tukaj je še verz iz petega speva Pekla, ki ga prešernoslovci najdejo pripisanega na rokopisu soneta 'Velika Togenburg, bila je mera': »Gemessen und gesucht worden – Amor ch'al cor gentil ratto s'apprende – obwohl das – la und je et – as schwach ist gegen gentil.« (Puntar, str. 104; *Slovan*, 1917, str. 198). Na podlagi tega verza Puntar zaključí, da je Prešeren dobro poznal Božansko komedijo, kar je mogoče prenašljiva odločitev vsaj v toliko, ker je Prešeren lahko isti verz našel tudi v italijanskih slovnica, ki so bile v Čopovi knjižnici.

Puntar se nadalje vpraša, če si je Prešeren vzel Božansko komedijo za idejno umetniški vzor, ko je pisal *Krst pri Savici*. To vprašanje je povod, da se odpravi na dolgo primerjalno analizo Dantejeve in Prešernove poezije, pri čemer kot osnovo vzame Prešernove sonete Marsik'teri romar gre v Rim, v Kompostelje, Sanjalo se mi je, da v svetem Raju, Velika, Togenburg, bila je mera, ter nemški sonet Wie brünstig sehnt sich, wer an dunkler Stelle, in Petrarkovo in Dantejevo poezijo, da bi odkril očiten Dantejev vpliv na Prešerna na podlagi rabe imena Kompostelje in le namiga na Compostello v Dantejevi eksplikaciji lastnega soneta Deh peregrini che pensosi andate. Povezovalni element, ki je abstrahiran v gornjih Prešernovih sonetih, naj bi bila »nebeška glorja«, ki spremlja tako Prešernove kot Dantejeve oboževanke: Puntar potem celo izpelje, da naj bi bil prav zaradi ženski dodeljene vzvišene pozicije Prešeren pravzaprav v idejno estetskem smislu bližje Danteju kot Petrarci.

Puntarja potem prevzame mistika števil in tu išče novo vzporednico med pesnikoma: število 9 v Viti Nuovi naj bi korespondiralo s 7 v Prešernovih Gazelah in spet sledi cela plejada citatov, med drugim tudi iz Carduccija, ki je trdil, da sta 3 in 9 ključni števili v Božanski komediji, pa Otta Weinreicha, ki je analiziral število 7 pri Danteju (Puntar, str. 125). Pomudi se pri Schellingu z dolgimi citati – to je sicer velika slabost tega spisa –, da bi razložil, kako je Dante sprejemal števila iz teološkega sistema, ter citira italijanskega pesnika iz 29. poglavja Vite Nuove, ko razglasi število 9 za simbol čudeža.

Prešeren naj bi uporabljal število 7 tako kot Dante 3 in 9: 7 je Sonetov nesreče, prav toliko Gazel in nazadnje še kvadrat istega števila da število 49, kar naj bi bila tudi kritična točka (stanca) v *Krstu pri Savici*. Število 7 naj bi po Puntarju Prešernu pomenilo popolnost, absolutnost, pa tudi neizrekljivo bolečino, v kritični stanci naj bi bila Bogomila povzdignjena v slovensko »Assunto« (str. 137), nakar se Puntar še

obširno ustavi pri točki, ki naj bi bila v enako prelomnem smislu kritična tudi v Božanski komediji: to je XXX. spev Vic z znamenito alegorijo in podobo zemeljskega raja, kjer se Dante zlomi, ponižno prizna življenjske zablode, se pokori in okopa v reki Lete in Eunoè, kar naj bi bilo po Puntarjevem mnenju primerljivo s krstom. Potem se razpiše o številnih dokazih, ki naj bi potrjevali domnevo, da se je Prešeren zgledoval pri Danteju, navaja dantologe in literarne vire od antike do dvajsetega stoletja, pisatelje (na pomoč prikljče tudi Dostojevskega) in pesnike, filozofe in mislece, ki naj bi potrdili vzporednico med Dantejem in Črtomirom, med Beatrice in Bogomilo, vendar na koncu poudari tudi razlike (»Prešernov Črtomir stoji po svoji življenjski poti bliže Faustu kakor človeku Danteju«, str. 259). Ohranil se nam je še en Puntarjev članek – Slovenska »moderna« in Dante⁵⁶ – vendar v njem Puntar le na kratko povzema misli iz svoje primerjalne študije.

Na Puntarjevo študijo je obširno in natančno repliciral France Kidrič.⁵⁷ Najprej pohvali Resov zbornik (opremo, srečen izbor sotrudnikov), Župančičev prevod V. speva Pekla (»kongenijalni tolmač velikega Italijana«), potem pa se čisto na kratko ustavi ob posameznih prispevkih. Kidriču je Puntar povod za nejevoljo:

Puntarjev članek o Danteju in problemu Prešernove »nove pisarije« je zgrajen in opremljen tako, da mora razdražiti živce vsakomur, kdor sodi, da se odlikuj znanstvena razprava po jasni določitvi problema, po točnosti naslova in skladnosti med njim in vsebino, po osredotočenosti iskanja in ravni črti reševanja, po logičnosti in ekonomičnosti arhitektonike in prepričevalnosti dokazovanja, ter da se ogibaj motečih odstranitvev, pa najsi bi stale tudi pod črto, neumestnega patosa ali prebrzih zaključkov. (Str. 630.)

Pohvali Puntarjeve podatke o Čopovi knjižnici, opozori pa ga na njegovo napačno predstavo o Čopu (ta naj bi bil po Kidriču »le učen literaren gourmand« in ne »doganjajoč učenjak, ki bi bil dozoreval v pripravljanju znanstvenih razprav«, str. 630). Pretiravanj o Čopu je v Puntarjevi razpravi še nekaj. Puntarjev sum, da »se je pripravljaj na slovensko prestavo Commedije« (Kidrič, str. 631; Puntar, str. 108), je spričo Čopovega otepanja pisanja neutemeljen. Nerešeno ostaja tudi, ali je Čop komu priporočal pisanje v slogu Divine Commedie, kakor je priporočal slog Byrona in Mickiewicza. »Vsekakor mora Puntar trditev, da bi *moral* Prešeren v spomin prijateljevim manom spesniti pesem 'edinole v slogu' te pesmi (Puntar, str. 225) – šele dokazati!« (Kidrič, str. 631).

Veliko zbezanega Puntarjevega pretiravanja pa najde Kidrič v zvezi s Prešernom. Puntar zgreši, da Prešeren v prvi gazeli poleg linije Delije, Korine in Cintije ni omenil Beatrice, vendar pravilno ugotovi samo dve Dantejevi sledi (*Glosa* in pripis verza iz *Pekla* (V, 100), opozori na večjo verjetnost, da je verz dobil v Biagiolijski *Grammaire italienne* (1829) ali v Valentinijevi *Gründliche Lehre der*

⁵⁶ *Mladika* II/17–18 (1921), str. 269–270.

⁵⁷ Književna poročila: Dante 1321–1921, *Ljubljanski zvon* XLV/10 (1925), str. 629–633; XLV/11 (1925), str. 691–694.

italienischen Aussprache (1834), oboje je namreč imel Čop v knjižnici (str. 631–632). Sploh pa je po kritikovem mnenju pretirano misliti, na podlagi tega verza, da je Prešeren dobro poznal Dantejevo *Božansko komedijo*. Na tej domeni Puntar osnuje svojo študijo (»Prešeren je porabil Dantejevo pesnitev za svoj idejno umetniški vzor«, Puntar, str. 104), v kateri pa ne uspe poleg tega dokaza navesti nobenega drugega v prid Prešernovega dobrega poznavanja *Božanske komedije*. Ker manjka zunanjih dokazov, bi moral Puntar po Kidričevem mnenju poiskati primere notranje odvisnosti, vendar se tukaj pisec izgubi v brezkrvni retoriki in apodiktčnih trditvah. Kidrič zavrne praktično vse Puntarjeve trditve o odvisnosti Prešerna od Danteja: povezavo na liniji dolce stil nuovo–poezija Julijine dobe, bližino »po duhu in kompoziciji« (Vita Nuova – Gazele, Sonetni venec, *Krst*), »religiozno in filozofsko idealistično pesniško mišljenje« (Astrologom, Ribič, Soneti nesreče, Gazele, Sonetni venec, *Krst pri Savici*), »Beatricino svetniško mistično glorio« (Sanjalo se mi je, povenčni soneti, Marsik'teri romar, Wie brünstig...), simboliko števila 7, alegoričnost (*Krst*), paralelizem (Popotnik pride v Afrike pušavo, Nel mezzo del cammin...), romanje in hrepenenje (Marsik'teri romar, Deh peregrini che pensosi andate), Bogomila in Beatrice, Črtomirov krst in Dantejevo očiščenje v Lete in Eunoè, Črtomirovo doživetje v 49. stanci in Dantejevo vtopljenje v uživanje sv. Trojice itd., poleg tega pa je po Kidričevem mnenju Puntarjevo pisanje o »sladki govoric« in »novi pisariji« za dolce stil nuovo le »vsiljivo predrzna propaganda« (str. 633). Zavrača Puntarjevo za lase privlečeno mistiko števil in bolezensko nagnjenje do kompliciranja (Compostella–Kompostelje, Puntarjevo razpravljanje o tem, kdo je bolj vplival na Pešerna, Dante ali Petrarka) in zanika, »da bi bil Dante postal Prešernu kdajkoli posebno vabljev vzor« (str. 633). Glavno pomanjkljivost vidi Kidrič v Puntarjevi dolgoveznosti in v obsežnih citatih, ki jim je v tekstu težko najti utemeljitev, sprašuje pa se tudi, če se *Krstu* ne da najti enostavnejšega komentarja (po Kidriču so za *Krst* pomembni naslednji momenti: Prešernov svetovni nazor, Prešernovo pojmovanje slovenske zgodovine, Čopova teorija o epu in cenzurne razmere v Ljubljani v drugi polovici leta 1835 – str. 692). Svoja gledanja utemelji tako, da opozori na Črtomirovo držo v Uvodu (»Manj strašna smrt je v črne zemlje krili kot so pod svitlim solncem sužni dnovi«) in v 36. stanci *Krsta* (»Ti gospoduj čez vero, misli, delo«), in dodaja, da se je Prešeren glede Črtomirovih naziranj odločal tudi po tedanji ljubljanski cenzuri, ki pesmi ne bi dovolila objaviti, če bi Črtomir očitneje izražal Prešernov svetovni nazor. In slednjič, ta nazor tudi »Puntarju po vsej priliki ni jasen« (str. 693). Po Kidričevem mnenju se tudi ne da dokazati vseh mogočih trditvev o tem, kaj vse naj bi bil *Krst pri Savici* za Slovence: »osnutek slovenske usodne tragedije v smislu Schellingove teorije« – Puntar, str. 180, 193–212); »slovenska Divina commedia« (Puntar, str. 238); ali pesnitev, »kjer da je združil Prešeren Wilhelma Schlegela in Schellingove estetske nazore o tragediji z etičkimi nazori sv. Avgušтина« (Kidrič, str. 694).

Kidrič se ozre z mislimi nazaj na Resov zbornik in zaključuje s tem, da se je

Moletu prispevek za zbornik posrečil, zadovoljivih ocen slovanskih prevodov (misli na Debevčev prispevek v zborniku) pa ni mogoče napisati v Ljubljani.

O numerični simboliki in s tem v zvezi z Dantejem je Kidrič spregovoril v članku Iz delavnice za komentar Prešerna.⁵⁸ Povedal je, da »je bila simbolika v Dantejevih časih zasidrana v sistemih dobe in živa, 500 let pozneje pa mrtva in skrivnostna šablona« (str. 24) in izpodbijal podmene o matematični arhitektoniki v Sonetih nesreče in *Krstu*, kot sta jih izpeljala Josip Puntar in Avgust Žigon.

Dodati je treba še nekaj besed o prispevku Milka Kosa v Resovem zborniku *Dante 1321–1921*, Dantejevi sledovi med Jugoslovani.⁵⁹ V njem zgodovinar opiše znane in dokumentirane stike z Italijani v srednjem veku, možnost, da bi Dante res bival pri nas (navaja beneške zgodovinarje in lokalne legende), vendar se mu ta podmena zdi kaj malo verjetna. Navaja mesto iz Božanske komedije (Raj XXXI, 103–108), kjer Dante opiše Hrvate kot romarje, ki so ob svetem letu prišli gledat Veronikin prt, Srbe (Raj XIX, 140) pa sicer kot ponarejevalce beneških kovancev v času Štefana Dragutina (1276–1316) in Milutina (1282–1321), »che mal ha visto il conio di Vinegia.« (Raj XIX, 141).

Deset let po tej razpravi so izšli Kosovi *Srednjeveški rokopisi v Sloveniji*,⁶⁰ v njih pa je pod številko 334 opisal pridigarski kodeks iz XV. stoletja, ki ga hrani NUK in je pripisan Lorenzu da Villamagna. V njem sta namreč dve tercini iz Vic (III, 34–39) in iz Raja (XXXIII, 1–6).

Svoj pomemben prispevek k slovenski literarni zgodovini in kritiki prevodne literature je dal tudi profesor Bartolomeo Calvi iz Mantove. V kritičnem spisu *Riflessi della coltura italiana fra gli Sloveni*⁶¹ daje precej izčrpen pregled našega zanimanja za italijansko literaturo, čudi se, da smo v 60 letih (1851–1911) prevedli le sedem italijanskih del v slovenščino, popravlja navedbe naših piscev po *Domu in svetu* in *Ljubljanskem zvonu*, polemizira z Grošljevo študijo Prešeren in Petrarka (Ljubljana, 1902) in spodbuja Italijane, naj navežejo več stikov s Slovenci, ki jih od vseh južnoslovanskih narodov najslabše poznajo.

Še bolj zanimivo Calvijevo delo je *Il canto V dell'Inferno nelle versioni slovene* (1932),⁶² ki je izredno zanimiva in kritična študija prevodov petega speva Pekla, hkrati pa zelo pomembna za slovensko prevodno kritiko, kjer je del zelo malo. Iz nje se jasno pokaže vsa zapletenost prevajanja, tako da avtor na nekem mestu celo vzkligne: »Ma ciò, a dire il vero, è avvenuto non tanto per colpa dei traduttori, quanto per la reale impossibilità a rendere con perfezione in altra lingua un'opera d'arte del valore della Divina Commedia.«⁶³ Avtor se je poglobil v interpretativne

⁵⁸ *Ljubljanski zvon* XLV/1 (1925), str. 23–34.

⁵⁹ Str. 271–276. Isti prispevek je pod naslovom *Le traccie di Dante fra i Jugoslavi* izšel v italijanskem prevodu v *L'Europa Orientale* II/2 (1922), str. 146–149.

⁶⁰ Ljubljana, 1931, str. 117.

⁶¹ *Convivium* 1° (sept.-31 okt. 1931), str. 706–734.

⁶² Torino: Società Editrice Internazionale, 1932.

⁶³ Prav tam, str. 67. Besede se nanašajo na 28. tercino.

vidike Božanske komedije ter s primerjalno stilistično metodo ocenil posamezne segmente prevodov. Pri tem se izkaže, da je italijanski pesnik zelo trd oreh za prevajalce, saj je tekst treba vpeti še v metrično shemo. (O težavah prevajalcev pri tem sta pisala že Ušeničnik in Debevec.) Za utemeljevanje semantične vrednosti pojmov se poslužuje širokega spektra slovenske literature, od Brižinskih spomenikov, Čedajškega rokopisa, citatov iz Trubarja, Pohlina, Cafa, Svetca, Prešerna, vse do Cankarja na slovstvenem polju, na jezikovnem področju pa posamezne primere bogato ilustrira z etimologijami iz italijanščine, latinščine, stare grščine, slovenščine, stare cerkvene slovanščine, sanskrta in litvanščine. Njegova študija da v bistvu vseeno presenetljiv rezultat: Župančičev prevod je praktično superioren od tercine do tercine, Debevčeva filološka priprava je slabša, kot bi si mislili, Koseski pa tudi ni popolnoma nesrečen in ima vsaj nekaj dobrih rešitev (»alle volte l'ha saputo esprimere in maniera particolarmente esatta«, str. 8). Calvi začenja s tem, da avtorji včasih niso popolnoma dojeli misli velikega pesnika (str. 7). Vsem po vrsti očita pretirano rabo pleonazmov, tako da brez te pripombe skoraj ni nobene strani v njegovi knjigi, medtem ko ga kroatizmi pretirano ne motijo. Za Župančiča ima najboljše ocene: »più precisamente Ž.« (str. 19); »Ž. è più fedele all'originale« (str. 22); »meglio Ž.« (str. 28); »ben penetrato da Ž.« (str. 32); »Ž. s'avvicina abbastanza all'originale«, »Ž. ha reso meglio pensiero« (str. 36); »Ž. invece ha colto bene questo particolare« (str. 49); »Ž. osservo /.../ ha penetrato giustamente il pensiero del nostro poeta« (str. 71). Kritičnih besed skoraj nima ali pa so zelo blage: »Ž. non ci dà quell'illusione di dolorosa realtà« (str. 33); »Osservo infine la non buona cesura dopo la nona sillaba nel verso 14 di Ž.« (str. 26). Med pohvalami Župančiča najbolj izstopa tista s strani 17: »La seconda terzina nello Župančič è degna della limpida solennità dell'originale, come pure dell'austera maestà virgiliana: Quaesitor Minos urnam movet, ille silentum / conciliumque vocat, vitasque et crimina discit,« pri čemer misli na Župančičev prevod: »Minos neznanški tam reži na vhodí, / krivice meri, grešnike poslušá, / zavija rep in dušam pekel sodi« (str. 16).

Debevcu večinoma očita plehkost, netočnost in drobljenje v enozložne besede: »D. non rende bene« (str. 28); »grossolano errore nel rendere la frase dantesca« (str. 79); »Sva zardela [arrossimo] è proprio il contrario di quanto dice Dante nella frase: »scolorocci il viso« (str. 96). V primerjavi z Župančičem zanj skorajda ne najde pohvalne besede.

O Koseskem sicer pove, da je neberljiv in čudaški (»abbia commesso delle vere e proprie stranezze« – str. 8; »cervellotiche trasformazioni« – str. 8), vendar najde njegove dobre strani (»Anche K. per solito sibillino, interpreta bene quasi tutta la formula di questo passaporto divino« – str. 32; »K. lo rende più letteralmente di D. e Ž. così: 'Peklenski piš, ki nikda ne pojenja'« – str. 37).

Calvi, navdihnjen s svojim pedantnim analiziranjem, poezijo primerja z matematiko:

La poesia è un fatto dello spirito essenzialmente semplice e primitivo, come la più semplice delle leggi di matematica; essa quindi perde del suo valore ogni qual volta viene ridotta ulteriormente la sua semplicità, proprio come la legge di matematica cessa di essere veramente tale se ne alteriamo il carattere di genericità fondamentale, riducendo od ampliando arbitrariamente il suo ambito. (Str. 95.)

Sicer dober poznavalec slovenščine zagreši nekaj napak,⁶⁴ vendar je njegov prispevek kljub rahlim pristranostim vseeno dragoceno delo na področju, kjer tudi danes Slovenci nismo posebno plodoviti.

Na Calvijevu delo se je odzval sam Debevec, saj mu je profesor iz Mantove celo poslal izvod svoje študije s posvetilom. Na nekaterih mestih mu je pritrdil, druge pa mu je tudi oporekal. Debevec pravi: »Estetski sodbi prof. Calvija smemo zaupati; njegov tanki čut npr. za naše sinonime /.../ nam je poroštvo, da se je prof. res poglobil v duha našega jezika in da torej o lepoti prevoda sodi kot tak, ki reč zna in pozna« (str. 109–110). Dalj časa se ustavi pri sporu glede metrike, ki jo je Debevec v svoji študiji obdelal v uvodu, kajti naš strogi (angleški) enajsterec s svojimi tremi glavnimi udarci na 2., 6. in 10. mestu Calvijju ni pogodu, saj se ta zavzema za to, da bi se prevajalec držal rajši prožnega, gibčnega, italijanskega endecasillaba, ki ga ima Dante, da bi »z njim vse drugače izrazil različno ubranost in nastroj raznih tercijn« (str. 110). Tako ostaja spor glede tega, kje vlada »la grande incertezza nella metrica« (str. 34) nerešen. Debevec nadalje ugotavlja, da ima analizirani spev 142 verzov in da je očitkov njemu le malo manj. (Debeveca je očitno najbolj zbolela Calvijeva pripomba, da se gre krivoverstvo, kalvinizem, in da je žalitev božja, ker je prevedel sedmi verz izvornika (»l'anima malnata«) z »duša v zlo rojena« (Župančič: »nesrečna duša«; Koseski: »pregrešna spaka«.) Potem ko ponovi po Calvijju na kratko njegove sodbe in mu v nekaj primerih oporeka, širokodušno pritrdi njegovemu mnenju.

V prvi polovici XX. stoletja je publicistika na dantističnem področju izredno bogata: slovensko leposlovje se z moderno spet dvigne iz letargije, navežejo se tesnejši stiki z Evropo, leta 1921 se praznuje šeststoletnica Dantejeve smrti, kar je povod za nekajletno intenzivno delovanje na področju, ki naj bi bilo tudi naša legitimacija za vstop med evropske kulturne narode. Publicistični drobci značilno odsevajo duha časa.⁶⁵

Na tem mestu pa je treba vsekakor omeniti še delo Izidorja Cankarja *Zgodovina likovne umetnosti v zahodni Evropi*,⁶⁶ v katerem avtor spregovori na dveh

⁶⁴ »Verbo 'prelesti' che propriamente vuol dire 'strisciare'« str. 89, kar je napačno, saj je Debevec besedo *prelesti* rabil kot samostalnik v smislu *čar*, kot sam navaja v svoji obrambi. (Josip Debevec, *Italijanska kritika o slovenskih prevodih petega speva Dantejevega »Pekla«*, *Dom in svet* XLVI/1–2 (1933), str. 109–112); potem recimo ne zveni prepričljivo: »Neki dan' [un giorno] è un italianismo« (str. 94).

⁶⁵ Publicistično dejavnost tega obdobja sem podrobneje obdelal v bibliografiji Dante pri Slovencih, 1819–1970, ki sem jo kot predštudijo raziskovalne naloge končal leta 1989 in se nahaja v knjižnici oddelka za primerjalno književnost Filozofske fakultete v Ljubljani.

straneh tudi o arhitektonskih vidikih Dantejevega dela, toda z neprimerno več treznosti, kot smo to lahko videli pri Josipu Puntarju.

Dantejeva Divina Commedia je po svoji formi in vsebini pesniška paralela gotski katedrali: strogo povezana in enolična v formi, arhitektonsko urejena, nadzemeljska vizija, v katero se uvrščajo, se ji podrejajo zemeljske stvari in dogodki, da v njej najdejo svojo harmonično izravnavo; dejanje popolnega znanja, trdne vere, a hkrati zdrave pameti, ki časovne pojave kritično, sedaj ljubeče, sedaj sovražno presoja.

Bežen pogled na recepcijo Dantejevega pesništva pri nas v prvi polovico XX. stoletja kaže na izjemen in vsestranski dvig zanimanja za pesnika pri nas. Tisto, za kar so veliki narodi poskrbeli v XIX. stoletju, smo Slovenci nadoknadili v začetku XX. stoletja: prišli smo do prvega popolnega prevoda Božanske komedije, do prvih prevodov Dantejevih sonetov iz Vite Nuove in do prvih resnih dantoloških študij – vse to pa je skupaj z jubilejnim zbornikom ob šeststoletnici pesnikove smrti našlo precej odmeva tudi v tujini, največ seveda pri Italijanih.

Debevčev prevod Božanske komedije je za naše razmere neverjetno pionirsko delo, ki bi mu težko našli primerjave v tedanjem slovstvenem življenju. Kljub temu, da so analize pokazale določene pomanjkljivosti, predvsem premajhen poetičen naboj, pa je to prva prevodna osnova Danteja pri nas, ki se je izkazala za dobro podlago za nove, boljše poskuse. Župančičevi prevodi so vsekakor bolj uspeli, čeprav tudi tukaj niso mnjenja povsem enotna. Škoda, da Župančič ni s prevajanjem nadaljeval, tako moramo do naslednjega pesniškega prevoda čakati vse do leta 1940. Vendar, z Debevčevimi prevodi in bližajočim se jubilejem odlomki iz Božanske komedije postanejo tudi široko zastopani v antologijah svetovne literature v šolskih učbenikih.

Glede vpliva Danteja na slovensko moderno, Kosovela in Gradnika bi se težko govorilo o očitno razpoznavnih znakih – lažje pri Gradniku, nekaj manj pri Župančiču, toda vprašanje je zapleteno in terja podroben študij. Drobni utrinki lahko govorijo o recepciji pesnika, ki bi imela svoje korenine v šolski izobrazbi, pri Kosovelu ostajamo samo pri domnevah (Ocvirk), njegova pesem, posvečena Danteju, pa nas v tej misli samo potrjuje.

Polarizacija literarne zgodovine in kritike je nedvoumna in v tem smo priče nadaljevanja trendov iz XIX. stoletja: očitnejše pa je polaščevanje pesnika s strani različnih umetniških struj, države in Cerkve, v izrazito pozitivistično-afirmativne namene: Italijanom služi za opravičevanje odkritega imperialističnega izzivanja, Cerkev pri pesniku poudarja apologijo temeljnih krščanskih vrednot in pozablja na kritiko – tako kot država – ki ji jo je pesnik namenil. Ti postopki izzovejo pri naših pesnikih samoobrambne in patriotske reakcije (Bevk, Kosovel), kar smo že zasledili pri Gregorčiču.

---

⁶⁶ Izidor Cankar, *Zgodovina likovne umetnosti v zahodni Evropi*, II. del, 2. snopič, (Ljubljana: Slovenska matica, 1933), str. 173–175.

Dantološke literarnozgodovinske študije pokažejo na veliko zrelost izvorne slovenske misli, čeprav s primesmi crocejanstva (Leben) ali veliko entuziazma, ki se je izgubil v morju nedokazljivega (Puntar). Trezna presoja in pravo umevanje pesnikovega dela v estetskem smislu pride izpod peresa Izidorja Cankarja in Franceta Kidriča.

Polarizacija med liberalci in klerikalci pa se s konca prejšnjega stoletja prenese tudi na začetek dvajsetega. Vsaj kar se tiče pollaščevanja Danteja, klerikalci na daleč prehitijo tekmece: citirajo ga in obešajo na svoje argumente, sprenevedajoč se pri tem, da bi komu delali silo. Na Slovenskem je očitno zavel že duh po materialistični filozofiji in marksizmu, temu pa so se kot predhodnica zoperstavili Aleš Ušeničnik, Evgen in France Lampe, Franc Grivec in Franc Terseglav.

Izjemo v tem času predstavlja arhitektonsko-metrična analiza Dantejeve balade z naslovom *Ballata, io vo' che tu ritrovi Amore*, ki jo dr. Avgust Žigon poleg drugih romanskih pesniških oblik analizira v *Domu in svetu* leta 1915 na straneh 27-29.

RIASSUNTO

Il '900 significa decenni di successi della dantologia slovena: le ottime traduzioni di Župančič, nonchè quelle di Ušeničnik, trovano la continuazione in un fondamento posto da Josip Debevec: per suo merito negli anni 1910-1925 sulle pagine della rivista »Dom in svet« abbiamo la traduzione integrale della Divina Commedia, mentre nei tardi anni trenta appare l'inizio della Vita Nuova con le preziose traduzioni dei sonetti danteschi. La raccolta di Alojzij Res è il primo serio tentativo di superare le tendenze ad inquadrare il Poeta nei ristretti interessi utilitaristico-ideologici a danno di quelli ideali-estetici. Questa tendenza, tuttavia, non viene ancora superata. Tracce di conoscenza del Poeta possono essere riscontrate nell'opera di Srečko Kosovel, mentre sono di un'importanza particolare i collegamenti nel senso delle connotazioni patriottico-emancipative nelle poesie di Simon Gregorčič, di France Bevk e di Srečko Kosovel, create nell'aprossimarsi della minaccia oscurantista dell'imperialismo italiano. Mentre le poesie di Alojzij Mehar e Vojeslav Mole mostrano la tendenza all'identificazione spirituale con il Poeta, desta particolare interesse lo studio comparativo delle traduzioni del canto V dell'Inferno ad opera di Bartolomeo Calvi, che è solo uno dei tanti riflessi italiani alla nostra feconda ricezione del Poeta nella prima metà del '900. Tra gli studi danteschi meritano tutta la nostra attenzione i lavori di Josip Puntar, France Kidrič, Aleš Ušeničnik, Milko Kos, Andrej Budal, Ivan Gruden e il conciso pensiero di Izidor Cankar, mentre la dantologia slovena raggiunge il culmine con l'opera di Stanko Leben, *Problem Dantejeve Beatrice*.

ČASOPISNI NASLOVI GLEDE NA LOČILA (K stilni vlogi ločil v časopisnih naslovih dnevnika Delo)

V časopisnih naslovih slovenskega dnevnika Delo zadnjih dvajset let imajo ločila bodisi običajno vlogo pravopisnega standarda v slovenskem knjižnem jeziku bodisi izhaja uporaba/neuporaba ločil iz posebne sporočanje, tj. poročevalske vloge časopisnega naslova (»*licentia publicistica*«). Razčlenjene in poimenovane so vrste naslovov glede na nastopanje ločil, njihova opaznost/neopaznost in iz tega izhajajoča stopnja učinkovitosti.

The interpunction in the newspaper headlines of the Slovene daily *Delo* during the last twenty years either exhibits the usual role of interpunction as an orthographic standard of contemporary Slovene literary language or it is employed (or omitted) according to the specific communicative role (namely reportorial) of a newspaper headline (*licentia publicistica*). Types of headlines with respect to the occurrence of punctuation marks, their markedness/nonmarkedness and the degree of their ensuing effectiveness are analyzed and the necessary terminology is provided.

0 Časopisni naslov je iz ene ali več besed in znamenj sestavljeno stavčno ali nestavčno sporočilo, ki napoveduje in se vsebinsko nanaša na praviloma eno, od drugih besedil grafično ločeno, vsaj iz ene stavčne povedi sestojče se besedilo tako, da je tudi sam grafično ločen od tega besedila, in ima poimenovalno-obvestilno, obvestilno-stališčno in pozivno-pridobivalno vlogo (Korošec, 1977: 22). Ločila pa so »enodelna ali dvodelna nečrkovana pisna (grafična) znamenja (...)« (Slovenski pravopis 1990).

Ločila so eno od sredstev, s katerim besede, besedne zveze, stavčne ali celo (čeprav poredkoma) dvostavčne povedi lahko opravljajo posebno sporočanje vlogo, biti časopisni naslov, hkrati pa prav ta posebna vloga izključuje pojavljanje nekaterih ločil, npr. skladenjske pike, skoraj v celoti skladenjske vejice in podpičja, v celoti pa neskladenjske vejice, podpičja, zaklepaja.

Slovenski pravopis 1990 določa rabo skladenjskih ločil takole:

1. na koncu povedi (pika, klicaj, vprašaj, tri pike, pomišljaj),
2. na koncu dela povedi (vejica, podpičje, dvopičje, tri pike, pomišljaj),
3. na začetku povedi ali njenega dela (narekovajni in odstavčni pomišljaj ter izpustne tri pike),
4. na začetku in koncu povedi ali njenega dela (oklepaj, dvodelni pomišljaj in narekovaj).

Ta določila se seveda nanašajo na pisavo besedil (odstavčni pomišljaj je npr. besedilno ločilo) v vsej njihovi funkcijskozvrstni različnosti, nastopanje posameznega od ločil na navedenih štirih položajih je predvideno s pravili in torej na teh položajih kot obvezujoče tudi pričakovano. Gre za pravopisna pravila slovenskega knjižnega jezika, tako da se kršitev načelno šteje za pravopisno napako. Načelno zato, ker je kršitev pravila lahko nakazana kot stilni pojav, kot možnost izbora

v določenih sporočanjkih položajih. Časopisni naslovi so eden takih posebnih položajev (SP 1990, § 271). Stilnost časopisnih naslovov je (med drugim) tudi v tem, da se v njih pravila za nastopanje nekaterih ločil bodisi upoštevajo bodisi ne. Iz tega izhajajo različne stopnje opaznosti časopisnih naslovov, od nevtralnosti do izrazite ekspresivnosti, se pravi, v razponu, ki ga zajemajo naslovne vloge, od poimenovalno-obvestilne prek obrestilno-stališčne do pozivno-pridobivalne. Može je reči, da imajo ločila v naslovih poleg prvotne, interpunkcijske vloge, recimo, pravopisnega »standarda«, še drugotno, naslovno vlogo, kamor spada tudi to, da so lahko v naslovih opuščena. Pešanje prvotne in jačenje drugotne vloge veča tudi k učinkovitosti usmerjeno opaznost. Nekatera ločila, npr. dvopičje in zlasti pomišljaj, prvotno vlogo sploh lahko izgubijo in v naslovih delujejo kot grafične prvine, kot liki, in tako gradijo likovnost celotnega naslova. So na skrajnji meji jezikovne stilistike.

Po tem, v kolikšni meri stopa v ospredje drugotna, naslovna vloga ločil v časopisnih naslovih,¹ torej ne po položaju v povedi, so ločila štirih vrst, pri čemer predstavlja prva najvišjo stopnjo naslovnih posebnosti v rabi ločil, četrta pa najnižjo: 1. veliki ločili: vprašaj, klicaj; 2. mali ločili: dvopičje, pomišljaj; 3. parni dvodelni ločili: oklepaj, narekovaj in 4. izpustno ločilo: tropičje.

1 Veliko ločilo

1.1 Vprašaj

Vprašaj je najizrazitejše naslovno ločilo. Dela t. i. vprašajne naslove, v katerih je ločilo vprašaj, kadar iz nobene od sestavin naslova (vprašalni prislovi, vprašalni besedni red) ne moremo sklepati, da gre za vprašalno poved (npr. Sanacija? D, 13. 10. 72, 3). Vprašaj dela vprašalnost, pravzaprav posebno vrsto naslovne, sobesedilne vprašalnosti, podobno kot dela iz pisne pripovedne povedi vprašalno, kar pri odločevalnih vprašanjih v govoru zahteva spremembo trdilne v vprašalno intonacijo. Zato so vprašajni naslovi, ki so nevprašalne povedi z znamenjem vprašaj (NV+) samo pisni naslovi, predvsem časopisni, pa tudi prednaslovi.²

¹ Gradivo za razčlenbo ločil v časopisnih naslovih je iz dnevnika Delo, zbirano za razdobje 20 let, največ iz let 1970–1975.

² To so pisni nečasopisni naslovi, ki ne stojijo nad besedilom, ki ga naslavlja, ampak (časovno) p r e d njim. Prednaslovi so se pojavili v novejšem času kot sestavina televizijskih poročil, npr. pred začetkom televizijskega dnevnika, ko prikazani na zaslonu »naslavlja« najpomembnejša sporočila in hkrati pomenijo osredotočenje pozornosti na ta sporočila (poudarjene teme). So torej negovorna sporočila, ki jih gledalec-poslušalec sprejme samo z branjem. Kot sestavina poročilnega bloka na slovenski televiziji so vprašajni prednaslovi sorazmerno redki. Seveda pa predstavljajo prednaslovi bistveno drugačno sporočanje okoliščino, v kateri stopnja učinkovitosti naslova izgublja pomembnost glede na to, da prednaslovu sledi besedilo čez kratek čas, ne da bi ga gledalec-poslušalec poprej – na osnovi že sprejetega naslova – želel izbrati. Odločitev za gledanje-poslušanje sporočila je namenjena celotnemu poročilnemu bloku. Prednaslov ima samo vlogo usmerjanja pozornosti, ne

Zaradi medsebojne primerjave glede stopnje opaznosti so v razčlenbo pritegnjeni tudi vprašajni naslovi, ki so vprašalne povedi brez ločila vprašaj (V-). Razpon opaznosti (in učinkovitosti) glede nastopanja/nenastopanja ločila vprašaj (v simbolih je navzočnost/nenavzočnost prikazana z znakoma »plus« in »minus«) je torej med (NV+) – (V+) – (V-), tj. med vprašajnimi naslovi, ki so nevprašalne povedi z ločilom vprašaj, nadalje pravimi vprašajnimi naslovi, ki so vprašalne povedi z ločilom vprašaj, in nevprašajnimi naslovi, ki so vprašalne povedi brez ločila vprašaj.

1.1.1 Vprašajni naslovi (NV+)

To so naslovi z najvišjo stopnjo opaznosti. Glede na to, kako prek ločila vprašaj vzpostavimo vprašalnost, ki je razen tega ločila ne vsebuje nobena sestavina naslova, se kažeta dve vrsti: neglagolski (NV+)_{ng} in glagolski vprašajni naslovi (NV+)_g.

1.1.1.1 Neglagolski vprašajni naslovi (NV+)_{ng}

Enodelni neglagolski stavek nima toliko znakov, da bi prek vprašaja vzpostavili vprašalnost, torej ne more iti za še tako poljubno rekonstruirani izpustni naslov. Pomenska vsebina besed v naslovu je postavljena v luč dvoma, suma, negotovosti, domneve. To so izhodišča za delovanje na bralca v tem smislu, da povzročajo radovednost, ki kot (zaradi nêvédenja ustvarjena) napetost, porušitev ravnotežja teži k temu, da bi se sprostila, da bi se vzpostavilo ravnotežje s pridobitvijo védenja, se pravi, z branjem sporočila.³ Ti, kakor tudi glagolski vprašajni naslovi imajo zato pozivno-pridobivalno vlogo, ustrezajo pa tudi značilni poročevalski okoliščini, ko se sporoča tudi o nepreverjenih trditvah tako, da je v naslovu pomenska vsebina sicer imenovana, toda zavarovana z vprašajem, torej se ne kaže kot dejanskost, kot dejstvo. S tem se pred morebitnim očitkom neresničnosti poročanja seveda lahko zavaruje poročevalec, ni pa izključena tudi zloraba te naslovne možnosti (zavarovan prikriti namig).

Vprašajne naslove (NV+) dopušča tudi SP 1990 v sicer ne dovolj jasnem določilu, da »(v) naslovih besedil za vprašalnimi povedmi pišemo vprašaj navadno le v takih primerih, ko bi se sicer vprašalna poved lahko razumela pripovedno: *Kako do strokovnjakov proti Mir na Bližnjem vzhodu?*« (38), kjer je sicer jasno dopuščena možnost opustitve ločila vprašaj v vprašalni povedi, zgled *Mir na Bližnjem vzhodu?* pa nejasno kot *vprašalna poved* (podčrtal T. K.), ki bi se »lahko

pa pridobivanja k poslušanju-gledanju. Zato v prednaslovih prevladuje poimenovalno-obvestilna vloga, sami naslovi pa izkazujejo omejeno število obrazcev.

³ To seveda ni edini način pritegovanja k branju besedila; pravzaprav imajo ta namen v večji ali manjši meri vsi naslovi. Tega namena tudi nimajo samo časopisni naslovi. Jančič (1981) obravnava *vprašalne naslove* kot eno od vrst naslovov v oglasih, kjer imajo naslovi sploh širšo vlogo od časopisnih: pritegniti bralca k razmišljanju in odgovarjanju na vprašanja ter k branju besedila. Po Jančiču so vprašalni naslovi najlažja in najpogosteje uporabljena oblika naslovov, npr. *Lahko še dobite 1. kvaliteto za 1,26 po funtu?*

razumela pripovedno«. Zgledu namreč vprašalnost pripisuje šele ločilo vprašaj, brez njega ni vprašalna poved.⁴

Neglagolskih vprašajnih naslovov ne sprejemamo kot izpustne stavke, ki bi bili šele z vzpostavitvijo izpuščenih enot vprašalne povedi (izgovorjene z vprašalno intonacijo in enim, od rekonstrukcije odvisnim jakostnim težiščem). To lahko z večjo gotovostjo storimo po branju besedila, kar seveda pomeni, da se k naslovu vračamo. Podoben bralni postopek je sicer mogoč pri sprejemanju avtorskih besedil, recimo uvodnikov, komentarjev, kadar prebrani nejasni naslov postaja jasnejši z naraščajočim védenjem pri branju ali pojasnjen na določenem, večinoma končnem delu besedila. Se pravi, da prek nerazumljenega naslova vstopamo v besedilo, in to traja toliko časa, da z branjem dobimo zadosti podatkov in negotovost zaradi naslova popusti. V tej točki je tudi zbrana končna učinkovitost naslova, zlitje smisla naslova in vsebine besedila. Zato se k naslovu kot neznanki ne vračamo več.

Pri vprašajnem naslovu pa bi se z dobljenimi podatki po branju morali dejansko vrniti in opraviti rekonstrukcijo. To ni namen neglagolskih vprašajnih naslovov, niti takrat ne, ko dopuščajo več rekonstrukcij. Npr.

1. *Waldheimova nezakonska hči?* (Delo (D), 24. 5. 88, 16),

kjer so možne vsaj naslednje vzpostavitev stavčnih vprašalnih povedi: (a) *Ali ima Waldheim nezakonsko hčer?* (b) *Ali obstaja, živi (je) Waldheimova nezakonska hči?* (c) *Je oseba X Waldheimova nezakonska hči?* Stavke (c) lahko vzpostavimo po branju kratkega besedila, kjer »*Dubravka Vujanović* (domnevna W. hči, op. T. K.) ni hotela zanikati ne potrditi teh trditev.«

Ker nobene od teh možnosti ni mogoče šteti za najprimernejšo ali celo »pravilno« (tako, kot je vsebovana v poročevalskem hotenju naslova), so torej možne vse (tri), tolikšne neenoumnosti pa poročevalstvo ne prenese niti v svoji najizrazitejši prvini, kot je časopisni naslov, in sicer tudi takrat ne, ko nastopa v pozivno-pridobivalni vlogi, ki je zelo blizu temu, kar bi pogojno imenovali »*licentia publicistica*« (publicistična licenca).

Zato je vprašaj v vprašajnih naslovih najbliže neskladenjski rabi, vprašaju, ki stoji na robu (torej, zunaj) besedila ali v oklepaju med besedilom, in njegovega pomena ne vzpostavljamo kot vprašalno poved. To možnost ima SP 1990: »Vprašaj se rabi neskladenjsko sredi besedila (in sicer v oklepaju) ali na robu besedila ipd. za izražanje dvoma (o smislu, primernosti, natančnosti in podobnem) določenega izraza ali dela besedila: *Prešeren je bil rojen na (?) Vrbi*« (38); kot časopisni naslov je to poredkoma, npr. *Sodobna (?) učila* (D, 19. 11. 17, 5).

Neskladenjskost vprašaja v vprašajnih naslovih je možno podkrepiti tudi s tem,

⁴ Določilo bi se zato bolje glasilo takole: V naslovih besedil lahko za vprašalnimi povedmi vprašaj opuščamo, npr. *Kako do strokovnjakov*, pišemo pa ga v primerih, ko bi se poved v naslovu sicer lahko razumela pripovedno: *Mir na Bližnjem vzhodu?*

da so ti naslovi žanrsko neomejeni, nastopajo v avtorskih in neavtorskih žanrih, od vesti do uvodnika, komentarja, agencijskega in dopisniškega poročila:

2. *Nemoč?* (D, 15. 10. 72, 1); *Svetovni kongres nasilja?* (D, 13. 10. 72, 5); *Rop in uboj?* (D, 9. 10. 73, 15); *Nezanimiva Antarktika?* (D, 26. 8. 88, 16); *Pesem za novčič?* (D, 26. 8. 88, 16); *Cenejša elektrika?* (D, 19. 9. 75, 1).

Ločnopriredni veznik *ali* ukinja neskladenjski značaj vprašaja in enodelne neglagolske stavke v naslovih in jih uvršča na prehod od neglagolskih h glagolskim vprašajnim naslovom:

3. *Človek ali politika?* (D, 21. 1. 73, prevod komentarja Jamesa Restona); *A. Vllasi ali H. Azemi?* (D, 28. 11. 88, 1).

Na tem prehodu so tudi naslovi s členkom, ki delajo izpustne naslove, v katerih vzpostavimo povedek iz členkove stavčne pretvorbe:

4. *Zdaj še en mir?* (D, 1. 2. 73, 13)

1.1.1.2 Glagolski vprašajni naslovi (NV+)_g

Vprašaj ima skladenjsko vlogo, pripovedni povedi pripisuje vprašalnost. Medtem ko so neglagolski vprašajni naslovi novejši, pa glagolske nahajamo že v zgodnejšem obdobju slovenskega časopisnega poročevalstva. Zanimiv zgled imamo v naslovu sicer nečiste vesti, kjer je nastop vprašaja podprt z besednim ovrednotenjem resničnosti oziroma preverjenosti vesti.

5. *Pašič odpotoval v Peterburg?*

Pariz, 2. julija. Tukajšnji listi so dobili vest, da je Pašič preko Odesse odpotoval v Peterburg. (Neverjetno.)

(Slovenec, 2. 2. 1913, 4)

Vprašalnost sicer pripovedne povedi v naslovu dela vprašaj tako, da v nezaznamovanem besednem redu trdilnega stavka predvideva izpuščeni veznik *ali*; zato jih smemo obravnavati tudi kot izpustne:

6. *Dobimo »zvezno policijo«?* (D, 24. 1. 83, 3); *Rim posreduje?* (D, 3. 2. 73, 5); *Ni soglasja? Je soglasje?* (D, 16. 11. 73, 7); *Dušik škoduje govedu?* (D, 6. 4. 73, 5)

Ob izpuščenem in vzpostavljenem vezniku *ali* je izpuščen tudi glagol *biti* kot morfem za izražanje preteklosti, ki v vprašalni povedi ta veznik tudi nadomešča (prim. o tem Korošec, 1990):

7. *Zanetil potepuh?* (D, 11. 5. 73, 11).

Zanimiva skupina glagolskih vprašajnih naslovov so naslovi, ki so pripovedne povedi z izrazitejšo vlogo vprašaja, kot bi jo imeli pri sicer mogočem, enak prostor zavzemajočem, vendar vprašalnem besednem redu. Premaknili bi se v manj izrazito skupino (V+):

8. *Človek ima preveč zob?* (D, 23. 1. 73, 12); *Špinola se vrača?* (D, 6. 1. 75, 3); *Ču en Lai obiše ZDA?* (D, 2. 3. 73, 1):

(Naslovi (V+) bi torej bili: *Ima človek preveč zob? *Se Spinola vrača? *Obiše Ču En Lai ZDA?)

1.2 Pravi vprašajni naslovi (V+)

To so vprašalne povedi z rednim ločilom vprašaj. Vprašalnost je razvidna iz vprašalnic (to so vprašalni zaimki, prislovi, ločni veznik ali ter vprašalni besedni red). Glede na to, da je ločilo vprašaj v takih naslovnih povedih lahko tudi izpuščeno (glej skupino 1.3.3), ker je vprašalnost razvidna iz drugih jezikovnih znakov, daje nekoliko večjo učinkovitost nasproti naslovom (V-) nastopanje nadmerne (redundantne preobilnostne, pričakovane) prvine. Ne torej pravopisna kompletnost, ki bi jo morali razumeti kot nezaznamovanost nasproti naslovom (V-), ampak »poudarjena« vprašalnost z ločilom, ki, kot je prikazano zgoraj, lahko vprašalnost doseže že samo po sebi:

9. *Kdaj bo podpis?* (D, 20. 1. 73, 14); *Kaj nam obeta plan? 1971-75?* (D, 8. 7. 72, 2); *Kaj smo naredili po pismu?* (D, 24. 1. 72, 3); *Ali so kršili zakon?* (D, 24. 1. 73, 3).

Tako tudi v izpustnih naslovih:

10. *Doklej sodniki tarče?* (D, 13. 10. 72, 3).

Ni mogoče z gotovostjo reči, ali je pogostejše pojavljanje pravih vprašajnih naslovov pripisati njihovi relativni učinkovitosti (moči pridobivalne vloge naslovov) ali dejstvu, da resničnost prinaša toliko negotovosti, da prepogosta vprašalnost naslovnih povedi poročevalsko odraža težavnost določenega obdobja. Tako imamo na eni strani dnevnika Delo kar štiri prave vprašajne naslove:

11. *Bodo zvezni policisti pečatili slovenske črpalke?*, *Bo Slovenija zaradi Rajbla tožila Italijo?*, *Bo Ledinek zastoj »kupil« hoški Atmos?*, *Bo mariborska vlada zaprla finančne pipe?* (D, 18. 11. 90, 2).

1.1.3 Nevprašajni naslovi (V-)

To so vprašalne povedi brez vprašaja. Možnost opuščanja vprašaja je posredno razvidna iz zgoraj obravnavanega določila v SP 1990, v gradivu pa so zgledi, iz katerih se vidi, da vprašaj manjka tudi zaradi (normalne) prostorske stiske, česar pa ni mogoče šteti za pomemben razlog. Stopnja opaznosti je pri teh naslovihi najnižja, vzdržuje pa jo ne izpraznjeno mesto pričakovanega ločila, ampak bolj vprašalnost, razvidna iz običajnih znakov vprašalnosti:

12. *Kdaj ceste do zelenih gozdov* (D, 16. 1. 74, 3); *Kam vodijo niti* (D, 30. 8. 72, 5); *Kaj so tekoči stroški* (D, 2. 3. 72, 20); *Kako in kaj izbirati* (D, 13. 6. 74, 8); *Kje so vzroki zamude* (D, 23. 1. 74, 15).

1.2 Klicaj

Slovenska pravopisna norma predvideva za stavo klicaja manj obveznih položajev v primerjavi z vprašanjem. Sorazmerno velika pogostnost klicaja v besedilih umetnostne funkcijske zvrsti (bistveno večja od pogostnosti vprašaja), manjša v publicističnih in neznatna v znanstveno-strokovni funkcijski zvrsti povsem ustreza osnovnemu določilu za rabo klicaja v SP 1990, po katerem ga pišemo »na koncu čustveno obarvanih povedi (tudi medmetnih, zvalniških, sploh neglagolskih):« (39). Ker v »želelnih in velelnih povedih, ki niso čustveno poudarjene, klicaja ne

pišemo« (SP 1990: 39), so torej le (pa)stavčno osamosvojeni medmeti in zvalniki (*Joj! Janez!*) tisti jezikovni znaki, za katerimi sobesedilno pričakujemo ločilo klicaj ne glede na čustveno poudarjenost. Drugi položaji so prepuščeni širokemu (in seveda individualnemu) razumevanju določila o »čustveno obarvani povedi«. Vezanje klicaja na poved z velelnikom je v SP 1990 sicer nekoliko nejasna. Iz določila, da za velelnimi povedmi ne pišemo klicaja, kadar niso čustveno poudarjene, torej izhaja, da za čustveno poudarjenimi velelnimi povedmi klicaj pišemo.⁵ Posredno pa se klicaj vseeno tudi veže na velelnik v določilu 2: »Na koncu podredja se piše klicaj le, če ga zahteva glavni stavek, npr. Piši mu, naj se oglasi!« (39, § 278). Iz zgleda ni razviden čustveni poudarek, kar bi kazalo, da velelnik v velelnih povedih delno le predvideva klicaj tudi brez čustvenega poudarka, zlasti pri prepovedih z zanikanjem, če so osamosvojena kot napisi (*Ne hodite po travi!*) ali pozivih brez nikalnosti (*Vozite previdno!*).

Je torej občutno manj položajev, kjer je klicaj obvezen in pričakovan, če to primerjamo s položaji vprašaja, kjer je možno govoriti o vprašajnih naslovih, ki niso vprašalne (so nevprašalne) povedi. Vseeno pa lahko rečemo, da so neglagolske povedi (enodelni neglagolski stavki), ki jim ločilo klicaj pripisuje vzkličnost, podobno kot ločilo vprašaj takim povedim pripisuje vprašalnost. Zato vzporedno z vprašajnimi naslovi lahko govorimo o klicajnih naslovih.

1.2.1 Klicajni naslovi (NK+)

To so neklicani⁶ naslovi, ki po obliki niso velelne povedi, niso pa tudi medmeti ali zvalniki, ločilo klicaj pa jim daje vzkličnost (klicalnost), se pravi, čustveno poudarjenost. Klicajni naslovi imajo izrazito pozivno funkcijo.

1.2.1.1 Neglagolski klicajni naslovi (NK+)_{ng}

Pomenska vsebina besed v enodelnem neglagolskem stavku je postavljena kot poziv, klic, zahteva. Podobno kot vprašaj v vprašajnih naslovih je tudi klicaj

⁵ Tako določilo ima Toporišič v SS ²1984, 433: »Velelne povedi se pisno zaznamujejo s piko ali klicajem; s klicajem torej, če so (čustveno) poudarjene.« To se vidi pri obravnavi velelnih povedi (str. 432–433), ki »izražajo voljo govorečega, da bi se kaj zgodilo ali da bi kdo drug (ali on sam) kaj storil«. Vse velelne povedi, ki izražajo: prošnjo, željo, nasvet, poziv in spodbudo, zapoved, povelje, predpis, prepoved, dovoljenje, grožnjo, ironično spodbudo in opozorilo, so izražene z velelniki, vendar za nobeno drugo, razen za zapovedjo (Zgini mi izpred oči!) ni klicaja, je pa pri izražanju spodbude in povelja, ki pa nista izražena z velelnikom (*Le tako naprej! Na levo!*). – Preveč veže klicaj na velelnik Hermanova (1969). Klicaj je »/o/bičajen za stavke s povedkom v velelnem naklonu« (74). Glede na vsebino in namen povedanega pa navaja šest vrst stavkov, ki imajo klicaj, vendar nimajo velelnika. To so stavki (1) ki izražajo željo ali hrepenenje, (2) kaj nepričakovanega ali čemur se čudimo, (3) nikalni ali trdilni stavki, v katerih se uveljavlja volja govorečega ali njegova čustvena prizadetost, (4) stavki ukazujejo ali velevajo, (5) daljši ali krajši vzkliki, (6) nagovori.

⁶ Klicalnost in neklicalnost tukaj slabo ustrezata temu, kar mora izraziti čustvena poudarjenost, velja pa to pravzaprav tudi za vzkličnost. Tukaj sta izraza uporabljena bolj zaradi vzporednosti z vprašalnost/nevprašalnost, kar omogoča različna simbolična zapisa (NV+) proti (NK+).

v klicajnih bolj neskladenjski, opozarja na besedo ali besede v naslovu, kot lik vzbuja pozornost:⁷

13. *Ustavitev!* (D, 18. 1. 72, 1); *Izobraževanje!* (D, 22. 4. 72, 1); *Strožji ukrepi!* (D, 1. 4. 72, 1); *Kuhinja!* / P(odnaslov): *Sodniki oškodovali naše telovadce, ki so izgubili proti Italijanom!* (D, Šport, 26. 6. 72, 1); *Smotrnost in učinkovitost pri opravljanju funkcij!* (D, 13. 10. 72, 2); *Po poti dobrega gospodarjenja!* (D, 20. 1. 73, 1); *Trasa razvoja do leta 1985!* (D, 8. 3. 72, 1).

Klicajni naslov je lahko pravi vzklik:

14. *Zmaga nad Romunijo!* / P: Naši rokometaši so v odločilnem dvoboju polfinala premagali svetovne prvake s 14:13 (5:4) in se bodo v nedeljo borili za zlato kolajno na OI (D, 9. 9. 72, 5).

Na prehodu h glagolskim klicajnim naslovom so naslovi s členki, ki (tako kot pri vprašajnih) vzpostavljajo povedek iz členkove stavčne pretvorbe. Te naslove zato lahko štejejo za izpustne:

15. *Kazen, ne pa vzgoja!* (D, 24. 1. 73, 7).

Naklonski izraz *treba je* vzpostavimo v izpustnem klicajnem naslovu (v tem zgledu je naklonskost glede na vsebino sporočila preveč zaostrena s klicajem):

16. *Več odprtosti!* / P: *Jugoslovanska predstavnica v Helsinkih se je zavela* (poud. T. K.) *za vse bolj odprto gospodarsko sodelovanje v svetu.* (D, 7. 2. 73, 16).

Klicajni naslovi so gesla, klici. Vzkličnost je pogojena z rabo posameznih besed, pogostih v geslih, ki agitirajo, pozivajo k določeni dejavnosti.

17. *V boj proti kozam!* (D, 22. 4. 72, 3),

1.2.1.2 Glagolski klicajni naslovi (NK+)_g

Ti naslovi so redki, najbrž zato, ker glagoli v enodelnih ali dvodelnih stavkih (če niso v velelnem naklonu in potem seveda ne spadajo k (NK+)_g) lahko z ločilom klicaj pomenijo kvečjemu gesla, parole ali dobesedne navedke vzkličnih povedi, neprimernih za naslovno rabo v dnevnem poročevalstvu. Zato je tudi zgledov malo (in še slabi so):

18. *Zaživel!* / P: *Tenis ob obali dobiva pristaše* (D, 21. 1. 73, 8); *Na Tiananmenu sploh ni bilo tragedije!* (D, 27. 9. 89, 19).

⁷ Zato je občutljivo ločilo, ki se rado zlorablja, tako da se kot izrazit lik za opozarjanje (npr. prometni znak) dodaja v naslove brez premisleka o tem, ali bi se poiskala drugačna učinkovita možnost. Npr.:

Zveza zbornic! / P: *Gospodarska zbornica SRS izreka grajo, ker se je zadnja verzija predloga odmaknila od takšne usmeritve / Sinopsis: Ljubljana, 7. marca. Kot se je izkazalo na 38 plenarnih sestankih članstva slovenske gospodarske zbornice, ki so bili pred današnjo volilno skupščino po raznih krajih Slovenije, se gospodarstvo ogreva za nekakšno »federacijo zbornic«, ki bi dosledno spoštovala načela dogovarjanja in usklajevanja stlišč* (D, 8. 3. 71, 1).

Vendar se zato ni treba zateči k skrajnosti, ki je veljala v Delu določeno obdobje, ko je bil »klicaj v naslovih prepovedan«.

1.2.2 Pravi klicajni naslovi (K+)

Ker ob velelniku v velelnih povedih klicaj ni obvezen, so pravi klicajni naslovi redki, omejeni na pozive, ukaze, zapovedi, prepovedi, ki so velelne povedi z močnim čustvenim poudarkom. V naslovih nastopajo zlasti kot dobesedni navedki, zato ta, sicer neštevilna skupina, ni oblikovana zgolj zaradi vzporednosti s pravimi vprašajnimi naslovi:

19. *Ne dajajmo potuhe!* (D, 20. 1. 73, 28); *Belfast: Odidite ubijalci!* (D, 20. 11. 72, 14); *Za Azijce stop!* (D, 27. 1. 73, 14).

1.2.3 Neklicajni naslovi (K-)

To so »neklicajni« naslovi brez ločila klicaj. Neklicajnost je, kot rečeno, tu rabljena pogojno, saj bi vzkličnost za izrazito velelnostjo vsaj delno pričakovali. Tudi tukaj je, kot pri nevprašajnih naslovih, odsotnost klicaja mogoče pripisati ne samo neobveznosti, ampak (v nekdanji tehniki tiska) tudi prostorski stiski, ko zmanjka prostora samo za en znak, ki bi vsaj pri nekaterih naslovih precej povečal izrazitost in s tem pozivno-pridobivalno vlogo naslova:

20. *Omejimo porabo elektrike* (D, 19. 1. 73, 3); *V ustavni reformi naj se SZDL še močneje aktivira* (D, 1. 2. 73, 4); *ZK povezati z delavci* (D, 21. 10. 72, 3.).

2. Malo (nekončno) ločilo

2.1 Dvopičje

Dvopičje nastopa v časopisnih naslovih s svojo skladenjsko in neskladenjsko rabo, vendar z velikim prevladovanjem prve. Skladenjsko dvopičje je izrazito napovedno (kataforično) ločilo, če nanj gledamo besediloslovno, se pravi, z vidika položaja, ki ga ima v linearnem poteku pisnega besedila (SP 1990: stoji na koncu dela povedi). To pomeni, da s svojega položaja v tem poteku usmerja sprejemnikovo pozornost v desno. Desno od dvopičja se zmeraj pričakuje nadaljevanje besedila, ki izhaja iz ene od enot na levi strani dvopičja. V časopisnih naslovih, ki so praviloma na majhnem delu vidnega polja, tako da se naslovne besede zajamejo s pogledom kot celota (»z vrha«), je ta desnosmerna vloga dvopičja nepomembna z vidika gladkega sprejemanja sporočila, važna pa je zaradi pomena, tj. na levi strani dvopičja je zmeraj enota, iz katere (v najširšem smislu) izhaja enota na desni strani dvopičja. Z dvopičjem se besedilo ne more končati, tj. dvopičje ni končno ločilo, ne more biti zadnji desni znak pisnega besedila. Ta vloga dvopičja se najbolj kaže med spremnim stavkom premege govora in dobesednim navedkom: *XY reče: »Abc«*, pri čemer enota *Abc* izhaja iz enote *XY* tako, da jo *XY* proizvede, izgovori. Razmerje *XY : Abc* nastopa v časopisnih naslovih kot v vseh drugih besedilih s spremnimi stavki in dobesednimi navedki, v eni – najizrazitejši – vrsti naslovov pa je obrazec (model), besede na obeh straneh dvopičja pa (z besednim in besedno-vrstnim pomenom) tvorijo nekaj vrst tipično časopisnih naslovov.

2.1.1 Premogovorni naslovi

Od običajne pisave spremnega stavka in dobesednega navedka se ločijo po tem, da je eden od glagolov rekanja izpuščen kot preobilnost (nadmeren, redundan-

ten), ker ga predvideva obvezno ločilo dvopičje. Beseda na levi strani je samostalni kot lastno osebno (metaforično ali metonimično rabljeno) zemljepisno ime, na desni strani pa ustrezno strnjen navedek (v narekovajih ali brez njih, z veliko začetnico ali brez nje). Premogovorni naslovi so pogosti, ker dobro ustrezajo pogostni okoliščini, ki jo mora odražati dnevno poročevalstvo, tj. da kdo (politik, diplomat) pove, izjavi kaj tako pomembnega, da se izpostavi v naslovu besedila o širših okoliščinah tega, na kar se nanaša izjava. So avtomatizirani in tvorbeno preprosti. Primer:

21. *Craig*: »Boj do smrti« (D, 21. 10. 75, 5); *Dajan*: »tragična napaka« (D, 27. 2. 73, 16); *Kairo*: »Vi ste krivi«; *Bonn*: *Storili smo vse*« (D, 8. 9. 72, 1); *Atene*: »Mi že ne« (D, 6. 8. 72, 1); *Belfast*: *Odidite ubijalci*« (D, 20. 11. 72, 14).

Na desni strani dvopičja ni dobesedni navedek, ampak njegova (skrajšana) priredba, ocena:

22. *Rim*: *Končni »da«* (D, 15. 7. 72, 11); *Rim*: *Končno »da«* (D, 23. 6. 72, 1) (obakrat naslov dopisniškega poročila Marjana Sedmaka); *Bonn*: *dobro* (D, 23. 10. 72, 14).

Na desni strani dvopičja je namesto dobesednega navedka njegova priredba ali ocena o njem, na levi strani pa ni poimenovan tvorec ali vir, ampak samostalniško izražen pomen enega od možnih glagolov rekanja, tukaj *sumiti* – *sum*, *meniti* – *mnenje*:

23. *Sum*: *črne koze* (D, 18. 4. 72, 1); *Enotno mnenje*: *konferenca bistven prispevek k miru in obenem zgodovinski dogodek* (D, 31. 7. 75, 3; naštevalni podnaslov).

2.1.2 Izjavni naslovi

Dvodelnosti vir : n a v e d e k v naslovu ni več. Dvopičje, ki je v premogovornih naslovih vključevalo nadmerni glagol rekanja, v izjavnih naslovih predvideva vez (kopulo) od glagola *biti* (*sem*, *je*). Naslov je tako izpustni dvodelni (glagolskoimenski) stavek, leva stran dvopičja je osebek, desna pa samostalniško povedkovo določilo. Smisel take povedi je izjava:

24. *Glavna tema*: *vojna* (D, 7. 7. 73, 1); *Cilj teroristov*: *poslabšati stike* (D, 31. 4. 72, 1).

Vloga dvopičja je v izjavnih naslovih taka kot v izjavnih naslovih s pomišljajem (gl. dalje).

2.1.3 Naslovi skrajšanih napovedi

To so najizrazitejši naslovi z dvopičjem, imajo najvišjo stopnjo avtomatiziranosti obrazca, vendar so od ostalih naslovov z dvopičjem toliko osamosvojeni, da je podobnost samo še formalna. Dvopičje ne nadomešča vezi, niti ne vključuje glagola rekanja, ker na desni strani ni spremnega stavka niti v najširšem smislu, kakor tudi ne navedka na desni. Še najbližje so v rabi, ki jo SP 1990 navaja pri skladijski rabi dvopičja: »Dvopičje pišemo / 7. za skrajšano napovedjo: *Foto: arhiv Dela* (= Fotografija iz arhiva Dela) /.../.«

Prvine vzorca so avtomatizirane tako, da je samostalnik na levi zemljepisno lastno ime, redkeje tudi drugo lastno ime, npr. ime firme ali občno ime. Na desni strani pa je enota, ki o levi enoti kaj pove, to pa je obširneje podano v besedilu.

25. *Reka: porast prometa* (D, 20. 11. 73, 6); *Simpo: višji OD* (D, 20. 11. 73, 6); *Funt: čas za odločitev* (D, 27. 9. 73, 8); *Jarc: 4 leta* (D, 27. 6. 72, 10).

S svojim izrazitim dvodelnim in preprostim obrazcem se ponujajo kot »univerzalni« naslovi poročil, v katerih se ne poroča o dogodkih, ampak se opisujejo stanja in značilnosti. V eni številki Dela, kjer je bila celotna stran posvečena (vse dražjim) surovinam, da so bili ti naslovi tudi grafično oblikovani na enak način kot veliki enostolpčni naslovi s podnaslovi:

26. *Trepča: naložbe v rudo / Bor: premalo bakra / Sarajevo: izvoz v ZDA / Vranje: več bombaža / Delčevo: čistejše ozračje / Linz: ruda iz Brazilije / Zagreb: tovarna pohištva / Debar: pobuda za HE* (D, 30. 10. 73, 6).

Naslovom skrajšanim napovedim so podobni podnaslovi, ki so prav tako dvodelni, levo od dvopičja je zemljepisno lastno ime, le da so zaradi uvrstitve pod rubrični naslov grafično oblikovani drugače in niso izpostavljeni nad besedilom (zato: polnaslovi) (gl. Korošec, 1977: 42).

2.1.4 Posledični naslovi

Med enotama na obeh straneh dvopičja je v še zmeraj ohranjenem osnovnem obrazcu jasno razvidno razmerje posledičnosti. Naslovi so omejeni pretežno na tematiko, ki zajema dogodke za kroniko in je njihova sorazmerna številnost razločljiva z zadrego zaradi velikega števila podobnih dogodkov (objektivni stilotvorni faktor: ista, podobna ali ponavljajoča se okoliščina), vendar jih tukaj ni mogoče šteti za primerne, čeprav so kot ostali grafično učinkoviti. Ne zato, ker so ti, kakor tudi izjavni naslovi posledica vpliva (zahodno) evropskega dnevniškega poročevalstva, ampak zaradi skrajnje pragmatičnosti, ki se dela hladno nevtralnno, dosega pa to z redukcijo oznake na dve prvini. To so naslovi navidezne objektivnosti bistvenega:

27. *Avto v jarek: 3 ranjeni* (D, 27. 5. 71, 7); *Opel v drevo: 2 mrtva* (D, 30. 8. 72, 16); *Avtomobil trčila: voznik mrtev* (D, 26. 10. 72, 14); *Trčenje tovornjakov: kritično* (D, 4. 8. 73, 6).

Razen premogovornih so naslovi z dvopičjem s svojo privlačnostjo zaradi tvorbene preprostosti prepogosti in so posamezna obdobja na straneh časopisa z njim zasičena. V vseh 70. letih so bili prepogosti, tako da je v 80. letih njihova pogostnost upadla, in sicer na znosno mero. Naslovi skrajšanih napovedi se npr. dajo brez podaljšanja izraziti z enodelnim neglagolskim stavkom (samostalniško jedro z desno predložno zvezo):

28. *Grosuplje: razstava govedi* (D, 9. 9. 72, 6). → *Razstava govedi v Grosupljem. Taki naslovi prevladujejo v sodobnosti, npr. *Galerija domače obrti v Kamniku* (D, 6. 12. 90, 12), kar bi bilo v 70. letih kot: *Kamnik: galerija domače obrti.

Ker ta razčlemba zajema pretežno gradivo med leti 1970–80, podajam za primerjavo naslove z dvopičjem iz ene številke Dela (6. 12. 90), ki kaže enakomerno razporejenost vrst ob nekoliko nižjih pogostnosti celotnega tipa:

2.1.1

29. *Tuđman: »Samo konfederacija«* (str. 24); *Privrženci Vuka Draškovića: »Milošević je izdal Srbijo«* (podnaslov) (2)

2.1.2

30. *Ena od obešenjaških šal: »Govori vam Edgar Hoover«* (15)

2.1.3

31. *Stečajni plaz v Iplasu: dve podjetji padli, tretji holding* (4) *Naglo zmanjševanje zaposlenosti v Sloveniji: septembra letos le še tolikšna kot decembra 1979* (podnaslov) (4); *Olimpija: odrekli igralci za zvezo* (13).

Posledičnih naslovov tukaj ni, je pa naslov, ki se izmika uvrstitvi v obstoječe vrste; sicer pa bi pri njem dvopičje bolje nadomestila vejica.

32. *Ali smo pred plebiscitno prevaro? Če ne: Kakšna je veljavnost plebiscita* (2).

Naslovov z neskladenjskim dvopičjem (*Borec : Velež 1:0 (1:0)*) je na športni strani dvanajst in so običajni izidni (mali) naslovi.

2.1.5 Izidni naslovi

V izidnih naslovih nastopa neskladenjsko dvopičje. To so naslovi, ki prinašajo podatke o izidih nekaterih športnih iger, npr. nogometa, hokeja itd., vsebujejo pa samo imeni moštev ter enega ali več številčnih podatkov za končni in izid(e) posamičnih delov igre. So praviloma mali naslovi, samo izjemoma veliki (s podnaslovi), npr.:

33. *Maribor : Olimpija 3:1 (2:1)* (D, 20. 9. 71, 11).

Za naslove sporočil (vesti, razširjenih vesti) o tekmah so uspešnejši stavčni naslovi, ki preimenujejo gole številčne podatke izida z navedki o značilnostih, ocenah tekme, ugotovitvah ob zmagi ali porazu itd.:

23. *Olimpija razočarala* (D, Šport, 20. 9. 71, 11); *Hajduk osvojil točko v gosteh* (D, Šport, 24. 5. 71, 1).

2.2 Pomišljaj

V naslovih nastopajo skladenjski enodelni (krajši ali daljši) pomišljaji. Tudi zanje kot za naslove z dvopičjem velja, da so bili pogosti v 70. letih, ko so se izoblikovali kot vrste, nato pa je v 80. letih pogostnost upadala do zmernosti v 90. letih, hkrati pa se je ohranila njihova pestrost.

2.2.1 Izjavni naslovi

Izjavni naslovi s pomišljajem (in dvopičjem) so izpustni naslovi, kjer pomišljaj (in dvopičje manj primerno) nadomešča vez (kopulo). SP 1990: »/Pomišljaj/ zaznamuje zvezo osebka in povedka ob izpuščenih glagolski obliki (zlasti v naslovih): *Mladost – norost l. . . l.*« (49).

35. *Delovni človek – temelj in bistvo političnega sistema* (D, 23. 1. 74, 4); *Štetje – krnjenje pravic* (D, 18. 4. 74, 16); *Zavarovalnici – na psu* (D, 14. 4. 71, 12).

Ko vzpostavimo vez, so okrepljeni z vprašajem ali klicajem glagolski vprašajni ali klicajni naslovi (NV+)_g, (NK+)_g:

36. »Hrkač« – sodna polomija? (D, 27. 6. 72, 3).

37. Grob – svarilo! (D, 7. 8. 72, 14).

2.2.2 Naslovi razmaknjenih enot

To so naslovi, ki najbolj učinkovito izrabljajo grafično lastnost pomišljaja, da dve enoti drži narazen. Enoti v naslovu sta s pomišljajem razmaknjeni in vsaka posebej opaznejši, poudarjeni. Če bi opustili (ne nujno) rekonstrukcijo vezi namesto pomišljaja, bi lahko šli sem tudi mnogi izjavni naslovi, npr. (36), (37) in tudi nekateri od (35). Ti naslovi so bolj kot s svojimi jezikovnimi znaki učinkoviti grafično, likovno, čeprav jih skladenjsko omogoča več pravil za rabo pomišljaja. Po pravilu v SP 1990, da enodelni pomišljaj »namesto vejice poudarjeno ločuje kakšno besedo ali misel istega stavka (...): Glej, rojstvo – smrt, en pomišljaj je vmes (...)
(49) je naslov:

38. Nixona zapuščajo – Ford se pripravlja? (D, 8. 8. 74, 1); Milijoni žrtev – »nihče pa kriv«! (D, 22. 5. 72, 10),

sicer pa pomišljaj poudarjeno ločuje ne samo namesto vejice, ampak tudi v položajih, kjer ni skladenjske vejice:

39. Funt drsi – dol (D, 30. 6. 72, 5).

Po pravilu, da pomišljaj »zaznamuje spremembo skladenjskega naklona v isti povedi« (49), je naslov:

40. Teror – do kod? (D, 4. 3. 73, 2); Temelj dela – v bazo (D, 17. 1. 74, 10).

2.2.3 Zvezni naslovi

Za rabo pomišljaja v zveznih naslovih v pravopisu ni izrecnega pravila, še najbližji pa je vezajnemu pomišljaju (»med prirednima besedama /.../, kadar sta med seboj tesno povezani: Šmarje – Sap« (49). Pomišljaj nakazuje »zvezo« dveh enot, ki sta praviloma lastni imeni, zveza pa se nanaša na okoliščino, da nosilca imen »prideta skupaj«, »se srečata«, da bi se pogovarjala kot politika, diplomata. Ne gre torej za »tesno povezani besedi« tipa Šmarje-Sap. Pomišljaj vendarle enot ne razmika, ampak veže, in je zato bliže vezaju.

41. Pogovor Smole–R. McNamara (D, 3. 8. 73, 1); Končani so pogovori Bijedić–Kosigin (D, 26. 9. 73, 1).

Ti naslovi nastopajo v odvisnosti od političnih, diplomatskih dogodkov in so v najmanjši meri stvar izbora med različnimi možnostmi. So najbolj »rutinski« in brez posebne zaznamovanosti ter glede tega podobni izidnim naslovom.

3 Parno (dvodelno) ločilo

3.1 Oklepaj

3.1.1 Oklepajni naslovi

Oklepaj v teh naslovih loči »dele besed ali besedne zveze, ki so možna sestavina dela besede ali besedila v oklepaju« (SP 1990: 54). To, da je možna sestavina

besede ali besedila v oklepaju, je v naslovu uporabljeno kot učinkovita bralna igra, ki je v tem, da se bodisi prebere »čez« enoto v oklepaju, bodisi tako, kot da enota ni v oklepaju. Branje seveda ni zapovrstno, ampak v točki prebrane enote v oklepaju hkrati razberemo možnost njene odsotnosti in s tem hkrati oba smisla. Del besede, beseda (poredkoma dve besedi) v oklepaju se samo dela, da se lahko tudi ne prebere kot manj pomembna enota, dejansko pa je enakovredna ali celo poudarjena. Možnost dvakratnega branja je torej navidezna, saj vsiljuje pomen, ki bi ga dobili, če enota ne bi bila v oklepaju. Učinek je zato blaga ironičnost, posebno pri naslovih z nikalnico *ne* kot predpono v sestavljenkah (samostalnikov in pridevnikov). To so sicer učinkoviti naslovi, vendar kot taki izpostavljeni nevarnosti, da postanejo manira:

41. *(Ne)mir stanovanjskega dinarja* (D, 18. 3. 75, 7); *(Ne)pripravljeni* (D, 11. 7. 72, 2); *Naša (ne)varnost* (D, 12. 5. 71, 6); *Pravica in (ne)logika* (D, 13. 3. 75, 7); *Očitki in (ne)opravičila ob volitvah direktorja* (D, 17. 8. 72, 4); *(Ne)razvitost?* (D, 30. 6. 72, 2); *(Ne)konvertibilen?* (D, 22. 1. 72, 4).

Navideznost dvakratnega branja je manjša pri naslovih, ki imajo v oklepaju samostojno besedo ali prosti morfem, tako da je naslov zgostitev izraza:

42. *Naj (se) še uče / P: IS bo predlagal republiški skupščini, da za učitelje, ki študirajo, podaljša rok za pridobitev njihove izobrazbe* (D, 16. 6. 72, 3); *Odgovorni so (le) delavci* (D, 23. 2. 79, 2).

Če enota v oklepaju ni v notranjosti naslova, ampak na koncu, in torej navidezno branje »čez« oklepajno enoto ni možno, se »možna enota« razbere kot dodatna, posebno še, če je uoklepajena katera od sestavin stalne besedne zveze:

43. *Blago je (in ni)* (D, 17. 4. 72, 3).

Po tipu, ki ga ponazarjajo zgledi iz (41), se z nikalnico *ne* lahko aktualizira rubrični naslov; poudarjen je seveda aktualizirani pomen:

44. *Kaj nam (ne) ponujajo?* (namreč *na trgu*) (D, 15. 6. 72, 3).

Zapleteni oklepajni naslovi, ki jih razberemo šele po branju besedila, prestopajo meje dnevnega poročevalstva in so bližje naslovom v esejistiki. Tak je naslov:

45. *Drama in (njene) diagonale,*

ki pod rubričnim naslovom *Televizija* naslavlja oceno televizijskega večera, natančneje, dveh oddaj: televizijske drame in oddaje *Diagonale* (D, 24. 11. 71, 5, Jože Snoj). Prekrivata se branje (a) *Drama in njene diagonale* (b) *Drama in Diagonale*, pri čemer možnost *Diagonale* razpoznamo po branju drugega dela besedila. Branje (a) ustreza prvemu delu besedila, ki je ocena televizijske drame Kajnovi znamenje in odnosov – njenih diagonal – med junaki. Branje (b) pa priteguje oceno samostojne kulturne oddaje *Diagonale*. Naslov torej po branju razumemo kot napoved ocene dveh, med seboj dejansko neodvisnih televizijskih oddaj: O drami in njenih diagonalah in o oddaji *Diagonale*. Prezapleteno.

V oklepaju je lahko tudi neskladenjski vprašaj, ki se sredi besedila mora pisati v oklepaju (gl. SP 1990: 28, § 273):

46. *Sodobna (?) učila* (D, 19. 11. 71, 5).

3.2 Narekovaj

3.2.1 Narekovajni naslovi

Nastopajo skladenjski bodisi dvojni in enojni dvovišinski (spodaj – zgoraj), v novejši tiskarski tehniki pa samo dvojni srednji narekovaji. Razlika med dvojnimi (pogostejšim) in enojnim narekovajem je za obdobje, iz katerega je več kot polovica gradiva, tj. 70. leta, bolj ali manj naključna, s tem da je pri enojnem narekovaju vidna težnja po grafičnem uravnoteženju s kratkimi besedami, ki so v enojnem dvovišinskem narekovaju, npr. 'vrh', 'da', 'ne' in 'i' (*Pika na 'i'*). V tem obdobju je pogostnost narekovajev velika, v 80. in 90. letih pa je znatno upadla. Glede na določila SP 1990 (55–65) se narekovaji v naslovih ujemajo z določili, da narekovaj zaznamuje: (a) dobesedni navedek premege govora ali navedenega (citiranega) besedila, (b) poseben pomen, položaj ali vrednost posamezne besede ali besedne zveze, (c) naslov podjetja, ustanove /.../, kadar ga (zlasti na začetku povedi) brez narekovajev ne bi spoznali kot lastno ime.

V naslovih je to videti takole:

(a) Dobesedni navedek ali navedek sploh je brez spremnega stavka in zato je med narekovaji celoten naslov. Vir navedka oziroma pojasnilo o tem, zakaj je naslov v narekovajih, je lahko v podnaslovu ali sinopsisu, najpogosteje pa v besedilu ob – prav tako v narekovajih – ponovljenih besedah iz naslova, npr.

47. »*Velike zahteve*« / P: Po besedah generalnega sekretarja UNCTAD Guerere bo prišla LR Kitajska v. Santiago z »velikimi zahtevami« (D, 5. 4. 74, 5).

48. »*Surov pritisk*« / Sinopsis: /.../ Resnični napredek na pogajanjih pa bodo dosegli, ko bo južnovietnamska vlada prenehala »surovo pritiskati na politične sile in vse družbene plasti v Vietnamu«. (D, 4. 8. 72, 1).

49. »*Dve plati medalje*« / Besedilo: /.../ Na marčnem kongresu sindikatov so poudarili, da ne gre zanemarjati ne enega ne drugega, saj sta to dve plati iste medalje (D, 14. 6. 72, 10).

Narekovajni naslov je lahko prirejen, ne dobesedni navedek, narekovaji dajejo podatek o tem, da poved ni mnenje, ocena, stališče avtorja sporočila ali uredništva:

50. »*Ploden obisk*« / P: Sajad Marei je na tiskovni konferenci izjavil, da je zadovoljen z obiskom v Jugoslaviji (podčrtal T. K., D, 2. 3. 73, 20).

(b) Določilo o posebnem položaju ali vrednosti besed v narekovajih zajema bolj ali manj ekspresivne ali pogovorne frazeologeme ali prenesene pomene, o katerih tvorec meni, da mora na njihovo stilno zaznamovanost opozoriti. Pravzaprav gre za avtorjevo opravičilo bralcu zaradi drugačne, nemara neprimerne rabe besede:

51. »*Grešni kozel*« *bo sam prišel* / P: Bivši svetnik Pentagona Ellsberg se bo danes predal policiji (D, 28. 6. 71, 1); *Kdo naj »reže kruh« socialno ogroženim* (D, 26. 6. 71, 2); *Več čez »veliko lužo«* (D, 16. 11. 71, 7); *Ujeli »težko ribo«* / P: V priporu Alojz Kropar iz Milj pri Kranju – Na njegovem domu našli številne najrazličnejše ukradene predmete (D, 24. 2. 71, 6); *Povodnji »jedo« pridelek*

(D, 8. 7. 72, 2); *Kako bi pokojnine »strigli«* (D, 15. 8. 72, 1); *Tanaka »pristal«* (D, 26. 1. 72, 1); *Na »zeleni fronti«* / P: V Ljudski republiki Kitajski poteka velika kampanja, ki naj bi že enajstič zapored prinesla dobro žetev (D, 28. 4. 72, 5); *»Vroči« vikend* / P: Na Severnem Irskem so bili v soboto in nedeljo številni spopadi, ki so zahtevali 8 mrtvih in 17 težko ranjenih (D, 16. 5. 72, 5). Narekovaji opozarjajo na drugačen pomen besede, ki ga zaradi kratkosti naslovnega sobesedila sicer ne bi mogli takoj razbrati:

52. *Odklonili so »žabe«* / P: Podjetje LIV iz Postojne ni prevzelo montaže Tomosovih »žab« /.../ (D, 22. 12. 71, 1); *Kriza v hiši »hroščev«* / P: Odstopil generalni direktor avtomobilskega giganta v Wolfsburgu (D, 15. 9. 71, 1); *Zakaj je padel »kurir«?* / P: Pilot šolskega letala iz Tuzle pravi, da je odpoval del motorja (D, 8. 7. 72, 3).

Poseben položaj ali vrednost besede ali besedne zveze ima v narekovajnih naslovih zelo pogosto ironični pomen; narekovaji so enakovredni – tudi ironično rabljenemu – frazeologemu *tako imenovan*:

53. *Manj »pomot«* / P: ZIS je sprejel pojasnilo odloka o zamrznjenju cen, s katerim naj bi odpravili vrsto nevzdržnih nepravilnosti (podč. T. K., D, 10. 2. 72, 2); *»Moški poklici« za ženske* / P: Kaj je povedala anketa med dekleti: so tako imenovani moški poklici utemeljeni ali pa gre le za okorele predsodke? (D, 16. 9. 71, 7); *Kdo so »bogati« občani?* (D, 20. 6. 72, 7); *Izraelci »delajo« v Libanonu* / P: Nadzirajo ceste in železnice ter pregledujejo osebne izkaznice (D, 10. 7. 72, 1).

V narekovajih sta tudi citatni *da* in *ne* kot pritrjevalna in nikalna členka, ki imata poseben pomen izrečenega soglasja/nesoglasja pri pomembnejših odločitvah, referendumih ipd. Brez narekovajev bi bil naslov s tema členskoma nejasen v izpustnih naslovih:

54. *»Da« za prispevek šolam* (D, 16. 5. 72, 16); *»Da« v Slovenj Gradcu* (D, 27. 6. 72, 3); *Mariborski »da«* (D, 20. 6. 72, 1); *»Da« na Dunaju* (D, 7. 7. 72, 20); *»Ne« sovražniku* (D, 14. 8. 72, 1).

(c) Naslov podjetja, ustanove in sploh besed, ki jih brez narekovajev ne bi razumeli kot lastna imena:

55 *»Kraljica« mirno plove* / P: Queen Elisabeth« nadaljuje z vožnjo – Bombe podtaknjene? (D, 10. 5. 72, 1); *»Baltik« okužen s kolero?* / P: Poljsko lahko zadržali v karanteni /.../ (D, 8. 9. 71, 1); *»Bohor« se obnavlja* / P: Mestinjaki »Bohor« bo temeljito obnovil obrat (D, 29. 8. 72, 9); *»Vegi« zbrisani dolgovi* (D, 8. 7. 72, 2); *Julija »Venera 8« na cilju* (D, 28. 4. 72).

4 Izpustno ločilo tropičje

4.1 Naslovi okrajšanih povedi

Nadnaslovi iz izpustnim ločilom tropičje (trema pikami) niso pravi izpustni naslovi (Korošec 1990), ampak naslovne okrajšave. So dveh vrst. Prva so okrajšave frazeologemov, se pravi, da je izpuščen znani del:

56. *Vrana vrani...* (D, 26. 4. 74, 7); *Ni vse zlato...* (D, 10. 12. 70, 2).
Tropižje pomeni zamolk ali nakazuje nedokončanost:
57. *Direktor je odšel...* (D, 11. 7. 72, 7); *Zabeleženo...* (rubrični naslov, od 1989–90).

Literatura

- Herman, B., (1969): Klicaj v stavkih brez velelnika. JIS 3, 74–76.
Jančič, Z., (1981): Oglas naš vsakdanji (6), Vrste naslovov, Media marketing (november), str. 5.
Korošec, T., (1976): Poglavja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila (dissertacija). Ljubljana, 507–509.
---, (1977): K tipologiji časopisnih naslovov. SRL 25, 1, 22–54.
---, (1990): Izpustni časopisni naslovi. SRL 38, 4, 341–349.
Slovenski pravopis (1990): 1. Pravila, ur. odb. J. Toporišič et. al. Ljubljana
Toporišič, J., (1984): Slovenska slovnica, Maribor.

SUMMARY

Punctuation employed in the headlines of Slovene daily newspapers has so far not been analyzed at greater length. Some orthographic codifications (*Slovenski pravopis*, 1990) include examples that are, or purport to be, newspaper headlines. Interrogation and exclamation marks were included in an analysis of one thousand leading-article headlines (Korošec 1967). Now a sufficiently detailed analysis has been made which in a sense complements the Slovene orthographic standard and may also be found useful for didactic purposes, e. g., in the teaching of reportorial stylistics.

Punctuation marks are one means of enabling words, phrases, one-clause and even (rarely) two-clause sentences to perform a special communicative role: to be a headline. At the same time it is this very role that bars the employment of certain punctuation marks, e. g., of the syntactical full stop, almost *in toto* of the syntactical comma or semicolon, and indeed *in toto* of the nonsyntactical comma, semicolon and closing parenthesis (that is the "waxing curve" used as an independent punctuation mark rather than as the second member of a pair of round brackets).

Stylistic markedness of newspaper headlines consists, *inter alia*, in whether the rules for the occurrence of certain punctuation marks in headlines are respected or not. This (dis)respect is what bestows upon newspaper headlines different degrees of markedness, ranging from stylistic neutrality to pronounced expressivity. One may say that punctuation marks in headlines carry out not only their primary role of interpunction, of an orthographic standard, but also a secondary role, the "headline" role, that includes their possibly being omitted from a headline. A diminution of the former role and an enhancement of the latter intensifies the markedness aimed toward an effect. According to the relative degree in which the secondary ("headline") role of punctuation marks is brought to the foreground, punctuation marks fall into four categories, the first category representing the highest and the fourth the lowest degree of headline-specific punctuation: (1) major punctuation marks:

interrogation mark, exclamation mark; (2) minor punctuation marks: colon, dash; (3) pairs of punctuation marks: brackets (parentheses), quotation marks; (4) elliptical punctuation marks: suspension points.

Newspaper headlines with punctuation marks are in the present analysis treated under the term "punctuated headlines". Their classification and description are attempted, the individual types are assigned technical terms, and extensive exemplification is provided.

The following types of punctuated headlines are dealt with: 1 Major punctuation marks, 1.1 Interrogation mark, 1.1.1 Interrogation-mark headlines (HQ+) = Slovene (NV+), 1.1.1.1 Verbless interrogation-mark headlines (HQ+)nv = (NV+)ng, 1.1.1.2 Verbal interrogation-mark headlines (HQ+)v = (NV+)g, 1.1.2 Clearcut interrogation-mark headlines (Q+) = (V+), 1.1.3 No-interrogation-mark headlines (Q-) = (V-), 1.2 Exclamation mark, 1.2.1 Exclamation-mark headlines (HE+) = (NK+), 1.2.1.1 Verbless exclamation-mark headlines (HE+)nv = (NK+)ng, 1.2.1.2 Verbal exclamation-mark headlines (HE+)v = (NK+)g, 1.2.2 Clearcut exclamation-mark headlines (E+) = (K+), 1.2.3 No-exclamation-mark headlines (E-) = (K-), 2 Minor punctuation marks, 2.1 Colon, 2.1.1 Direct speech headlines, 2.1.2 Statement headlines, 2.1.3 Abridged announcement headlines, 2.1.4 Outcome headlines, 2.1.5 Score headlines, 2.2 Dash, 2.2.1 Statement headlines, 2.2.2 Headlines with dashed-apart items, 2.2.3 Headlines with dashed-together items, 3 Pairs of punctuation marks (two-part punctuation marks), 3.1 Parentheses (round brackets), 3.1.1 Bracketed item headlines 3.2 Quotation marks, 3.2.1 Headlines (with one item) in quotation marks, 4 Elliptical punctuation marks, 4.1 Unfinished sentence headlines.

RECEPCIJA MADŽARSKE KNJIŽEVNOSTI V SLOVENIJI V 20. STOLETJU

Študija predstavlja sprejemanje madžarske književnosti v Sloveniji v 20. stoletju. Madžarsko-slovenski književni stiki beležijo več pomembnih obdobij: druga polovica tridesetih let, šestdeseta-sedemdeseta leta in konec osemdesetih let, ko smo spet priča vedno večjemu medsebojnemu zanimanju. Zajema tista slovenska dela, ki so obravnavala madžarsko književnost in našteva madžarska leposlovna dela, ki so jih prevedli in izdali v Sloveniji.

In the 20th century the reception of Hungarian literature in Slovenia has had three peak periods: the second half of the 1930s; the 1960s and 1970s; and the late 1980s, since when the Hungarian-Slovene mutual interestedness has been on the rise. The Hungarian works of fiction translated into Slovene and published in Slovenia are itemized and Slovene texts dealing with the Hungarian literature are discussed.

1 Odkrivanje madžarsko-južnoslovanskih¹ književnih stikov je bilo zmeraj na pomembnem mestu v madžarski komparativi. Literarni zgodovinarji in slavisti so v našem stoletju pokazali pomembne rezultate na tem področju: odkrili so in razvrstili literarne stike in obenem določili smer nadaljnjih raziskovanj.

O hrvaški in srbski recepciji madžarske književnosti smo lahko veliko več brali kot o slovenski. Verjetno so vzrok za to zgodovinske okoliščine, saj so imeli Madžari v preteklosti tesne politične in kulturne stike prav s Hrvati in Srbi. V zadnjih desetletjih pa zasledimo pozitivne spremembe: madžarsko-slovenski književni stiki so vedno bolj široki in bogati. K temu je pripomoglo predvsem prevajanje leposlovja.

V naši študiji, čeprav le v glavnih črtah, želimo dati pregled sprejemanja madžarske književnosti v Sloveniji v 20. stoletju. Obravnavali bomo književnike, ki so vzpodbujali in negovali te literarne stike, in si bomo ogledali tiste duhovne kanale, ki so posredovali književne informacije. Ker pa duhovna gibanja niso enosmerna – to še posebno velja za sosedne narode –, bomo omenili tudi okoliščine, ki so vplivale na recepcijo slovenske književnosti na Madžarskem.

2 Ena oblika razvrščanja medknjiževnih zvez razlikuje genetične stike in tipološke povezave.² Na področju razkrivanja madžarsko-južnoslovanskih književnih stikov je bilo do zdaj posvečeno več pozornosti genetičnim stikom kot pa tipolo-

---

¹ Literarnozgodovinski terminus *délszláv-južnoslovanski* se je pri nas udomačil za označevanje treh narodov: Hrvatov, Srbov in Slovencev. Oznako moramo sprejeti pogojno in moramo dodati, da ima pojem tudi jezikoslovno, zgodovinsko razlago, saj sem spadajo tudi Makedonci in Bolgari.

² Glej Dionýz Ďurišin, *Összehasonlító irodalomkutatás* [Primerjalna književnost] (Budimpešta, 1977).

škimi povezavam. Dodajmo takoj tudi to, da raziskovanje literarne zgodovine glede madžarsko-slovenskih stikov dolguje tako eni kot drugi strani.³ Ob obravnavi genetičnih stikov pa ne smemo pozabiti na tipološko sorodstvo. Slednje raziskave opravičuje tudi dejstvo, da med Madžari in Slovenci ni bilo tako pomembnih zgodovinskih, političnih in kulturnih stikov kot s Hrvati in Srbi.⁴

Ob prej omenjenih splošnih značilnosti recepcije madžarske književnosti v Sloveniji moramo omeniti tudi literarne posrednike, slovensko hungariko in povezano z njimi tudi madžarsko sloveniko⁵ ter še druge posredovalne kanale.

2.1 Med obravnavo medknjiževnih tokov pogosto pozabimo na preprosto resnico, da ta duhovna premikanja usmerjajo ljudje in moramo za književnimi stiki videti *osebne kontakte književnikov*. Slovensko-madžarski stiki zelo dobro zrcalijo to preprosto resnico. Vzemimo le nekaj primerkov iz zgodovine omenjenih odnosov. Slovenski literarni zgodovinar Ivan Prijatelj (1875–1937) je na prošnjo slavista Oszkárja Asbótha (1852–1920) leta 1903 podal kratek pregled slovenske književnosti za njegovo Svetovno literarno zgodovino. Njuno obširno korespondenco je leta 1967 v *Studia Slavica* objavil literarni zgodovinar Endre Angyal.⁶ Sad dobrega prijateljstva med Vilkom Novakom, slovenskim etnologom in slavistom, ter Avgustom Pavlom (1886–1946) so številne publikacije, objavljene v 30. letih o madžarski književnosti v Sloveniji in o slovenski na Madžarskem. Od 60. let naprej pa je literarni zgodovinar Štefan Barbarič (1920–1988) objavljati temeljite in poglobljene študije o madžarski književnosti. Spoprijateljil se je s pisateljem Áronom Tamási-jem in je dobro poznal tudi Gyulo Illyésa.

³ »Slovenski in madžarski književni stiki so komaj znano poglavje naše kulturne zgodovine,« ugotavlja Štefan Barbarič in svojo ugotovitev potrži z dejstvi (A szlovén irodalom első magyar nyelvű áttekintése [Prvi pregled slovenske književnosti v madžarskem jeziku], *Délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok I* [Južnoslovenski-madžarski književni stiki], Újvidék, 1982, 240). – István Fried pride do podobnih zaključkov (A szlovén és a magyar irodalom »találkozásai« [»Srečanja« slovenske in madžarske književnosti], v: I. F., *Utak és tévutak Kelet-Közép-Európa irodalmaiban* [Poti in stranpoti v književnostih Vzhodno-Srednje Evrope], Budimpešta, 1989).

⁴ Omenimo še nekaj študij, ki raziskujejo madžarsko-slovenske povezave: Jože Pogačnik, France Prešeren és Petőfi Sándor [France Prešeren in Sándor Petőfi], *Délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok I* (Újvidék, 1982), 136–151. Pogačnik v svoji študiji podaja tipološko analizo nasprotnih in analognih paralel na podlagi Prešernove pesmi Slovo od mladosti in Petőfijeve Itt benn vagyok a férfikor nyarában [Sem v najlepših moških letih]. – István Lőkös, Simbolizam i socijalna angažiranost u stvaralaštvu Cankara, Matoša i Endreja Adyja. (Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1983), 63–72. – István Fried, France Prešeren és az európai romantika [France Prešeren in evropska romantika], v: I. F.: n. d., 260–273.

⁵ Slovenska hungarika = teksti, objavljeni v slovenski literaturi o madžarski kulturi; madžarska slovenika = teksti, objavljeni v madžarski literaturi o slovenski kulturi.

⁶ Štefan Barbarič v svoji študiji podrobno piše o okoliščinah nastanka pregleda slovenske književnosti Ivana Prijatelja za *Egyetemes Irodalomtörténet* [Svetovno književnost]. Glej Š. B., n. d.

2.2 V slovenskem tisku 20. stoletja stalno najdemo tekste, ki se ukvarjajo z madžarsko književnostjo. Prvo pregledno študijo o *hungarikah na Slovenskem* je napisal Vilko Novak na koncu 30. let.⁷ Novakovo delo z bibliografsko natančnostjo zbira do takrat objavljene hungarike. Avtor posebej poudarja pomen prekmurske književnosti pri posredovanju informacij. Naštevata madžarske avtorje, ki so jih širili tamkajšnji prevajalci v prekmurskem knjižnem jeziku. Novak v svojem delu obravnava tudi sprejemanje madžarske književnosti v Ljubljani. Omenja, da je bil Petőfijev roman *Krvnikova vrv (A hóhér kötele)*, ki ga tudi na Madžarskem slabo poznajo, dvakrat preveden v Sloveniji: leta 1911 in 1934. Na koncu pa naštevata lastne članke o tej temi, ki jih je napisal v tem času.⁸ Iz teh tekstov dobi slovenski bralec vpogled v madžarsko literarno dogajanje. (Avgust Pavel, ki smo ga že omenjali kot dobrega Novakovega prijatelja, je istočasno svoje članke o slovenski in hrvaški književnosti objavljali na Madžarskem.) V 30. letih je tudi na Madžarskem čutili neke vrste odpiranje in določeno zanimanje za neposredne sosede. Vzroki so seveda v grenkem zavedanju zgodovinskih dejstev po Trianonu. Nesporno pa je tudi iskreno, iz notranjosti prihajajoče zanimanje in radovednost za duhovne vrednote sosedov. Pravi nadaljevalec Novakove in Pavlove literarnozgodovinske dediščine je bil v Sloveniji Štefan Barbarič, literarni zgodovinar. Ob 100-letnici smrti in 150-letnici rojstva Sándorja Petőfija je podal podroben pregled njegovih pesmi, prevedenih v slovenščino.⁹ Njegova strokovna in poglobljena analiza opozarja tudi na pomanjkljivosti prevodov. Petőfijevo bibliografijo sta leta 1973 dopolnila Vilko Novak in Jože Munda ter jo tudi objavila v knjižni obliki.¹⁰ Izhajajoč iz pregleda slovenske književnosti, ki ga je sestavil Ivan Prijatelj za Svetovno literarno zgodovino, je Barbarič v novi študiji opozoril na pomanjkljivosti dveh gesel Enciklopedije Jugoslavije z naslovom *Južnoslovska književnost pri Madžarih, Madžarska književnost pri južih Slovanih*.¹¹ Njegova dopolnila zajemajo predvsem obdobje pred letom 1945. Tukaj lahko preberemo tudi to, da je Vilko Novak do objave omenjenega članka napisal približno 50 bibliografskih enot, povezanih s hungaristiko. Barbaričeva pomembna dopolnila pa obenem opozarjajo tudi na to, da bi bilo treba več pozornosti posvetiti filološkemu razkrivanju madžarsko-slovenskih književnih stikov, diletantizem in površnost pa bi bilo treba zamenjati s strokovnostjo. V eni od novejših študij iz leta 1980 pa obravnava

⁷ Vilko Novak, *Hungarica pri Slovencih*, *Čas* 1938/39 št. 39–42, 1–2.

⁸ Nekaj naslovov od številnih, ki so bili objavljeni v dnevniku *Slovenec*: Madžari in Slovenci (1932, št. 237), Pismo o Madžarski (1932, št. 90), Novo madžarsko leposlovje (1933, št. 192), Pogled v sodobno madžarsko književno življenje (1934, št. 202), Naši kulturni stiki z Madžari (1935, št. 207).

⁹ Štefan Barbarič, Popravila in dopolnila k Petőfiju v slovenščini (*Nova obzorja* 1949, št. 10, 479–482), Stopetdeseta obletnica Petőfijevega rojstva (*Knjiga* 1973 št. 9, 495–497).

¹⁰ Jože Munda in Vilko Novak, Sándor Petőfi v slovenščini: Bibliografija prevodov (Ljubljana, 1973).

¹¹ Glej delo, navedeno v op. 3.

predvsem po letu 1945 nastale prevode.¹² Teh je, kot sam piše, petdeset. To je zelo razveseljivo, saj toliko madžarskega leposlovja niso objavili ne Hrvati in ne Srbi.

2.3 Vzporedno s hungaristiko na Slovenskem spregovorimo tudi o slovenistiki na Madžarskem, z namenom, da bi ublažili skeptično ugotovitev Vilka Novaka: »Gotovo ni tako kričečega primera v Evropi glede razmerja med sosednimi narodi, kot je bila – in je delno še – nebrižnost Slovencev za vse, kar je madžarskega – in narobe.«¹³ Ob predstavitvi slovenske književnosti na Madžarskem Avgust Pavel ni pisal le študije o kulturi južnih Slovanov, temveč se je izkazal tudi kot odličen prevajalec slovenskih del.¹⁴ Prav on je prvi na Madžarskem prevajal dela Ivana Cankarja (1876–1918), predstavnika moderne slovenske proze. Strokovnjaki, ki se ukvarjajo s slovensko-madžarskimi stiki, vsi po vrsti omenjajo pomemben delež Avgusta Pavla. Ob raziskovanju sprejemanja slovenske književnosti na Madžarskem pa se lahko opiramo le na študije, objavljene v Sloveniji. Orsolya Gállos, prevajalka, ki dobro pozna sodobno slovensko književnost, v študiji, objavljeni v 70. letih, na kratko in v glavnih točkah podaja pregled sprejemanja slovenske književnosti na Madžarskem.¹⁵ Naštevata do takrat prevedena dela in citira madžarske recenzije. Štefan Barbarič recepcijo slovenske književnosti na Madžarskem ilustrira s številkami in ugotovi, da je razmerje podobno slovenskemu: do konca 80. let so budimpeštanska založba Európa, jugoslovanski Forum in slovenska Pomurska založba izdali skupaj 35 naslovov.¹⁶ Marjanca Mihelič pa je zbrala starejše in novejše prevode.¹⁷ Iz njenega pregleda je razvidno, da v zadnjih dveh desetletjih prevedena slovenska dela dajejo madžarskemu bralcu dober pregled sodobne slovenske književnosti. Avtorica v drugi svoji študiji predstavlja slovenistiko na Madžarskem, vendar brez popolne bibliografije.¹⁸

2.4 Ob primerjanju hungaristike v Sloveniji in slovenistike na Madžarskem lahko ugotovimo, da sta si bili ti dve književnosti zelo blizu. O njiju je bilo

¹² Štefan Barbarič, Manifestacija tvornega sosodstva: Bogata slovensko-madžarska izmenjava, *Naši razgledi* 1980, št. 15, 438–439.

¹³ Vilko Novak, Odgovornost prevajanja iz madžarščine, *Jezik in slovstvo* 1970/71, št. 7, 217.

¹⁴ O dejavnosti Avgusta Pavla pričajo naslednja dela: A. P.: Válogatott műfordításai és versei [Zbrani prevodi in pesmi] (Szombathely, 1976), Válogatott tanulmányai és cikkei [Zbrane študije in članki] (Szombathely, 1976), Pavel Ágoston (bibliográfia) [Avgust Pavel (bibliografija)], Kiadta a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár [Izdala Županijska knjižnica Dániel Berzsenyi] (Szombathely, 1986). (Žal bibliografija ni popolna.)

¹⁵ Orsolya Gállos, Nekaj odmevov na slovensko literaturo v madžarskih prevodih, *Sodobnost* 1973, št. 12, 1117–1121.

¹⁶ Glej v opombi 12 navedeno delo. Barbarič se v tej študiji opira na bibliografijo Ferenc Tótha, ki je bila objavljena v 9. številki *Knjige* leta 1974.

¹⁷ Marjanca Mihelič, Na kad obsojena ribica razmišlja o srednji Evropi: Odmev slovenske misli in umetniške besede na Madžarskem, *Naši razgledi* 1989, št. 3, 92.

¹⁸ Marjanca Mihelič, K madžarski slovenistiki od Avgusta Pavla dalje, *Slavistična revija* 1990, št. 1, 69–76.

objavljeno veliko informacij prav takrat, ko so ustvarjali književniki, ki so jim bili nepretргani književni stiki pomembni in ki so enako dobro poznali madžarsko in slovensko kulturo. Za nadaljevanje tradicije Pavla, Novaka in Barbariča danes ni človeka ne v Sloveniji in ne na Madžarskem. Pomembnejšega literarnega zgodovinarja, ki bi poznal jezik in kulturo soseda in zavzeto zagovarjal zблиževanje, ni ne pri nas ne v Sloveniji. Po mrtvi točki 80. let so se zadnja leta vendarle pojavila znamenja, ki v Sloveniji naznanjajo, da je lahko madžarska književnost zanimiva številčno majhnemu, toda po duhovni moči pomembnemu sosednemu narodu. Družbene spremembe v srednje-vzhodnoevropskih državah in tihe revolucije so bile ozadje postopnega zanimanja.

2.5. Z recepcijo madžarske književnosti v Sloveniji in slovenske na Madžarskem so v tem stoletju nastali dobro razvidni *posredovalni kanali*. V prekmurski književnosti do leta 1919, ko Prekmurje postane del Slovenije, pogosto srečamo slovenske prevode madžarskih avtorjev. Madžarske stike pozneje gradi slovenski kulturni center Ljubljana. Prej tudi tu srečamo dela v zvezi z Madžarsko, vendar le redko. Po ustanovitvi Pomurske založbe v Murski Soboti, ki je bila prej pomembno kulturno središče Prekmurja, ponovno raste zanimanje za vzpostavitev stikov s kulturo soseda: predvsem s slovenskimi prevodi madžarskih del, z dvojezičnimi izdajami in madžarskimi knjigami. V Prekmurju nastajajoče leposlovje Madžarov bi lahko krepilo stike v obe smeri. Leta 1988 so začeli izdajati Muratáj, književno, prosvetno, družbenopolitično in kritično revijo, ki bi lahko postala pomembna veriga pri navezovanju stikov prav zaradi ugodnega geografskega in duhovnega položaja. Ne smemo pozabiti na madžarsko književnost v Vojvodini, ki igra podobno vlogo kot madžarska književnost v Sloveniji. V madžarskem tisku v Vojvodini pa zasledimo vseskozi dela slovenskih avtorjev. Leta 1933 so v Sombotelu začeli izdajati revijo Vasi Szemle, ki je z Avgustom Pavlom sprejela nalogo širjenja slovenske književnosti na Madžarskem. Podobno poslanstvo so imeli tudi najbolj znani slavisti tega časa v Budimpešti: Oszkár Asbóth, János Melich in László Hadrovics. Danes pa se je budimpeštanska založba Európa zavzela za nadaljevanje Pavlove tradicije in dediščine.

2.5.1. Območje med Muro in Rabo je bilo od 10. stoletja pa vse do 1919 pod madžarsko državo. *Prekmurska slovenska književnost*, ki je v teku stoletji na tem območju nastajala in se razvijala, je navezana na madžarsko kulturo z več strani. Knjige so na začetku tiskali z madžarskim črkopisom, pozneje – razen obdobja med 1941 in 1945, ko je bilo Prekmurje spet del Madžarske in je bila gajica prepovedana – pa le z gajico. Te knjižne izdaje so imele madžarske mecene. Redno so prevajali madžarske cerkvene in šolske knjige v slovenščino. Prvi slovenski prevodi Petófiya, Aranya in Vörösmartyja so bili objavljeni prav v teh knjigah. S kulturnimi, jezikovnimi in etničnimi stiki je prekmurščina prevzela številne madžarske besede.¹⁹ Vplivi iz Budimpešte in Ljubljane so se v Prekmurju delno zasidrili, delno pa so nadaljevali pot do drugega kulturnega centra. Ta geografska in politična pokrajina, ki je glede slovensko-madžarskega sožitja dokaj srečna tvorba, ni bila le

mehanični posredovalec, ampak tudi ustvarjalen in oblikovalen duhovni prostor. Tukaj je potrebno omeniti, da so imela aktualna politična gibanja, dogodki in preobrti pri teh duhovnih tokovih zmeraj pomembno vlogo.

2.5.2. S študijami v zvezi z Madžarsko, prevodi pesmi in proze se od konca prejšnjega stoletja srečamo tudi v *Ljubljani*, vendar ne v takšnem obsegu kot v Prekmurju. Anton Aškerc (1856–1912) v pesmi *Pred spomenikom Petőfijevega*,²⁰ ki je spomin na potovanje v Pešto, prav v duhu Petőfijevega pesništva opozarja Madžare, da narod, ki drugemu ne dá svobode, svobodo tudi sam zgubi. Josip Stritar (1836–1923) v Dunajskih elegijah v podobnem tonu in iz podobnih političnih razlogov kritizira do drugih narodov intolerantne Madžare. Predvsem s političnimi vzroki lahko razlagamo dejstvo, da je v 20. stoletju ta kritični ton izginil in se je pojavila namesto njega težnja po odkrivanju novih vrednot. Pesnik Alojz Gradnik (1882–1967) leta 1933 objavi slovenske prevode Adyja, Kosztolányija in Piroške Reichard.²¹ Pomena teh posameznih in redkih informacij o madžarski književnosti seveda ne smemo precenjevati. V recepciji madžarske književnosti v Sloveniji pomenijo preobrat že omenjene študije Vilka Novaka v 30. letih, ki so vseskozi opozarjale Slovence, da morajo več storiti za to, da bi spoznali sosedne Madžare.²² Novaka sta prekmursko poreklo in poznavanje madžarščine naravnost določila za vlogo posredovalca. Vrh njegovega posredovanja madžarske književnosti in znanosti je prevod Madácheve Tragedije človeka v slovenski jezik,²³ ki jo je prepesnil pesnik in prevajalec Tine Debeljak (1902–1989). Dramo so namenili predstaviti v slovenskem narodnem gledališču, vendar je predstava zaradi madžarskega napada na Jugoslavijo leta 1941 (spet politični vzroki) odpadla. Po Istvánu Szeliju, literarnem zgodovinarju v Novem Sadu, je slovenski prevod ob sedmih hrvaških in srbskih najbolj uspel.²⁴

Po vsem tem se ne smemo čuditi, če v letih druge svetovne vojne v Ljubljani ne najdemo teksta v zvezi z madžarsko književnostjo. Prizadevanja navdušenih posredovalcev med književnostmi so se pretrgala zaradi novodobnega barbarstva, ki je postavilo narode drugega proti drugemu.

V 50. letih so bolj kot kdaj prej agresivno določali kulturne stike politični odnosi in okoliščine. Ta negativna tradicija je pustila globoke sledi v sožitju

¹⁹ O tej temi da temeljit pregled Vilko Novak v razpravi *A murántúli irodalom magyar kapcsolatai* [Madžarski stiki prekmurske književnosti]. *Délszláv-magyar irodalmi kapcsolatok I* (Újvidék, 1982), 56–59. – Vilko Novak, *Izbor prekmurskega slovstva* (Ljubljana, 1976).

²⁰ *Ljubljanski zvon* 1887, 578.

²¹ *Ljubljanski zvon* 1933, 398–401.

²² Novak, *Hungarica pri Slovencih*.

²³ Imre Madách, *Tragedija človeka*. Prevedla Tine Debeljak in Vilko Novak (Ljubljana, 1940).

²⁴ István Szeli, *A Tragédia délszláv képe* [Južnoslovanski prevodi Tragedije], v: I. Sz. *Utak egymás felé* [Poti drug drugemu] (Újvidék, 1969), 49–162.

narodov vzhodne Srednje Evrope. Vse do danes je povzročila zgolj življenje drug zraven drugega ali pa še bolj življenje drug proti drugemu. Resolucija Informbiroja komunističnih strank je leta 1948 osamila Jugoslavijo in na obeh straneh prisilila k molku vse tiste, ki so prej bili zavzeti privrženci madžarsko-južnoslovenskega zблиževanja. Dogmatično gledanje na književnost je imelo privržence tudi v Jugoslaviji. Franc Šebjanič (1920–1984) takole označuje predvojno madžarsko književnost:

Madžarska književnost je bila v preteklosti daleč od resničnega življenja, daleč od madžarskega ljudstva. Kak iznajdljiv ilustrator bi jo lahko, recimo, oličil kot napomadenega gospodiča v popolnem plemenitaškem ornatu na parketu peštanskega salona, v vzdušju ciganske muzike in preneumnih gosposkih navad ali pa portretiral kot kakega nabuhlega magnata v njegovi podeželski kuriji, v odmaknjenosti, nekje na robu romantične panonske nižine.²⁵

Šebjanič sicer ne omenja pesnikov in pisateljev po imenu, vendar ni dvoma, da se Babits in Kosztolányi nahajata na dnu Šebjaničeve lestvice. Avtor svoje ne ravno pohvalne misli razširi tudi na povojno madžarsko književnost. Prezirljivo piše tudi o Tiborju Déryju in Gyuli Illyésu. Očitno je, da je bil seznanjen s takratno madžarsko literarno kritiko. Na žalost je Šebjaniču prav prišel beograjski intervju z Györgyem Lukácsom, ki so ga leta 1948 objavili tudi v Sloveniji.²⁶ Lukács v pogovoru razkriva, da novi družbeni red potrebuje realizem v književnosti, čas dekadence je minil in socialistična književnost lahko sledi le tolstojevski umetnosti in realizmu. V tem obdobju so v slovenščino prevajali le madžarske ljudske pravljice in mladinsko književnost.

Najpomembnejše delo 50. let, delno s pogledi na madžarsko zgodovino, je publikacija Ivana Grafenauerja (1880–1964), literarnega zgodovinarja in etnologa, z naslovom Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu. Kralj Matjaž je pravzaprav mitični junak v slovenskem ljudskem pesništvu. Grafenauer je zbral slovenske ljudske pripovedke, ki govorijo o njem, in je v temeljiti študiji podal analizo pojava Kralja Matjaža v slovenskem ljudskem slovstvu. Z upoštevanjem in primerjanjem prejšnjih raziskav takole piše o slovenskem ljudskem izročilu o Kralju Matjažu: »Slovenske pripovedke o Kralju Matjažu stoje namreč sredi med Vzhodom in Zahodom, med bizantskim in romansko-nemškim svetom; niso torej ne italško-nemške ne bizantsko-balkanske, ampak so oboje obenem, t.j. evropske, hkrati pa prav posebno tudi naše slovenske.²⁷ Grafenauer v svoji znanstveni publikaciji o slovenskem izročilu o Kralju Matjažu predstavlja pravcato evropsko panoramo strokovne literature, vendar ne omenja nobene madžarske razprave. Seveda, ker

²⁵ Franc Šebjanič, O sodobni madžarski književnosti, *Nova obzorja* 1950, 170.

²⁶ Görg (sic) Lukács o živih tradicijah oseminštiridesetega leta, *Vprašanja naših dni* 1948, št. 14, 327–329.

²⁷ Ljubljana, 1951, 165.

ni znal madžarsko. Grafenauerjevo etnološko študijo kmalu izpolni etnolog Milko Matičetov.²⁸ Prej se je tudi Avgust Pavel temeljito ukvarjal s to tematiko.²⁹ Ljudske povedke o Kralju Matjažu so navdihovale številne slovenske pesnike in pisatelje. Pesem Antona Aškerca Stara pravda govori o dedu, ki čaka na vstajenje Kralja Matjaža in o njegovih treh vnukih, ki pa si vsak po svoje zamišljajo kraljev ponovni prihod. Zadnji del epske pesnitve Junaki, ki jo je napisal z namenom, da bi ustvaril ljudski ep, govori prav tako o Kralju Matjažu. »Pravljica« v verzih je neposrečena in zgrešena kompilacija ljudskih povedk in pesmi o Kralju Matjažu. Pesnike Otona Župančiča (1878–1949), Karla Destovnika-Kajuha (1922–1944) in Frana Ellerja (1873–1956) je prav tako navdihnil Matjažev motiv. Pesem Sodba Ivana Cankarja je dvogovor kralja in iz vseh krajev zbranih trpečih ljudi. Povest Potepuh Marko in Kralj Matjaž pa je cela prepletena z Matjaževim mitom. Na koncu pa omenimo še satirično delo dramatika Ferda Kozaka (1894–1957) Kralj Matjaž.

V šestdesetih letih je Slovenija postala odprta za sprejemanje madžarske književnosti bolj kot kdaj prej. Za takratno madžarsko književnost, ki se je pravkar osvobodila okovov Rákosijeve ere, je bil značilen vsestranski razvoj. Začel se je obračun z dogmatično marksistično miselnostjo. O madžarskih spremembah lahko beremo v številnih takratnih listih. Posebno zanimivi pa so prispevki o debati, ki se je na Madžarskem razvila okrog eksistencializma. Te diskusije so bile verjetno poučne tudi za Slovence.³⁰ O tem, da je Štefan Barbarič odlično poznal madžarsko književnost, se lahko prepričamo tudi iz študij, v katerih predstavlja Árona Tamásija, Tiborja Déryja, Ferenc Sántaja, Lászla Németha.³¹ Svoje prispevke je popestril s prevodi krajših odlomkov iz romanov omenjenih avtorjev.

V tem obdobju so bila objavljena naslednja dela pomembnih madžarskih pisateljev in pesnikov: Gyula Illyés: Petőfi (Lj., 1960), Ljudstvo puste (M. S., 1962); Lajos Zilahy: Nekaj plava po vodi (Lj., 1963); Endre Fejes: Pokopališče rje (M. S., 1964); Zsigmond Móricz: Bodi dober do smrti (M. S., 1966); György Moldova: Temni angel (M. S., 1966); Mór Jókai: Zlati človek (M. S., 1966, 1967, Lj., 1975); László Németh: Groza (M. S., 1966); Kálmán Mikszáth: Nenavadna poroka (M. S., 1968); Áron Tamási: Abel (M. S., 1968); Ljubezen – antologija

²⁸ Milko Matičetov, Kralj Matjaž v luči novega slovenskega gradiva in novih raziskovanj, *Razprave IV* (Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1958, 101–156).

²⁹ Ágoston Pavel, A Hunyadiak a délszláv népköltészetben. Mátyás király és a szlovének [Hunyadijci v južnoslovanskem ljudskem pesništvu. Kralj Matjaž in Slovenci], v: Á. P., *Válogatott tanulmányai és cikkei* [Zbrane študije in članki] (Szombathely, 1976), 46–66.

³⁰ A. R., Nova »tretja« pot: Pogled v sodobno madžarsko književnost (*Delo* 1961 (18. VI.), št. 165, 8) in Franc Zadravec, Srečanje z madžarskimi književniki (*Naši razgledi* 1965, št. 21, 438–439).

³¹ Štefan Barbarič, Madžarska literarna gosta (*Delo* 1963 (27. IV.), št. 115, 5) – Beležka o pisatelju: Déry Tibor (*Problemi* 1965, št. 27–28, 432–433). – Ferenc Sánta (*Dialogi* 1965, št. 6, 289–293). – Ljudska modrost Árona Tamásija: Pokojnemu pisatelju za slovo in v spomin (*Dialogi* 1967, št. 1, 45–48).

sodobne madžarske proze (M. S., 1969); Mór Jókai: Črni diamanti (M. S., 1969), Velikaš (M. S., 1969).³²

V sedemdesetih letih ni večjih sprememb. Objavljena je študija Orsolye Gállos o madžarski liriki 60. let,³³ ilustrirana s pesmimi devetih madžarskih pesnikov, in delo Istvána Palka o razvoju madžarske književnosti od leta 1945.³⁴ V Ljubljani so predstavili Örkényevo Mačjo igro, toda kritika jo je sprejela z distanco, kakor pred leti Tótove. Prevajanje madžarskih klasikov se nadaljuje, vendar je od sodobnikov komaj kaj objavljenega. Ob Jókaiju, Gárdonyiju in Lászlu Némethu se skoraj zgubita Makra Ákosa Kertésza (M. S., 1973) in Zadimljene podobe Menyhérta Lakatosa (M. S., 1977). Petőfijev Apostol (M. S., 1973) pa je prvo madžarsko pesniško delo v slovenščini v knjižni obliki po letu 1945. Dve pomembni pesniški zbirki moramo vsekakor omeniti, saj sta bili obe velik dolg Slovencev: zbrane pesmi Endreja Adyja so bile objavljene z naslovom Kri in zlato (M. S., 1977), zbirka Madžarska lirika 20. stoletja, prav tako iz leta 1977, pa predstavlja madžarske pesnike od Adyja do Tandorija.

V šestdesetih in delno v sedemdesetih letih je slovenska javnost dobivala sveže informacije o aktualnih vprašanih madžarske književnosti in vpogled v dela klasikov in sodobnikov. V osemdesetih letih pa najdemo le malo podobnih informacij v slovenskih književnih in drugih listih. Štefan Barbarič v delu iz leta 1980 kot za zaključek dveh plodnih desetletij daje prevajalcem in kritikom še danes veljavne napotke.³⁵ Opozarja na pomen zgodovinskega in kulturnozgodovinskega predznanja pred začetkom prevajanja določenega dela. Veliko napak v prevodih izvira prav iz pomanjkanja le-tega. Govori tudi o pomenu kritičnega odmeva. Ob recepciji madžarske književnosti v Sloveniji pa pogosto pozabijo na oba dejavnika.

Pomembna prispevka tega obdobja sta nova Adyjeva zbirka³⁶ in izbrane pesmi Sándorja Weöresa.³⁷

Nagrada Vilenice, ki jo je leta 1986 ustanovilo Društvo slovenskih pisateljev, so leta 1988 podelili Pétru Esterházyju. S to nagrado nagrajujejo tiste književnike, ki se v svojih delih ukvarjajo z aktualnimi vprašanji vzhodne Srednje Evrope s prepričljivo umetniško močjo in verodostojnostjo. Od takrat so objavili Esterházyjev roman Pomožni glagoli srca (*A szív segédigéi*).³⁸ (Verjetno je bil ta najbolj po meri prevajalca.) Število informacij o razvoju madžarske književnosti in o spremembah v madžarskem duhovnem življenju ter o nekaterih pomembnejših sodobnikih se na

³² Iz: Janko Moder, *Slovenski leksikon novejšega prevajanja* (Koper: Založba Lipa 1985).

³³ Orsolya Gállos, Madžarska lirika šestdesetih let, *Sodobnost* 1974, št. 6, 541–546.

³⁴ István Palkó, Današnja madžarska književnost, *Dialogi* 1972, št. 5, 320–324; št. 6, 405–410; št. 7–8, 490–498.

³⁵ Barbarič, Manifestacija tvornega sosodstva.

³⁶ Endre Ady, *Pesmi* (Ljubljana, 1980).

³⁷ Sándor Weöres, *Boben in ples* (Ljubljana, 1984).

³⁸ Péter Esterházy, *Pomožni glagoli srca*. Prevedel Jože Hradil (Ljubljana, 1989).

koncu 80. letih spet poveča.³⁹ Radikalni politični dogodki so povzročili korenite spremembe v naši književnosti. Prej prepovedani in preganjani pisatelji so danes pozdravljeni ustvarjalci. Tujina, tudi Slovenija, jih spremlja z zanimanjem. Antipolitiko Györgyja Konráda so prevedli že leta 1988.⁴⁰ Misel vzhodnosrednjeevropstva ima tudi v Sloveniji vse več privržencev. Trditev, da pospešeno zanimanje za madžarsko književnost v zadnjih letih lahko pomeni novo, plodno obdobje, morda ni brez temeljev.

2.5.3 Madžarska književnost v Vojvodini je že zaradi svojega položaja odprta in tako sposobna za to, da opravlja vlogo posredovalca v več smeri. Vplivi in informacije iz Madžarske so večkrat prav prek njih prišle do Ljubljane. To posredovanje je bilo pred drugo svetovno vojno manj izrazito, a pozneje vedno bolj. Politika, ki je usmerjala kulturo, posebno v 50. letih – s svojo drugačnostjo in ograjenostjo od Vzhoda in Zahoda – je poskusila tudi književnost jugoslovanskih narodov zgraditi na podobnih principih in jo prisiliti v takšne okvire. Nedvomno dejstvo pa je, da je nudila Jugoslavija v tem obdobju veliko več svobode svojim umetnikom kot druge socialistične države. Franc Šebjanič v že omenjenem tekstu, v katerem z ždanovskimi načeli govori o predvojni in povojni madžarski književnosti, pohvalno ocenjuje novosadsko revijo *Híd* in našteva najpomembnejše vojvodinske madžarske pisatelje ter nadaljuje: »Marsikatera stvaritev vojvodinskih madžarskih piscev in pesnikov danes tako veliko bolj zastopa sodobno napredno madžarsko književnost kot pa prenekatero književno delo na Madžarskem.«⁴¹ Iz tega se jasno vidi, da so v 50. letih določeni literarni krogi v Sloveniji visoko cenili vojvodinsko madžarsko književnost (seveda iz političnih interesov). Štefan Barbarič v eni poznejših študij s svojo treznostjo in temeljitostjo razkriva sistem stikov vojvodinske madžarske književnosti.⁴² Pozitivno oceni posredovalno vlogo Györgyja Szabója (1920–1963), vojvodinskega madžarskega publicista in literarnega zgodovinarja na področju slovensko-madžarskih stikov. Omenja revijo *Híd*, ki je sprejela vlogo posredovalca med književnosti jugoslovanskih narodov, tudi med slovensko in madžarsko.

2.5.4 Vasi Szemle, revija, ki je izhajala v Sombotelu in jo je od leta 1933 urejal Avgust Pavel (od leta 1940 Dunántúli Szemle), se je po svojem uredniku prav tako

³⁹ V *Naših razgledih* npr. leta 1989 najdemo naslednje članke o Madžarski: Bogomir Novak, Intelektualec je nosilec internacionalizma: György Konrád: »Antipolitika«: Srednjeevropske meditacije, KRT, Ljubljana 1988 [recenzija] (št. 7, 216–217). – Katalin Ladik, Pesmi št. 11, 338). – György Konrád, Uresničljiva Evropa: Integracija enakopravnih: Po obdobjih superiornosti in inferiornosti je tej celini potrebna avtonomija (št. 17, 509–511). – László Végel, Srednjevzhodno-evropska alkimija: Kjer stoji danes namišljeno mesto, bodo jutri namišljene ruševine (št. 18, 535–536). – L. V., Manjšinska elegija: Po človeškem zemljevidu občega hodi prikaz: manjšinski človek (št. 21, 630–631).

⁴⁰ György Konrád, Antipolitika, prevedla Mojca Dobnikar (Ljubljana, 1988).

⁴¹ O sodobni madžarski književnosti, 174.

⁴² Štefan Barbarič, Vojvodinska »Odprta vrata«, *Sodobnost* 1969, št. 3, 322–331.

zavzemala za zблиževanje slovenske in madžarske kulture. Pavel je v svojem listu, podobno kot Novak v Ljubljani, redno seznanjal bralce z najpomembnejšimi literarnimi dogajanjmi v Sloveniji. Večkrat je obiskal Ljubljano, da bi svoje somišljenike seznanil z literarnim življenjem pri nas.⁴³ S svojim delom je premobil geografsko oddaljenost Budimpešte in Ljubljane in z njim je Sombotel postal pomemben duhovni center slovensko-madžarskih stikov. Po Pavlovi smrti je postalo jasno, da so stiki med kulturama, ki zdaj potekajo bolj ali manj v institucionalni obliki in so s tem vedno bolj formalni, živeli zaradi nenehnega prizadevanja prijateljev književnosti. Štefan Barbarič takole označuje obdobje po Pavlu:

Najprej njegova smrt, kmalu potem še protijugoslovanska gonja v dobi stalinistične ere sta povzročila, da je slovenistična informacija na Madžarskem za čas sedmih let malodane popolnoma upadla in se še danes navzlic spremenjenim okoliščinam posledice tega stanja nemalo čutijo, to predvsem v nezanesljivi publicistični informaciji, v nedognanem prevajanju, ki si pomaga večidel preko srbohrvaščine ip.⁴⁴

2.5.5 Za informacije, ki so prihajale iz Slovenije, je bila *Budimpešta* nekako tudi zadnja postaja. Zanimivo je dejstvo, da je včasih tukaj potekala recepcija madžarske literature za Slovenijo. Dober primer za to je Imre Agustich (1837–1879), ki je v preteklem stoletju v Budimpešti izdajal slovenski list *Prijatelj*, seveda za slovenske bralce. V listu so objavljali tudi prevode madžarskih klasikov. János Melich (1872–1963) je na začetku stoletja sestavil bibliografijo prekmurske slovenske književnosti.⁴⁵ V malce tendencioznem uvodu piše: »Predstavitev književnosti teh Vendov naj bi bila naloga predvsem madžarske strokovne literature. Njihove knjige niso le plod madžarskega tiska, temveč z dušo in telesom delo madžarskih ljudi z madžarskim črkopisom.«⁴⁶ Vilko Novak v debati z Jánosom Melichom oporeka prav tej njegovi trditvi.⁴⁷ Novak razumljivo poudarja slovenstvo teh del. O stikih Oszkárja Asbótha z Ivanom Prijateljem, ki mu je za literarno zgodovino napisal poglavje o slovenski književnosti, smo že govorili. Treba je omeniti spis Lászla Hadrovicsa *Slovenci* iz leta 1939, katerega uvodna misel žal tudi danes velja: »Če govorimo o južnoslovanskih problemih, smo se navadili, da mislimo le na Srbe in Hrvate kot najvažnejše državotvorne narode. O biti ali nebiti Slovencev pa skoraj ni govora.«⁴⁸ Revija *Déli Csillag*, ki jo je urejal Zoltán Csuka

⁴³ Spomin na ta obisk ohranja intervju. V. B. [Vilko Novak], Pogled v sodobno madžarsko književno življenje, *Slovenec* 1934 št. 202, 4.

⁴⁴ Štefan Barbarič, Levstik in Cankar v madžarščini, *Delo* 1964 (12. III.), št. 70, 5.

⁴⁵ János Melich, A magyarországi vend (szlovén) nyelvű irodalom bibliográfiája [Bibliografija prekmurske (slovenske) književnosti na Madžarskem], *Magyar Könyvszemle* 1902, 426–449.

⁴⁶ Str. 427.

⁴⁷ Glej v opombi 19 navedeno delo.

⁴⁸ László Hadrovics, A szlovének [Slovenci], *Magyar Szemle* XXXVI (1939), knj. I (141), št. 49.

(1907–1984), je kot revija povojnega Madžarsko-jugoslovanskega društva posredovala informacije o kulturi jugoslovanskih narodov. V listu so bila objavljena tudi dela slovenskih avtorjev: Otona Župančiča, Prežihovega Voranca in Ivana Cankarja.

Po sušnem obdobju 50. let ne moremo omeniti revije, ki bi se ukvarjala z duhovnim življenjem vzhodne Srednje Evrope, toda v pomembnejših revijah ob srbskih in hrvaških avtorjih srečamo tudi slovenske. Budimpeštanske založbe (predvsem Európa) so v tem obdobju izdale številna pomembna dela slovenskih ustvarjalcev.

Endre Angyal (1915–1976) v študiji Prekmursko vprašanje (*A vend kérdés*) spremlja usodo prekmurskih Slovencev v 20. stoletju. Ob analizi zgodovinskih dejstev najdemo v tekstu tudi več kulturno- in literarnozgodovinskih podatkov.⁴⁹

Primeri, s katerimi smo želeli ponazoriti navzočnost slovenske književnosti na Madžarskem, dokazujejo, da Madžari ob hrvaški in srbski kulturi nikoli niso pozabili na slovensko. Kritična opomba v zvezi s tem pa je to, da je bilo raziskovanje madžarsko-slovenskih stikov v madžarsko-južnoslovanski komparativi zmeraj zanemarjeno.

István Fried v analizi in oceni Srečanj slovenske in madžarske književnosti⁵⁰ pride do ugotovitve, da bi bila raziskava književnih pojavov in tipološka analiza posameznih obdobij najbolj upravičena pri Slovencih, ker sta ti dve književnosti najmanj vedeli druga o drugi. Fried predlaga vzporeditev naslednjih obdobij: književnost protestantov, prosvetljenstvo, romantika, sožitje romantike in realizma, slovenska moderna in konec stoletja na Madžarskem. Z naštevanjem bi lahko nadaljevali, saj tudi v sodobni književnosti najdemo sorodne pojave in težnje.

3 V vsaki kulturi deluje ob narodni tudi neke vrste želja po mednarodni uveljavitvi: izstopiti iz države in se določiti v širšem, v našem primeru, evropskem integracijskem toku, na razločen in razločevalen način. Če v tej luči analiziramo madžarsko-južnoslovanske književne stike, moramo ugotoviti, da je seznanitev slovenske javnosti z madžarsko književnostjo pomembna zaradi geografske in tudi duhovne bližine Slovenije in tudi zato, ker je ta razvita jugoslovanska republika znana po usmerjenosti proti Zahodu. Slovenija bi lahko bila pomembna postaja na stezi do virtualnega duhovnega prostora, ki je obenem širši od srednjeevropskega. Tega ne dokazujejo le aktualni družbeni dogodki pri nas in v Sloveniji, ampak v to smer kažejo tudi zgodovinske izkušnje.

⁴⁹ Endre Angyal, *A vend kérdés* [Prekmursko vprašanje], (Budimpešta: MTA Dunántúli Tudományos Intézetének »Komplex földrajzi és történelmi kutatások újabb eredményei a Dunántúlon« c. kötetéből, 1972).

⁵⁰ Glej njegovo v opombi 3 navedeno delo.

REZUMÉ

A dolgozat a magyar irodalom XX. századi szlovéniai fogadtatását vizsgálja föl. A magyar-horvát és magyar-szerb szellemi kapcsolatok jól ismertek, az irodalomtörténet-kutatás Magyarországon és Jugoszláviában ezeket föltárta. A magyar irodalom szlovéniai recepciójára eddig kevesebb figyelem jutott. A magyar irodalom népszerűsítésének Szlovéniában mindig is voltak hívei. Ezek az irodalombarátok, mint Vilko Novak, Štefan Barbarič és Jože Hradič elévülhetetlen érdemeket szereztek abban, hogy a magyar irodalom szlovénai jelenléte folyamatos volt. Személyes magyar kapcsolataik révén, a kölcsönösség jegyében, a szlovén irodalomról éppen így jutott el sok információ Magyarországra. Az irodalmi kapcsolatoknak több kiemelkedő korszaka is volt: a harmincas évek második fele, a hatvanas-hetvenes évek, s napjainkban egy újabb felívelő korszak kezdetén vagyunk. A dolgozat számba veszi azokat az írásokat, amelyek Szlovéniában a magyar irodalommal foglalkoztak és felsorolja azokat a magyar szépirodalmi műveket, amelyeket itt fordítottak le s adtak ki. A dolgozat kapcsolattörténeti szempontból úttörőmunkának számít, hiszen elsőként próbálja, a teljesség igénye nélkül, áttekinteni a magyar irodalom szlovéniai fogadtatását a XX. században.

TRIJE NAČINI ZGODOVINSKE STILIZACIJE V ROMANU BOGOVEC
JERNEJ

Latinski in nemški deli besedila v Pregljevem romanu *Bogovec Jernej* poudarjajo prisotnost obeh jezikov v slovenskem zgodovinskem prostoru, predvsem pa njun prednostni položaj v javnem življenju. Za arhaično stilizacijo slovenskega besedila pa je pisatelj (prek Pleteršnikovega slovarja) izbral iz slovenskega protestantskega izročila ohranjene besedne arhaizme. Z njimi poudarjeni deli besedila zarisujejo karikirani metonimični model sveta na prelomu 16. in 17. stoletja.

The Latin and German textual portions in Ivan Pregelj's novel *Bogovec Jernej* emphasize the presence of these two languages on the Slovene historical territory, and above all their privileged status in public life.

On the other hand, the author also stylized the Slovene text. Using the Pleteršnik dictionary he drew on the lexical archaisms from the period of Slovene Protestant literature. The portions of the novel emphasized by these archaisms delineate a caricatured metonymical model of the world at the turn of the 17th century.

0 Izrazna ravnina Pregljevega romana *Bogovec Jernej* je razburila sočasno kritiko,¹ vznemirjala, pritegovala in odbijala kasnejše preučevalce dela, pisatelju pa v mnogočem pripomogla do slovesa čudaškega oblikovalca, ob čigar »izraznih skrajnostih« se ocenjevalci niso mogli dokončno odločiti, ali so zabloda ali odlika (Koblar 1970, 491–508). Razprava obravnava tisti del zgodovinske stilizacije besedila, ki zajema nemške in latinske dele besedila ter besedno arhaizacijo slovenskega dela besedila. Na tak izbor oziroma omejitev je bolj od dejstva, da se je največ očitkov pisatelju nabralo prav na teh področjih zgodovinske stilizacije, vplivala predvsem ugotovitev, da so vsi trije stilizacijski postopki tesno povezani z opisovanim zgodovinskim časom, čeprav v večpomenskem besedilu kot vsi drugi stilemi delujejo tudi na drugačnih ravninah branja. Biblija kot prototekst romana tak način stilizacije omogoča in podpira, saj gre za besedilo, prisotno ne samo v različnih časih, ampak tudi v različnih inačicah v istem času in celo prostoru. Z drugimi besedami: opraviti imamo z več prototeksti, razen z Biblijo nasploh še s katoliško in protestantsko, pri zadnji pa z Luthrovo in predvsem z Dalmatinovo Biblijo. Z naslonitvijo nanjo se je Preglju posrečilo udejaniti v Času (Pregelj 1919) oblikovana teoretična načela, obenem pa jih s tematske sestavine besedila razširiti tudi na izrazno. Na obeh uspešno povezuje splošno (občečloveško, ekspresionistično) s posebnim (slovenskim, zgodovinskim). Pri tem uporablja avtentične zgodovinske stileme; po eni strani kot znamenja dobe (ne pa za njeno popolno rekonstrukcijo), po drugi kot ogrodje, na katerem oblikuje in širi ekspresionistični romaneskni izraz.

¹ Josip Vidmar: Ivan Pregelj, Izbrani spisi II (Bogovec Jernej, Balade v prozi), LZ 1929, 244–247.

1 Troji kod Bogovca

1.1 V pripovedi se izmenjuje troje jezikov: slovenščina kot glavni, prevladujoči jezik in nemščina ter latinščina kot spremljevalna jezika. Upoštevanje vseh treh jezikov in njihova razvrstitev ter vloga v pripovedi tvorijo ogrodje premišljene, obenem pa tudi umetniško prepričljive romaneskne upodobitve slovenske politične in kulturne danosti, kakršna se odraža v položaju slovenščine po smrti Trubarja in njegovih sodelavcev, nadaljuje v kasnejših stoletjih in le nekoliko spremenjena seže tudi v pisateljev čas in prostor. Protestantizem je odpravil subjektivne vzroke, ki so slovenščini preprečevali, da bi lahko uspešno zamenjala latinščino in nemščino kot družbeno priznani nosilki višjih oblik verskega, kulturnega in političnega življenja.² Usposobil jo je za vlogo cerkvenega jezika, kar pomeni temelj tudi za možnost nastopanja na drugih področjih. Družbeno-politične razmere ob koncu 16. stoletja in kasneje pa so tak razvoj preprečevale ter v javnem življenju ohranjemale prednostni položaj latinščine in nemščine.

1.2 Raba obeh tujih jezikov kaže na njuno prisotnost in trdno zasidranost v slovenskem zgodovinskem prostoru, obenem pa zelo natančno zarisuje družbeno pogojeni obseg njune razširjenosti. Klišeizirani, večkrat kot refren ponavljajući se latinski in nemški deli besedila nasilno prekinjajo zgradbo sporočila v temeljnem jeziku – slovenščini. To je tudi njihova glavna, čeprav ne edina sporočanjaška vloga v besedilu romana.

2 Stilizacija in vloga latinskih delov besedila

2.1 V pripovedovalčevem besedilu jih najdemo razmeroma malo; največkrat so sproti prevedeni oz. razloženi, saj sta za naslovnika pomembni tako njihova vsebina kot oblika. Pripovedovalec z njimi poskuša ustvariti predstavo o opisovani dobi, njenem načinu mišljenja in izražanja:

Bolezni primeren je bil umazan lek: *emplastrum, quod fit ex medulla cervi, in qua coquuntur vermes terrae cum modico croco et vino sublimato* – sublimatno vino z žafranom in lajnasto mastjo kuhanih zemeljskih glist. (213)³

Davidovi vojaki so peli pesem »letečega leva«, pesem vzhajajočih kraljevih praporov: *Vexilla regis prodeunt*. (214)

² Jože Pogačnik takole ocenjuje položaj slovenščine na začetku protestantizma: »Ob Trubarjevem nastopu slovenščina še ni bila nevtralni medij za vsakovrstna sporočila, marveč le skromna nosilka posebnega duhovnega življenja in uporabnega sveta, ki sta mu vstop na področje duhovnega življenja kratili nemščina in latinščina.« (Pogačnik 1986, 133.)

³ Strani so citirane po: Ivan Pregelj, *Izbrana dela III*, Celje, 1964, uredil in opombe napisal France Koblar. Tam so v Opombah tudi prevodi nemških in latinskih delov besedila.

2.2 Popolnoma drugačna pa je njihova vloga v dialogu. Tu so znamenje prehoda stiliziranega živega govora v konvencionalni obredni in uradovalni jezik, hkrati pa tudi znamenje za prehod iz splošnega, družbeno na vse strani odprtega in vsem razumljivega jezika v zaprti jezik omejene skupine ljudi.

»Koga oponaša?« je vprašal škof Tomaž.

»Jerneja Knaflja na Brdu,« je odgovoril jezuovec, *regens et concionator* Miklavž Koprivec.

»Njegov red je blizu,« je prikimal vladika.

»Blizu,« je potrdil menih, ne da bi trenil z glavo ali zgibnil z rokami, katere je bil sklenil v rokave, »vzrasla mu je Estera.«

»Saj ji je Judita ime, Judita Strmolska,« je menil škof.

Menih je nemo prikimal. Čez trenutek pa je dejal:

»Sina so mu šolali deželani, da bi očetu za naslednika vstal in orožnika. Pa ga ne bo čakal.«

»Ali mu je umrl?« je vprašal škof.

»Mladi Knafelj je že tretji mesec gojenec našega reda v Gradcu,« je odgovoril jezuovec. Škof je živahno planil:

»Kako je vendar to mogoče?«

»*Deus permisit*,« je mirno odgovoril menih Koprivec. »*Ad majorem Sui gloriam*.«

»*Fiat, fiat, amen, amen!*« je zarajal škof.

Vedro je odšel od igre. Celo popoldansko nejevoljo je bil pozabil, ko je moral beležiti o stiškem opatu v svoj dnevnik: »*Aeger et Podagricus. Nec ad finem missae perduravit*.« (214–215)

Vsakršen poskus vključevanja ljudi, ki bodisi kot učitelj Wassermann zaradi pomanjkljive izobrazbe pripadajo obrobju te skupine, ali pa kot cerkovnik Pero in Tilen Čatuljica živijo sredi nje kot drugi pol družbenega razmerja gospodar : hlapec, se skrha že na začetku:

»Če se le ni potuhnil,« je menil oče in pristavil: »Tomaž sem. Škoflji pa in tvoji novi menihi, to se pravi tvoji častiti očetje redniki, so dokaj lahkoverni. *Sicut vixit, ita morixit*, pravim jaz; lisjak ne sleče svoje sle in kdor za križ ni maral za živih dni, bo tudi umrl ko živina. *Sine lux et crux*.«

Sin se je vedro nasmejalo:

»Za našega Erazma bo vaša latinščina dobra, le vtepite mu jo v glavo.« (238)

Na socialni zaprtosti latinščine temelji tudi grotesknost bogovčevega blodenjskega pogovora s cerkovnikom. Cerkovnik, ki obvlada le nekaj popačenih latinskih obrazcev, se v njem z bogovcem pogovarja v klasični latinščini.

Iz sladke nemoči ga je prebudilo bridko, trpko. Ovedel se je o človeku, ki mu je spregovoril izza ledij. Cerkovnik farčiča Treiberja je bil, cerkovni Pero; glumil je besedo sodcev in cesarskih komisarjev:

»*Admittis apostolicas et ecclesiasticas traditiones?*«

In še je iskal:

»*Item sacram Scripturam secundum sensum quem tenuit et tenet Sancta mater Ecclesia?*«

In še je oprezoval:

»*Profiteris septem esse vere et proprie Sacramenta novae legis?*«

»Teslo papežniško,« se je dramil bogovec v bridko pomilovanje. »Ne ume, kar golči. Po sračje je sprejel besedo od škofljih, ko jim je stregel v Gornjem gradu.«

Nestrpno, trpko je hotel vedeti nadležni:

»*Tenesne esse purgatorium?*«

»Daj mu besedo za besedo, da bo mir dal,« je občutil bogovec in odgovoril:

»*Teneo.*«

»*Indulgentiarum potestatem?*«

»*Affirmo.*«

»*Ritus in Sacramentis...?*«

»*Recipio et amplector.*«

Bogovec je osupnil. Strašno je udarila njegova beseda v tišino in odjeknila votlo kot od štita. Zbolela je v srce.

»Kakor učenika me je prinesel v višavo, da bi skušal; res me je obnoril, da sem klical, česar ni.«

Iz nove boli je planil bogovec odločno:

»*Non serviam. Nec accipio nec amplector!*«

Suhotno se je oglasil v smehu nadležni cerkovni. Široko in domače je rekel:

»Saj sem takoj videl, da si se samo potajil. Prav tak si, kakor vsi tvoji Samsoni iz vere in Gedeoni iz čiste besede. Z roko in jezikom hinite: *foveo et fateor*. Hlapčeta!«

»Svojega posla glej! Zvonovi so tvoj opravek,« je odvrnil jezno bogovec.

»Misliš,« je vprašal prečudno zasmehljivo cerkovni. Bogovec je ostrmel. Ozrl se je po človeku, pa ga ni videl. Zvonove pa je razgibala nevidna roka, da so zinila bronasta žrela. A se niso oglasila. Bila so brez jezikov. (313–314)

2.3 Poreformacijska katoliška cerkev je za dosego svojega namena znala izkoristiti tudi protestantske izkušnje s slovenščino. To se odraža tudi v pripovedi. Obred ponovnega vključevanja v katoliško vero je namreč dvodelen: nagovor, s katerim si škof Hren želi pridobiti naklonjenost skesanih odpadnikov, je slovenski, uradni del izpovedovanja pripadnosti h katoliški veri pa latinski. Namesto v latinščini neveščih vernikov odgovarja, obljublja ter ugotavlja njihovo pravovernost škof, beleži pa pisar. Skrivnostni, preprostim vernikom nerazumljivi jezik, iz katerega s težavo razberejo celo lastno polatinjeno ime, že sam po sebi postavlja spreobrnjence v odvisni, podrejeni položaj. Hrenova strategija se naslovniku odkriva s pripovedovalčevim opisom učiteljevega odzivanja na takšno škofovo ravnanje: od ugotavljanja dejstev in naivnega čudenja se Dachsovo spremljanje dogajanja prek onemoglega besa spreminja v obešenjaški humor, ki si daje duška v besedni igri, pačenju in spreminjanju smisla latinskih obljub.

»Leteči lev mu pravijo. Rusec pač, lisjak, lev pa ni. Primožev, Jurijev in Adamov meč je ukradel pa bije po mojih. Po kranjsko uči! Pa pravim in je pisano: ne kradi! Bukovsko povej Ljubljčan, kar veš. Saj si za hlapčevskih let grulil *carmina*.« (326)

Komisarski tajnik je začel klicati evangelijske po imenu.

»*Sebastianus Schlagen, filius Georgii, Carnopolitanus, tabernator.*« Učitelj se je vzel, da bi videl. Schlagen je stopil težko v svoji tolšči pred komisarje. Kaj je govoril, učitelj ni umel. A jasno, kakor da snubi v boje, je narekoval škof pisarju v roko:

»*Juxta mentem et mandatum serium Smi Dni Principis... admonitus ad sacramentalem Confessionem et communionem Ecclesiae Chatolicae ritu, sublatis impedimentis, promissit oboedientiam.*«

»Fovetur,« je mrmral učitelj.

»Georgius, filius Georgii Stockzahndt,« je klical tajnik. Evangeljski je pristopil. »Curaturus, ut brevi reconciliatur Deo et Ecclesiae,« je slovelo v zapisnik.

»Fatet,« je siknil učitelj.

»Tomaž Heinricher,« je klical tajnik in beležil:

»Ratus saluti animae suae demum melius provisum fore si explorata exacte sua conscientia sacram communionem semoto omni obice sacurus accedat.«

»Foveturque fatetque,« je pačil dosledno učitelj latinščino. Tajnik je pozival ime za imenom. »Deveti, fatetur,« je obgodrnjal učitelj, »deseti favet. Enajsti...«

»Kovač Urh Glaser,« je pojema tajniku glas.

»Submittitur – Pokori se,« je menil že v naprej učitelj. Obešenjaška porednost se je budila v njem. »Casparus Sparer,« je zaklical pojemajoči tajnik. Učitelju se je vdel dovtip. Bil je Sparer jecljajoč in deset grošev je dolgoval učitelju že enajsto leto. Tega se je domislil Dachs in zaklical glasno:

»Culpam sibi indulgeri humiliter petit.« Komisarji so se strmeče spogledali. Straža je iskala med ljudmi. Toda učitelj se je bil že izliral na hodnik in je podvizal na varno. (326–327).

Učiteljev glasno izrečeni latinski odgovor je nameren poskus razvrednotenja spreobračevalnega postopka. Začudenoogorčeni odziv komisarjev priča o tem, da je učitelj svojo namero dosegel.

3 Stilizacija in vloga nemških delov besedila

3.0 Obdobje reformacije nudi s svojo bogato pisno tvornostjo možnost za popolno rekonstrukcijo jezika dobe. To možnost je Pregelj izkoristil v nemških delih besedila. V njih se poskuša čim bolj približati zgodovinskim predlogam, pa naj gre za molitveni obrazec, Luthrovo besedo ali pa samo za stilizirano ponudbo v meniha preoblečenega Dachsa, ki prodaja odpustke. Germanistu Preglju tudi stilizacija necitatnih delov nemškega besedila ni povzročala večjih težav. Vsi nemški deli besedila pa so prečrkovani v latinico. Kljub temu delujejo opazno tudi po grafični strani.

»Hie B̄artl Kn̄arffl Prādicant, Meyn Sterkh steth in Gottes Handt!« (216)

Vstal je in molil:

»Hore Gott meyn stim ynn meynere klage. Behuete meyn leben fur dem grausamen feynde, Verbirge mich fur der samlung der Boesen fur dem hauffen der Übeltheter welche jre zungen Scherffen wie eyn schwert, die mir jhren giftigen worten zielen wie mit pfeylen...« (244)

3.1 Pogosto je nemška beseda le del večjezičnega nemško-latinsko-slovenskega besedila. Prehajanje iz enega jezika v drugega ni značilno samo za Dachsovo barantanje z relikvijami in odpustki, ampak tudi za bogovčeva – še posebej blodenjska – razmišljanja o verskih in bivanjskih vprašanjih. Dachsu sta nemščina in latinščina del preobleke, obenem pa povečujeta skrivnostnost in s tem tudi ceno blaga, ki ga ponuja. Pri bogovcu pa nemški in latinski citati pričajo o njegovi

vpetosti v tujejezično teološko izobrazbo, pa tudi o njegovi verski razdvojenosti in dvomih.

Izraz njegove /Dachsove, op. H. J. K./ besede je bil prisiljen:

»Volesne, optimissime, thesaurum? Indulgentiarum porto portans abundantiam reliquiarumque sanctissimarum in saecula. Eyn schön stuck vom lincken horn Mosi, zwo federn vom heyligen geyst, drey flammen vom pusch auff dem berge Sinai...«

Bogovec se je ozrl mrko na nadležnega in mu okrenil ledja.

»Memento salutis,« je klical menih, »klin iz Jakopove palice, solze spokornice Magdalene, nohet svete Afre proti nadležnosti krvi. Maranata, Deus, deus meus! Nič? Pa vsaj kaj Bombastovega, pillulas, emplastrum, terijak, mitridat?« (246)

Težka dremavica je zaprla bogovcu oči. Neznanih grl glasovi so bili na njegov posluh, govorili kakor v glumi, brez zveze, brez duha, prazne besede:

»Volesne veniarum thesaurum?«

»Nichts Lieberes auf Erden...«

»Et si insederit Satan, vult et vadit quo vult Satan.«

»Er steupt aber eynem iglichen son den er aufnympt.« (254)

Bogovec je segel po vrču, da bi ude ogrelo in žalost vzelo iz duše. Ni ogrelo, ni vzelo. Nestrpno je šel bogovec za drugim poslom, za delom v sredo in soboto. Listal je v Matevžu, v Janezu.

»Matheus... weyl er ja zumal eyn feyner Euangelist ist... Johannes... wilcher zumal gewaltiglich den glauben leret,« je vedel po učeniku Martinu.

Zatopil se je odločno v berilo in se mu je daniło:

»Glej, kakor ljubezen moža in ljubezen žene! Meč in pesem, človek in duh. Spolnjevanje postave, kakor je pisano, da bosta mož in žena ena duša v dveh telesih. Matevž, Janez! Iz ene vere pričata, pa sta dva jezika.«

Spoznanje, ki je hotelo svetlo vstati, je trenutno zopet ugasnilo. Obnemoglo so prhutale misli za duhom in so imele samo še besedo. Prekleta beseda, pirjevica brez zrnja! Komaj tista posveti, ki je trpka in iz mesa: tatje, prasci, psi. Ko golči o duhu, je mrtva in medla, ne boža, ne bode, ne budi.

»Carnalis saeculi et verbum,« je dočustvoval bogovec.

»Kako bom učil, če sam nimam jezika? Kako bodo duha imeli, če tudi sprejmejo besedo? Moj Bog! Dachš ni rekel neumno. Norski smo mi in papežniki. Beseda nam je Bog.« (251)

3.2 Pogosto pa nemški vložki nastopajo le na začetku ali na koncu dialoga; v tem primeru opravljajo navezovalno vlogo. Postopek je obraten kot pri prehodu iz slovenskega v nemški oz. latinski jezik. Uvodno tujejezično šablono, s katero sogovornika vzpostavita prvi stik, zamenja v nadaljnjem besedilu slovenska beseda kot znanilka nekonvencionalnega, zaupnega zasebnega sporočila.

»Here Meister,« je zaklical, »ali si bolan? Nasloni se name, popeljem te. Ali hočeš, da pokljukam pri Schlagnu?« (230)

Sredi svoje ljubezni je odrevenel. Živa, vonljiva in sladka je stala v somraku pred njim dekle njegovih sanj.

»Gertrud viellieb!«

Medel smehljal je dahnil ženski čez ustnice. Mehko je spregovorila in vprašala:

»Gnad und frid in Christo. Guter! Kje je bogovec?«

Mladenič je pokazal na vrata, od koder je prišel.

»Ei, ja, Guter,« je rekla deklica, pokimala z glavo in šla. (275)

4 Stilizacija slovenskega besedila

4.0 Bistveno drugače pa je potekala zgodovinska stilizacija preostalega dela besedila. Pisatelj je iz slovenskega protestantskega izročila odbral predvsem tiste prvine, ki so bile značilne za slovenščino 16. stoletja, hkrati pa so ustrezale večpomenski idejni zasnovi in ekspresionističnemu izrazu romana.

Poleg tujejezičnih citatov so v besedilu najbolj opazni besedni arhaizmi; kot znamenju dobe jim sledimo skozi ves roman. Za pretežni del med njimi je mogoče ugotoviti, da jih je uporabljal kateri od protestantskih piscev. Arhaizme iz poznejših dob – podobno pa tudi narečne izraze, predvsem iz tolminskih govorov – uporablja Pregelj le izjemoma, praviloma takrat, kadar gre za poimenovanja s področij, za katera zapisi v protestantskih besedilih ne obstajajo.

4.1 Besedotvorno-pomenska tipologija arhaizmov⁴

4.1.0 Merilo za določanje in opis besednih arhaizmov je opazno odstopanje od današnjega besedja, in sicer na besedotvorni ali pomenski ravnini. V romanu uporabljeno arhaično besedje je na tej osnovi mogoče razdeliti v dve skupini: 1. Besedotvorne arhaizme – Beseda se bodisi po obrazilu bodisi po podstavi razlikuje od današnje besede z istim pomenom. 2. Splošne arhaizme – Beseda je v sodobnem jeziku nadomeščena z drugo, v SSKJ pa ima oznako starinsko oz. zastarelo ali pa je sploh ni v njem.⁵ Posebne skupine splošnih arhaizmov so pojmovni arhaizmi (besede so uporabljene v pomenu, ki ni istoveten s pomenom enakozvočnic v sodobnem slovenskem jeziku; največkrat gre za zastareli ali neohranjeni pomen nekoč večpomenskih besed), predmetni arhaizmi⁶ (besede so izginile hkrati s predmeti, ki so se nehali uporabljati) in historizmi⁷ (besede, ki zaznamujejo stvari, dogodke itd., značilne za opisovano dobo).

Besedotvorno in pomensko merilo opaznosti se med seboj dopolnjujeta in prepletata, zato velik del splošnih arhaizmov učinkuje stilno opazno tudi po danes ne več uporabljanem predpanskem ali priponskem obrazilu oz. podstavi.

⁴ Tipološka razvrstitev arhaizmov ni končni namen raziskave; je pa po mojem mnenju dovolj zanesljiv kazalec za ugotavljanje pomenskih skupin najbolj pogostih arhaizmov in njihove vloge v pomenski zgradbi romana.

⁵ Številčno precej močna skupina so besede, ki jih današnji slovenski govorec občuti kot hrvatizme: *odica, stan, život, toga; zlobiti se, ustuditi se*. Skoraj vse je mogoče najti pri protestantskih piscih. V SSKJ so označeni z zastar.: *lanec, lečnik, novec, robstvo, priča; glumiti, jediti se* oz. star.: *drug*. Skoraj enak učinek pa imajo tudi tiste besede, ki so v SSKJ označene s knjiž.: *lek, odica, les 'gozd'*. Opazno majhno pa je število germanizmov: *erbič, erbščina, far, farčič* (zadnja dva Pregelj v nasprotju s protestantskimi pisci uporablja izključno v slabšalnem pomenu), *lim, vaga, turn, špotati, zašpotovati*.

⁶ Poleg arhaizmov, povezanih s tedanjo stanovanjsko kulturo (*kemenata* = soba s kaminom, *lava* = kamin, odprto ognjišče) ter oblačenjem (*kamelot, kameloten, korduvan*) spadajo v to skupino še imena tedanjih zdravil (*terijak, mitridat*).

⁷ Večina historizmov je povezana s tedanjo (visoko)šolsko in cerkveno ureditvijo (*bean* = bruc, *bakalavrej* = tisti, ki je opravil nižje izpite; *textuales* in *locales* = veščaki v razlagi in navajanju svetopisemskega besedila itd.).

4.1.1 Med arhaičnimi samostalniki m. spola je najmočnejša skupina tistih na *-ec* oz. *-vec*. To so večinoma izglagolske in izpridevniške, redkeje izsamostalniške izpeljanke. Praviloma zaznamujejo človeškega vršilca dejanja ali nosilca stanja:⁸ *sodec, vabec, vodec, bogovec, malikovec, zapeljavec, vedec, videc*, pa tudi človeškega (redkeje predmetnega) nosilca lastnosti oz. stanja: *golec, kosmatec, mladec, svetec, serec, cerkvenec, lutrovec, dojenec, vedomec, nenavidljivec, bojec, Ljubljanec; lanec, novec*. Pri samostalnikih, ki zaznamujejo mlada, nedorasla bitja, nastopa *-ec* kot modifikacijsko obrazilo; *telec, ščenec*.

Razen redkih izjem (*lutrovec*) je obrazilo *-ec* v sodobnem jeziku nadomeščeno z drugim obrazilom (*-nik, -čan, -ež, -ček* ali *-O*);⁹ pri nekaterih deluje opazno tudi danes drugačna podstava (npr. *cerkvenec* za *cerkovnik*, *vedomec* za *vedež*). Poleg besedotvornih arhaizmov pa so v tej skupini stilno opazni tudi mnogi splošni arhaizmi (*nenavidljivec, lanec, golec* itd.), predvsem pojmovni (npr. *serec* 'starec/sivolasec').

Številčno močna je tudi skupina samostalnikov na *-(n)ik*. Zaznamujejo pretežno človeške vršilce dejanja oz. nosilce lastnosti ali stanja, tudi njihova pomenska struktura je enaka kot pri prvi skupini: *lečnik, silnik, slednik, ničemurnik, zoprnik, gorečnik, požrtnik, razločenik, robljenik, orožnik, papežnik*. Za razliko od prve skupine pa so to skoraj izključno splošni arhaizmi. Med njimi zasledimo tudi besedo *pomejnik*, tolminski izraz za človeka, ki živi v samoti. (Pleteršnik 1895, 132.) Samostalniki, ki zaznamujejo predmete, so v tej skupini izjema (*krizamnik*).

Med sam. m. spola je pogosto še obrazilo *-ič* (*erbič* poleg *dedič*); največkrat nastopa kot modifikacijsko obrazilo z manjšalno-ljubkovalnim ali pa slabšalnim pomenom (*hlapčič, prvenčič, prvorojenčič, farčič*), enako tudi obrazili *-ač* in *-ak* (*blodač, igrač, bradač, prosjak, debeljak, pasjak* 'podočnik/zob strupnik'). Osamljeno nastopajo v besedilu poleg pomensko nevtralnih samostalnikov na *-jan* in *-a* (*mestjan, prihoda*), še samostalniki z modifikacijskimi obrazili *-ej, -ar, -ež, -uh* (*ljubej, vlačugar, blodež, požreh, pastuh* 'žrebec').

Najpogostejši priponski obrazili pri samostalnikih ženskega spola sta *-ica* in *-ost*. Prvo poleg obrazil *-ka* in *-inja* redko zaznamuje vršilke dejanja, večinoma pa nosilke stanja ali lastnosti, nastopa tudi kot modifikacijsko obrazilo (*varišica* v pomenu varuhinja, *vojnica, otročnica, papežnica, lotrica, veščica, nenavidljivka, poluverka, strežkinja*); redkeje služi za označevanje pojmov ali predmetov (*vročnica, kostenica, pridižnica*). Obrazilo *-ost* pa je poleg obrazila *-oba* in osamljenih *-est, -ota* in *-ija* (*bolest* 'telesna bolečina', *zlobota, lakomija*) značilno za pojmovne samostalnike, ki pomenijo lastnost ali stanje (*slabost, ljutost, hofartnost, oholnost*,

⁸ Pri določanju pomenske strukture posameznih tipov arhaizmov sem se opirala predvsem na ugotovitve v Toporišič (1976) ²1984, 1982 a, 1982 b in Vidovič-Muha 1984, 1986.

⁹ Nekateri od naštetih samostalnikov na *-ec* ipd. so se do danes ohranili kot priimki (*Golec, Svetec, Debeljak*).

zloradost, nenavidnost, mudljivost, hotljivost, gnusoba, hudoba 'hudobija'). Razmeroma pogosti so samostalniki na *-a* oz. *-nja*, pretežno zaznamujejo rezultat glag. dejanja, pa tudi drugo (*marnja, priča, snaga, straža, stopnja, pridruha, obnožnja, pota, plena, mavra*). Prevladujejo splošni arhaizmi, posebej opazni med njimi so pojmovni (npr. *snaga* 'okras'), pa tudi predmetni (*kemenata, lava*), med besedotvornimi arhaizmi pa predvsem tisti, ki po obliki zelo odstopajo od današnjega samostalnika (npr. *mavra, plena, prijazen*).

Pri sam. s. spola je najpogostejše obrazilo *-(ale)nje*; z njim tvorjeni samostalniki pomenijo bodisi glag. dejanje bodisi njegov rezultat: *bogovanje, silovanje, porobljenje, razodevenje, poleg razodenje in razodetje, svečenje poleg svečenstvo*,¹⁰ *števenje, videnje, opravičenje, imenje*. Na drugem mestu so pojmovni samostalniki na *-(s)tvo* ali *-štvo* s pomenom tisto, kar je povezano z: *malikovstvo, svečenstvo, dekelstvo, norstvo, poluverstvo, tovarištvo, lotrištvo, zaduštvo* poleg *zadušništvo, požreštvo, razločenstvo*; zaznamujejo dejanja, stanja ali lastnosti. Tako tvorjeni samostalniki pa imajo tudi zbirni pomen: *tovarištvo nebeško vseh bogovcev in orožnikov čiste besede*. Gre predvsem za besedotvorne arhaizme, ki jih od današnjih samostalnikov loči tako oblikovno kot tudi pomensko arhaična podstava in ki prav zaradi tega obenem učinkujejo tudi kot splošni arhaizmi.

4.1.2 Pri pridevnikih so najpogostejši lastnostni kakovostni z obrazilom *-n*, ki samostalnik – praviloma poimenovanje za človeka – določajo glede na telesno, duševno ali značajsko lastnost: *ničemuren, okoren, pretežen, priden, prinareden, raboten, hofarten, negoden*. Številni so tudi izglagolski pridevniki stanja na *-en/-an* (*nakažen, omočen, zakrknjen, zatepen, zblaznjen*) ter pridevniki na *-av* in *-ovit* s pomenom obilja (*lajav, krgav, borovit, strupovit, praznovit* 'len' oz. 'tisti, ki preveč praznuje'). Poleg vrstnega obrazila *-ni* pri določni obliki pridevnikov (*voljni, zmamni, zblaznjeni*) ter obrazil *-ski* in *-ški* (*babelski, bukovski, močerolski, mestjanski, razločenski, poluverski, kmetski* poleg *kmetiški, lotriški, pomejniški*) zelo opazno učinkujejo danes drugače tvorjeni vrstno-svojilni pridevniki na *-ji, -lji* in *-nji*: *detečji, bratovlji, škoflji, gospodnji*, ter kakovostni pridevniki kot *norski sovraž, stanovit* ali *trezev*.

Med pomenskimi arhaizmi so najopaznejši iz Dalmatina izpričani pridevniki kot *bridek* 'oster' (*bridka beseda*), *okoren* 'trmast/trdovraten', *priden* 'koristen', *vedeč* 'znan'; ali *voljen* 'odprt' (*ves voljni svet*). Podobno stilizacijsko vlogo opravljajo tudi danes redko uporabljani pridevniki, izpričani že iz protestantskega gradiva, npr. *lajav*.

4.1.3 Glagoli. – Med nesestavljenimi je večina splošnih arhaizmov: *bogovati, blazniti, roditi, snažiti, zlobiti se* poleg *jaditi se, tlapiti, bajiti*, mnoge med njimi pa lahko obravnavamo tudi kot besedotvorne arhaizme: *drastiti, hiniti, silovati*,

¹⁰ Na tovrstna konkurenčna razmerja (prim. Merše 1986, Novak 1986) razprava samo opozarja.

želovati, zdrizati se. Enako velja tudi za sestavljene glagole; zanje so značilne predvsem predpone s pomenom (kot pokaže sobesedilo, večkrat neuspešne) dovršitve oz. prenehanja glag. dejanja, prehoda v stanje, celovitosti in intenzivnosti, gibanja navzgor ali navzdol (tudi v prenesenem pomenu), izginjanja, pa tudi drugega:

- do- *dovariti, dobrati, domisliti, dogovoriti, dopeti, dohoditi, dotrpeti*;
- iz- *izvreči, iziti, izbegovati*;
- o- *omrzniti, omraziti, otrovati, omadežiti, opolziniti*;
- ob- *obnoreti, obnoriti, oblijati*;
- od- *odučiti*;
- po- *posluhniti, porobiti*;
- pod- *podsveti, podgoreti, podrasti, podščukovati*;
- pre- *prenoriti, preiti*;
- pri- *pribivati*;
- raz- *razsvečevati, raziti se 'izginiti, preiti'*;
- s- *spaziti, strpeti se, spasti, spolzniti*;
- u- *upaliti, ustuditi se ohladiti se, umnožiti, uslužbiti se, upokojiti se 'pomiriti se', utrpeti*;
- vz- *vzdajati, vziti, vstati, vzrasti*;
- z- *zblazniti*;
- za- *zaznamenovati, zatepsti, zašpotovati, zalijati*.

Vsi sestavljeni glagoli delujejo kot besedotvorni arhaizmi, ki se bodisi po predponi bodisi po jedrnem glagolu – večkrat pa tudi po obeh – bistveno ločijo od današnjih glagolov z enakim pomenom. Tako deluje tudi izredno močna skupina glagolov s predpono *do-*, kot npr. *dobrati, dohoditi, dopeti* itd., ki niso značilni samo za obravnavani roman, ampak so del Pregljevega slovarja nasploh. Med pomenskimi arhaizmi pa so opazni predvsem pojmovni: *izvreči* in *iziti* 'vreči koga ven', 'iti iz'; *vziti* 'oditi' oz. 'nameniti se kam'; *raziti se* 'izginiti'.

Glede na dejanski pomen, ki ga v besedilu romana izražajo glagolski arhaizmi, opozarjam predvsem na dve pomembni pomenski skupini. Tako pri nesestavljenih glagolskih kot tudi v jedrnem delu sestavljenih glagolov prevladujejo izpridevniške in izsamostalniške tvorjenke s pomenom 'biti tak/to, kot/kar pove podstava' (*lakomiti* 'biti lakomen', *zlobiti se, jaditi se, nenavideti* 'zavidati' oz. 'sovražiti', *bogovati* 'prerokovati') ter 'delati/narediti koga ali kaj za takega oz. takšno ali ga spraviti v stanje kot pove podstava' (*blazniti* in *zblazniti* 'spravljati/spraviti koga v zmoto', (*pre*)*mamiti*, (*pre*)*slepiti*, *prenoriti* 'zapeljati'; *obnoriti* in *obnoreti* 'prevarati, zavesti koga'; *zatepsti, otrovati, porobiti*; *snažiti z besedo* 'krasiti z besedo, delati lepše') – torej glagoli, ki pomenijo manipulacijo z ljudmi in stvarmi. V to skupino spadajo tudi glagoli s pomenom 'delati oz. povzročiti komu to, kar pove podstava' (*silovati, omraziti*).

4.2 Stilno opazna ureditev arhaizmov

4.2.1 Izraba izvirnih protestantskih besednih zvez. – Kakor povsod v romanu, tako se tudi v njegovi arhaični stilizaciji za navidezni neredom skriva strog red, za navidezno slučajnostjo pa premišljena izraba protestantskega besedja ne le na besedni, ampak tudi na besednozvezni ravni. V besedilu romana najdemo namreč vrsto samostalniških in glagolskih besednih zvez, ki so izpričane iz Trubarjevih, Dalmatinovih in Kreljevih besedil:¹¹

Krelj: *zblaznjeni poti* (Plet. die Irrwege) – Pregelj: Nisem bil ljubej *zblaznjenih poti*. (297) /Sprememba spola, op. H.J.K./ – Krelj: *v požrešnosti goltunije* (Plet. im Freßen und Saufen) – Pregelj: /.../, polna hinjenje in hudobe, smrada *v požrešnosti goltunje*, /.../ (296) – Krelj: *od žlahte do žlahte* – Pregelj: /.../ in odrešilo *od žlahte do žlahte*. (213) – Dalmatin, Krelj, Trubar: *ves voljni svet* – Pregelj: /.../ in bo razsvetlevala *ves voljni svet*. (295) – Trubar: *zatepeno srce* (Plet. verstocktes Herz) – Pregelj: /.../ še eno srce, ki ni bilo *zatepeno* /.../ (296) – Krelj: *zmanni, nespametni svet* – Pregelj: /.../ za basni in marnje *zmannega sveta* sem bil gluhi. (297) – Krelj: *kamenje ino tolča* (Plet. Steine und Schlacken) – Pregelj: /.../, *v kamenje in tolčo* nameril mi pot. (295) – Trubar: *nebeško tovarištvo* – Pregelj: /.../ *tovarištvo nebeško* vseh bogovcev in orožnikov /.../ (262) – Trubar: *kri se ustudi* – Pregelj: Starosti tegoba mi je *ustudila kri* /.../ (297) – Dalmatin: *podščukuje in drasti* – Pregelj: /.../, *da so podščukovali in drastili* name, /.../ (296) – Trubar: Menite li, *da boste njega obnorili, kakor se človek obnoril!* – Pregelj: /.../ in *res me je obnoril*, da sem klical, česar ni. (314) – Dalmatin: *lasje iz glave opolznejo* – Pregelj: *Lasje* so mi *podsvilevi in opolznil* z glave /.../ (297) – Trubar: Zemlja in nebo se *razidejo*, ampak *moje besede se ne razidejo*. – Pregelj: /.../ *iz besede, ki se ne bo razšla* /.../ (295) – Dalmatin: *stražo sreči* (Plet. dienen) – Pregelj: /.../, ki s *stražo streže* Antikristu /.../ (221)

4.2.2 Izraba sopomenk v sinhronem in diahronem sestavu slovenskega jezika. – Podrobnejša analiza in primerjava arhaičnih mest s preostalim besedilom romana kot tudi primerjava z novejšim védenjem o jeziku protestantik (predvsem Orožen 1983 in 1986; Pogorelec 1986, Novak 1986, Merše 1986), potrjuje domnevo, da je pisatelj za zgodovinsko stilizacijo besedila znal izkoristiti tudi bogato sopomensko gradivo besedil, ki pomenijo začetke slovenskega knjižnega jezika, in ga povezati z jezikom lastnega časa.

Najpogosteje se v besedilu uporabljeni arhaizmi premenjujejo s stilno nezaznamovano, tudi v sodobnem jeziku uporabljano sopomenko. Tako ob besedah *erbič*, *duhovina*, *videnje*, *kreljut*, *mlamol*, *snaga* beremo v besedilu tudi njihove nezaznamovane dvojnice *dedič*, *privid*, *perut*, *krilo*, *prepad*, *slika*:

¹¹ Nobenega dvoma ni, da je Ivan Pregelj velik del arhaizmov poznal iz izvirnih protestantskih besedil, predvsem iz Biblije; verjetno si je pri prebiranju slednje zapomnil oz. izpisal marsikatero v romanu uporabljeno starinsko besedo ali besedno zvezo. Vendar pa tako obseg arhaičnega besedja kot različni pisci in dela, iz katerih je vzeto, predvsem pa dejstvo, da je domala vse arhaizme mogoče najti v Pleteršnikovem slovarju, govori v prid domnevi, da je pisatelj spretno uporabil v njem zbrano »protestantsko« gradivo. To potrjuje tudi primerjava z gradivom za zgodovinski slovar slovenskega jezika na SAZU.

Bogovec: Tvoj erbič sem, Gašper Rakovec. (229) – Učitelj: za dediča, ki se mu je rodil /.../ (316) – Bogovec: Hudič mi baja z namišljenim, z duhovino, /.../ – (230) – Pripovedovalec: Planil je ob družbi iz *privida* /.../ (264) – Bogovec: Kregulju peklenskemu so podrasle *kreljuti*, /.../ – (295) – Pripovedovalec: Šum strahotnih *peruti* je stresal ozračje. (314) – Pripovedovalec: Ptič, ki se je nosil nad *mlamolom*, je spustil *krila* /.../ (314) – Bogovec: /.../, ki nas v *prepad* in *mlamol* jaše /.../ (233)

Arhaizme najdemo predvsem v bogovčevem, redkeje v učiteljevem in le izjemoma v pripovedovalčevem besedilu. Zato lahko upravičeno domnevamo, da gre pri tem za stilno oblikovanje oz. členitev različnih delov besedila. S tem pa stilizacijska vloga sopomenskih dvojnic oz. nizov ni izčrpana. Zadnji zgled, ki na prvi pogled ruši dosledni red izmenjavanja arhaizmov z nezaznamovanimi izrazi v različnih delih pripovedi, odpira namreč novo domnevo, ki jo potrjujejo tako izpisi iz del protestantskih piscev kot tudi iz besedila romana.

4.2.3 *Figura neposredne ponovitve sopomenk.* – *Hendiadis* (gr. *hendiadyoin* = eno z dvema) je figura, ki igra v svetopisemskih besedilih važno vlogo: poudarja pomembne dela besedila. Da njegovo pogosto pojavljanje ne v protestantskih besedilih ne v obravnavanem romanu ni naključno oz. v njih ne opravlja izključno ali predvsem razlagalne vloge, o čemer bi utegnili sklepati po dvojicah arhaizem – nevtralna beseda, npr. *erbič* – *dedič*, je mogoče dokazati z več argumenti: z zamenjanim vrstnim redom sopomenk (*dediči in erbiči božje dobrote*), z rabo povezovalnega veznika *in* namesto razlagalnega *ali*, predvsem pa z dokaj pogostimi primeri, ko tako pri protestantskih piscih kot pri Preglju nahajamo enako priredno zvezo dveh sopomenskih ali pomensko tesno povezanih arhaizmov:

/.../, da so *podščukovali* in *drastili* name /.../ (296) /.../ za *basni* in *marnje* *zmamnega sveta* sem bil *gluh* /.../ (297) /.../ , da bi *prenorili* in *obnoreli* še zadnjo dušo /.../ (296) /.../ , da *blodimo* in *blaznimo*. (247) /.../ , še eno srce, ki ni bilo *zatepeno* in *okorno*? (296).

Ne glede na to, kakšna je bila prvotna motivacija protestantov za rabo takih sopomenskih nizov (skrb za to, da bi naslovníku čim bolj razumljivo posredovali zapleteno, pogosto simbolno in večpomensko svetopisemsko sporočilo; zvestoba predlogi, ki so jo prevajali in zavezanost figurativnemu načinu izražanja; zavest o pomembnosti s figuro poudarjenih delov besedila), in ne glede na retorični učinek tako oblikovanega besedila, pa ne gre spregledati jezikovnovzgojne vloge, ki jo je tako besedilo opravljalo. Bralca oz. poslušalca je nevsiljivo poučevalo o možnostih izražanja istih vsebin na različne načine, dodani Register v Dalmatinski Bibliji pa ni bil samo tolmač, ampak tudi prva šola sopomenskosti (Orožen 1983, 199), tako med narečji slovenskega jezika kot med slovenskim in hrvaškim jezikom. Slavist Pregelj je postopek in njegove vloge v protestantskih besedilih tenkočutno zaznal in posnel.

Obravnavanim figuram blizu so nizanja besed, s katerimi so poimenovane osebe, predmeti ali pojmi (pa tudi njihova določila), ki imajo enako ali podobno

vlogo, se med seboj dopolnjujejo in jim je skupna vsaj ena od bistvenih sestavin pomena.

.../ ni se uštel za odhodnjo in pogrebščino. (316) .../ in so me pojali v vršo in mrežo kakor ribo polzečo. (295–296) .../ da so me vezali s potami in lanci, .../ (296) Ni grmel, skoraj prosil je, sladki vabec in vodec: .../ (265) .../, videči in vedeči vodec, .../ (297)

Večkrat so taki nizi tridelni, med posameznimi deli pa je opazno pomensko stopnjevanje:

.../ sovraž lakomiji, hofarti in hotljivosti. (297) Zakaj bojcem in blodačem in blodežem rast? (296) .../ in bo meč iz njegovih ust razpihal ljubeje babelske hčere, poluverce in razločnike .../ (219) .../ Antikrist z zaduštvom, svečenjem in novimi menihi .../ (214)

Večina navedenih primerov je s strani 295–297, torej iz bogovčeve poslovilne pridige, stilizirane po zgledu protestantske pridigarske manire.

4.3 Vloga arhaizmov v pomenski zgradbi romana

4.3.0 Razčlemba arhaičnega besedja in njegove vloge v skladijskem in pomenskem oblikovanju drobne strukture besedila opozarja obenem tudi na njegovo vlogo v celotnem sobesedilu romana. Teža zgodovinske stilizacije prehaja v njem z območja ozko pojmovane jezikovne stilizacije, ki ne more v celoti izpolniti ne pisateljevega hotenja ne naslovnikovega pričakovanja, na območje konstrukcijske, predvsem pa idejno-tematske stilizacije.

Konfesionalna polemika, za katero Pogačnik ugotavlja, da je bila »o/srednja tema slovenskega slovstva v celotnem XVI. in v prvih treh desetletjih XVII. stoletja« (1968, 144), je obenem tudi osrednja tematika Bogovca, ključno vprašanje tedanjega časa, »kako najti pot k zveličanju grešnega in pogubljenega človeka« (Pogačnik 1968, 145), je vprašanje, ki vznemirja in obvladuje tudi protagonista romana. Parabolična površinska zasnova zgodbe, moralitete o grešnem uporniku, ki kot kazen za greh »hud konec vzame«, je v popolnem skladu s takratnim, tako katoliškim kot protestantskim odnosom do »punta« in »puntarjev«. (Prim. Pogačnik 1968, 145, Paternu 1986, 67.)

V ta model pa se vklapljata tudi obravnavana načina zgodovinske stilizacije besedila. Zato arhaizacija slovenskega dela besedila ne odseva samo protestantske kulturne dediščine, marveč skupaj z nemškimi in latinskimi deli besedila sooblikuje mrežo idejno-tematskih povezav, ki v romanu predstavljeni zgodovinski model sveta zarisujejo in označujejo v njegovih skrajnostih.

4.3.1 Večina arhaizmov v romanu je povezanih s tedanjim načinom življenja, z moralno-etičnimi normami tedanjega časa, predvsem z obravnavano tematiko verskega boja med katoličani in protestanti, znotraj vsake od obeh ver pa z vprašanjem greha oz. grešnosti. Z njimi je poudarjeno predvsem negativno delovanje človeka, usmerjeno nase, še pogosteje pa na druge ljudi. Tako je mogoče razložiti tudi pogostnost že ugotovljenih glagolskih tvorjenk, ki pomenijo udejanjanje negativnih lastnosti, npr. *lakomiti*, *nenavideti*, predvsem pa tistih glagolov, ki

označujejo negativno manipulacijo z drugimi ljudmi, npr. *podščukovati*, *drastiti*, *silovati*, *porobiti*. Najpomembnejši med njimi so še dodatno poudarjeni z rabo sopomenk. Tako nastopa v besedilu cela vrsta besed za pomene zapeljati, preslepiti, zmesi, zmešati oz. povzročiti, da kdo znori, ter znoreti: *bloditi*, *blazniti/zblazniti*, *obnoriti*, *obnoreti*, *prenoriti*. Poleg glagola *govoriti* obstaja v besedilu več stilno opaznih sopomenk: *golčati*, *bajiti*, *tlapiti*, ki obenem kakovostno vrednotijo vsebino takega govorjenja (govoriti neverjetne stvari, blesti oz. fantazirati ipd.). V romanu nahajamo tudi vrsto besed, s katerimi je poimenovan rezultat takega govorjenja: *basen*, *marnja*, *priča*, *favela*. Arhaični samostalniki in pridevniki pred naslovnika razgrinjajo seznam naglavnih in drugih grehov, večina od njih je v dodanem slovarčku prevedena v sodobni jezik (lenoba, neposlušnost, pohotnost, poltenost, požrešnost, trma, zakrknjenost, zavist, zloba). Poimenovane in našteje pa so tudi tostranske kazni za grehe, in sicer predvsem kot bolezni. Kjer na tem področju pisatelj v protestantskih besedilih ni našel primerne gradiva, je uporabil ljudsko izrazje, tudi evfemizme, večinoma iz svoje rojstne okolice in z Gorenjskega. Taka so poimenovanja *bodilj* 'pljučnica', *vročnica* 'vročina', *božja oblast* in *otroški krči* 'božjast'. Največ pa je v romanu sopomenk, s katerimi je ljudstvo poimenovalo presnovni bolezni revmatizem in protin: *kostenica*, *udnica*, *skrnina*, *podgrom*. Kot je nestrokovnjaku še danes težko ločiti med obema boleznima, tako je tudi v romanu razlikovanje neostro in zabrisano. Drugo zbirko sopomenk za poimenovanje bolezni pa tvorijo izključno evfemistične oznake spolnih bolezni, predvsem sifilisa: *španska/galijska/napoljska/francoska rana*, *ženski post*, *pereča ljubezen*, *vneta nedolžnost*, *hudičev kres* in *umazano spočetje*. Vse razen ene nastopajo v prologu, torej ne v opisu slovenskih, ampak evropskih razmer. Poimenovana in z rabo sopomenk poudarjena pa sta tudi glavna povzročitelja tega zla: hudič in (pro)padla ženska. Prvi razen s stilno nevtralno besedo še z evfemizmi *nenavidni*, *hudoba*, *kosmatec*, druga predvsem z arhaizmoma *obnožnja* in *lotrica*.

4.3.2 Z arhaizmi zarisani romaneskni model sveta na prelomu 16. in 17. stoletja je metonimičen in zato popačen. Kljub temu pa na poseben način, s pretiravanjem in karikiranjem, sporoča resnico o opisovanem zgodovinskem času. Ker pa so v njem osvetljeni problemi splošno človeški in časovno neomejeni, ga je mogoče uspešno prenesti ne samo na prav tako metonimično ekspresionistično,¹² marveč – dopolnjenega s pozitivno podobo sveta in zato s popolnoma drugačnim končnim sporočilom – tudi na splošno veljavno arhetipično ravnino branja. Je torej prestavljiv in veljaven tako za prostor in čas pisatelja kot tudi takratnega in današnjega naslovnika; tega se je Pregelj pri pisanju, kot je videti, dobro zavedal.

¹² Prim. Jug-Kranjec 1990.

Navedenke

- Hermina Jug-Kranjec, 1990: Ekspresionistično preoblikovanje dejanskosti v romanu *Bogovec Jernej*. Slavistična revija, 105–130.
- France Koblar, 1970: Ivan Pregelj. Poizkus monografije. V: Pregelj 1970, 401–520.
- Majda Merše, 1986: Konkurenčna razmerja glagolov v Dalmatinovi Bibliji. – V: 16. stoletje v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi. Ljubljana 375–388. (Obdobja 6.)
- France Novak, 1986: Razvojne tendence v besedišču slovenskih protestantskih piscev. – Obdobja 6, 389–402.
- Martina Orožen, 1983: Dalmatinov Register – prvi sinonimni slovarček slovenskega knjižnega jezika. – Jezik in slovstvo 1983/84, 196–201.
- 1986: Pomenska in stilistična izraba »Registra« v sobesedilu Dalmatinove Biblije. – Obdobja 6, 403–435.
- Boris Paternu, 1986: Protestantizem in konstituiranje slovenske književnosti. – Obdobja 6, 53–74.
- Maks Pleteršnik, 1894: Slovensko-nemški slovar. V Ljubljani.
- Jože Pogačnik, 1968: Zgodovina slovenskega slovstva I. Maribor.
- Breda Pogorelec, 1986: Dalmatinovo besedilo med skladnjo in retorično figuro in Bohoričeva gramatična norma. – Obdobja 6, 473–497.
- Ivan Pregelj, 1919: Misli o slovenskem slovstvu. – Čas, 212–225.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika I–IV. Ljubljana 1970 –.
- Jože Toporišič, 1976, 1984: Slovenska slovnica. Maribor.
- 1982a: Teorija besedotvornega algoritma. – V: Jože Toporišič, Nova slovenska skladnja, Ljubljana, 335–345.
- 1982b: Strukturalno pomenoslovje besed. – Prav tam, 347–359.
- Ada Vidovič-Muha, 1984: Struktura glagolskih tvorjenk v Trubarjevi Cerkovni ordnini. – Slavistična revija, 245–256.
- 1986: Neglagolske tvorjenke v Trubarjevi Cerkovni ordnini. – Obdobja 6, 349–374.

SUMMARY

The role played by those portions of the text in I. Pregelj's novel *Bogovec Jernej* that are written in the Latin and German languages, and by the lexical archaization of the Slovene bulk of the text, transgresses the narrowly interpreted linguistic stylization and enters the area of stylizing the narrative through its philosophical and thematic components. The three factors jointly contribute to the novelesque portrayal of the cultural and political conditions in Slovenia as reflected in the position of the Slovene language after the demise of Primož Trubar and his fellow writers and as continued through the succeeding centuries, reaching – barely changed at all – into the very time and space of the author of the novel.

By interrupting the Slovene text, the passages in Latin and German emphasize not only the sometime presence of the two languages on the Slovene territory, but also the privileged status that they enjoyed in public life. The passages are concurrently translated or explained in the auctorial parts of the text, where they have the function of moulding the addressee's (reader's) notion of the period described, of its mode of beliefs and expressions. In the dialogues, however, such passages are above all a signal of switching from a common, socially wide-open language that every one understands, to a constricted (ritual and administrative; but also conversational) language of a restricted group.

In order to stylize the Slovene text, the author, resorting for help to Maks Pleteršnik's Slovene–German Dictionary, took lexical archaisms belonging to the Protestant literary tradition of the 16th century and moulded them into semantic figures of speech known particularly from the Dalmatin Bible, such as the repetition of synonyms (hendiadys) and the climax. As *signa temporis* they can be traced throughout the novel. When typologized on the basis of their word–formational meanings, these archaisms (mostly nouns, adjectives and verbs) reveal their additional role in the semantic structure of the novel: Those parts of the text that they emphasize evoke the negative features and actions of people, they specify capital sins and diseases which are punishments for them, thus delineating a caricatured metonymical model of the world at the turn of the 17th century.

NADALJEVANKA O SLOVENSKI BESEDOTVORNI TEORIJ

Tudi po oceni J. Toporišiča moje besedotvorne monografije ostajajo temeljna spoznanja iz tega dela: tvorjenka je pretvorba jezikovnosistemske in ne govorne besedne zveze, kot trdi kritik; število, razvrstitev in vrste besedotvornih pomenov je mogoče objektivizirati skladenjsko – s pomensko podstavo (stavčne) povedi, besedotvorne vrste pa z zgradbo skladenjske podstave; število naglasov pri zloženkah je odvisno predvsem od njihove morfološke zgradbe.

Jože Toporišič's review of my monograph on word formation has failed to discredit my basic findings: a complex word is a transformation of a phrase that belongs to the *langue* rather than to, as my critic would have it, the *parole*; the number, distribution and types of word-formational meanings are objectifiable syntactically, by means of the semantic makeup underlying a (clausal) sentence, and word-formational meanings are objectifiable by means of the structure of the syntactic base; the number of stresses in a compound depends primarily on its morphemic structure.

1 V prejšnji številki SR je moja knjiga Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženek (dalje Slovensko skladenjsko besedotvorje), Ljubljana 1988, doživela obširno oceno J. Toporišiča pod naslovom Tretjič o besedotvorni teoriji,¹ katere izrazita nenaklonjenost temelji v glavnem na prepričanju o »/ne/omaj/nosti« kritikove besedotvorne teorije (421). Tako je, vsaj formalno, pretrgana rdeča nit slovenskega skladenjskega besedotvorja, ki sem jo skušala iskati nekako od Vodnikove oziroma Metelkove slovnice dalje, s pomembnimi postajami pri Levstiku, po svoje pri Miklošiču, izrazito pa pri Brezniku in seveda Toporišiču.²

2 Za obravnavano Toporišičevo kritiko je značilno, da negativno razmerje ne raste samo iz predmeta ocene, se pravi iz knjige Slovensko skladenjsko besedotvorje, ampak da se ta negativizem skuša stopnjevati še s pritegnitvijo v obravnavo moje, pred osmimi leti obranjene disertacije³ (421; 438; 435, op. 60; 436, op. 62, 64 idr.), Toporišičeve ocene te disertacije⁴ (421, op. 1 idr.), njegovih (neobjavljenih?) pripomb nanjo (421, op. 1), z »omeji/tvijo/ na stvari, ki so v očitnem nasprotju z našo /Toporišičevo/ teorijo« (435), z zabrisanim razmerjem med tem, kar je (že) pri avtorici knjige in česar pri kritiku (še) ni (npr. o modifikacijski tvorbi glagolov, pridevnikov, 427), s prirejenimi interpretacijami knjige (npr. samovoljno številčenje besedotvornih postopkov, 423, trditvev o izenačevanju vršilnika s snovjo, 428,

¹ Prim. SR 38 (1990), št. 4, 421–440.

² Prim. Iz zgodovine obravnavanja tvorjenk, zlasti zloženek slovenskega knjižnega jezika, Slovensko skladenjsko besedotvorje, 33–50.

³ Zloženke v slovenskem knjižnem jeziku, Ljubljana 1983, 497 str.

⁴ Prim. A. Vidovič-Muha: Zloženke v slovenskem knjižnem jeziku, Znanstvenoraziskovalno delo v okviru usmerjenih raziskovalnih programov na Filozofski fakulteti v Ljubljani v letu 1983, Ljubljana 1984, J. Toporišič na str. 453–476; ločena ocena (istega dela) B. Pogorelec in M. Orožen na str. 477–486.

o »fuzionira/nju/« (kritikovih) besedotvornih pomenov, 428, idr.). Negativizem je stopnjevan tudi z oblikovanjem t. i. potencialnih, vedno seveda strokovno negativnih okoliščin, kot npr. »/š/e bolj **bi** se ta neprimernost /da se vršilnik izenači s snovjo/ pokazala, če **bi** avtorica upoštevala tu ustrezne tvorbe iz samostalnika, pri čemer **bi** se ji *mariborčan* (vlak) izenačil s *kisikom* /.../« (428), ali z apriornimi razvrednotenji, npr. »/a/vtorica se je /.../ razpisala« (431), »avtorica ne pozna mojega članka« (432, op. 43), »avtoričino besedovanje« (432), »avtorica /si/ nekako prizadeva rušiti mojo teorijo« (435), »avtorica /je/ zablodila« (436), »zago-netno besedovanje« (426), »se /.../ ne splača podrobno pregledovati« (438) ipd., s podtikanji o necitiranju, npr. »/p/ozneje – v predavanjih (morda imam to tudi že kje tiskano) – pa sem prišel do spoznanja« (452–426), »/m/isel (ali se opira na kako z gledovanje, ne vem)« (428), z zamolčanjem celih knjižnih poglavij (gl. dalje 2.2), po drugi strani pa s pretiranim izpostavljanjem problematike, ki je v knjigi bolj ali manj drugotna, npr. vprašanja naglasa zajemajo tretjino ocene, čeprav so v knjigi obravnavana vsega skupaj morda na nekaj straneh.

Avtor takšne kritike izgublja prepričljivost zlasti še, ko skuša tudi metodologijo ocenjevanega dela z enim stavkom razvrednotiti (440).

2.1 V zvezi z disertacijo, ki jo po skoraj desetih letih kritik aktualizira, naj povem naslednje: disertacija z naslovom *Zloženke v slovenskem knjižnem jeziku* je bila oddana natančno pred osmimi leti – februarja 1983 – in po dveh ločenih, vendar obeh pozitivnih ocenah, uspešno obranjena novembra istega leta. Objava obeh ločenih mnenj iste komisije – Toporišičevega na eni strani ter mnenja Pogorelčeve in Orožnove na drugi – ohranja javnosti dostopno strokovno razmerje posameznih članov komisije do mojega dela.

Že iz naslovov obeh del – knjige in disertacije – je razvidno, da sem v knjižni besedotvorni monografiji prenesla težišče obravnave iz samo zloženke besedotvorne vrste na predstavitev skladenjskega pretvorbno-tvorbene besedotvorja, ki z vzorčnimi primeri drugih besedotvornih vrst predstavlja teoretično podlago za njihovo kasnejšo celovito predstavitev približno tako, kot se je to zgodilo z razčlenitvijo zloženke gradiva. Prav sprememba vsebinskega težišča mi je narekovala opustitev tistih poglavij iz disertacije, ki se vsaj direktno ne nanašajo na skladenjsko pretvorbno-(besedo)tvorno problematiko oziroma tistih, ki v tem okviru ne prinašajo nič novega. Takšna so med drugim poglavja o tonemskem naglasu, ki jih sedaj kritik (posredno) izpostavlja (436, op. 62), in v disertaciji bolj ali manj sistematična kritična predstavitev redakcije zloženek v SSKJ, kar kritik spet navaja kot pomanjkljivost knjige (430),⁵ in še marsikaj drugega.

⁵ Sodim, da zasluži problematika samostojno obravnavo, po eni strani v zvezi z redakcijami drugih tvorjenk, zlasti z vidika razmerja med t.i. besedotvornim in slovarskim pomenom, po drugi pa tudi z redakcijo netvorjenega predmetnomenomskega besedišča glede na celovito tipologijo razlag – besedotvorne, pomenskosestavinske (sememske), v tem okviru še so- in protipomenske.

2.2 Oceno Slovenskega skladijskega besedotvorja je mogoče ločiti nekako na tri dele, in sicer na kritiko besedotvorne teorije, v manjši meri razčlenitve zloženkih in v tem okviru še na kritiko naglasne teorije. Glede na temeljna poglavja knjige je v kritiki z enim samim negativističnim stavkom odpravljena zgodovina slovenskega besedotvorja (433), za katero npr. češki jezikoslovec J. Filipcec meni, da je »dragocena ne samo za slovensko jezikoslovje«;⁶ sploh ni omenjen slovarček besedotvornega izrazja z naslovom *Pojasnila nekaterih pogostejših strokovnih poimenovanj* (183–185), geselso predstavljen tudi v angleščini (195–196), razmeroma obsežen povzetek v slovenščini (175–181) in angleščini (187–194), *Imensko kazalo* (197–199), *Stvarno kazalo* (199–211), *Navajani viri* (211–217), *grafične ponazoritve* – devet binarnih in drugih grafov, *začetna Spremna beseda* (5–7) ter v gradivu navedena (poleg zloženkih) tudi višjestopenjska tvorjenost.

2.2.1 Preden v okviru skladijske pretvorbno-(besedo)tvorne teorije spregovorim o kriterijih, po katerih sem uravnavala obe problemski področji besedotvorja, besedotvorne vrste in besedotvorne pomene, je nujno spregovoriti o nekaterih principih pretvorbno-(besedo)tvorne teorije, ki se v kritiki kažejo kot temeljni konflikti.

Predvsem gre za Toporišičevo stališče, v kritiki tudi prvič eksplicitno izraženo, da je besedna zveza, iz katere po pretvorbno-tvorbenem procesu nastaja tvorjenka, prvina govora in ne (jezikovnega) sistema – torej govorna podstava v pravem pomenu besede: »Pripomnim naj, da mi 'govorna podstava' pomeni možen delček besedila ('govor' = Desaussurjeva 'parole') /.../« (422); to pomeni, da tvorjenk kot pretvorb (po kritikovo) govornih besednih zvez, slovenski jezikovni sistem sploh nima; če bi to držalo, bi bilo slovensko slovarsko besedišče tako po strukturi kot po približno 60% manjšem obsegu, kolikor ga je vezanega na tvorjenke, v okviru vsaj indoevropskih jezikov izjemno.

Mislím, da je besedna zveza, iz katere tvorjenka nastaja, lahko samo jezikovno-sistemska⁷ z eno samo izjemo, vezano na sklope (o tem kasneje); ravno vključenost v jezikovni sistem (langue) nam omogoča predvidljivost tako slovnične zgradbe skladijske podstave – besedne zveze, iz katere nastaja tvorjenka, kot tudi njene besedne zapolnitve. Kot je znano, je skladijska podstava vsaj na prvi stopnji

⁶ Prim. oceno J. Filipca, *Slovenská slovo tvorba, Naše řeč, ČSAV*, r. 73, 1990, str. 257–259, cit. str. 258; za Izvestja beloruskega jezika (št. 1 ali 2, 1991) je napisala oceno A. Belskaja (v tisku); pri nas se je v zvezi s knjigo oglašil T. Pretnar, *Beseda kot zgodba in besedilo: Ada Vidovič Muha, Slovensko skladijsko besedotvorje ob primerih zloženkih*, *Dnevnik*, 18. 4. 1989.

⁷ Slovenski strukturalistični jezikoslovec R. F. Mikuš, ki pa je objavljajal predvsem v francoščini in (deloma) v hrvaščini, loči (po Ch. Ballyju) t. i. aktualizirane sintagme, ki po govornem aktu takoj razpadejo, in t. i. avtomatizirane sintagme, kar so po njem tudi (tvorjene) besede, njihova obstojnost je neodvisna od govornega akta, saj so del (leksikalnega) sistema; o tem obširno Mikuš npr. v svoji disertaciji *Principi sintagmatike – Rasprava o sintagmatsko-strukturalnom jedinstvu čovječjeg govora*, Ljubljana 1956, 157 str., kasneje objavljena pod naslovom *Principes de la syntagmatique*, Bruxelles 1977.

vedno nestavčna, in sicer podredna, priredna samo v primeru (prirednih) medponskoobrazilnih zloženk (*bel-o-modr-o-rdeč*); glede njene besedne zapolnitve, npr. pri navadnih izpeljankah, tvorjenkah iz predložne zveze in medponsko-priponskih zloženkah, velja, da imajo v jedru vedno zaimsek ali glagolski primitiv – neke vrste »proverb« – besede torej, ki so s svojo pomensko posplošenostjo primerna podstava za obrazilno morfemizacijo; v odvisnem delu skladijske podstave pa so le tiste predmetnopomenske besede, katerih korenski morfem je ohranjen v tvorjenki.⁸ Ponavljam v knjigi pa tudi sicer že večkrat izraženo stališče, da je besedotvorje del jezikovnega sistema, (v svoji pretvorjeni varianti) skladijska podravina, ki jo kot **enota** določa pretvorjena varianta tvorjenke – **skladijska podstava**.

V svojo definicijo govorne podstave kritik vnaša pojem »pomenske vsebine bodoče /tvorjenke/« (SS 1976, npr. 119), v razpravi Teorija besedotvornega algoritma (dalje TBA, 142) pa pomenske podstave: »Govorna podstava je obenem tudi pomenska podstava bodoče tvorjenke./.«⁹ Enako tudi v kritiki (422). Naj se to razume kot izenačevanje govorne podstave s slovarskim (sememskim) pomenom tvorjenke? Če to drži, potem je pojem govorne podstave nepotreben, tvorjenka ima tako kot vsaka druga korenskomorfemska beseda svoj (slovarski) pomen; s tem seveda tudi odpade problematika besedotvornega pomena – najdemo se v okviru češke in deloma ruske besedotvorne teorije, kjer se s pojmom besedotvornega pomena sploh ne ukvarjajo. Kot je znano, Toporišič ta pojem priznava pri navadnih samostalniških izpeljankah. Govorna podstava in njena interpretacija vnaša torej večplastno strokovno neskladje: najprej v smislu uvrstitve tvorjenk v jezikovni sistem ali zunaj njega, potem pa tudi v smislu razmerja med t. i. besedotvornim in slovarskim (sememskim) pomenom.

Glede na vse povedano se mi ne zdi, da »brez potrebe zamenjuje/m/ izraz ‚govorna podstava‘ s ‚skladijska podstava‘« (424), saj ne gre samo za zamenjavo izraza, ampak za precej različno razumevanje besedotvorja, ki dobesedno zahteva »izrazno« zamenjavo. Pri kritikovi trditvi, »/d/a se izraz ‚govorna podstava‘ ne da zamenjati z izrazom ‚skladijska podstava‘«, ker skladijskopodstavno enaka primera kot *majhna hiša* in *višji kuhar* dajeta različne »vrste tvorjenk, prva izpeljanko (*hišica*), druga sestavljenko (*nadkuhar*)« (423), gre za dvojni nesporezum: kot rečeno, problematika govorne podstave nasproti skladijski ni vprašanje

⁸ Za besede, ki so bile že tvorjene prevzete v slovenščino, ni vedno mogoče vzpostaviti pretvorbno-(besedo)tvornega procesa, ker pač ni (v slovenščini) besed, iz katerih so nastale, take so npr. tvorjenke z *-logija*, *-grafija*, *tele-*, *agro-* ipd. Tvorjenost takšnih besed je mogoče dokazovati z nadomeščanjem, npr. *bio-logija* : *filo-logija*; Toporišič vnaša v teh primerih v skladijsko podstavo nebesedne sestavine tvorjenke, »tehnika za agro-« (438). Ni jasno njegovo stališče, »da so končaji kot *-logija*, *-grafija* ipd. na pol obrazilni: /S/koraj že na stopnji priponskih obrazil /.../« (438, op. 72).

⁹ Pomensko podstavo sem v Slovenskem skladijskem besedotvorju opredelila med drugim kot možnost za »izpostavitev/ev/ pomensk/e/ razločevalnost/i/ skladijske podstave« (10) – v tem smislu je uporabljena v kritiziranem primeru *buržoaznodemokracijski* (438).

»izraza«, ampak predvsem vprašanje njegove uvrstitve v Desaussurjev govor (parole) ali sistem (langue); s tega vidika je navedena utemeljitev nerazumljiva. V zvezi s čisto konkretnima primeroma pa seveda drži, da sta zgradbi skladijske podstave enaki, kar ima za posledico uvrstitve obeh tvorjenk v isto, tj. modifikacijsko skupino (gl. v knjigi npr. 176–178, pa tudi dalje v besedilu). Različna distribucija njunih obrazil – desnega priponskega pri modifikacijski izpeljanki in levega predpanskega pri sestavljenki – pa ima tudi svojo skladijskopodstavno utemeljitev: merni (kakovostni) pridevnik se vedno pretvarja v priponsko obrazilo, vrstni v predpansko.

Nerazumljivo je, da se kritika ni dotaknila **meril, načel**, po katerih so določane besedotvorne vrste in besedotvorni pomeni. Tako je zamolčana bistvena prvina knjige – njena teoretična podstava, iz katere izhajajo tudi vse konkretne rešitve.

Temeljni nesporazum med kritikom in predmetom kritike je v tem, da se kritik v veliki meri loteva konkretnih rešitev in jih primerja s svojimi konkretnimi rešitvami, pri čemer pušča ob strani dejstvo, da prihajam do takšnih in ne drugačnih (konkretnih) rešitev (npr. v zvezi s številom, razvrstitvijo, tipologijo besedotvornih pomenov, v zvezi z besedotvornimi vrstami, postopki zanje idr.) zaradi izpostavljenih kriterijev, ki se jih dosledno držim. Kritikova trditev o »nevzdržn/em/ oporekanj/u avtorice knjige njegovim/ teoretičnim rešitvam« (440) ni točna, saj ne gre za oporekanje »teoretičnim rešitvam«, pač pa za iskanje (teoretičnih) izhodišč, načel konkretnih (besedotvornih) rešitev; tako pa ne vemo, na podlagi česa se je kritik odločil npr. za šest besedotvornih pomenov¹⁰ in ne za štiri kot Breznik¹¹ ali za štiriindvajset kot Bajec¹² – če se omejim na samo domačo literaturo. Tudi za »bodcanje« ne gre, če želim opredelitev uporabljenih pojmov, če ne morem sprejeti kot *razlago*, da je npr. vezljivost »nedvomno valenca« zlasti še, ker tako kot kritik vem, da ima »ta izraz /.../ deloma različno pojmovanje pri raznih jezikoslovcih /.../« (434).

Odgovori na mnoga besedotvorna vprašanja v zvezi z besedotvornimi pomeni, pa tudi z besedotvornimi vrstami, z utemeljitvami morfološkega obrazila oziroma sploh z definicijo pojma obrazilo, pa tudi v zvezi z mestom in številom naglasov v tvorjenki in še z marsičem drugim so vezani na spoznanje o skladijskem izhodišču vsake tvorjenke. Upoštevanje definicije tvorjenke kot pretvorbe (transformacije) definirane besedne zveze – skladijske podstave – prenese težišče raziskovanja besedotvornih vprašanj na tisti del skladnje, ki je v pretvorbeni zvezi z besedotvorjem – na t. i. **besedotvorno skladnjo**: besedotvorne vrste so v pretvorbeni zvezi s funkcijsko (besednozvezno oziroma stavčno), besedotvorni pomeni pa s povedno skladnjo – skladnjo povedi (v knjigi str. 10).

¹⁰ Gl. op. 13.

¹¹ A. Breznik, Zloženke v slovenščini, Razprave AZU II, Ljubljana 1944, 55–76.

¹² Prim. A. Bajec, Besedotvorje slovenskega jezika I; Izpeljava slovenskih samostalnikov, Ljubljana 1950, 126–128.

2.2.1.1 V okviru besedotvorne skladnje je mogoče izpostaviti kot kriterij števila in vrst **besedotvornih pomenov** možnost njihove pretvorbene povezave s pomensko podstavo povedi (propozicijo). Če izhajamo iz spoznanja, da so besedotvorni pomeni globinske povedne propozicije, potem jih v najboljšem primeru ne more biti več, kot je sestavin propozicije in tudi pomensko lahko ustrezajo le tem sestavinam.¹³

Tako je temeljna delitev propozicije na povedje in udeležence (delovalnike in okoliščine) izločila kot prvi, od drugih ločeni besedotvorni pomen dejanja, lastnosti, stanja (De, L, S) kot pretvorbo povedja; postavitve tega besedotvornega pomena na prvo mesto ni samovoljno, saj ima »deloma predrugač/eno/ zaporedje« (428) svojo propozicijsko utemeljitev. Za besedotvorni pomen so se pokazali relevantni še delovalniki (D), ki (v stavčni povedi) lahko prevzamejo vlogo npr. vršilca – D1 (mesto osebk), rezultata – D4 (mesto tožilniškega predmeta) in sredstva – D6 (mesto orodniškega predmeta), pa tudi krajevne in časovne okoliščine. Za besedotvorne pomene je bistveno, da se (potencialni) D1 pretvarja v besedotvorni pomen tvorjenke, ki poimenuje živo – vršilec dejanja (Vd), nosilec lastnosti ali povezave (Nl/p), ali neživo – predmet za opravljanje dejanja (Pd),¹⁴ nosilec lastnosti, povezave – neživo; (potencialni) D4 gre v rezultat dejanja in je vezan samo na samostalniške izpeljanke iz glagola, (potencialni) D6 pa v sredstva dejanja; okoliščini kraja in časa sta v podstavi besedotvornih pomenov mesta dejanja, mesta, kjer je kaj (Md/M, kjer je kaj) oziroma časa dejanja, časa, ko je kaj (Čd/Č, ko je kaj). Kljub temu, da kritik ne pozna besedotvornega pomena Čd/Č, ko je kaj, je njegovo stališče, da »kraj in čas /.../spadata skupaj« (434) nesprejemljivo, saj gre za različni podstavni propozicijski sestavini; tudi besedotvornih pomenov s (potencialno) različnimi delovalniškimi podstavami ne združujemo.

Glede na pretvorbno zvezo s propozicijo je torej besedotvornih pomenov samostalnika iz glagola sedem in ne šest (SS 1976) oziroma pet (TBA). Izpeljavni primeri zanje so lahko naslednji:

¹³ Kritik pogrša natančno predstavitev svojih besedotvornih pomenov (427–428). Ne iz SS 1976 ne iz TBA ni jasno, po katerem kriteriju jih ima v SS 1976 po šest pri izpeljavi samostalnikov iz glagolov (SS 1976, 124–130) in iz pridevniških besed (SS 1976, 130–135), iz samostalnikov pa sedem (SS 1976, 136–145): je modifikacijske pomene – kot Bajec – izenačil z nemodifikacijskimi? Pojasnila ni nobenega. V TBA (143) beremo, da se »/p/omeni govorne podstave /.../ družijo (v tej teoriji) okoli petih enot, ki se skoraj vse dajo izraziti zaimkovno /.../«. Sledijo vzorci za izpeljavo samostalnika iz samostalniške besedne zveze z glagolom, pridevnikom, samostalnikom. Ni jasno, zakaj je prav v TBA, v razpravi, za katero kritik meni, da je nisem dovolj upoštevala, izgubil besedotvorni pomen *predmeta za opravljanje dejanja* tip *nos-ilec* ← [tisti, ki] nosi[-θ] -ž(ivo), in ga nadomestilo »2. orodje /.../ to, s čimer delamo – rezilo« (TBA, 143).

¹⁴ Omenjeni besedotvorni pomen imenuje Toporišič v kritiki vršilnik, v TBA, kot rečeno, ga sploh nima; v kritiki je tudi sicer kar nekaj novih (novejših) poimenovanj starim pojmom, npr. inačenjska tvorba za nekdanjo modifikacijo, sprevržena izpeljava za konverzijo.

Pov → [to, da] → De: *lov-θ*; D1 → [tisti, ki] ž → Vd: *lov-ec*; D1 → [tisti, ki] -ž → Pd: *nosi-lec*; D4 → [to, kar] → Rd: *prispev-ek*; D6 → [to, s čimer] → Sd: *bris-ača*; Ok → [tam_{m/z/s}, kjer] → Md: *gost-iščē*; Oč → [tedaj_{m/z/s}, ko] → Čd: *post-θ* (v knjigi npr. 178).

Glede na dejstvo, da je propozicija tista, ki določa, kot rečeno, število in vrsto besedotvornih pomenov, je očitanje, da sem »vršilnik izenač/evala/ s snovjo«, kritikova in ne moja »/m/isel« (428). Kot je razvidno iz kritiziranega dela, je »pomensko skupinjenje tvorjenk« (428) mogoče ne samo pri navadnih izpeljankah (kot do kritike pri Toporišiču), ampak tudi pri medponsko-priponskih zloženkah tip *pesk-o-kop-θ* ← [tam_m, kjer] *kopa [-jo] pesek {-θ}*, { } → -o-, [ ] → -θ; *pesk-*, *-kop-*, in tvorjenkah iz predložne zveze tip *za-peč-ek* ← [tam_m, kjer] *je {za} peč {-jo}*, { } → *za-*, [ ] → *-ek*; *-peč-*; skratka gre za vse tvorjenke tipa (a) (knjiga, npr. 176–178), tiste torej, ki pretvarjajo v priponsko obrazilo ali pripono jedro skladijske podstave. Ko sem prišla do tega spoznanja, se mi ni bilo treba posebej truditi, »da bi izpeljankam našla vzporednice v zloženkah« (429); ne vem tudi, s čim kritik utemeljuje trditev, da »kake doslednosti v tem pogledu ni.« (429). Prav propozicijsko izhodišče omogoča ločiti besedotvorne pomene še pri izpeljanem glagolu, vendar tudi o tem kritik niti besede.

2.2.1.2 Tudi besedotvorne vrste in njihovo število je mogoče objektivizirati s skladijsko podstavo; štiri osnovne skupine tvorjenk so določene z različnostjo skladijske podstave obrazil, prav tako je njihova nadaljnja delitev pogojena skladijskopodstavno – kritik kot da ni prebral niti povzetka.¹⁵

Tvorjenke tipa (a) določa, kot smo že omenili, skladijska podstava z zaimkom ali glagolskim primitivom – »proverbom« – v jedru (x1) in stavčnim prilastkom. Z izločitvijo glagolskih primitivov – v okviru besedotvorja tistih glagolov, ki imajo enako posplošitveni pomen kot zaimki in so zato upravičeno (obrazilno) morfemizirani – je utemeljena tudi pri glagolih iz obravnavane skupine pretvorbena zveza s skladijsko podstavo. Toporišič v okviru glagolskega besedotvorja pa tudi sicer ne pozna zaimkom vzporednega pojma »proverb« in tudi sicer nima kriterija, po katerem niza celo vrsto glagolov, ki so lahko v vlogi x1 in s tem seveda v podstavi (priponsko)obrazilnega morfema. Kako naj si razlagamo trditev, da bi »/n/atančna primerjava /.../ pokazala, kateri način je boljši« (430), ko pa tudi v tem primeru nimamo možnosti sopostavitve načel? Tako ostajajo izjave o »silni nepreglednosti« (429) potem, ko je brez pojasnila razgrajena vsebinska struktura poglavja, posamezni primeri iztrgani iz smiselne zveze in prilagojeni posameznim primerom iz SS 1976, izjave o pomanjkanju »časa /za ugotovitev/, kaj s tem /avtorica/ pravzaprav hoče« (429) diskvalifikacije s stališča strokovnega diktata.

¹⁵ J. Toporišič jih navaja v kritiki osem, od tega štiri glavne, in sicer izpeljavo, zlaganje, sestavljanje in sklapljanje (425); v SS 1976 jih ima brez rangiranja šest – izpeljava (119), zlaganje (120), sestavljanje (121), sklapljanje (122), konverzija (122), mešana tvorba (123). V TBA ta problematika ni posebej predstavljena.

Naj čisto na kratko do konca predstavimo besedotvorne vrste, ki jih je mogoče utemeljiti s skladijskopodstavno različnostjo. V tip (a) sodijo navadne izpeljanke, tvorjenke iz predložne zveze in medponsko-priponske zloženke: navadne izpeljanke določa ena predmetnopomenska beseda v prilastkovem odvisniku skladijske podstave, npr. *misl-ec* ← [tisti, ki] *misli* [-θ], [ ] → -ec, *misl-*;¹⁶ *gozdari-iti* ← [biti] *gozdar*[-θ], [ ] → -i-ti, *gozdar-*. Med navadne izpeljanke sodijo tudi konverzije, ki jih kritik obravnava kot samostojno besedotvorno vrsto (SS 1976, 122–123). Konverznost se od navadne izpeljave loči le po predvidljivosti obrazila, ko gre za tvorbo samostalnika iz pridevnika, npr. *dežurn-i* ← [tisti, ki je] *dežuren*[-θ], [ ] → -i (ev. -ež, ko gre za nekonverznost), *dežurn-*; pri tipu *lep-ota* (SS 1976, 122–123) govorimo lahko o konverznosti le v okviru oblikoslovja – števnost je pač oblikoslovna kategorija – na besedotvorni ravni imamo opraviti samo z obrazilno homonimijo: *lep-ota* ← [to, da jeltista, ki je] *lep*[-a], [ ] → -ota, *lep-*. V tip (a) sodijo še tvorjenke iz predložne zveze, ki jih v prilastkovem odvisniku skladijske podstave določa obveznost predloga, npr. *nad-streš-je* ← [tam, kjer je] {nad} *streh* {-o}, { } → *nad*-¹⁷ [ ] → -je, -*streh-*; *od-roč-i-ti* ← [dati] *rok* [-e] {od} (*sebe*), [ ] → -i-ti, { } → *od-*, -*roč-*; *iz-roč-i-ti* ← [dati] (*kaj*) {iz} *rok*[-θ], [ ] → -i-ti, { } → *iz-*, -*roč-* (o prvič predstavljenem različnem tipu skladijskih podstav pri tovrstnih tvorjenkah kritik niti besede); medponsko-priponske zloženke pa določata dve predmetnopomenski besedi v skladijski podstavi, ki sta v medsebojnem razmerju, npr. *list-o-pad-θ* ← [tedaj_m, ko] *pada*{-jo} *listi*{-i}, [ ] → -θ, { } → -o-, *list-*, -*pad-*.

V skupino (b) so uvrščene tvorjenke, katerih obrazilo je nastalo samo iz slovnicega skladijskopodstavnega pomena; gre za zloženke s samo medponskim obrazilom. Morfemskost in s tem obrazilnost, če gremo še dalje, tudi besednost tvorjenk tipa *Slovenij-a-les* je mogoče dokazati le, če slovnični pomen skladijske podstave upoštevamo kot enakovredno pretvorbena-tvorbena gradivo: *Slovenij-a-les* ← *les* {iz} *Slovenij*[-e], { } → -a-, *slovenij-*, -*les*. Slovničnega pomena torej ne »odvezemamo« (SS 1976, npr. 119, v poglavju K odvezanju slovničnih lastnosti v razpravi TBA, 147), ampak ga pretvarjamo v obrazilo, (pri drugih besedotvornih vrstah) sestavino obrazila. V razpravi TBA je tudi zapisano: »Zaradi preprostosti obravnavajmo (pri izbiri besedotvornega obrazila in besedotvorne vrste) dvobesedne podstave (*človek, ki dela* ali *tak pred pragom* gresta tudi mednje, saj čisto slovnične besede (*ki, pred*) ne štejejo.« (143). Gre torej za izjavo o neupoštevanju slovničnega pomena v pretvorbena-(besedo)tvornem procesu. Če pritegnemo še

¹⁶ Kako naj bi bil *dela-vec* iz *delav(en)* (op. 32)? Po katerem pravilu lahko v pretvorbena-(besedo)tvornem postopku izgine obrazilo -(e)n? Ali da bi bil *obračal-nik* (428) tvorjenka iz glagola in ne iz pridevnika *obračal-n(ik)*? Da so tvorjenke kot *nehuman-ost, prednapet-θ, nadčlove(-š)ki* (426, op. 23) primeri, ki naj ponazarjajo »predpone« sestavljenk, čeprav gre za izpeljanke iz njih?

¹⁷ Res je »nad- 'obrazilni morfem'« in kot tak ne »spada že v govorno podstavo« (424); gre za (obrazilnomorfemsko) pretvorbo skladijskopodstavnega predloga *nad* in njemu ustrezne končnice, torej *nad* + -o → *nad-*.

stališče iz kritike, da »/g/lede 'medponskega' morfema (29) tipa -o- /je Toporišič/ že v oceni disertacije menil, da ni nič drugega kot *sredstvo nevtralizacije*« (podč. A. M.) (432), potem je kritikovo stališče o besednosti tvorjenk tipa *vikendhiša* teoretično nevzdržno – tvorjenke tega tipa (po Toporišiču) nimajo obrazilnega morfema.

Med tvorjenke tipa (c) sodijo modifikacije – sestavljenke in modificirane izpeljanke. Pri modificiranju se iz skladijske podstave pretvarja v obrazilo, kot je znano, odvisni del. Iz celotne kritikove besedotvorne literature, tudi iz razprave TBA, je razvidno, da sestave doslej ni uvrščal med modifikacije kljub izjavi, da je »(po zgledu na nemško slovnico) modificiranju s priponskim obrazilom pridružil še tistega s predponskim« (425). Če velja za tvorjenke tipa (a), da je pomenska posplošitvenost vsakega po pretvorbi nastalega (obrazilnega) morfema utemeljena z njegovo zaimensko ali »proverbnno« skladijsko podstavo, potem za modifikacijske tvorjenke lahko rečemo, da je njihovo obrazilo pretvorba omejenega in natančno predvidljivega pomena odvisne sestavine skladijske podstave (x2): za predponska obrazila npr. samostalniških sestavljenk velja, da so pretvorba vrstnih pridevnikov s pomenom hierarhičnih, časovnih in prostorskih razmerij; ne moremo se strinjati, da je to besedilo »primerljivo« s kritikovim (426), če vemo, da med skladijskopodstavne prvine predponskega obrazila (samostalniških) sestavljenk npr. v TBA (144) uvršča tudi kakovostni pridevnik *visok*, prislova *prej*, *pozneje*, besedne zveze *lepši od vseh*. Priponska obrazila modifikacijskih izpeljank pa so nastala lahko le iz kakovostnih pridevnikov – mernih *velik/majhen*, in tistih, ki izražajo (pozitivno/negativno) čustveno razmerje (*dober/slab*) – ali iz nedoločnega števnik *veliko*: *brat-ec* ← [*majhen*] *brat* [-θ], [ ] → *-ec*, *brat-*; *brez-je* ← [*veliko*] *brez* [-θ], [ ] → *-je*, *brez-*.

Med modifikacijskimi tvorjenkami sta obravnavana tudi glagol in pridevnik. Glagolski modifikacijski obrazili sta dvovrstni – izrazno samostojno tip *brc-lj-a-ti* ali pa opravlja glagolska pripona še (besedotvorno)obrazilno vlogo, npr. *kup-ova-ti*, ki pa poleg modifikacijske skladijske podstave *večkrat kup-i-ti* dovoljuje še navadnoizpeljavno – *delati*, *da se kup-i-θ*. Ko kritik s primeri dokazuje, da bi bilo treba modifikacijsko tvorbo razširiti tudi na druge besedne vrste (427), sploh ne omeni, da je v zvezi z glagolom in pridevnikom to že storjeno (v knjigi npr. str. 14, 24).

Tvorjenke tipa (č) določa priredno (vezalno) razmerje skladijske podstave. Tu imamo seveda lahko tudi »tri- ali večmorfemska samo medponska obrazila« (424), npr. *italijansk-o-slovensk-o-angleški (slovar)* ← *italijanski {in} slovenski {in} angleški, { }* → *-o-*, *italijansk-*, *-slovensk-*, *-angleški*.

Ostane še sklapljanje. Nasproti Toporišičevi definiciji te besedotvorne vrste, da »/e/note večdelne podstave enostavno *sklopimo* (podč. A. M.) v novo besedo« (SS 1976, 122), sem pojem sklapljanja skušala razložiti; za to besedotvorno vrsto velja pretvorbena enakost vseh besednih sestavin podstavne besedne zveze, tudi zaimkov, členkov ipd. – vse se izrazno ohranijo in postanejo sestavina tvorjenke, npr.

se-ve-da, ne-bodi-ga-treba. Prav na podlagi teh lastnosti je ugotovljeno, da je sklapljanje edina besedotvorna vrsta, ki je vezana na naključne besedne zveze iz govora, zato tu upravičeno lahko govorimo o govorni podstavi. Nerazumljivo je, zakaj me kritik v zvezi s pojmovanjem sklopov povezuje z Bajcem (433), saj že iz slovarske definicije, ki jo je kritik izbral za citiranje, izhaja, da je »sklop – tvorjenka« (podč. sedaj, knjiga 184), torej beseda in ne besedna zveza.

Na koncu problematike v zvezi z besedotvornimi vrstami naj omenim besedotvorni algoritem. Sama tega pojma ne uporabljam, zato je govor o njegovi »imenitn/osti/« (423) v zvezi z mano brezpredmeten. Z ustreznimi oklepaji izražene pretvorbene vrednosti sestavin skladijske podstave zahtevajo le še ustrezno izrazno realizacijo, zato tudi pretvorbena-(besedo)tvorni postopek nisem nikoli številčila; kritikova interpretacija tega postopka v smislu številčne zaporednosti je samovoljna in ga spreminja v absurdnost, saj dejansko ne upošteva niti različnosti ločil (vejica, podpičje) znotraj postopka.

2.2.2 Marsikaj v zvezi s kritiko zloženek in zloženske besedotvorne vrste je bilo že rečenega – tu samo še nekaj res najnужnejših komentarjev.

Kritiko stališče »/k/aj zlaganje je, je načeloma že dolgo znano« (431), konkretno zira v knjigi poglavje Iz zgodovine obravnavanja tvorjenk, zlasti zloženek slovenskega knjižnega jezika (33–50), kjer so predstavljena različna pojmovanja (tudi) te besedotvorne vrste in izpostavljena tista, ki so mi najbližja (Breznik 1944). Ker kritik trdi, da »v 'SS 1976, 120' /ni/ nobene /.../ izjave, 'da je vezni samoglasnik tožilniški ali roditeljski ali da je končnica imenovalniška'« (431), naj citiram ustrezno mesto: »Večdelna govorna podstava se večinoma poveže z *veznim samoglasnikom* ali pa z *imenovalniško končnico*, kar nekončnemu delu podstave jemlje slovnične značilnosti; vezni samoglasnik je tudi *tožilniški* ali *roditeljski*« (podč A. M.). Ponavljam že večkrat izrečeno stališče, da vztrajanje pri »končnicah«, ko gre za obrazilni morfem, vnaša funkcijsko zmedo (neločevanje besedotvornih in oblikoslovnih funkcij), v čisto konkretnem primeru pa je izjava, da »*imenovalniškial končnicial /.../* nekončnemu delu podstave jemlje *slovnične značilnosti*« (poudarila A. M.) nerazumljiva.

V zvezi z »nerazvidno/stjo/ razpravlja/nja/ o razliki med pripono in priponskim obrazilom« (432), dodajam še razliko med predpono in predponskim obrazilom ter medpono in medponskim obrazilom. Sama torej ločujem med pojmom obrazilo in obrazilni morfem: pri sestavljenkah, npr. *pra-domovina*, modifikacijskih in navadnih izpeljankah, npr. *brat-ec, lov-ec*, in zloženkah tipa *sever-o-vzhod* sta pojma prekrivna, saj gre za enomorfemsko obrazilo, pri tvorjenkah iz predložne zveze, npr. *pod-brad-ek*, in zloženkah tipa *mul-o-vod-ec* ali prirednih, npr. *slovensk-o-češk-o-poljsk-o-ruski*, pa je obrazilo vedno dvo- ali (pri prirednih zloženkah) celo večmorfemsko z morfemi, ki imajo zelo različne pretvorbe v skladijsko podstavo (gl. primere zgoraj). Ker skušam ločiti zloženske pripone (hkrati verjetno tudi pripone tvorjenk iz predložne zveze tip *brez-rok-θ*) – podobno kot pred mano že R. Perušek,¹⁸ vendar z diahronega vidika – ne gre za »besedovanje«, ampak za

dejstvo, da so »/i/zrazno pripone zloženek glasovne, in sicer soglasniške, ali pa je pripona neglasovna (ničta)« (432). Samo ta dva tipa pripone sta tako vsebinsko (skladenjskopodstavno) kot tudi distribucijsko lahko vezana le na zloženske (in tvorjenke iz predložne zveze) – skratka na obrazilno dvomorfemske tvorjenke; za primer vzemimo pripono *-θ*, ki se kot pretvorba *tak, ki* ne more pojavljati kot (izpeljavno) priponsko obrazilo, torej le *bel-o-rok-θ*, *dolg-o-nog-θ*, *brez-rok-θ*, ali primere samo na zložensko podstavo vezane razvrstitve *mul-o-vod-ec*, *um-otvor-θ*, *hitr-o-pis-θ*, *prav-o-pis-θ-je*; res so »pripone zloženek tudi zložne« (432), vendar v nobenem od omenjenih vidikov – skladijska podstava, razvrstitev – niso samo zloženske, ampak so to vedno tudi (izpeljavna) priponska obrazila.

Še nekaj besed o t. i. »napačn/i/ določnostn/i/ končnic/i/« (437, op. 70). Sama ločujem med vrstno pridevniško pripono (priponskim obrazilom) **-ni**, npr. *sonč-ni* (*žarek*), in kakovostno pridevniško pripono (priponskim obrazilom) **-en**, npr. *soč-en* (*nasmeh*). Obe skupini pridevnikov se še najhitreje ločita po sposobnosti stopnjevanja, ta je vezana samo na kakovostne, npr. *zelo sončen*, morda celo *sončnejši*; ostaja torej *dvajsetlet-ni* (437, op. 70) ipd. (gl. gradivo v knjigi, 91–104), ker ne gre za »določnostno končnico«, ampak za vrstno pridevniško pripono **-ni**.

Delitev zloženek v Slovenskem skladijskem besedotvorju je res drugačna kot v SS 1976 (433). Glede na to, da je težišče besedotvorne razčlenitve vezano na (besedotvorno) skladnjo, je tudi sistemizacija zloženek skladijskopodstavna; to pove tudi naslov enega izmed temeljnih poglavij knjige – Delitev zloženek na podlagi zgradbe skladijske podstave (53). Kot izhodiščna delitev se tako izkaže skladijskohierarhična – podrednost, prirednost (zaporedje od pogostejšega k manj pogostemu), za razloček od SS 1976, kjer je izhodiščna delitev besednovrstna – Zlaganje samostalnikov, (SS 1976, 145), Zlaganje pridevniških besed (155) itd.

Med podrednimi zloženkami so posebej predstavljene tiste z določujočo sestavino *sam-*, in sicer najprej medponsko-priponske, znotraj teh še dalje na podlagi pomena besede *sam*, in na samo medponskoobrazilne. Očitek, da pri teh zloženkah ne »loči/m/ tistega, kar je res iz glagolske govorne podstave« (436) lahko nastane samo ob neupoštevanju uporabljenih delitvenih (skladijskopodstavnih) kriterijev.

2.2.3 Naglasni problematiki, ki obsega v knjigi vsega skupaj nekaj strani, je Toporišič posvetil tretjino svoje ocene in pri tem pritegnil tudi kritiko disertacije celo s tonematiko, ki je, kot rečeno, sedaj opuščena. (Prim., med drugim, op. 62.)

Naglasna problematika je v knjigi omejena na mesto in število naglasov v zloženkah. Velja načelno pravilo, da so priredne zloženske vedno večnaglasne – z naglasom na vsaki korenskomorfemski sestavini besedotvorne podstave, npr. *bélomódro-rděč* – podredne pa eno- ali dvonaglasne; načeloma je vedno naglašena

¹⁸ Prim. R. Perušek, Zloženske v noveji slovenščini, Izvestja novomeške gimnazije, Novo mesto, 1890, 3–42.

desna, jedrna sestavina besedotvorne podstave, npr. *belorók, knjigovéz, volkodlák*, leva pa v primerih, ko je pripona zloženke zložna (homonimna z izpeljavnim priponskim obrazilom), določujoča sestavina besedotvorne podstave pa tvorjena, npr. *denárnogospodárski, céstnopromémi*,¹⁹ ali ko gre za prevzet besedotvorni postopek in za medponsko obrazilo, ki je homonimno z (imenovalniško) končnico, npr. *Slovénijalés, víkendθhíša*. Velja torej, da je »i/zhodiščno pravilo za določanje števila naglasov /.../ morfemska zgradba tvorjenke« (Slovensko skladijsko besedotvorje, 114).

Mislim, da ne gre za »ruš/enje/« (435) Toporišičeve naglasne teorije, prej za njeno pogrešanje. Ni jasno, na kaj se opirajo stališča, da bi bila za število naglasov odločujoča besednovrstnost skladijskopodstavnih besed – npr. glavni števnik v skladijski podstavi naj bi povzročal dvonaglasnost zloženke, torej *črnoók* : *dvóók* – stavčnočlenskost v okviru tvorjenke – »p/o dva naglasa imajo zloženke, pri katerih je prvi del nekak prislovni prilastek«, npr. *cerkvénoupráven* – pa tudi (jezikoslovno neizražen) občutek zloženosti.²⁰ Rešitve v SSKJ, ki se naslanjajo na navedena Toporišičeva izhodišča, pa niso ravno spodbudne (v kritiki npr. 435, 436), saj so prav te rešitve v veliki meri povzročile, da sem začela premišljati o naglasu drugače.²¹

3 Izjemno težko mi je bilo odgovarjati na oceno J. Toporišiča – ne zaradi strokovne kritike, ki me je konec koncev opozorila tudi na nekaj čisto tehničnih napak, za katere sem dolžna opravičilo, ampak zaradi nerazumljive kritike težnje po strokovnem (jezikoslovnem) diktatu.

¹⁹ »O naglasu zloženek z razmernim pridevnikom« (438) na navedenih straneh res ni nič rečenega, zato pa beremo na str. 114: Zloženke s tvorjenim pridevniškim prilastkom, bi bile prej dvonaglasne, npr. *brónastobárven* /.../«.

²⁰ Prim. J. Toporišič, O eno- in večnaglasnosti nekaterih besednih kategorij, Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika, Maribor 1978, 211–223, cit. 217 (prva objava Besede z dvema naglasoma, Jezikovni pogovori II, Ljubljana 1967).

²¹ V SSKJ prim. rešitve kot *jájčastolísten* : *bakrenobárven* ali *kínoobiskoválec* : *davkopláčeválec*.

SUMMARY

Jože Toporišič's extensive, conspicuously inimical review of my book *Slovensko skladenjsko besedotvorje* ('Slovene Syntactic Word Formation', Ljubljana, 1988) is based on the reviewer's conviction of the "[un]shake[ableness]" of his "word-formation theory" (SR 1990, p. 421). A characteristic of the review is that its negative attitude is further intensified by adducing under scrutiny my doctoral dissertation, successfully defended eight years ago, particularly those sections thereof that were not included in my book, by adducing the reviewer's (and ignoring anybody else's) evaluation of my dissertation, as well as by other, more or less subjective, valuational elements.

The starting point of my book is the comprehension that word formation is an issue belonging to the syntactic area (of the system of language): a complex word (a derivative) is a transformation of a defined phrase, i. e., of the syntactic base, which is simultaneously a unit of what has been termed 'word-formational syntax'; thus the syntactic base as a potential (deep-structure) derivative can only be a part of the linguistic system, and not of speech (de Saussure's parole) as the reviewer claims (422).

Since I consistently adhere to the awareness of the transformational-generative relationship between syntax (a defined phrase, i. e., the syntactic base) and a derivative (a morphemic phrase determined by the syntactic base and having the properties of a word), I use that relationship also to substantiate the word-formational meanings and word-formative types, the former by means of the "sentence proposition," i. e., the semantic makeup underlying a (clausal) sentence, the latter by means of the structure of the syntactic base; on the other hand, the reviewer's number of either word-formational meanings or word-formative types varies (cf. his *Slovene Grammar*, 1976, and his "Theory of the word-formation algorithm," SR 1980), nor can one find the criteria underlying his decisions.

I maintain that the place and number of stresses in a compound depends first of all on the coordinateness/subordinateness of the syntactic base: coordinate compounds with an interfixal formant have as many stressed syllables as they have root-morphemic elements, e. g., *slovensko-italijansko-némški* ('Slovene-Italian-German', adj.), while subordinate compounds are always stressed on that part of the word-base which originated from the full word functioning as the head word of the syntactic base, e. g., *črnoóklenoók - črno oko / eno oko*; an additional stress on the left constituent is contingent primarily on the morphemic structure of the compound and on the type of suffixal morphemes. The reviewer's standpoint that the number of stresses in a compound depends on the parts of speech and sentence elements (in the syntactic base) and on the sense of "derivedness" is unfounded.

BREZNIK-RAMOVŠEV SLOVENSKI PRAVOPIS

Slovenski pravopis 1935 je naš tretji pravopis, skupno delo dveh tedaj vodilnih slovenistov. Prinesel je (po SP 1920) spet glasoslovje, v tem okviru dvojno podobo knjižnega jezika (zborna in pogovorno izreko) ter poglavje o pregibanju prevzetega. Je bolj prilagojen realnemu obstoječemu jeziku, liberalno določa naglas, sicer pa je zanj značilno veliko število spodrslijavej (odpravljenih s korigendami). Šolska izdaja (1937) je ob pomoči Slavističnega društva odplavila ves Ramovšev delež.

The *Slovenski pravopis* of 1935 is the third Slovene *Pravopis*, a joint effort of two scholars who at the time were the leading specialists in the Slovene language. The manual reintroduced the treatment of phonological issues (absent from the *Slovenski pravopis* of 1920), propounding a twofold, standard and colloquial, accepted pronunciation and dedicating a chapter to the inflection of loan words. It was, more than its predecessor, consonant with the actual language use, it was liberal in determining the correct accentuation, but it was also marred by a significant number of lapses and blunders (some of which were rectified by the *Corrigenda*). Ramovš's entire contribution was expunged from the abridged "school" edition (1937), with an abatement from the Slavistic Society.

Ta pravopis¹ predvsem pomerjam ob Breznikov Slovenski pravopis 1920². Tu se torej ne bomo kaj dosti ozirali ne na Levčev pravopis³ pred tem, ne na SP 1935⁴,

---

¹ Slovenski pravopis, Izdalo in založilo Znanstveno društvo, Ljubljana 1935, XXIV + 300 str., z opombo na str. II: »Po pravopisnih in pravorečnih načelih, ki jih je odobrila pravopisna komisija Znanstvenega društva v Ljubljani, sta izdajo priredila A. Breznik in F. Ramovš.« To komisijo, so po Glonarju (»Slovenski pravopis«, 1936, str. 8) sestavljali »Breznik, Grafenauer, Kidrič, Nahtigal, Prijatelj, Ramovš«, čeprav »je takrat že od 6. jan. 1935 eksistiralo Slavistično društvo v Ljubljani, v katerem je vsaj še ducat ljudi, ki so se z vprašanji ki zadevajo SP, teoretično in praktično pečali nekaj več, ko pa razni člani imenovane 'pravopisne komisije'«. – Knjigo spremlja še po izidu dodani list z naslovom Popravki.

² Slovenski pravopis, Sestavil dr. A. Breznik, v Ljubljani 1920, založila Jugoslovanska tiskarna, tiskala Jugoslovanska tiskarna, 104. str.

³ Slovenski pravopis, sestavil Fr. Levec, c. kr. profesor in okrajni šolski nadzornik v Ljubljani, Cena vezani knjigi 1 krona, nevezani 90 vinarjev, Na Dunaju, v cesarski kraljevi zalogi šolskih knjig, 1899, 167 str.

⁴ Slovenski pravopis, mala izdaja, priredila A. Breznik in F. Ramovš, Ljubljana, 1937, založila Jugoslovanska knjigarna R.Z.Z.O.Z., 234 str. To izdajo spremlja od Kraljeve banske uprave dravske banovine izdana brošura Novi slovenski pravopis, katerega s tem naslovljeno prvo besedilo je podpisal »Ban: Dr. Natlačen, l. r.« (str. 1-3); drugi sestavek je A. Popravki k Slovenskemu pravopisu (4-6), sestavila A. Breznik in F. Ramovš, ter B. Razlike med 4. izdajo Breznikove Slovenske slovnice in Slovenskim pravopisom (6-12), kar je očitno sestavil Breznik, besedilo pa je nepodpisano. S. Suhadolnik (Obdobja 7, 1987, str. 500) o tem: »/J. Šolar/ je najprej pripravil nov seznam popravkov v SP 1935 z 62 enotami /.../, potem je izdelal uskladitveni pregled razlik med Breznikovo slovnico 1934 in SP 1935 ter pregled razlik med slovenskimi čitankami za nižje razrede in SP 1935.« – A. Breznik-F. Ramovš, Slovenski pravopis, na str. 1 enak naslov kot v izdaji 1937, le da: Drugi neizpremenjeni natis, 1938.

šolski izdaji, nadalje tudi ne na SP 1950⁵ ali SP 1962⁶, ali celo na Načrt pravil za novi slovenski pravopis⁷ oz. na Slovenski pravopis 1 1990⁸. Ker o pravopisu govorimo v letu stoletnice rojstva Frana Ramovša*, bomo na SP 1920 gledali s stališča SP 1935, saj bo tako še bolj prišel v razvid morebitni Ramovšev delež v slovenskem pravopisju, čeprav je seveda tudi pri Brezniku treba računati na znatno bolj razvito in realno gledanje na zadeve slovenskega pravopisa, kakor je bilo zanj značilno l. 1920.

V nasprotju s (SP 1899 in) SP 1920, ki sta bila individualno delo, je SP 1935 (in odtlej vsi preostali) skupinsko delo ne le zato, ker sta ga v končni obliki izdala dva avtorja, ampak tudi zaradi navedenega ozadja Breznik-Ramovševega besedila »pravopisne komisije Znanstvenega društva v Ljubljani«.⁹

Breznikov pravopis¹⁰ je bil malega formata in še kot tak le tretjinskega obsega (104 : 324 str.) v primeri s SP 1935.¹¹ Oba imata dva dela, t. i. pravila in slovar.¹² Ne prvi ne drugi pa nimata kazala.

⁵ Slovenski pravopis, izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, DZS, Ljubljana, 1950, Novo izdajo sta priredila Inštitut za slovenski jezik in Zavod za kulturo slovenskega jezika po prvi izdaji Breznik-Ramovš: Slovenski pravopis 1935, Uredniški odbor: F. Ramovš, O. Župančič; A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, M. Šmalc, J. Šolar, Pri odtiskih je sodeloval tudi J. Moder, rokopis za tiskarno sta izdelala P. Ramovš in N. Jesse. – Posvečen je »Spominu Otona Župančiča«, 934 str.

⁶ Slovenski pravopis, izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1962, 1054 str. Na str. 2: Novo izdajo je pripravila pravopisna komisija pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti po slovenskem pravopisu 1950, redniški odbor A././ Bajec, R././ Kolarič, L././ Legiša, J././ Moder, M././ Rupel, A././ Sovre, M././ Šmalc, J././ Šolar, F././ Tomšič.

⁷ Ljubljana 1981, Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik, Založila Državna založba Slovenije, XII + 210 str. Izdano brez navedbe avtorjev na notranji naslovni strani (ali kje drugje). V zadnji fazi so bili člani pravopisne komisije J. Rigler, J. Toporišič, S. Suhadolnik (ti so skrbeli tudi za natis, s pretežnim deležem J. Riglerja), J. Moder, B. Pogorelec.

⁸ Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Slovenski pravopis, I. Pravila, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1990, 241 str. Uredniški odbor: J././ Toporišič, F././ Jakopin, J././ Menart, J././ Moder, S././ Suhadolnik, J././ Dular, B././ Pogorelec, K././ Gantar, M././ Ahlin.

* Na zborovanju slavistov l. 1990 v Ljubljani.

⁹ O tem prim. J. Glonar, »Slovenski pravopis«, v Ljubljani, 1936, Založil avtor (str. 2: Pravopisni komisiji Znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani posvetil J. A. G., str. 3: Ponatisk uvoda v »Slovar slovenskega jezika«, 46 str. Na 46 v ležečem tisku: Na Golovcu, v septembru 1936.

¹⁰ O njem ob izidu F. Ilešič: Slovenski pravopis, /.../, SN 53 (1920), št. 265, 1–2, in J. K., Dr. A. Breznik: Slovenski pravopis, P 42 (1921), 91–93 (P = Popotnik).

¹¹ O njem se je ob izidu pisalo veliko; prim. bibliografijo J. Hafner in S. Suhadolnika v od mene izdanih Breznikovih Jezikoslovnih razpravah, SM, Ljubljana, 1982, str. 436. Zlasti važna pa je kritika, že omenjena J. Glonarja in Breznikov odgovor na kritike pravopisa: Ocenjevalcem Slovenskega pravopisa, S 64 (1936), št. 262, 5, št. 263, 5, št. 265, 5, št. 266, 5, št. 269, 5, št. 272, 5. Prim. še zlasti S. Suhadolnik, Utrditev in uzakonitev

Breznikov del s pravili obsega le pravopisna pravila, in sicer v primeri s SP 1935 tale:

SP 1920	SP 1935
I O rabi velikih in malih črk (1–11)	O rabi velikih in malih črk (VII–XXII)
II O razlogovanju (11–12)	O pisavi in sklanji tujih lastnih imen (XII–XIV)
III O pisavi sestavljenih besed (13–18)	O razlogovanju (XV)
IV O rabi naglasnih znamenj (18–20)	O pisavi sestavljenih besed (XV–VIII)
V Ločila (20–30)	O rabi naglasnih znamenj (XVIII–XIX)
Kratice (31)	Ločila (XX–XXIV)
	Kratice (III)

V tvarinah se SP 1935 tesno naslanja na SP 1920, posebnost je le poglavje O pisavi in sklanji tujih lastnih imen, kar gre prek okvira čistega pravopisja. In posebnost je tudi uvodno, nenaslovljeno besedilo Navodila in pravila v SP 1935 (V–VI), ki je najprej nekako pravorečno, tj. podaja slovenske dolge in kratke »poudarjene samoglasnike« (V), med kratkimi tudi ozka *è* in *ò* (s primeri prvega *bə̀dət*, *oživət* oz. *kòu*, *naúzđòu*, *stòu*), nato pa (VI) podaja značilnosti pogovornega jezika, kar je oboje pač Ramovšev prispevek. Knjižni jezik po SP 1935 obsega »zborni govor« in »konverzacijski (ali pogovorni) govor« (V), najprej ponazorjen z razliko *rékəu*, *kòtəu* proti *rėku*, *kòtu*.

O pogovorni strani knjižnega jezika navedimo kar ustrezni odstavek: »Pogovorne (konverzacijske) oblike uvaja kratica pog.; posebej so označene pogovorne kratke oblike nedoločnika, ker imajo večinoma različen poudarek od onega v zbornih dolgih oblikah. V pogovornih oblikah je – če ni že posebej – označen tudi izgovor glasov *ə* in *u*.« (VI) Zatem je r. t. še izgovorna vrednost črk, in sicer naslednjih: *l*, *v*, *lj*, *nj*, izgovor *-z* (*-d*, *-b*, *-g*), predviden je izgovor tipa *rasširjen*, *ljucki*.

Zanimiv je še odstavek o prevzetih besedah v obeh pravopisih. V SP 1935: »Tujke, lastnina knjižnega jezika, so tolmačene z domačimi izrazi ali pa so opisane; pripisani so uporabni in uporabljani slovenizmi. V ležečem tisku so morebitne izgovorne posebnosti navedene. Enačaj (=) kaže ali enakost izrazov (sinonima) ali pa pravilno slovensko izražanje.« SP 1920 (v slovarskem delu, str. 32): »Besede, ki so zaznamovane s križem (✠) se ne smejo rabiti. Posebno se je ogibati besed rečenic tujega (nemškega, francoskega in italijanskega) izvora. Pri latinskih in grških besedah so pristavjeni slovenski izrazi; kjer imamo dobre slovenske besede, se izogibajmo tudi latinskih in grških tujk.«

Že glede na to lahko rečemo, da je bil SP 1920 bolj izrazito purističen kakor SP

slovenskega pravopisa leta 1937, Obdobja 7 (1987), 499–506. Tu je podrobno analizirana razlika med SP 1935 in SP 1937; avtor po R. Kolariču meni, da gre pri SP 1937 za novo izdajo.

¹² SP 1920, Pravopisna pravila, 1–31, SP 1935 Navodila in pravila, V–XXIV, oz. Slovar 32–104 proti Pravopisni slovar 1–300.

1935, poleg tega pa s križcem ni zaznamoval samo besed iz omenjenih jezikov, npr. *à la* (fr.), *abonirati* (fr.), *adut* (nem.; po fr. *atout*), *avizo* (it.), *fin* (rom. izvora), *balast* (nem.), *blokada* (angl.), ampak tudi suženjski posnetki (kalki) po teh jezikih: *doprinesti* (po nem.) in drugi primeri, npr. *dobrobit* slov. *blaginja*. Večina s križcem označenih besed je francoskega izvora (besede nem. izvora so bile namreč večinoma odpravljene že v 19. stol.).

Za primer, kaj vse je v besedju Breznik I. 1920 prepovedoval, prim. te besede pri črkah *a* in *b* (ob strani jim stavimo ustreznice v SP 1935):

<i>à la</i> – kakor, kakšen	<i>à</i> sl. kakor, kakršen, kak itd.
<i>abonirati</i> – najeti, naročiti	naprej plačati, naročiti
<i>adresa</i> – nadpis, naslov	naslov, spomenica
<i>adut</i> – pretkan, prevejan	---
<i>afera</i> – stvar, posel	dogodek, zadeva, spor
<i>anonsa</i> – oglas	oglas, naznanilo
<i>anonsni zavod</i> – oglasni z.	anonsni
<i>aranžirati</i> – prirediti, urediti	urediti, prirediti
<i>arest</i> – zapor	---
<i>aretirati</i> – prijeti	ustaviti, prijeti, zapreti
<i>arondirati</i> – zaokrožiti	---
<i>arondiran</i> – zaokrožen	zaokrožen
<i>atakirati</i> – napasti koga	napasti koga
<i>atelier</i> – delavnica	<i>atelje</i> – umetnikova delavnica
<i>avansirati</i> – napredovati	<i>avanzirati</i> – napredovati (v službi)
<i>avizo</i> – obvestilo	naznanilo, sporočilo
<i>bagatela</i> – malenkost, malota	malenkost
<i>balansirati</i> – držati se (v ravnotežju)	v ravnotežju držati
<i>balast</i> – težina	težina, prenes. napota, breme
<i>banalen</i> – omleden, prazen, plehek	vsakdanji, obrabljen, plehek
<i>banket</i> – obed, slavnostni obed	slavnostni obed
<i>basati</i> – navlačiti	nabijati (puško), natlačiti (pipo žep, kak prostor) /.../
<i>notica</i> – beležka	beležka
<i>notes</i> – beležnica	beležnica
<i>bizaren</i> – čuden, čudaški	čuden, nenavaden
<i>blamaža</i> – sramota, zasmeh	blamaža, blamirati, (o)smešiti
<i>blamirati</i> – (o)sramotiti, (o)smešiti koga	blamirati, (o)smešiti, (o)sramotiti koga
<i>blanket</i> – golica	neizpolnjen list, golica
<i>en bloc</i> – v celoti	v celoti, vse skupaj
<i>blokada</i> – zapora, zapor	zapora
<i>blokirati</i> – zapreti (kako luko)	zapreti, npr. kako luko
<i>bombast</i> – nabuhlost, opuhlost	nabuhlost

<i>borniran</i> – omejen, kratkoumen	---
<i>branša</i> – panoga, vrsta, stroka	betev, panoga, stroka
<i>bravura</i> – pogum, junaštvo	pogum, hrabrost
<i>briljanten</i> – sijajen, bleščeč	sijajen, bleščeč
<i>briskirati</i> – obregniti se na koga	zadirati se nad kom, nahruliti koga
<i>broširati</i> – sešiti	mehko vezati
<i>brošura</i> – sešitek, knjižica, zvezek	sešitek
<i>brutalen</i> – sirov	surov
<i>budget</i> – proračun	budžet – proračun
<i>buržoazija</i> – meščani, meščanstvo	meščanstvo, srednji sloj (zaničlj.)

Kakor se iz preglednice vidi, je Breznik v glavnem tudi v SP 1935 »obstal«, le da zadevne besede niso bile več prepovedane, pač pa nekako odsvetovane. Včasih so 1935 bile najdene boljše ustreznice, kakor jih je imel Breznik, dva primera (*budžet*, *atelje*) pa bi se pisala po domače. To in ono je 1935 izostalo (npr. *adut*, *borniran*, *arest*). V SP 1935 se pojavi tudi oznaka stilne vrednosti, prim. zaničlj. pri *buržoazija*. Prim. še *avansirati* – *avanzirati*.

Breznik 1920 je s križi zaznamoval tudi oblikoglasne neustreznosti, na omenjenih straneh naslednje (v primeri z Breznik-Ramovšem):

1920	1935
<i>aprilovo (vreme)</i> – aprilsko	aprilski
<i>biležnik</i> – beležnik	beležnik
<i>bizjak</i> – bezjak	bezjak
<i>blaznjiv</i> – blazniv	blazniv
<i>blisek</i> – blisk	blisk
<i>bliščati se</i> – bleščati se	bleščati
<i>bližnjik</i> – bližnji	bližnji, bližnjik
<i>bogatstvo</i> – bogastvo	bogastvo
<i>bojno polje</i> – bojišče	---
<i>bolana -o</i> – bolan/bolen bolna -o	bolen, bolan, bólna (<i>bouñ</i>)
<i>brinjevec</i> – brinovec	brinovec

Tukaj vidimo skoraj polno uveljavitev Breznika, le redko kje je umaknjen (*bližnjik*, *bližnji*), deloma celo pregnan (*bolen*, ko vendar vsi govorimo *bolán*).

Velika oblikoglasna sprememba je bila v pisanju imen (ter pridevnika in samostalnika iz njih na *-ski*, *-stvo*) itd. za vršilca dejanja. Tu je stanje naslednje:

1920	1935
<i>bravec</i> ter <i>-lec</i>	<i>bralec</i>
<i>bravka</i> ter <i>-lka</i>	<i>bralka</i>
<i>braven</i> itd. ter <i>-len</i>	<i>bralen</i>

V SP 1935 tu za *bralca* niti ni naveden izgovor, kar je gotovo pospeševalo elkanje. Breznik je imel na *-l-* tvorjenke iz samostalnika pa *-lo* in deležnikov na *-l*, npr. *motovilec*, *vrelec*, *budilnica*, *kuhalnica*, *pihalnik* – *pogorelec*, *umrlec*, *prišlec* itd.

Glede izgovora je SP 1935 (23) pisal: »Pri novih in zvečine le knjižno rabljenih tvorbah izgovarjamo *-l-*, pri starih domačih pa *-u-*: *bralec* *-lca*; *prebivalec* *-lca*; *palec* *-lca* govôri *-álac*, *-aŭca*, *metalec* *-lca* pa *metálec* *-álca* itd. V tej knjigi so vsi taki primeri posebej naštetí.«¹³

Ramovš je kot pravorečnik zaznamoval neslovenski izgovor črk, npr. *adágio* s (*-gio* izg. *-džo*), ne pa tudi pri *ad hoc* (lat.), brez potrebe pri *Ajšhil* (*aj-*); prim. še *Balzac* (*balzák*), *běč* (*běč*, *-à*, *-čk*, *-čká*), *Beranger* (*berážé*), *bíti sëm* (*səm*), *Boccaccio* (*bokáčo*), *bolha* (*bóuha*), *Bourges* (*burž*).

O zaznamovanju dolgega in kratkega nedoločnika¹⁴ prim. neenotno: *brati*, *dati*, *broditi* – *brôdit*, *brléti*, *brljáti*, *brošírati*, *budíti* – *budit*, *búljiti* – *búljt*,¹⁵ *cedíti* (pog. *cedít*). Polglasnik zapisuje tudi tedaj, ko je črka *e* neobstoja: *celodneven* (*-vən*).

V SP 1935 je naglas zaznamovan na vsaki iztočnici oz. osnovni obliki (*ròj*, *rója*, *rojíti* (pog. *rojít* in *rôjít*), *-ím*), medtem ko SP 1920 naglas zaznamuje redko (*bedènj* *bednjà* in *bèdenj* *bèdnja*).

Kar se tiče oblikoglasja v tipu *i* + samoglasnik (v besedah latinskega in grškega izvora) med obema pravopisoma ni razlik: SP 1920: *fiziolog*, *foliant* – SP 1935 *fiziolog*, *fiziologija*, *foliant*¹⁶.

Posvetimo se malo še poglavju O pisavi in sklanji tujih lastnih imen, zlasti z oblikoslovnega stališča. Prim. npr. *Mickiewicz* or. »*Mickiewiczem* (kakor *kovač*) (XII) proti *Diderot* *-a* prid. *Diderotov* (izg.: *didró*, *didrója*, *didrójev*)«, *Baltimore* *Baltimora* proti *Cambridge* *Cambridgea*. Od drugega oblikoslovnega prim. npr. *Stiks* *Stiga*, *Lahes* *Laheta*, *Herakles* *Herakleja*, *Tetis* *Tetide*, *Livij*, *Ovid*. Svojljni pridevnik od *Čehov* je *Čehovlji* (XIII). SP 1920 ima malo lastnih imen: *Afričan*, *Ambrož*, *Američan*, *Bela Krajina*, *Bog*, *Dom in svet*, *Doma in sveta*, *Evropec*.

Oba pravopisa imata tudi slovnične iztočnice, npr. predlog *s*, povratni zaimek (1920 *sebe*, *se* – 1935 *se*), obdelane pa so tudi nekatere pripone (v 1920 *-vec* itd. pod *bravec*, 1935 pod *bralec*), v SP 1935 npr. tudi pripona *-ski*, pa predpone: *vz-* v SP 1920, *vz-* v SP 1935/¹⁷

¹³ V resnici je *metalec* *-lca* enako pisan kot *bralec* *-lca* ali *prebivalec*; Sele po *prebivalstvo*, *-a* s. piše še (*-vau*), z veljavo pač tudi za *prebivalca*.

¹⁴ Prim. moj sestavek Pogovorni nedoločnik, Jis 11 (1966), 264–265; ponatisnjeno v: Glasovna in naglasna podoba slovenskega jezika, 1978, 201–203, naslovljeno Naglas pogo- vornega jezika nedoločnika.

¹⁵ Zapis naslednjega tipa: *búljiti* (in *búljit*), *-im*, vendar *cepíti*, *-im* (*cepíti* in *cépiti*, pog. *cépit*).

¹⁶ Torej je šla pisna praksa s pisavo *folijant* svojo pot.

¹⁷ V SP 1950 je od tega *vz-*; *s-*, *z-* (pri prvem obdelan tudi [sə]); v SP 1962 *vz-*; *s-*, *z-* (pri prvem obdelam tudi [sə]); v SSKJ s... gl. z...

In še o pravopisnih pravilih v ožjem pomenu:

SP 1920	SP 1935
(1) O rabi velikih in malih črk	isto
I. Lastna imena (1)	isto
1. Krajna imena (1)	Krajevna
2. Imena (naslovi) listov, knjig, slovstvenih izdelkov itd. (5)	2. isto + društev, podjetij itd.
3. Imena (naslovi) društev, zadrug, strank itd. (6)	
II. Stalni pridevki (7)	isto
III. Bog in imena, ki jih rabimo o Bogu /.../ ali Mariji (7)	isto
IV. Svojljni pridevniki /.../ od osebnih lastnih imen ali od imen, ki se rabijo kot osebna lastna imena (7)	isto
V. V znamenje spoštovanja (10)	isto
VI. Prva beseda v stavku, napisih, podpisih, za piko, vprašajem	... v stavku, napisih, podpisih ter v premem govoru za dvo-pičjem

Torej je spet obveljala Breznikova. Razlike so v podrobnostih.

Pri večbesednih lastnih imenih, krajevnih, je l. 1920 glede razlike *Bohinjska Bistrica – Zlato polje* postavil pravilo *Grem v Bistrico* proti *Grem v Zlato polje* (3–4) – tega v SP 1935 več ni, kar je bilo škoda. 1920 opozarja na razliko med *Sv. Lovrenc* in *sv. Lovrenc* (5) – kraj proti ime svetnika. Zanimivo, da Brezniku ni prišla na misel še razlika do *Sv. duh* (božja oseba), ker oboje piše *sv. Duh* (7, XX), kakor še *sv. Rešnje telo* (danes se preobilnostno piše tudi *Sveti Duh*). Praznike iz »svetih imen« (*Mali Šmaren, Jurjevo* /18, X/) piše z veliko, druge praznike pa z malo: *božič* (9, XI) itd., v primerih z »dvoumnostjo« pa »lahko z veliko«: *Novo leto, Velika noč, Vsi sveti* (9). 1935 je temu brez potrebe pridružil še *Božič, Štirideset mučenikov* (XI). SP 1920 predpisuje tip *brižiški spomeniki* (9), pač zaradi tega, ker to ni njihov izvorni naslov, pa tudi napačno *dravska banovina* (XI). Pri kategoriji »spoštovanja« imata oba pravopisa iste kategorije, med njimi tudi tip za *Svoj* (10, XI), kar je samo logično (so se po temu tako vehementno upirali nekateri pri Načrtu pravil za novi slovenski pravopis).

Pri »razzlogovanju« so prva kategorija v SP 1920 »zložene besede«, V SP 1935 pa je to kategorija II, druge tri točke obravnavajo deljenje *lj, nj, šč* (12) – *lj, nj* (XV) in še kaj, sicer pa tu ni razlik. SP 1920 loči *po-lje, zna-nje* (nekdanja mehka *l* in *n*) od *sol-jo, dlan-jo, petelin-ji* (12) (prvotna zveza *l* oz. *n + j*), SP 1935 pa je to opustil, ker od uporabnikov večine knjižnega jezika ni bilo pričakovati, da bi to lahko upoštevali. Pri »zloženem« je Breznik bil za to, da se »deli po svojih

sestavinah« (11), Breznik-Ramovš (XV) pa ima samo, da »delimo predloge od osnove, če se sestave še zavedamo«, »drugače pa po zgornjih pravilih«: tako dobimo *ob-zidje* : *o-blak* ipd.

Še k pisanju skupaj in narazen (kakor bi to imenovali danes). V obeh pravopisih je to poglavje naslovljeno z O pisavi sestavljenih besed, pri čemer sestavljeno ime enkrat pomeni eno besedo, sicer nastalo iz večbesedne zveze, z enim naglasom (t. i. spojenka), drugič pa besedno zvezo z ohranjenimi naglasnimi in oblikoslovnimi posebnostmi, npr.: *vinógrad*, *morebíti*, *dasirávno* – *velítka nóč*, *móž beséda*, *po póli brát* (13, XV). To je vplivalo še na pravopis 1962, seveda pa se s tem briše razlika med tem, kar je res beseda in med tem, kar je sicer tudi ime, je pa večbesedno (poleg tega obstajajo še večnaglasne besede).

Zanimivo je da pravopis 1920 (13–14, SP 1935 XVI) sicer prepoveduje vezaj pri »samostalniškem prilastku« (*šolarček-jecljaček*), dovoljuje pa ga pri »sklopljenih besedah, zlasti v lastnih imenih, sklopljenih iz dveh ali več imen« (*Janežič-Sketov*, *Srbo-Hrvatje*), kar bi danes imenovali priredno podstavno zvezo, iz katere med sestavinama tvorjenke dobimo vezaj, s tem pa žal meša tip *železnica Ljubljana-Kamnik*, kar je prvotno podredna zveza (*od Ljubljane do Kamnika*) ter še tip *nevesta-duša*, kar je navadna prilastkovna zveza dveh samostalnikov.

Breznik je (po Škrabčevi praksi) poznal tudi priložnostne sklope tipa *ne-vemo-če-samoglasnik* (14), česar SP 1935 nima več. Zanimiva je natančnejša določitev večnaglasnosti pri pridevniških zloženkah: Breznik (14) ima to tako: *novomášni* (*nôva máša*), /.../ *zlatopóljski* (*Zlato pólje*), /.../« in »po teh zgledih pišemo tudi *maloazijski*, *prednjeindijski*), /.../« (brez naglasnih znamenj, a pač le z enim naglasom), kar je SP 1935 (XVI, verjetno po Ramovševi zaslugi) normaliziral v *novomášni*, *zlatopóljski* – *prédnjeindijski*, *máloázijski*, *júžnoslovánski*, *národno-polítični*, *národnogospodárski* in *poljúdnoznánstven* (tu pa je na *-znanstven* umanjkal naglas, pač pri tisku). – Pri naglasno nezaznamovanih primerih *svetlosiv* (*-rdeč*), *črnorumen*, *škrlatnordeč*, *predivastorumen* so zloženke s *svetlo-* naglašene le na drugem delu podstave (*svetlomóder*), pri *črno-* sta naglašena oba dela (*črno**b**él*, *črno**g**láv*), enako pri *škrlát**n**ordèč* (zadnjega zgornjega primera v slovarju ni). Pri zaimkih imamo pisanje *malokdo*, *kdorkoli* (1920, 15), proti *malokdo*, *kdorkoli* ali *kdor koli* (1935, XVII), *prav za prav* (17, XVII), v SP 1935 pa ni obstalo Breznikovo *semtertja* 'včasih' proti *sem ter tja* 'tja in nazaj', tako da je bilo 1935 predpisano le pisanje narazen. Oba pravopisa imata še pisavo *ka-li* (vprašalnica). Za »predložne« izraze je SP 1935 (XVII) prispeval pravilo za pisanje skupaj: »Če izrazi v zvezi s predlogi pomen spremene ali če se pomen predloga jasno več ne čuti, se predlog piše skupno z besedo, enako pišemo okrnjene izraze, npr. *počasi*, /.../ *potemtakem* (= torej), /.../ *časi*«, medtem ko je 1920 (17) imel tu samo pisanje narazen brez pravila. V SP 1935 se pravilo za pisanje narazen glasi (XVIII): »Če se pomen predloga čuti ali če imajo posamezni izrazi še svoj pomen, se piše predlog posebej, npr. *po večini*, *iz večine*, *po navadi*, *iz navade*, *po strani pogledati*« itd.. Primeri so v veliki meri isti kot v Brezniku 1920 (17). Pri veznikih omenimo

Breznikova (17) *odkoder, dokoder* (v slovarčku tudi *dokod, odkod, odnekod, odnikoder*), česar vsega v SP 1935 (XVII) ni, kar je velika pridobitev; v slovarju je sicer *odkód = od kod*, prisl. *odkod ste?*, medtem ko *dokod* in njegova družina v slovarju ne nastopa.¹⁸

Pri vejici v PS 1920 omenimo ločevanje pri stavku glede na položaj lastnoimen-skega dela (21): *Primož Trubar, prvi slovenski pisatelj proti prvi slovenski pisatelj Primož Trubar*. SP 1935 ima samo prvi primer in torej dopušča vejico tudi v drugem primeru. Pač pa je SP 1935 (XX) določil vejico ob nedoločniškem polstavku (kakor bi rekli danes) po Brezniku (21): vejica se stavi, kadar tak polstavek »nadomešča odvisni stavek z *da* (*da bi, ne da bi, namesto da bi...*)«. Ne piše pa se ta vejica v nekaterih drugih takih primerih. SP 1935 (n. m.) pa jih je slovnično določil, češ da imajo tu vlogo osebka (*Po toči zvoniti je prepozno*), če je »nedoločnik kot dodatek a) za glagoli nepopolnega pomena ali b) kot dodatek pridevnikov, ki merijo na kako dejanje«: a) *Z enakim ti vračati* mi brani dober okus, b) Prijatelji so bili pripravljene *zanj vse žrtvovati*. To drugo bi bila povedkova določila. Ni se iz SP 1935 uveljavilo pisanje vejice po pomotnem zgledu »*... / si je mislila, da, če se sama ne brigal... /*, jo bodo pustili« nasproti »*Skusili ste, da kdor se iz prvega prenašli, se kmalu upeha*«. Škoda pa je bilo, da v SP 1935 ni bilo prevzeto pravilo d) iz SP 1920 (23), ki je učilo, da vejica »/s/toji pred besedami in kraticami, ki napovedujejo kako naštevanje (npr. *in sicer, in to, na primer, posebno, zlasti, kakor*), npr. *Slovenijo delimo na več delov, in sicer na Kranjsko, Koroško, Štajersko* itd.« Važen je bil prevzem pisave narazen iz 1920 (24–25) v zvezi z vprašalnimi zaimki (*sam Bog vedi zakaj, sam ne vem kam*) v SP 1935 (XXI). Ni pa SP 1935 sprejel Breznikovega prepovedovanja stave vejice iz ritmičnih razlogov: Od čela mu je kapala kri, *v tenkem curku, čez oko*, ali *Omamljen, ves v sanjah*, sem šel dalje po beli cesti (25), kar je bilo samo dobro, saj je izdajalo občutek za čustveno rabo ločil. Prav tako SP 1935 ni prevzel prepovedi rabe pike za vejico, kakor jo imamo v primeru *Prečudna bolečina mu je zarezala ob srcu, da je obstal sredi koraka. Omočen, top*. (26).

SP 1920 ni imel posebnega poglavja o besedotvornih vprašanjih, le mimogrede je pri vezaju (30) navedena zanimiva oblika *Manet-jev* (svojljni pridevnik), pa *George-oval/Momberte-ova tehnika*. SP 1935 vezaja sploh nima med ločili, ampak le v poglavju O pisavi sestavljenih imen (XVI). Tam seveda primerov s svojljnimi pridevniki ni, na str. XIV pa se ločita *Lafontaine Lafontainov* od *George Geor-geov*, medtem ko je za tip na nemi soglasnik (XIII) rešitev *Diderot Diderotov* (izg. *didró -ja -jev*).

Za SP 1935 je važno omeniti še stvari iz Popravki k Slovenskemu pravopisu, nanašajoči se na uvodni in slovarski del. Pri prvem se iz lastnih imen po nepotreb-nem črtata primera *Dimka* in *Čada* (VII), kakor da to ne bi mogli biti tudi lastni

¹⁸ Še v SSKJ *odkod* in *od kod, odkoder* ni *od koder* in celo *odtod* ni *od tod*, k sreči ne tudi *odpovsod*.

imeni, ne le vrstni oznaki po barvi (podobno bi bilo, ko bi prepovedali razlikovanje *kovač* – *Kovač*); enako nepotrebno je bilo črtanje oblik *Rozika* ob dopuščanem *Rozka* (XVI) in še kaj takega. Važen je pa že omenjeni popravek (XVII, XIX), da se sem ter tja piše »brez ozira na pomen (čas, kraj)«, zatem popravek »je mislila, da, če se ne briga...«, dalje (15) *Beograjčen -anka*, ne *Beogradčan -anka*, pa (23) *bôžič*, ne *Božič* (le »v dvomnih primerih tudi *Božič*«); predpisan je tip *volivec*, *ponavljavec*, zatem (25) tip *brivica* ne *britevca*, pa (26) *Budimpešta* nam. *Budapešta*, ter (26) *bulvar* (ne *buljvar*), in (67) *nedrje* (ne *-ije*), tudi *Horac*, *Horacov*, *klepalec* (95, ne *-vec*), *od kod, do kod* (97, 152, ne skupaj), *molitvica* (127, ne *-tevca*), *Monroeja* (127, ne *-oea*), *preganiti* (192, ne *-gen-*), *bleiweisovci* (236, ne *bl...*); tudi *želen* (297, ne *željen*, kar je slabše).

V glavnem gredo vsi popravki v pravo smer naravnosti jezika in jezik(osl)ovne logike, četudi ni vse ostalo tako tudi zanaprej.

Samo na kratko omenimo še razliko SP 1935 do obeh šolskih izdaj.¹⁹ Izpuščena so zlasti načeloma vsa naglasna in izgovorna opozorila (str. V–VI v SP 1935), kar je velika škoda. V šolskih izdajah so onaglašene le redke enote, v SP 1937 npr. *stólba*, *stórija*, *svèt*, *svéta* (ne *svéta*), *sencè*, rod. mn. *senèc* in *senc* itd., *méti màmem*, *kunceréja*, *kúhinja*. (V SP 1938 deloma drugače.) Izgovor pa je upoštevan pri nenavadnih lastnih imenih, npr. *Laplace* (Laplàs),²⁰ *Shakespeare* (Šékspir). Naglasi še pri občnoimenskem: *abbé*, *abnórmen*, *adhezíja*, *administrácija*, *akreditírati*. Izgovorne, zlasti pa naglasne pomanjkljivosti in torej vzdrževanje osrednjeslovenske knjižne norme so prispevali čitankarji 30. let, četudi so pri tem včasih pretiravali s starinjenjem.

V poglavju O pisavi in sklanji tujih lastnih imen (13–17) je v šolskih pravopisih več stvari tudi dodanih, tako npr. (15) izgovor nosnikov v francoskih besedah (15): *Buffon* (*büfö büfona*). Ostalo je nesklanjanje v primerih kot *Karlsruhe*, *Waterloo*, *Peru* (XIV, 17), dodani pa so bili pridevniki na *-ski* (17), npr. *lorschski*, *montreuxski* proti *nanteski*, le pri »bolj znanem« po slovenskih glagoslovnih zakonih (*haški*, *augsburški*, *pekinški*).

V šolskih izdajah se je pojavilo tudi samostojno poglavje (17–19) O rabi nekaterih pripon: (*-all-il*)*ec/ka*, *-ca*, *-ica*, *-ce*, *-ic*, *-in*, *-ov*.

V sestavku Razlike med 4. izdajo Breznikove Slovenske slovnice in Slovenskim pravopisom se, pač Breznik, zavzema samo za zborni govor v šoli (10. str. brošure), opozarja na *ë* in *ò*, na določila SP 1935, da »/g/ glasovni skupini *lj* in *nj* govorimo razločno v obeh sestavnih delih, le na koncu zloga (besede) se drugi del (glas *ï* za pisani *j*) ne izgovarja, zato pa je prvi del (*l*, *n*) mehak, jasen glas« (11). Opozarja se tudi na oblikoslovni naglas pri Brezniku in v Slovenskih čitankah I–IV, ki, tudi premični naglasni tip, »ni v nasprotju s SP, ki sicer dopušča precejšnjo

¹⁹ Prim. S. Suhadolnik, Utrditev in uzakonitev Slovenskega pravopisa 1937, obdobja 7 (1987), 499–506.

²⁰ Kračina!

svobodo«, npr. *gôra gorélgôre*. Tudi premena tipa *déblo* ed. – *débla* mn. ni splošna, pri določni obliki pridevnika pa je navadno širina ohranjena (*zelêni, širôki*).

Podobna opozorila (12) so za Slovenske čitanke, kjer so bile v nasprotju z novim pravopisom rešitve kot tip *-vec*, tip *sehniti*, in še nekaj podrobnosti.

Za večje približanje realni govorici predpisov za knjižni jezik ima gotovo največje zasluge Fran Ramovš. V marsičem je pozneje zlasti Slovenski pravopis 1962 skušal restavrirati pravopisna določila iz časa pred 1935, pa tudi še danes si ta in oni (upajmo, da zaman) prizadeva slediti le Brezniku ne glede na to, kako bi bilo jeziku in pravopisju bolj prav. Kakor da tudi o pravopisnih zadevah v veliki meri ne bi mogla odločati predvsem tudi jezikoslovna teorija, ki s tem pravopisno breme dela tudi slajše (jugum suave).

SUMMARY

The *Slovenski pravopis* of 1935 is, unlike its predecessors from 1899 and 1920, a work jointly produced by two authors, Anton Breznik (who had by 1935 given much thought to the issues of Slovene orthography and morphonology and who had single-handedly authored the *Slovenski pravopis* of 1920) and Fran Ramovš (who had not concerned himself too much with these questions, except to some extent in his *Konzonantizem* and, e.g., in his polemic with F. Ilešič). Breznik composed the bulk of the 1935 SP, while Ramovš contributed the orthoepic rules (and, within this frame, an outline of two varieties of accepted pronunciation: the standard and the colloquial one) and the accentuation of the entries in the dictionary section of the *Pravopis* (pp. 1–300). (Both the former and the latter contribution by Ramovš were stricken out from the school editions in 1937 and 1938.) A kind of a wider support to Breznik and Ramovš in 1935 was provided by "the Orthography Committee of the Scientific Society in Ljubljana" (membership, beside Breznik and Ramovš, also I. Grafenauer, F. Kidrič, R. Nahtigal and I. Prijatelj, but excluding from participation the Slavistic Society in Ljubljana, which was established on January 6, 1935).

In comparison with the *Slovenski pravopis* of 1920, the 1935 SP was enriched by a chapter on the spelling and declining of foreign proper names. This chapter extended the subject matter of the manual beyond questions purely orthographical, which had been the exclusive subject of SP 1920, and brought it closer, as it were, to the layout of the 1899 SP, in which the orthographic rules had been given in the 5th and 6th Chapters, the previous four chapters treating phonology, morphology, derivation and word order.

The SP 1935 was much bulkier than the SP 1920; there was, however, a great deal of parallelism between their respective evaluation of loanwords, instead of which corresponding words of native (or Slavic) origin were recommended for good usage. The SP 1935 gave greater encouragement to the nativized spelling of borrowings. Morphonology and the choice of suffixes were two areas in which rather up-to-date solutions had been found already by the SP 1920; about both could be said, therefore, that Breznik more or less stuck to his solutions from before 1935, except that he failed to successfully defend the doublets of the type *bravec/bralec* and had to satisfy himself with only *bralec*. The SP 1935 remained far from handling all orthographic questions just right, endorsing, for instance, the spelling *socialen* and suppressing the type *socijalen*, evidenced by the contemporary practice.

The chapter on the spelling of inflectible names lacked the necessary consistency (cf. *z Mickiewiczem* vs. *Diderotom*, *Georgom* [didrojem, džordžem]). It was also in the majority of purely orthographical matters that Breznik managed to put through his particular point of view, e.g., the needless vacillation in the use of capital letters beginning holidays and holy days generally. The abandoning of the distinction between the types *po-lje* vs. *sol-jo* and the sanctioning of the division *po-lje*, *so-ljo* as being the only correct one was an (inapt) indulgence of a less pretentious knowledge. On the other hand, the affirmation of more than one stress on compounds and on prefixed derivatives of a particular type (the *sestavljenke*) was an important codification.

The SP 1935 is characterized by several oversights and baddish solutions, which the authors tried to amend by a subsequent corrigenda list bringing a greater degree of realistic attitude toward language (e.g., *Beograjčan* instead of *Beogradčan*, *brüvica* instead of *brüevca*, *od kod* instead of *odkod*). The addition of *Horacov* to *Horacijev* was less commendable. Also to be mentioned is the optionality of the mixed stress type with nouns of the first feminine declension (*vôda -el-é?*) and with adjectives (*mlád -a -ól-o*) versus the mandatoriness of the desinential stress type (*temà -èl-é -i...*); as for verbs, cf. *ljubíti im*, *písati pišem*, *potégniti -em*. The stress of the imperative and the *l*-participle remained unspecified (cf. *nosíti nósim*, *plésti plêtem*, *česnáti, -ám*). – An enormous loss indeed was the burial (executed with the assistance of the Slavistic Society) of everything orthoepical in the 1937/1938 edition.

OCENE – ZAPISKI – POROČILA – GRADIVO

RADO L. LENČEK IN MILOŠ OKUKA: BIBLIOGRAFIJA NOVEJŠE LITERATURE O MAKEDONŠČINI, SRBOHRVAŠČINI IN SLOVENŠČINI

Pred kratkim ustanovljena slavistična založba Slavica Verlag Dr. Anton Kovač v Münchnu je začela izdajati zbirko *Zgodovina, kultura in duhovni svet južnih Slovanov*, Nova vrsta (*Geschichte, Kultur und Geisteswelt der Südslaven, Neue Serie*) s knjigo *A Bibliography of recent literature on Macedonian, Serbo-Croatian, and Slovene languages* (1990). Sestavljata jo dva prispevka: Bibliografija objav ameriških slavistov o makedonščini, srbohrvaščini in slovenščini v letih 1940 do 1985 z dodatkom *Pregled doktorskih disertacij Rada L. Lenčka s kolumbijske univerze in Prispevek k bibliografiji del o srbohrvaškem jeziku, objavljenih zunaj Jugoslavije v letih 1976 do 1985*, sarajevskega profesorja Miloša Okuke, v približno enakem obsegu. Knjiga ima namen dopolniti bibliografijo jugoslovanske lingvistike, ki letno izhaja v *Južnoslovenskem filologu* in je ozemeljsko omejena na Jugoslavijo, in nadaljevati pregled K. Naylorja in J. Kašiča *Prilozi bibliografiji jugoslovanske lingvistike na strani 1958–1972*, ki je izhajal v *Zborniku Matice srpske za filologiju i lingvistiku*.

Prispevek Rada L. Lenčka je bil pripravljen kot dodatek referatu *Iz zgodovine lingvistične jugoslavistike v ZDA*, ki ga je imel avtor na simpoziju *Lingvistika i lingvističke aktivnosti u Jugoslaviji* (Sarajevo 1985), objavljen pa je bil v istoimenskem zborniku (Sarajevo 1987). V tej bibliografiji so upoštevani avtorji iz ZDA in Kanade, vendar samo z deli, ki so bila objavljena po njihovem prihodu tja, ne glede na kraj izida. Urejena je po abecednem redu avtorjev, dela enega avtorja pa po časovnem zaporedju. Pri vsakem avtorju je opozorjeno tudi na morebitno že objavljeno osebno bibliografijo. Za razliko od prve objave so v tej knjigi izpuščeni učbeniki in pedagoško gradivo. Lenčkova bibliografija je prvo tovrstno delo in nam daje zanimiv vpogled v razvoj ameriške lingvistične jugoslavistike in slovenistike. Prvo jugoslavistično delo ameriškega avtorja je bilo objavljeno 1940 (G. L. Trager, *Serbo-Croatian accents and quantities*, v: *Language* 16); v štiridesetih letih so prispevki le posamezni, v petdesetih je gradiva nekoliko več, pravi razcvet pa doživi ameriška jugoslavistika v šestdesetih in sedemdesetih letih. Prvo slovenistično delo je objavljeno 1959 (E. Stankiewicz, *The vocalic system of modern Standard Slovenian*, v: *International journal of Slavic linguistics and poetics* 1–2). Količinsko odpade na slovenščino slaba šestina (ca. 120 od vsega ca. 750 prispevkov). Pretežno s slovenščino se ukvarjajo avtorji William W. Derbyshire, Ronald F. Feldstein, Joseph F. Kess, Rado L. Lenček, Jože Paternost, Tom S. Priestly, Štefan Slak, David Stermole in James W. Tollefson, pomemben delež slovenistike imata npr. Eric P. Hamp in Edward Stankiewicz, pa tudi Roman Jakobson je objavil eno slovenistično enoto. Dodatek (*Pregled doktorskih disertacij, sprejetih na ameriških univerzah do januarja 1985*) kaže podobno sliko. Prva disertacija (M. A. Luria, *A study of the Monastir dialect of Judeo-Spanish based on oral material collected in Monastir*) je iz leta 1931, sledijo še ena iz tridesetih in po ena iz štiridesetih in petdesetih let, v šestdesetih letih je bilo obranjenih 21, v sedemdesetih 22 in od 1980 do 1985 samo 6 disertacij. Od vsega 53 jih je 8 slovenističnih (R. Zrimc 1961, R. L. Lenček 1962, J. Paternost 1964, F. Foos 1969, T. Merz 1971, D. F. Stermole 1977, J. W. Tollefson 1978 in R. A. Golush 1980) ter ena makedonistična.

Druga bibliografija, Prispevek k bibliografiji del o srbohrvaščini, objavljenih zunaj Jugoslavije 1976–1985 avtorja Miloša Okuke, je za razliko od Lenčkove omejena na dela o srbohrvaščini in razdeljena vsebinsko (1. Lingvistična teorija, splošna in primerjalna slavistika, primerjalno proučevanje jezikov, 2. Balkanologija, 3. Dialektologija in zgodovina knjižnega jezika, 4. Slovarji in besedila, etimologija, zgodovina, onomastika, 5. Vprašanja slovnice in jezikovne norme in 6. Kronika, spomini, bibliografija...). Že naslov pove, da bibliografija ne meri na popolnost; izpuščena so tudi dela ameriških slavistov, ki so v tej knjigi zastopana že v Lenčkovi bibliografiji. Vsebuje pa, posebno v prvih razdelkih, marsikateri prispevek, ki obravnava srbohrvaščino le delno ali jo le omenja. Škoda je, da je avtor izpustil gradivo med letom 1973, ko se neha Naylorjeva in Kašičeva bibliografija, in 1975.

Obe bibliografiji imata skupen seznam kratic na začetku in abecedno kazalo avtorjev na koncu knjige. Bibliografski opis je strnjen in pregleden, vendar ne povsod dosledno enoten, kar pa razumljivosti ne ovira. Knjiga je vsekakor pomemben prispevek k bibliografiji jugoslavističnega in slovenističnega jezikoslovja zunaj Jugoslavije in zato bi bilo prav, da bi se objavljane bibliografij, začetih v tej knjigi, nadaljevalo v primernih presledkih, v pričujoči zbirki ali drugje.

Marko Kranjec

Filozofska fakulteta, Ljubljana

BIBLIOGRAFIJA JANEZA ROTARJA
OB ŠESTDESETLETNICI

1954

A. Barac, *Jugoslavenska književnost*,* Zagreb 1954. – *Ljudska pravica* 24. nov. 1954, 4; *Beseda* 4 (1954), 588–592.

1955

Janko Jurančič, *Srbohrvaško-slovenski slovar*. – NR 5 (1955), 377.

Ksaver Š. Đalski: *Ob stoletnici rojstva*. – NR 5 (1955), 772.

Povojna srbska književnost. – *Socialistična misel* 3 (1955), 224–225.

1956

Krležin Hrvatski bog Mars in Prežihov Doberdob. – Prežihov zbornik, Maribor: Obzorja, 1956, 342–358.

H genezi Prežihovega romana Doberdob. – Prežihov zbornik, Maribor: Obzorja, 1956, 264–265.

1957

Celjski grofovi. – *Glas Zadra* 1957, št. 337, 5.

1958

Byron pri Jugoslovanih. – NR 7 (1958), 103.

Talijanski slavist o starim glagoljskim rukopisima. – *Glas Zadra* 1958, št. 248, 5.

Pripovedni stil Maslja Podlimbarskega. – *JiS* 3 (1957/58), 259–265.

Naše jezikovno izrazje. – *JiS* 4 (1958/59), 37–41, 78–81.

D. Trstenjak in Zora Dalmatinska. – *JiS* 4 (1958/59), 12–16.

1959

Ilinden in lepa književnost. – *NSd* 7 (1959), 275–277.

Drugi roman Staleta Popova. – *NSd* 7 (1959), 950–952.

Dramski prvenec Vesne Parun. – *Delo* 1 (1959), št. 179, 5.

Krklečeva lirika v slovenščini. – *NSd* 7 (1959), 1054–1056.

1960

Trilogija Aleksandra Vuča. – *NSd* 8 (1960), 456–459.

Slovenski i makedonski jezik na srpskohrvatskim slavističkim katedrama. – *Jezik* (Zagreb) 8 (1959/60), 99–104.

Esejist Jovan Skerlić. – *NSd* 8 (1960), 800–812.

Još o Zori Dalmatinskoj. – *Zadarska revija* 9 (1960), 313–315.

Objašnjenje »jednog proizvoljnog tumačenja«. – *Zadarska revija* 9 (1960), 480–481.

---

* Polkrepki tisk so knjige, razprti razprave, ležeči ocene, kritike, poročila, navadni članki, petit zapiski.

1961

Delež slovenske književnosti pri pouku jugoslovanskih književnosti na neslovenskih šolah II. stopnje. – JiS 6 (1961/62), 99–104.

Ob odmevih ruske revolucije 1905 pri nas. – NSd 9 (1961), 281–286.

Sodobna tematika v srbskem romanu: Jara Ribnikar, Vrnil se bom. – NSd 9 (1961), 942–944.

1962

Spremna beseda, Opombe. – Fran Maselj Podlimbarski, Pokorno javljam, Kondor 55, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1962, 100–112.

1964

»Slika« kao oblik realističke novele u slovenskoj književnosti. – Radovi Filozofskog fakulteta Zadar 5 (1964), 177–201.

Razvoj in pomen Masljeve socialne misli v življenju in delu. – Strojevno razmnožena doktorska disertacija, Ljubljana, 1964, 270 str.

1965

Znanstveno delo mladih visokošolskih zavodov. – NR 14 (1965), 6.

Les littératures yougoslaves. – Le livre slovène 2 (1965), 12–16.

Monografija o pripovedniku F. S. Finžgarju: J. Toporišič, Pripovedna dela F. S. Finžgarja. – Delo 12. 9. 1965, str. 7.

Maselj-Podlimbarski, Fran. – Enciklopedija Jugoslavije 6 (1965), 35.

Variante o variantah: Po V. kongresu jugoslovanskih slavistov. – NR 14 (1965), 393–394.

1966

Slovenska književnost v sklopu nacionalnih literatur v Jugoslaviji. – NR 15 (1966), 114–115.

Kultura in tradicija. – NR 15 (1966), 145.

Neizrabljene stilne možnosti slovenščine pri prevodu Molitve za moje brate M. Oljače. – JiS 11 (1966/67), 119–123.

Ob »Jezikovnih pogovorih«. – NR 16 (1966), 204.

Aktualnosti brez naslova I: Od slovenstva na slovenskem severovzhodu do televizije. – NR 15 (1966), 287.

Aktualnosti brez naslova: O naših zadevah namesto o praškem kulturnem življenju letošnje jeseni. – NR 15 (1966), 393.

Ob mariborskem posvetovanju o slovenščini. – NR 15 (1966), 440–441.

1967

Še en zorni kot na slovenske visokošolske razmere. – Dialogi 3 (1976), 33–38.

Razpeti med življenjem in životarjenjem: Nada Gaborovič, Ne samo jaz. – NR 17 (1967), 190–191.

- O stilni vlogi zanikanega pogojnika. – JiS 12 (1966/67), 75–83.
Slovstveni drobci ob Móru Jókaiju. – JiS 12 (1966/67), 132.
Večerniška povest še živi: Smiljan Rozman, Poletje. – NR 16 (1967), 283.
Prevajalski jubilej Dimitra Panteleeva. – NR 16 (1967), 513.
Znanstveno posvetovanje ob 400-letnici Držičeve smrti. – NR 16 (1967), 578.
Slovenski gledališki jubilej. – Dialogi 3 (1967), 489–492.
Tolmačenje in pričevanje. – NR 16 (1967), 633.

1968

- Problemi kulture v naši družbi. – Teorija in praksa 1 (1968), 69–74.
Izključitev Zagoričnika in B. Rotarja iz uredništva Problemov. – Tribuna 29. jan. 1968, 7.
Naš današnji Prešeren. – Dialogi 4 (1968), 57–58.
Zapostavljeno področje – vzgoja: Ob tezah za republiški zakon o raziskovalni dejavnosti. – NR 17 (1968), 159–160.
Hamnova slovnica za tujce. – JiS 13 (1968/69), 98–100.
A. Geržinič, Pregled svetovne književnosti. – Dialogi 4 (1968), 222–224.
Naklonska nikalnica ob pogojniku. – JiS 13 (1968/69), 112–115.
Stiska koroških študentov na Dunaju. – Večer 24. maja 1968, 16.
Kaj bo s Korotanom? – NR 17 (1968), 10.
Vendarle: »Kaj bo s Korotanom«? Odgovor na pismo. – NR 17 (1968), 386.
Jubilejna publikacija ob 100-letnici Slovenskega naroda. – Dialogi 4 (1968), 422–424.
Septembrski dogodki leta 1908: Pričevanje iz dnevnika Frana Maslja Podlimbarskega. – NR 17 (1968), 198.
Ne, kaj bo – temveč kako s Koroško: Zapiski s seminarja slovenskih koroških študentov in intelektualcev na Brnci v Ziljski dolini od 5. do 9. septembra letos. – NR 17 (1968), 558–560.
Jezik, pripovedni položaji in bralec. – Dialogi 4 (1968), 520–529.

1969

- Obogatena Rozmanova pripovedna metoda. – Dialogi 5 (1969), 170–172.
Smiselnost in funkcije plasti Remčevega Sončnega obrata. – Dialogi 5 (1969), 534–537.
Mladje, koroška literarna revija, št. 7–8. – NR 18 (1969), 480.
Socialna in politična misel Podlimbarskega. – Ljubljana: Slovenska matica, 1969, 314 str.
Družbena preobrazba kmetstva v treh pokrajinskih območjih. – Siti in lačni Slovenci, Publikacija Dialogov, Maribor: Obzorja, 1969, 53–66.

1970

- Trenutno je satira pri nas pač šibka. – Dialogi 6 (1970), 56–58.
Južnotirolske analogije. – Dialogi 6 (1970), 61–62.

- Po obravnavi družbene vloge sredstev obveščanja. – Dialogi 6 (1970), 66–67.
- Še (spet) o Javorškovi knjigi leta. – Dialogi 6 (1970), 250–262.
- O napredni socialni misli v avstrijski armadi v prvih desetletjih delavskega gibanja. – Zbornik Visokošolskih zavodov Maribor ob 10-letnici, 1969 (1970), 135–145.
- Razpust in obnova Slovenske matice med prvo svetovno vojno. – SR 17 (1970), 293–308.
- Naša misel in slovenska Koroška. – Dialogi 6 (1970), 637–639.
- Zgodbe o Janu Nepomuku Jare Ribnikar. – Dialogi 6 (1970), 792–795.
- Matica dalmatinska in Glasnik Matice dalmatinske. – Zbornik Pedagoške akademije v Mariboru (1970), 148–158.
- A mai szlovén irodalomról (O današnji slovenski književnosti). – Jelenkor (Pécs) 13 (1970), 923–929, 1030–1036.
- Premalo realna uradna politika: Ob dogodkih v Italiji in Avstriji. – NR 19 (1970), 723.
- Književna istorija 1968–1969. – SR 18 (1970), 272–276.

1971

- Oblikovanje osnovnošolskih učiteljev: Zapis po posvetu v Mariboru. – NR 20 (1971), 5–7.
- Preporodovca in kladivarja Juša Kozaka kulturna in narodna koncepcija, izpovedana v literarnem pismu o Gospodinu Franju. – JiS 16 (1970/71), 117–120.
- Miselne in pripovedne plasti v strukturi Selimovićeve Trdnjave. – Dialogi 7 (1971), 85–90.
- Umjetnost riječi 1957–1969. – SR 18 (1970), 268–271.
- Ekspressionizam i hrvatska književnost. – SR 18 (1970), 316–319.
- Preraščanje pedagoških akademij v visoke šole: Reško posvetovanje pedagoških akademij Hrvaške in Slovenije. – Večer 16. 3. 1971, str. 8.
- Misaoni i narativni slojevi u strukturi Selimovićeve Tvrdave. – Izraz Sarajevo 15 (1971), 507–514.
- Zbornik Umjetnosti riječi, posvećen Zdenku Škrebju. – SR 19 (1971), 203–212.
- Dimitrije Vučenov: O srpskim realistima i njihovim prethodnicima. – SR 19 (1971), 334–339.
- Iz prispevkov.** – Maribor: Obzorja, 1971, 214 str.
- Več kot učbenik o historičnem razvoju hrvaščine. Milan Moguš: Fonološki razvoj hrvatskega jezika, Zagreb, 1971. – NR 20 (1971), 612–613.

1972

- Regionalni zorni kot, vloga institucionalnosti. Anketa: Znanost, politika, načrtovanje. – NR 21 (1972), 38.
- »Razočaranje in bolečina obračata misli v preteklost.« Ob 80-letnici Iva Andrića. – Delo 7. 10. 1972, str. 19.
- Prevedenje dela hrvatske i srpske književnosti na slovenački jezik. – Kulturni život 14 (1972), 856–863.

1973

- Die Besetzung von Bosnien und der Herzegowina 1878 – Ein Thema der slowenischen Literatur. – Österreich und die Südslawen: Internationales Kulturhistorisches Symposium, Mogersdorf 1970. Eisenstadt, 1973, 33–51.
- Prevajanje iz hrvaške in srbske književnosti v slovenščino po letu 1945. – JiS 13 (1972/73), 121–128.
- Krleževi Glembajevi v predvojni slovenski kritiki. – SR 21 (1973), 1–41.
- Umetnost in pripadnost: Osemdesetletnica Miroslava Krleža. – NR 22 (1973), 340–341.
- Miloš Crnjanski: Osemdesetletnica. – NR 22 (1973), 576.
- Dva značilna vidika v sociologiziranju današnje proze. – Tendencii na sociologizacija vo literatura denes. – Racinovi sredbi, 1972 (1973), 55–63.
- Krležini »Glembajevi« u prijeratnoj slovenskoj kritici. – Forum (Zagreb) 12 (1973), 577–621.

1974

- Misaoni i izražajni slojevi u strukturi »Proljeća Ivana Galeba« Vladana Desnice. – Izraz 18 (1974), 155–176.
- Miselne, snovne in izrazne plasti Desničevih »Pomladi Ivana Galeba«. – V. Desnica, Pomladi Ivana Galeba, prev. Tone Potokar, Maribor: Obzorja, 1975, 5–35.

1975

- Balada Smrt Omera i Merime in njena struktura. – Dialogi 11 (1975), 116–120.
- Socijalno-psihološke pozadine nekih fenomena tradicionalne bajke. – Izraz 19 (1975), 283–296.
- Socialno-psihološka ozadja nekaterih fenomenov tradicionalne pravljice. – JiS 20 (1974/75), 181–191.
- Razložljivost basni. – Dialogi 11 (1975), 321–324.
- Pravljica ali pripoved kot prilika. – Dialogi 11 (1975), 372–379.
- Ljudska balada Desetnica in Milčinskega baladna pravljica. – Dialogi 11 (1975), 585–595.
- Krležini Glembajevi u prijeratnoj slovenskoj kritici. – Zbornik Miroslav Krleža 1973, Zagreb: JAZU, 1975, 443–479.
- Tradicionalna tema v motivno moderni ubeseditvi. – Dialogi 11 (1975), 783–790.
- Misaoni i narativni slojevi Selimovićeve »Tvrđave«, – Meša Selimović, Tvrđava, Sarajevo: Svjetlost, 1974², 1975³, 5–12.
- Balada »Smrt Omera i Merime« i njena istarska varijanta. – Godišnjak Instituta za jezik i književnost (Sarajevo) 3/4 (1975), 385–393.

1976

- Presenetljiva sodobnost pesništva A. B. Šimića. – A. B. Šimić, *Pesmi, izbral in prevedel Venio Taufer, Maribor: Obzorja, 1975, 75–100.*
- Iznenadujoča savremenost poezije A. B. Šimića. – *Izraz 20 (1975), 483–504.*
- Izbor iz srbskih srednjeveških žitij. Dr. Janko Jurančič: Biografije ali žitija srbskih vladarjev in arhiepiskopov, 1975. – NR 25 (1976), 156–157.*
- O sintaktični in stilistični vlogi kondicionala v slovenskem in srbskohrvatskem jeziku. – XXVI Seminar za strane slaviste, Sarajevo, 1976, 49–64.
- Tri pesmi, tri stopnje identifikacije. – *Vzgoja in izobraževanje 7 (1976), 46–50.*
- Ob 100-letnici rojstva Vladimira Nazorja: Mladi bralci in naša preteklost. – *Sobotna priloga Dela 4. 4. 1976, str. 24.*
- Zvane Grbljina – Nazorjev Hlapec Jernej. – *NR 25 (1976), 327.*
- Povednost in vrsta.** – Zbirka Otrokov in knjiga 6, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1976, 153 str.
- Cankar in delavski odri. – *Sobotna priloga Dela 21. 8. 1976, str. 25.*
- Trpka doživetja v Cankarjevem delu in mladi bralci. – *Vzgoja in izobraževanje 7 (1976), 13–17.*
- Novo v oblikovanju Vladana Desnice. – *Dialogi 12 (1976), 546–553.*
- Antologija hrvaške fantastične proze in slikarstva. – NR 25 (1976), 510.*
- Kratak pregled bosanske književnosti Mihaela Napotnika iz godine 1884. – *Radovi Filozofskog fakulteta (Zadar) 6 (1975/76), 513–521.*
- Krleževa zgodnejša poezija in proza ter slovenska kritika. – *Razprave SAZU 9 (1976), 107–146.*
- Novine Vladana Desnice v Oblikovanju pripovedništva. – V. Desnica, *Pomladi Ivana Galeba, Beseda sodobnih jugoslovanskih avtorjev, Ljubljana, 1976, 259–279.*
- Beseda o Milošu Crnjanskem in o romanu *Selitve*. – Miloš Crnjanski, *Selitve, 100 romanov, 1976, 1–31, 1987², 5–31.*
- Ob Pregljevih basnih za otroke. – *Vzgoja in izobraževanje 7 (1976), 24–27.*
- Čitanje romana »Seobe« Miloša Crnjanskog. – *Izraz 20 (1976), 523–549, 699–726.*

1977

- Stankovićevo slovstveno delo in Slovenci. – *JiS 22 (1976/77), 110–115.*
- Dan emigranta v Čedadu: Izpričana volja do življenja. – *NR 26 (1977), 60.*
- O vaspitanju slovenačkih čitalaca i njihovu primanju djela iz drugih naših književnosti. – *Izraz 21 (1977), 227–236.*
- Stihi za mladostnike: Zbirka pesmi Franceta Forstneriča »Bela murva«.* – *NR 26 (1977), 367.*

- Socialni pesnik Tone Seliškar. – Tone Seliškar, *Pesmi in pričakovanja*, Ljubljana: Slovenska matica, 1977, reprint, 109–115.
- Jovan Skerlić in Slovenci: Ob stoletnici rojstva. – *Sodobnost* 25 (1977), 961–969.
- Pesništvo Antona Aškerc. – Anton Aškerc, *Stihovi*, Novi Sad: Matica srpska, 1977, 5–28.
- Današnji roman in tok samospoznavanja v njem. – *NR* 26 (1977), 552–553, 580–583, 609–611.
- Savremeni roman, tamna strana u toku samoprepoznavanja. – *Medunarodni slavistički centar Srbije* 7 (1977), 93–104.
- Cankar in književna levica v Jugoslaviji med vojnama. – *Simpozij o Ivanu Cankarju 1976: Zbornik*, Ljubljana: Slovenska matica, 1977, 57–72.

1978

- O percepciji parabolične in neposredne pripovedi. – *JiS* 23 (1977/78), 285–294.
- Stankovićevo književno delo i Slovenci. – *Delo Bore Stankovića u svome i današnjem vremenu*, Beograd, 1978, 207–214.
- Stupnjevi samospoznavanja u realističkom pripovijedanju. – *XXVIII Seminar za strane slaviste*, Titograd, 1978, 300–318.
- Usmerjenost Slovenske matice k drugim jugoslovanskim kulturam. – *ČZN* 14 (1978), 201–207.
- K umevanju pripovedništva.** – *Zbirka Otrok in knjiga* 9, Ljubljana: Mladinska knjiga, 1978, 128 str.
- »Prokleta avlija«, stupanj u razvoju specifičnog romanesknog žanra. – *Odjek* (Sarajevo) 31 (1978), 1–15.
- Slovenska matica in njeno neprekinjeno zanimanje za kulture Južnih Slovanov. – *Glasnik Slovenske matice* 2 (1978), 44–49.

1979

- Andrićevo Preketo dvorišče, stopnja v razvoju specifičnega romanesknega žanra. – *Dialogi* 15 (1979), 32–43.
- O vzgoji materinščine in ob njej. – *NR* 28 (1979), 136–137.
- Javorškova Nevarna razmerja med politično publicistiko in literaturo. – *Sodobnost* 27 (1979), 340–348.
- Integriranost dječje i omladinske književnosti u sistemu obrazovanja i u literarno estetski odgoj. – *Detinjstvo* (Novi Sad) 5 (1979), 52–56.
- O recepciji paraboličnog i neposrednog pripovijavanja. – *Stav* (Kikinda) 4 (1979), 9–21.
- Vključenost otroške in mladinske književnosti v izobraževanje in literarnoestetska vzgoja. – *JiS* 24 (1978/79), 195–201.
- Zgodnje pesništvo Miloša Crnjanskega in Dnevnik o Černojeviću. – *JiS* 24 (1978/79), 285–297.

- Savremeni roman, tamna strana u toku samoprepoznavanja. – Međunarodni slavistički centar Srbije 7 (1979), 91–104.
- Dva naročito upadljiva slovenačka književna teksta u 1978. godini* (D. Jančar, Galjot, J. Javoršek, Nevarna razmerja). – Letopis Matice srpske 155 (1979), 1103–1114.
- Simon Jenko in lirski miniaturni v naših književnostih 19. stoletja. – SR 27 (1979), 403–415.
- Župančičeva otroška pesem in ljudsko izročilo. – Oton Župančič, Simpozij 1978, Ljubljana: Slovenska matica, 1979, 281–291.
- 1980**
- France Prešeren – simbol slovenske samobitnosti. – Prosvetni delavec 31 (1980), 2, str. 1.
- Struktura i iskaz. Pitanja književne percepcije.** – Nastavna biblioteka 8, Sarajevo, Svjetlost: 1980, 230 str.
- Jovan Skerlić i Slovenci. – Jovan Skerlić u srpskoj književnosti 1877–1979, zbornik radova, Beograd: Institut za književnost i umetnost, 1980, 397–405.
- Vidmarjevi Obrazi in avtorjeva podoba v njih.* – NR 29 (1980), 199.
- Tradicija modernizmov v srbski književnosti in Vasko Popa. – Dialogi 16 (1980), 285–290, 510–517.
- Povodom »Portretâ« Josipa Vidmara.* – Izraz 24 (1980), 93–98.
- Uvažavanje čitaoca u stvaranju srpske proze krajem XVIII i početkom XIX stoleća. – Međunarodni slavistički centar Srbije 10 (1980), 243–252.
- Muzej slovstva, knjige in tiska na Slovenskem, njegova narava in obseg (Zasnova). – Glasnik Slovenske matice 4 (1980), 33–39.
- Andrićeva Prokleta avlija, stupanj u razvoju specifičnog romanesknog žanra. – Zavičajno i univerzalno: Zbornik radova sa naučnog skupa, Sarajevo, 1980, 339–352.
- 1981**
- Srećanje kot malokatero: Ob smrti Dobriše Cesarića in 40-letnici gostovanja hrvaških književnikov pri nas.* – Delo – KL 8. jan. 1981, 16.
- Profesor Emil Štampar, 1912–1980.* – SR 28 (1980), 475–477.
- Kako lahko beremo Kosmačevo Balado o trobenti in oblaku. – Mladina 5. 3. 1981, str. 7.
- Miroslav Vaupotić: In memoriam.* – NR 30 (1981), 420–421.
- Recepcija Ujevićevih pesmi pri Slovencih. – Dialogi 17 (1981), 485–490, 641–646.
- Upoštevanja vredna zavzetost. Po slavističnem zborovanju v Mariboru.* – Dialogi 17 (1981), 583.
- Historistična projekcija v sodobnem jugoslovanskem romanu. – SR 29 (1981), 541–560.

Odnos Jovana Sterije Popovića prema ondašnjem srpskom čitaocu. – Međunarodni slavistički centar Srbije 11 (1981), 271–283.

1982

Strastno otkrivanje in spoznavanje: Miroslav Krleža 1893–1981. – NR 31 (1982), 1–2.

Dve temeljni deli o srbskom romanu. J. Deretić: Vidaković i rani srpski romani, Srpski romani 1800–1950. – NR 31 (1982), 110–111.

Narodova dediščina – podloga vzajemnosti. – Delo – KL 18. 6. 1982, str. 6.

Priopćavanje Ujevićevih pjesama i mogućnost njihove recepcije u Slovenaca. – *Croatica* (Zagreb), 11/12 (1980/81), 255–271.

Izvoriste Selimovićevih romana. – *Svijet kulture, Priloga Pobjede* (Titograd) 17. 7. 1982, str. 10.

Viri Selimovićevih romanov, prodiranje v neraziskane prostore človekove duše in človekovega bivanja. – NR 31 (1982), 419.

Epigramatika klasicizma i romantizma (iz građe za monografsku obradu). – Međunarodni slavistički centar Srbije 12 (1981), 163–174.

Razmerja in stiki med književnostmi. – Delo – KL 11. 1. 1982, str. 8–9.

Slovstveni zgodovinar in esejist dr. Lino Legiša. – Lino Legiša, V preizkušnji, Ljubljana: Slovenska matica, 1982, 301–309.

1983

Vešče napisan priročnik: M. Šicel, Hrvatska književnost, Zagreb 1982. – NR 32 (1983), 111.

Dejansko in mogoče, toda kako? Ob knjigi romanopisca Dobriša Ćosića *Dejansko in mogoče*, 1982. – NR 32 (1983), 371–372.

Nekatere značilnosti današnjega zgodovinskega romana v jugoslovanskih književnostih. – XIX. SSJLK, Ljubljana, 1983, 33–47.

Historična projekcija v sodobnem jugoslovanskem romanu. – SR 31 (1983), 107–115.

Istoričeskaja proekcija v sovremennom jugoslavskom romanu. – Rezjume dokladov, IX međunarodnyj s'ezd slavistov, Kiev 1983, Moskva, 1983, 278–279.

Barakovićeve bugarščice »Majka Margarita« i oko nje. – Zbornik o Mihovilu Kombolu, Zadar, 1983, 215–221.

Usmerenost Slovenske matice prema drugim jugoslovenskim maticama. – Kulturnopolitički pokreti naroda habsburške monarhije u XIX veku: Zbornik radova, Novi Sad, 1983, 203–210.

Historistički roman kao žanrovska inovacija u jugoslovenskim književnostima XX stoljeća. – Gesta 5: Zbornik Komparativno izučavanje jugoslovenskih književnosti, Zagreb–Varaždin, 1983, 49–62.

Rad Primoža Trubarja na glagoljskim i ćirilskim knjigama. – *Književna istorija* (Beograd) 15 (1983), 503–526.

1984

Vrstna inovacija v sodobnem jugoslovanskem romanu. – *Sodobnost* 32 (1984), 303–316, 418–426, 549–556.

Branko Ćopić 1915–1984. – NR 33 (1984), 238.

Delo Primoža Trubarja za glagolsko in cirilsko knjigo. – *Wiener slavistischer Almanach* 13 (1984), 57–88.

Slovenistika in jugoslavistika: Po prvem delovnem srečanju slovenistov iz Jugoslavije. – NR 33 (1984), 391–392.

Druga knjiga Dimitrija Vučenova o srbskih realistih. – NR 33 (1984), 420–421.

Globoko zajemanje iz resnice preteklosti: Ob zgodovinski trilogiji Ivana Aralice. Pisateljeva tema: Oblast in ljudstvo. – Delo – KL 9. 8. 1984, str. 8–9.

Enciklopedija smrti D. Kiša: Poetična, humanistično angažirana proza. Delo – KL 19. 7. 1984, str. 8.

Življenjepisi zaslužnih Hrvatov: Ob prvih petih zvezkih »Portretov« literarnih ustvarjalcev. – Delo – KL 20. 9. 1984, str. 9.

Konji, ti dobri konji. – Ljubljana: Partizanska knjiga, 1984, 56 str. (pod psevdonom Florjan Majnik).

Trije romani iz leta 1957: M. Lalić, Lelejska gora, Vl. Desnica, Pomladi Ivana Galeba, C. Kosmač, Balada o trobenti in oblaku. – NR 33 (1984), 594–596.

Tri romana u jugoslovenskim književnostima 1957. godine. – Mihailu Laliću u počast: Zbornik radova, Titograd, 1984, 109–121.

1985

Decembra v Tübingenu in pri Trubarju. – Delo – KL 10. 1. 1985, str. 8–9.

Kulturološki aspekti u Barčevoj književnopovijesnoj metodi. – Barčev zbornik, Zagreb, 1984, 77–89.

O kulturi politike i političkoj kulturi. – *Književna reč* (Beograd) 13 (1985), 5.

O kulturi politike, politični kulturi. – *Sodobnost* 33 (1985), 253–259.

Preveč za eno samo življenje: Avtobiografski esej. – *Pričevanja* 2, 1984, 103–155.

Povijesni roman u jugoslovenskim književnostima danas. – Jugoslavenski seminar za strane slaviste (Zadar), 35 (1985), 223–232.

Književnost in spoznavanje: Recepcija del 20. stoletja. – Ljubljana: Cankarjeva založba, 1985, 310 str.

Prešernova misel trdno stoji tudi danes: Ob 130-letnici ilirizma. – Delo – KL 5. 12. 1985, str. 8–9.

1986

Srečanje v Sarajevu: Ob 30-letnici smrti Isaka Samokovlija. – Delo – KL 9. 1. 1986, str. 7–9.

Fiktivno v prozi Vladana Desnice in Danila Kiša. – SR 31 (1985), 271–280.

- Član Socialistične zveze ob predkongresnih dejavnostih. – *Sodobnost* 34 (1986), 206–220.
- Povodom pretkongresnih aktivnosti. – *Književna reč* 15 (1986), 25. marca, str. 4–6.
- Oče slovenske književnosti in Južni Slovani. – *Delo* – KL 29. 5. 1986, str. 4.
- Nosil je v sebi dve globoki veri: 400-letnica Trubarjeve smrti. – *Primorski dnevnik* – *Primorske novice* 30. 5. 1986, str. V.
- Književnost in družba. – *Delo* – KL 19. 6. 1986, str. 3–5.
- Delo Primoža Trubarja za glagoljsko in cirilsko knjigo. – *Glasnik Slovenske matice* 10 (1986), 23–42.
- K vprašanju o Trubarju in Južnih Slovanih. – XXII. SSJLK, Ljubljana, 1986, 161–166.
- Paljetkove prepesnitve slovenskih balad*. – *Delo* – KL 17. 7. 1986, str. 9.
- Srbohrvatsko-slovenski slovar ponovno v znatno razširjeni izdaji*. – *Delo* – KL 4. 9. 1986, str. 7.
- Slovstvene zgodovine v Jugoslaviji in njihovi pisci*. – *Delo* – KL 1. 9. 1986, str. 3–5, 18. 9. 1986, str. 8–9.
- Sudbina Jevreja u drugom svjetskom ratu i Samokovlijina proza. – Zbornik radova o Isaku Samokovliji, Sarajevo, 1985, 105–111.
- Evandeoska moć protiv Turaka. – *Oko* (Zagreb) 11. 9. 1986, str. 16–17.
- Das Wirken Primus Trubers für den kroatischen und Kyrillischen Druck. – *Slovinci v evropski reformaciji: Zbornik prispevkov*, Ljubljana, 1986, 173–202.
- 1987**
- Devet strani iz najnovejše zgodovine. – *Nova revija* 6 (1987), 537–540.
- Dvakrat odkrita spretno prikrita letnica izida prve slovenske knjige. – *Znamenja* 17 (1987), 193–197.
- Jernej Kopitar kot Karadžičev mentor. – *Nova revija* 6 (1987), 939–944.
- Jernej Kopitar in Vuk Karadžić. – *Jernej Kopitar v Vukovem letu*, Ljubljana 1987, 39–46.
- Karadžičevo pismo o vladarju in vladanju. – *Pismo Vuka Stefanovića Karadžića knezu Milošu Obrenoviću: Faksimile in prečrkovanje oz. prevod v slovenščino pripravil Janez Rotar*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1987, 1–23.
- Odnos slovenskih besednikov do štokavskega idioma in novoštokavskega knjižnega standarda. – *Vukova Slava* 3 (1987), 19–38.
- Štokavski i novoštokavski iz perspektive slovenskih autora. – *Zbornik radova o Vuku Stefanoviću Karadžiću*, Sarajevo, 1987, 325–330.
- Toponimika in etnika v Trubarjevih predgovorih in posvetilih. – *Zgodovinski časopis* 41 (1987), 465–472.
- Slovenski avtorji in cirilica. – *JiS* 33 (1987/88), 51–57.

Austrougarska uprava u Bosni i Hercegovini kao tema slovenske književnosti. – Putokazi (Tuzla), 14 (1987), 47–66.

Donesek k slovenski vukiani. – JiS 33 (1987/88), 187–188.

Pismo Frana Ramovša o jeziku in narodu. – NR 27 (1988), 286.

1988

K poetiki angažiranosti sodobne proze. – 2000 (1988), 42–43, 71–82.
 Sein, fühlen, denken: Die slowenische und kroatische Gegenwartsliteratur. – Podium (Pulkau), 69/70 (1988), 17–23.

Trubar in južni Slovani. – Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1988, 417 str.
 Slovenski avtorji i cirilica. – Međunarodni slavistički centar Srbije, 17 (1988), 307–316.

The tragic irony as the historical irony. – Zavičaj – Homeland (Beograd) 35 (1988), 30–31.

1989

Krležev jezik ni jezik Crnjanskega: Pogovor v Naših razgledih: Ob pravdi za hrvaški knjižni jezik. – NR 38 (1989), 108, 99.

Pisma profesorja Frana Ramovša dr. Želmíri Gašparíkovi. – Razprave JAZU 12 (1989), 129–172.

Pripovedi orumenelih listov: Iz 33-letnega dopisovanja med Franom Ramovšem in Aleksandrom Belićem. – NR 38 (1989), 371–372.

Primož Trubar je vendar tudi naš sodobnik. – Delo – KL 26. 7. 1989.

Zavest reformatorjev o pomembnosti lastnega dela. – Delo – KL 31. 8. 1989, str. 5–6.

Nemška knjiga o slovenski kulturni dediščini. Leopold Kretzenbacher: Volkskunde im Mehrvölkerraum, München, 1989. – NR 38 (1989), 590.

Danilo Kiš (1935–1989): Duša je alfa in omega, telo je prst. – NR 38 (1989), 631–632.

Povijesni kontinuitet slovensko-hrvatskih odnosa. – Naše teme (Zagreb) 7–8 (1989), 1902–1904.

Vetrinjsko polje. – Celovski zvon 7 (1989), 24–54.

1990

Trdna vera v svoj prav: Münchenski časopis za balkanologijo o venetski hipotezi. – NR 39 (1990), 379.

Korespondenca med Franom Ramovšem in Aleksandrom Belićem. – Korespondenca pomembnih Slovencev 10, Ljubljana: SAZU, 1990, prečrkoval, uvodno študijo in opombe napisal Janez Rotar, 176 str.

Albanci in Slovani. – NR 39 (1990), 221–224, 446.

Môra in bolečina slovenskega naroda. – Celovec: Mohorjeva družba, 1990, 157 str.

1991

Vasko Popa (1922–1991). – Delo – KL 10. 1. 1991, str. 15.

Die Nationwerdung der Slowenen und die Reformation. – München: Trofenik, 1991, 175 str.

Uredniško delo

Dialogi: Mesečnik za kulturna vprašanja (Maribor) 5 (1969), 7 (1970).

Siti in lačni Slovenci: Publikacija Dialogov, Maribor: Obzorja, 1969, uredila Janez Rotar in France Forstnerič, 22 strani.

Janez Rotar

Filozofska fakulteta, Ljubljana

NAVODILA AVTORJEM

1. Piši na močnejše in neprozorne liste papirja (ne na mehke in/ali prozorne).
2. Vsak list naj ima na levi vsaj 3 cm praznega roba, na desni pa naj ne bo izpisan do roba.
3. Vrstice piši z dvojnimi razmikom.
4. Na listu naj bo po trideset vrstic.
5. Sprememba vrste pisave se zaznamuje s podčrtavanjem (ali barvanjem) ustreznega mesta v tipkopisu.
6. Pri prečrkovanju tujih pisav upoštevaj prečrkovalna pravila Slovenskega pravopisa 1990.
7. Za podčrtne opombe piši izpostavna znamenja (številke, zvezdice ipd.) privzdignjeno stično na koncu ustrezne enote (npr. *in sicer*³; *odšel »domov.«*³; *odšel »domov.«*³; *odšel »domov«*³; glede na različne vrednosti).
8. Besedilo (podčrtnih) opomb mora biti tipkano prav tako kot glavno besedilo, najbolje na koncu glavnega besedila (ne na vsaki strani posebej). Opomba se začne z izpostavnim znamenjem levo zgoraj čisto na začetku vsake opombe (npr. ³A. Breznik /.../).
9. Fotografije, skice ipd. za preslikanje (tj. vse, kar ni namenjeno stavljenju) morajo biti priložene na posebnih listih, vsaka s svojo številko, v tipkopisu pa mora biti zaznamovano, kam naj kaj pride.
10. Podnapisi k fotografijam, skicam ipd. naj bodo že v tipkopisu glavnega besedila.
11. Literaturo lahko navajamo v tekočem razpravnem besedilu (tj. nad črto), pod črto na isti strani ali v seznamih literature.

Kadar imamo na koncu posebej izpisano literaturo, v tekočem razpravnem besedilu navedemo v okroglem oklepaju najprej avtorjev priimek in letnico izida ustreznega dela, za dvopičjem pa stran, na katero se podatek nanaša, npr. (Breznik 1934: 213). Pri večkratnem zapovrstnem navajanju iz enega samega dela zadošča navedba strani, npr. (213). Kadar na koncu razpravnega besedila nimamo seznama literature, vse potrebne bibliografske podatke v oklepaju izpišemo kar v tekočem besedilu (še bolje: pod črto), npr. A. Breznik, Slovenska slovnica, Ljubljana 1934, str. 213 (tudi: Ljubljana, 1934).

Pod črto takoj za izpostavno številko (ali drugim znamenjem) navedemo avtorja, in sicer ime (lahko tudi okrajšano) navadno, priimek razprto, potem pa sledijo z vejico ločene enote naslova (v pokončnih črkah) ter zadevna stran, npr. ³A. Breznik, Slovenska slovnica, Ljubljana 1934, 16–18. Če navajamo vse podatke po naslovni strani, za posameznimi povedmi naslova lahko stavimo tudi pike, za avtorjevim imenom pa dvopičje, npr. A. Breznik: Slovenska slovnica za srednje šole. Spisal dr. Anton Breznik. Četrta, pomnožena izdaja. Odobrena z odlokom ministrstva prosvete S. n. br. 17.857 z dne 10. avgusta 1932. 1934. Založila Družba sv. Mohorja v Celju. 261 + (5) str. (Če v isti opombi navajamo več takih bibliografskih enot, pišemo med njimi pomišljaj.)

V seznamu literature na koncu sestavka navajamo npr. tako: Breznik, A. 1934: Slovenska slovnica (in naprej kakor v opombah pod črto).

Kadar navajamo več del istega avtorja, pri vseh neprvih delih namesto priimka in imena postavimo dva krajša pomišljaja, nato pa letnico naslednjega dela in naprej tako kakor pri prvi enoti; kadar na isto leto istega avtorja pride več del, letnici na desni stično dodajamo male črke slovenske abecede (a b c č d ...), npr.:

Breznik, A. 1934: Slovenska slovnica (...)

-- 1935: Slovenski pravopis. Priredila A. Breznik in F. Ramovš. Ljubljana XXIV + 300 str.

-- 1944a: Jezik naših časnikarjev in pripovednikov /.../

-- 1944b: Zloženke v slovenščini. RAZU Filozofsko-filološko-historičnega razreda. II. Ljubljana, (str.) 53–76. (Tudi posebni odtis. 24 str.)

V OCENO SMO PREJELI

Peter Gyllin: *The Genesis of the Modern Bulgarian Literary Language*. Uppsala: Uppsala University, 1991 (Acta Universitatis Upsaliensis: Studia Slavica Upsaliensia, 30). 122 str.

**Glavna financerja Republiški komite za raziskovalno dejavnost in tehnologijo
in Republiški komite za kulturo.**

**Glavna sofinancerja Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani in
Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti
v Ljubljani.**